T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
HALKLA İLİŞKİLER ve TANITIM
ANABİLİM DALI

MİLLİ ŞEF DÖNEMİ MAARİF VEKİLİ HASAN-ÂLİ YÜCEL'İN POLİTİK KONUŞMALARINDA ULUSAL KİMLİĞİN İNŞASI VE YURTTAŞ TERBİYESİ

Doktora Tezi

Halise KARAASLAN ŞANLI

Ankara-2010

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
HALKLA İLİŞKİLER ve TANITIM
ANABİLİM DALI

MİLLİ ŞEF DÖNEMİ MAARİF VEKİLİ HASAN-ÂLİ YÜCEL'İN POLİTİK KONUŞMALARINDA ULUSAL KİMLİĞİN İNŞASI VE YURTTAŞ TERBİYESİ

Doktora Tezi

Halise KARAASLAN ŞANLI

Tez Danışmanı:
Prof. Dr. Eser KÖKER

Ankara-2010

İÇİNDEKİLER

Giriş 1

BİRİNCİ BÖLÜM
TÜRK ULUSAL/MİLLİ KİMLİĞİNİN İNŞASI VE HASAN-ÂLİ YÜCEL

1.1. Hasan-Âli Yücel'in Biyografisi Aracılığıyla Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kimlik İnşasının Evrimini Okumak 26
1.1.1. Yetiştiği Sosyal Çevre: Egemen Osmanlı Kimliğinin Yeniden Üretim Merkezi Tekkede Geçen Çocukluk Yaşamı 31
1.1.2. İlk Gençlik Yıllarının Siyasal Ortamı: "Bu Devlet Nasıl Kurtulur?" Sorusu ve Kimlik Arayışları 36
1.1.3. İmparatorluğun Çöküşüne Tanıklık, Balkan Savaşları ve "Türklük Şuuru" 44
1.1.4. Kurtuluş Savaşı Yılları: Darülfünun Eğitimi, Türkçülük Siyaseti ve Türk Ocakları'nda Hatiplik 48
1.2. Türk Ulusal/Milli Kimliğinin İnşası ve Hasan-Âli Yücel'in Katkıları 52
1.2.1. 1923-1938 Yılları Arası 56
1.2.1.1. Hasan-Âli'nin Eğitim Kademelerinde Üstlendiği Görevler 56
1.2.1.2. "Milli Dil" İnşası ve Türk Dili Tetkik Cemiyeti Etimoloji Kolu Başkanlığı 64
1.2.2. 1938-1946 Yılları Arası: Maarif Vekili Yücel'in Kültürel Alanın Yeniden İnşa Sürecine Katkıları 67
1.2.2.1. Atatürk ve İnönü Dönemi Kültür ve Eğitim Politikalarının Genel Yönelimleri 67
1.2.2.2. Yücel'in Kültür-Eğitim Anlayışı ve Vekilliği Dönemindeki Uygulamalar 72
1.2.3. Çok Partili Yaşama Geçiş: Yücel'in Vekillikten İstifası Sonrasında Yurttaş Kimliğinin Belirlenmesine Yönelik Katkıları 80

İKİNCİ BÖLÜM
TEK-PARTİ DÖNEMİNDE POLİTİK SÖZ/HİTABETİN YERİ VE HASAN-ÂLİ YÜCEL'İN POLİTİK KONUŞMALARI

2.1. Tek Parti Döneminde Politik Söz/Hitabet ya da Retorik Üzerine Düşünme Biçimleri 85
2.1.1. Politik Sözün Önem Kazanmaya Başlaması 86
2.1.2. 1930'lardan Sonra Politik Söz/Retorik Üzerine Yazılmış Metinler..... 94
2.1.3. Politik Sözün Üretilme ve Yayılma Araçları 105
2.1.3.1. Halk Hatipleri Teşkilatı 105
2.1.3.2. Halkevleri ve Halk Kürsüleri 109
2.1.3.3. Radyo 113
2.1.3.4. Kamusal Törenler 115
2.2. 1939-1946 Yılları Arası Maarif Vekili Hasan-Âli Yücel'in Politik/Kamusal Konuşmaları 118
2.2.1. Yurttaşlara Doğrudan Sesleniş: 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı Söylevleri 118
2.2.2. Yurttaşlara Bir Araç Vasıtasıyla Sesleniş: Radyo Konuşmaları 130
2.2.2.1. Radyo Konuşmalarının Dil, Üslup ve Anlatım Özellikleri 141
2.2.2.2. Retoriksel Teknik ve Stratejiler..... 143
2.2.3. Hitabet Kürsüsünden Politik Seçkinlere Sesleniş: Müzakere/Parlamento Konuşmaları 148
2.2.3.1. Dinleyiciler: "Yeni Nesli Terbiyeyle Mükellef Olanlar" 153
2.2.3.2. Konuşmaların Yapıldığı Mekanın Genel Özellikleri ve Mekana Bağlı Konuşma Usulleri: "Hitabet Kürsüsünden Kıraat Etmenin Kuralları" 156
2.2.3.3. Yücel'in Parlamento Retoriğinin Biçimsel Özellikleri: Konuşmaların Yapılandırılması, Dil ve Anlatım Özellikleri 165
2.2.3.4. Parlamento Retoriğinin Genel Stratejileri 174

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
HASAN-ÂLİ YÜCEL'İN KAMUSAL/POLİTİK KONUŞMALARI ve ULUSAL/MİLLİ KİMLİĞİN (YENİDEN) İNŞASI

3.1. Ulusa Sesleniş Konuşmaları: Ulusal Kimliğin ve Öğelerinin Tanımlanması ya da İfade Ediliş Biçimleri 182

3.1.1. Ulusun Tanımlanması ve Metaforlar Aracılığıyla Kurulan Bağlar: Hayali Bir Üst Aile Olarak Ulus 183
3.1.2. Ulusun Yurdu: "Anamız", "Evimiz" ve "Kutsal Topraklar" Olarak Vatan 194
3.1.3. Ulusal Tarihin Başlangıcı: 19 Mayıs 200
3.1.4. Tarihin Başlatıcısı ve Sürdürücüleri: 'Ulusal Kahramanlar ve Şefler' 204
3.1.5. Ulusal "Biz"in ya da "Bizim Kolektif Adımız"ın Tanımlanması 210
3.1.6. "Biz"in Karşıtı Olarak "Onlar": Ulusal Kimliğin Ötekileri 213
3.1.7. Ulusun Üyelerinin Adlandırılması: Türk Milleti ve Yurttaşlar 219
3.1.8. Yurttaşlık Vazifeleri: Milli ve Medeni Bir Hayat İçin Gereklilikler 224
3.1.8.1. Yetiştirici Nesil: Ana-Baba ve Öğretmenlere Yönelik Öğüt ve Tavsiyeler 225
3.1.8.2. Yetişen Nesil: Gençliğe Yönelik Vazife Tanımları ve Tavsiyeler 233
3.2. Parlamento Konuşmaları: Ulusal Kimliğin Taşıyıcıları "İdeal Türk"ün/Yurttaşın İnşası 239
3.2.1. Ulusal Tip ve Karakterin İnşasında Eğitim/Tahsil ve Terbiye Karşıtlığı: Yeni Tip Yurttaşlar Yetiştirmenin Bir Aracı Olarak Terbiye 240
3.2.2. Bedenin Terbiyesi 246
3.2.3. Gençliğin Karakter/Ahlak Terbiyesi 256
3.2.4. Toplumsal Cinsiyet Eğitimi ve Kızların Terbiyesi Meselesi 265
3.2.5. Köy Çocuklarının Terbiyesi ve Köy Enstitüleri 275
3.2.6. Milli Kimliğin Belirleyici Öğesi, "Bizim Esas Vasfımız"ın Tanımlanmasına Yönelik Tartışmalar: Milli ve Medeni İkiliği 284

SONUÇ 291

KAYNAKÇA 299

EKLER

ÖZET

ABSTRACT

GİRİŞ

Günümüzde, ulusların doğal bir miras ya da dil, ırk, din gibi özsel bir varlık üzerinden yükseldiği tezine dayanan ilkçi/primordialist yaklaşım büyük ölçüde yıpranmış durumdadır. Yapaylık, hayal, kurgu, icat gibi kavramları ön plana çıkararak ulusların oluşumunu anlamaya çalışan modernist yaklaşım, özellikle 1980'lerin ortalarından itibaren milliyetçilik/ulusçuluk üzerine yürütülen araştırmalar arasında gittikçe artan oranlarda yaygınlık kazanmıştır.[1] "Modern ulusun ve onunla bağıntılı olan her şeyin temel karakteristiği modernliğidir" (Hobsbawm, 2006: 29) iddiasından beslenen görüşlere göre, ulus devletleşme sürecinin aracı olarak değerlendirilen "ulusal kimlik"ler de doğal, verili, sabit ve aynı zamanda öncesiz sonrasız bir gerçeklik değil, tersine bir tasarım ürünü,

[1] Ulus olgusunu, verili bir gerçeklik olarak algılayan primordialistler, ulusa insan toplumu ve tarihi içinde derin kökler atfetmekte, ulusların doğada özgül bir kökene, mekâna, özel bir karaktere, misyona, yazgıya sahip olduklarını ve modern öncesi dönemde de var olduklarını öne sürmektedirler (Ayrıntılı bilgi ve eleştirel değerlendirmeler için bkz. Özkırımlı, 2000; Breuilly, 2006; Calhoun, 2007; Smith 2009). 20. yüzyılın ortalarına kadar akademik çevrelerde yaygın olarak kabul gören, ulusal kimliklerin değişmez ve sabit olduğunu öne süren bu görüş, dünyanın birçok bölgesinde milliyetçi hareketlerin canlanması, İskoç, Flaman, Bask gibi ulus-devlete entegre unsurların "ulusal" duygularla harekete geçmesi, sınır ötesi şirketlerin büyümesi gibi gelişmeler sonucunda zayıflamış, tartışılmaya başlanmış ve bu tartışmalar, yeni oluşumları açıklama çabasına giren modern paradigmanın doğuşuna neden olmuştur. Ernest Gellner, Eric J. Hobsbawm, Benedict Anderson başta olmak üzere, Partha Chatterjee, Homi K. Bhabha, Etienne Balibar, Jean François Bayart, Charles Tilly vd. kuramcıların öncülüğünü yaptığı modernist yaklaşım 1980'lerin ardından milliyetçilik yazınında adeta egemen paradigma haline dönüşmüştür. Her ne kadar belirli noktalarda birbirleriyle ayrışan görüşlere sahip olsalar da modernistler milletlerin/ulusların doğal, verili sabit bir kendilik olmadığı, aksine modern gelişmelere ve modern çağa özgü olduğu konusunda görüş birliği içindedirler. Ulusçuluktan çok modernliğin doğası ile ilgilenen, uluslaşma sürecini milliyetçilik, kapitalizm, sanayileşme, kentleşme ve laikleşme gibi tamamen modern gelişmelerin ürünü olarak gören bu yaklaşımın öncüleri, ulusları "olumsal, yapay ideolojik bir icat" (Gellner, 2008: 138), "icat edilmiş gelenek" (Hobsbawm, 2006: 24), "kurgulanmış, yapılmış, hayal edilmiş topluluk" (Anderson, 2004) şeklinde nitelendirerek ulusal kimliklerin bir konstrüksiyon, tasavvur, bir tasarım süreci olarak değerlendirilmesinin önünü açmışlardır.

sembolik bir oluşum, inşa edilmiş ve sürekli yeniden inşa edilen kategorilerdir (Hall 1998; Walby, 2000; Billig, 2002; Balibar, 2007 vd.).

Ulusal kimliklerin doğal, verili, kalıcı birer gerçeklik değil üretilen ve yeniden üretilen bir kategori olarak tanımlanması, bu kimliklerin nasıl üretildiği ve yeniden üretilebildiği, üretim sürecinin nasıl ve kimler tarafından gerçekleştirildiği, birey-özneler ya da yurttaşlarca nasıl içselleş(tiril)ebildiği ve "doğal" bir durum olarak nasıl kabul edildiği/ettirildiği gibi soruları peşi sıra getirmiştir. Sosyal bilimler alanında çeşitli disiplinlerce (siyaset bilimi, sosyoloji, dilbilim, tarih, antropoloji, edebiyat, iletişim, kadın çalışmaları, ekonomi, uluslararası ilişkiler…) ulus ve ulusal kimliğin inşası üzerine yapılan araştırmalarla bu sorulara yanıtlar aranmış, her disiplin kendi perspektifine uygun araştırma konuları üzerine yoğunlaşmıştır. Örneğin tarihçiler resmi ve alternatif tarih yazımları; ekonomistler finansal sistemler, ekonomi politikaları ve o politikaları destekleyen kurumsal altyapılar; hukukçular yasalar, vatandaşlık hakları; edebiyatçılar popüler ürünler, edebi ve sanatsal gelenekler; eğitimciler eğitim sistemleri ve materyalleri; siyaset bilimciler egemen ideolojiler, sanayileşme, modernleşme, kentleşme ve milliyetçilik gibi kavram, ideoloji ve olguların analizi aracılığıyla ulusal kimliğin nasıl üretildiği ve yeniden üretildiğini anlamaya yönelik çalışmalar yapmışlardır. Bunların yanı sıra, sosyal bilimlerin çeşitli alt dallarında ulusal kimliğin inşasını anlamak için son zamanlarda yapılan çalışmalarda ulusal marşlar, ulusal bayramlar, törenler türünden kimlik anlatımlarının incelenmesi öne çıkmış, "topluluğun yapılandırılmasında belleğin, imgelerin, simgelerin -özellikle de dilin- gücü giderek daha çok teslim edilmiştir" (Burke, 1994: 56).

Ulusal kimliklerin nasıl inşa edildikleri ve yayıldıkları sorusu üzerine düşünen sosyal bilimciler arasında yer alan kamusal hafıza, kolektif kimlikler gibi konularda çalışan iletişim (özellikle siyasal iletişim) ve retorik teorisyenleri ise ulusal kimliğin inşası, ifadesi ve yayılmasının araçları olarak simgesel anlatıların yanı sıra söylemsel anlatılara, özellikle de kamusal söylevler/politik konuşmalara ağırlık vermişlerdir (Bkz. McGee, 1999; Charland, 1987, 2001; Billig, 2002; Benson, 2002, Bruner, 2002). "Hayatı, toplumu, dünyayı anlamlandıran bilinçleri şekillendiren bir konuşma biçimi" (Billig, 2002), "politik bir temsil, bir anlatı, bir söylem" (Hall, 1998; Calhoun, 2007), "ideolojik bir kurgu" (Charland, 1987) ya da "retoriksel bir inşa" (Benson, 2002) olarak tanımlanan ulusal kimliğin inşasında ve yeniden inşasında politik/kamusal konuşmaların kritik bir işlevi olduğu, kamusal söylevlerin çözümlenmesi yoluyla bir devlette inşa edilen ulusal kimlik türünün daha açık bir şekilde belirlenebileceği, anlatılar çözümlenmeden inşanın önemli unsurlarının açıklanamayacağı iddialarından yola çıkılarak "politik retorik üzerine çalışmanın ulusal kimliğin tartışılması için önemli araçlar sağladığı" varsayılmıştır (Benson, 2002: 38). Bir ulusun üyesi olmanın hayalî olarak ne anlama geldiğini söylemsel ifadeler içinde çözümleme amacını taşıyan, özellikle kamusal söylevler üzerine çalışan retorik teorisyenleri, ulusal kimliğin inşasında rol oynayan tarihsel, kültürel, yasal, ekonomik süreçlerin ulusal kimlik vizyonlarının ifade edildiği kamusal konuşmalarda nasıl tanımlandığı, halka hitap ederken hangi stratejilere başvurulduğunu araştırmalarının odağına almışlardır. M. Lane Bruner'e göre, kamusal söylevler aracılığıyla ulusal kimliğin inşasını araştıran retorik analizcilerinin belli başlı araştırma soruları şunlardır:

> Farklı ulusal kimlik tipleri nasıl üretilir? Ulus adına konuşanlara dayatılan sınırlamalar nelerdir? Ulusal karakterin kabul edilmiş tanımlamalarında ne ya da kimler göz ardı edilir? Anlatılarda öne çıkan ve ihmal edilen unsurlar nelerdir? Ulusal karakterin verili bir durumda ifade ediliş biçimlerinde öne çıkan kavramlar, stratejiler nelerdir? (2002: 3-11).

Ulusal kimliğin inşasında kamusal söylevlerin yerini araştıran yaklaşımların temelinde, politik retoriğe[2] yönelik özellikle 1980'lerden sonra yaygınlaşan kavrayış yatmaktadır. Tarihsel gelişim süreci içinde kimi zaman "politik bir sanat", kimi zaman "kandırmaya ya da dolandırmaya yönelik samimiyetsiz, süslü, abartılı konuşmalar" olarak tanımlanan politik retorik günümüzde gittikçe artan bir şekilde ideoloji ve politika yapma süreçleriyle ilişkilendirilerek "toplumun sosyal dokusunu, dinleyenlerin algısını değiştirmeye ve yeniden inşaya yönelik kolektif eylemin bir aracı", "rıza sağlamanın, sistemi perçinlemenin bir yolu", "bilgi üretiminin merkezinde yer alan ve topluluğun kolektif varlığının ve bilincinin inşasından bağımsız düşünülemeyen bir öğe" (Gill ve Whedbee, 1997; Lucaites, J. L. vd., 1999; Charland 2001; Moretti, 2005) olarak tanımlanmaya başlanmıştır. Özellikle 1980'lerden sonra eleştirel retorik

[2] Politik retorik, yaklaşık 2500 yıllık tarihiyle, Batı kültürünün en geniş kapsamlı çalışma konularından biri olan retoriğin odağıdır (Bitzer, 1981: 226). Retorik, antik çağdan bu yana genel olarak konuşma etkinlikleri çerçevesinde tanımlanmıştır. Klasik retoriğin öncüleri Platon, Aristoteles, Cicero, Quintilianus vd. konuşmanın politikanın temeli olduğuna inanarak, retorik teorilerini, politik hitabetin yöntem ve ilkeleri üzerine geliştirmiş ve politik aktörler tarafından kullanılmak üzere tasarlamışlardır (Bitzer, 1981: 227; Gill & Whedbee, 1997: 157). Çağdaş retorik teorisyenleri de retoriğin bilim, felsefe, edebiyat ve diğer alanlarda varlık bulduğunu söylemekle birlikte genellikle politik konuşmayı, retorik pratiğin merkezi olarak kabul etmişlerdir.

Politik retoriğin, konusu genel olarak "kamunun işleri ya da kamusal işler"le ilgili yargılar, kararlar, uygulamalar ve onların yurttaşları etkileyen sonuçlarıdır. Toplumsal ve fiziksel sonuçların dışında dil, düşünceler, yasalar, prensipler, otorite yapıları, değerler, semboller, mitler gibi toplumun asıl ve kalıcı kimliğini oluşturan şeyler de politik retoriğin konuları arasında yer almaktadır (Bitzer, 1981: 231).

çalışmalarına hâkim olan tanımlara göre, kamuya/yurttaşlara yönelik seslenişlerin yani hitabetin bir formu olan politik konuşmalar, "ortak bir kimlik yaratarak ulusun/yurttaşlar topluluğunun kolektif varlığını inşa etme ve yönlendirme", "tarihsel hatıraları unutturarak ya da gözden saklayarak kamusal hafızayı yeniden inşa etme", kitleleri seferber etme, eyleme yönlendirme gibi amaçlar doğrultusunda kullanılan araçlar arasındadır. Tezin temel dayanağını oluşturan yukarıdaki iddialar, Türk ulusal kimliğinin inşa süreçlerinin ve başlıca niteliklerinin anlaşılabilmesi için politik konuşmaların analizinin gereği ve önemine işaret etmek amacıyla sunulmuştur.

"Ulusların ortaya çıkması ve kolektifleşmesi" (Charland, 2001: 616) için esas unsurlardan biri olan politik retorik, pek çok ülke ve dönemde olduğu gibi Cumhuriyet'in ilanını izleyen dönemde de ulusun/yurttaşlar topluluğunun ve ulusal kimliğin inşası sürecinde etkin, sistematik bir araç olarak kullanılmıştır. Özellikle, Tek Parti yönetiminin kurumsallaşma ve yerleşme sürecine denk gelen 1930'lu yıllardan sonra[3] politik söz/retorik giderek önem kazanmaya başlamış, politikacılara konuşmaları öğütlenmiş, hitabet (retorik) eğitimini konu edinen kitaplar[4] yazdırılmış, parti üyelerini "hitabet konusunda" eğitmek için Halkevleri[5]

---

[3] Politik söz ya da retoriğin 1930'lı yıllardan önce de politik seçkinlerce bir "inşa" aracı olarak kullanıldığı şüphe götürmez. 1930'lu yılların bir milat olarak belirlenmesinin sebebi, pek çok akademik çalışmada da vurgulandığı gibi (bkz. Tunçay, 2005a; Ahıska, 2005; Öz, 1992; Canefe & Bora, 2007 vd.) bu tarihin, sistemin "ideolojiyi yaygınlaştırma ve halk katmanlarında benimsetme çabalarının sistematik bir hal aldığı", Cumhuriyet ideallerinin millete/halka mal edilmesini kurumsallaştırmak için ağırlıklı bir çabaya yöneldiği yılların başlangıcına denk düşmesidir.

[4] Tezin ikinci bölümünde kısa bir değerlendirilmesine yer verilecek yazılı metinler tarih sırasına göre şunlardır: CHP Genel Sekreteri Recep Peker'in *Ülkü* dergisinde yayınlanan *"Konuşunuz Konuşturunuz"* (1933) başlıklı makalesi, parti hatibi ve *Ülkü* dergisi imtiyaz sahibi Nusret Köymen'in *"Canlı Söz"* (1936) başlıklı makalesi, parti hatibi ve Gazi Lisesi Felsefe Öğretmeni Hamdi Akverdi'nin *Hitabet San'atı Teknik ve Psikolojisi* (1937) adlı

devreye sokulmuş, Halk Kürsüleri[6] kurulmuş, Halk Hatipleri Teşkilatı[7] adında politik konuşma yapacak kişileri organize etmek için kuruluşlar açılmıştır. Ulusal kimliğin sürekli yeniden üretilmesini mümkün kılan, ortak bir bellek, kimlik, tarih yaratımının ve yayılımının başlıca araçlarından biri olan politik sözün yaygınlaşması için eğitim kurumlarından, kamusal toplantılardan, radyodan, milli/resmi bayramların açılış törenlerinden yararlanılmıştır. Cumhurbaşkanları, başbakanlar ve bakanlar başta olmak üzere politik seçkinler her fırsatta kamusal ortamlarda ulusa hitap ederek ulusal kimliğin yerleşmesini ve pekişmesini sağlamaya çalışmışlardır.

---

kitabı, Gaziantep Halkevi Başkanı A.M. Göğüş'ün *Herkes Karşısında Söz Söyleyebilmek ve Açıkça Düzgün Meram Anlatmak Aracı* (1938) adlı kitabı, Selim Sırrı'nın *Nasıl Konuşmalı* (1939) adlı kitabı. Kitaplar hakkında genel değerlendirmeler için bkz. Çakan, 2004 ve ayrıca E. Köker, 2005.

[5] 1932 yılında açılan Halkevleri, dönemin tek partisi Cumhuriyet Halk Partisi'nce saptanan politikalar çerçevesinde Kemalist ideolojinin yayılması ve halk tarafından benimsenmesi için toplumsal ve kültürel alanda faaliyetlerde bulunmak üzere kurulmuş organizasyonlardır. Halkevi faaliyetleri arasında "söze dayalı çalışma esası" öne çıkarılmıştır. Halkevlerinde "söz" temelli faaliyetler ve niteliklerine yönelik değerlendirmelere çalışmanın ilerleyen kısımlarında yer verilecektir.

[6] Halk Kürsüleri, milli bayramlarda ve belirlenen özel günlerde, Halkevlerinde ve halkın toplanabileceği meydanlarda kurulan parti stand ve kürsülerine verilen addır. Cumhuriyet'in onuncu yıl kutlamalarından başlayarak, ulusal bayramlarda ve anma günlerinde kurulan bu kürsülerde, seçilmiş halk hatipleri başta olmak üzere öğretmenler, öğrenciler ve "devrime ilişkin duygularını aktarmak isteyen halka" söz söyleme olanağı tanınmıştır.

[7] Halk Hatipleri Teşkilatı "Cümhuriyet Halk Fırkası'nın prensiplerini ve büyük ideallerini ve günlük politika vaziyetine göre fikir ve maksatlarını en müessir telkin vasıtalarından olan söz ile de halka anlatmak için" 1931 yılındaki Parti Kongresi'nde kurulması kararlaştırılan "konuşma esasına dayalı" merkezlerdir. Mete Tunçay'ın CHP'nin "ses büyüteçleri" (2005a: 329) olarak tanımladığı teşkilatın amaç ve işlevlerini, 1932 tarihli CHF Halk Hatipleri Teşkilatı Talimatnamesi'nde yazılanlardan yola çıkarak değerlendirmek mümkündür. Söz konusu talimatnamede teşkilatın amacı şöyle açıklanmıştır: "Teşkilâttan maksat esaslı telkinlerimizin, gelişi güzel ve hazırlıksız olarak herhangi bir zevat tarafından yapılmasına meydan bırakılmayacak bu mühim işin itinalı bir surette yetiştirilecek, müessir söz söylemeğe liyakatli arkadaşlarımıza yaptırmak ve bu arkadaşları her zaman söz söyleyecek esaslar ve malûmat ile her hale karşı evvelden hazır bulundurmaktır." Tezin ikinci bölümünde (bkz. s. 105-109), teşkilatın çalışma usul ve esasları *CHF Halk Hatipleri Teşkilâtı Talimatı* temel alınarak ayrıntılı olarak değerlendirilecektir.

Tek Parti döneminde seçkinlerce kurgulanan kimlik ve değerleri ortaklaştırmak, kolektif bir bellek yaratmak vb. gibi amaçlar doğrultusunda kamusal ortamlarda yapılan politik konuşma örneklerinden birisi, Kemalist modernleşme projesi bağlamında kültürel ve toplumsal alanın yeniden inşasında önemli görevler üstlenmiş Milli Şef Dönemi Maarif Vekili Hasan-Âli Yücel'in konuşmalarıdır. Cumhuriyet'in kuruluş ve yerleşme sürecine denk gelen Tek Parti döneminde sekiz yıla yakın bir süre maarif vekilliği yapan, döneminin hem kurucu bir aktörü hem de etkin bir sözcüsü olan Yücel'in kamusal/politik konuşmalarında ulusal kimliğin nasıl, hangi unsurlar temelinde tanımlandığı, ulusal kimliğin inşa araçları arasında yer alan tarihsel, kültürel, yasal, ekonomik, etnik süreçlerin konuşmalarda hangi kavram, öğe ve stratejiler aracılığıyla dolaşıma sokulduğunun tespiti bu çalışmanın odağını oluşturmaktadır. Çalışma, Yücel'in konuşmaları dolayımıyla, "Milli Şef" döneminde politik retorik biçimlerinin içine sızan ideolojik adlandırmalar, stratejiler ve anlamları tayin etmek suretiyle ulusal kimliğin inşası ve politik konuşmalar arasındaki ilişkiyi tartışabilmeyi amaçlamaktadır.

Ulusal kimliğin, politik konuşmalar/retorik aracılığıyla inşa edilen ve yeniden inşa edilen bir kategori olduğundan yola çıkılarak Cumhuriyet tarihinin önemli portrelerinden biri olan Hasan-Âli Yücel'in politik retoriğinin analizini konu edinen tezin, Yücel'in konuşmalarını merkeze almasının nedenleri şöyle açıklanabilir:

Hasan-Âli Yücel (1897-1961), Cumhuriyet döneminin "politik laboratuarı" (Tunaya, 1959) olarak tanımlanan, Türk milliyetçiliğinin ideolojik,

kurumsal ve siyasi temellerinin atıldığı II. Meşrutiyet devrinden itibaren ulusal kimliğin inşası tartışmalarına yakından tanıklık etmiş, Meşrutiyet döneminin son yıllarında ve Cumhuriyet'in ilanının ardından dil, kültür, edebiyat gibi alanlardaki etkinliklere katılan entelektüeller arasında yer almıştır. Cumhuriyet'in ilanının ardından ulusal kimliğin ve kültürün inşasına mesleki ve entelektüel katkılarda bulunan Yücel, "Türk kimliği ve Türk insanını yaratma çabalarının ağır bastığı 1930-1940'lı yıllarda" (Ahıska, 2005: 306) eğitim politikalarını belirleyen ve uygulamaya koyan çekirdek kadro arasında yer almıştır. 1938-1946 yılları arasında ise, Milli Şef dönemi olarak adlandırılan sürecin neredeyse tamamında ulusal tip ve karakterin belirlenmesinin ya da "yeni neslin terbiyesinin mesul makamı" olarak addedilen Maarif Vekâleti'nin [8] başına getirilmiştir. Eğitim kurumlarının ulusal/milli kimliğin inşası sürecinde yaşamsal önemi göz önünde tutulduğunda[9] Yücel'in konuşmalarının önemi daha açık olarak anlaşılabilir.

Eğitim politikalarının belirleyicisi, tanımlayıcısı, savunucusu ve sözcüsü olma, yani maarif vekilliği görevi, Yücel'e ulus ve hükümet adına söz söyleme, devleti temsil etme olanağı tanımıştır. Dolayısıyla Yücel'in 1938-1946 yılları

[8] Dönem içindeki maarif vekaleti günümüzdeki iki bakanlığa (milli eğitim ve kültür bakanlıklarına) birden karşılık gelmektedir. Bu bakanlık, Yücel'in göreve başladığı yılları da içine alan tarihsel süreçte önce kültür bakanlığı (25 Aralık 1935- 21 Eylül 1941), daha sonra maarif vekilliği (22 Eylül 1941- 3 Kasım 1945), son olarak da milli eğitim bakanlığı (4 Kasım 1945'ten günümüze) adlarıyla tanımlanmıştır. Dolayısıyla, Yücel 1938-1946 arasında önce kültür bakanı, sonra maarif vekili son olarak da milli eğitim bakanı sıfatlarıyla anılmıştır. Bu çalışma içinde, Yücel'i tanımlarken görev süresinin uzunca bir bölümünü kapsayan ve neredeyse adıyla bütünleşmiş olan maarif vekili tanımlaması tercih edilecektir.

[9] Ulusların ve ulusal kimliğin inşası üzerine çalışan pek çok teorisyen, rejimlerin varlığını, gücünü ve resmi ideolojisini topluma kabul ettirebilmek için kullandığı başlıca araçlarından biri olan kamusal ve kitlesel bir eğitim sisteminin, ulusal kimliklerin sağlanmasında ve yayılmasında oldukça etkili araçlar olduğunu belirtmektedirler (Bkz. Guibernau, 1997; Hobsbawm, 2006; Gellner, 2008; Smith 2009 vd.). Türk ulusal kimliğinin inşasında da eğitim ya da dönem içindeki adlandırılmasıyla "terbiye" inşa edilen kimliğin topluma benimsetilmesinde ve istenilen tipte insan yetiştirilmesinde işlevsel bir araç olarak kullanılmıştır (Bkz. Gümüşoğlu, 1998; Tunçay, 2005a; Üstel, 2003, 2005; Alkan, 2005, Caymaz 2007 vd.).

arasındaki politik retoriğinin temel unsurlarının incelenmesi, sınırlı da olsa dönem içinde ulusal kimliğin inşasında ve yeniden inşasında politik sözün kullanım alanları, amaçları ve işlevleri hakkında temsili bir örnek işlevi görecektir.

Yücel, maarif vekilliği görevi esnasında kongre, şûra, kurultay, sergilerin açılış ve kapanışlarında, yeni açılan kurumların temel atma törenlerinde, resmi bayramlarda, radyoda, parlamentoda, yurt gezilerinde pek çok konuşma yapmış, basına sözlü demeçler vermiştir.[10] Ancak, Yücel'in maarif vekilliği döneminde yaptığı tüm konuşmalar analize dâhil edilmeyecektir. Çalışmada, Yücel'in politik konuşmalarının analizi, yeni rejimin ihtiyaç duyduğu yurttaş tipinin özelliklerinin belirlendiği parlamento konuşmaları ile yurttaşların kolektif bilinç ve kimliklerinin oluşturulmasında "söze dayalı araçlar" olarak tanımlanabilecek kamusal törenler ve radyo konuşmalarıyla sınırlandırılmıştır. Dinleyici kitlesine göre, ulusa sesleniş konuşmaları ve parlamento konuşmaları olarak iki kategoriye ayrılan konuşma türlerinin analize konu edilme nedenleri aşağıda açıklanmıştır:

---

[10] Yücel'in 1939-1946 yılları arasında yaptığı konuşmalar şöyle sıralanabilir:
Sergi açılışları: On Yıllık Neşriyat Sergisi, Halkevi Resim Sergi, Devlet Resim ve Heykel Sergisi, Ankara Sergievi'nde açılan İngilizce Kitaplar Sergisi, Gazi Üniversitesi Resim-İş Bölümü Sergisi'nin açılışları,
Fakülte vb. yerlerin açılış ve temel atma törenleri: Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nin yeni binası, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nin yeni binası, İstanbul Teknik Üniversitesi'nin açılışları,
Şûra, kongre, kurultay, toplantı: I. Türk Neşriyat Kongresi, Maarif Şûrası, I. Coğrafya Kongresi, IV. Dil Kurultayı, Beden Eğitimi ve Spor Şûrası,
Törenler: 19 Mayıs Spor ve Gençlik Bayramı açılış konuşmaları, İstanbul Üniversitesi mezunları diploma töreni, Güzel Sanatlar Akademisi'nin 60. Yıldönümü Töreni, Yüksek Mühendis Okulu diploma dağıtma töreni, İstanbul Üniversitesi Fen ve Edebiyat Fakülteleri'nin temel atma törenleri, Beden Eğitimi Enstitüsü'nün temel atma töreni,
Radyo: 23 Nisan Çocuk Bayramı kutlamalarının açılış konuşmaları, İlköğretim Haftası, Tasarruf Haftası, Köy Enstitüleri Bayramı… dolayısıyla yaptığı konuşmalar,
Gazetecilere verilen demeçler: Eğitim İşleri Hakkında, Halk Musikisi Eserlerinin toplanması, Lozan Günü dolayısıyla Ulus gazetesine verilen demeçler,
Parlamento konuşmaları: Bakanlık Bütçeleri, Köy Enstitüleri Kanunu, Devlet Konservatuar Kanunu, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü'nün kurulması, Üniversiteler Kanunu vb. gibi görüşmelerdeki konuşmalar.

Hedef kitlesi, konusu ve yapıldığı mekâna göre ayrıştırılan ulusa sesleniş konuşmalarından ilki, gençlere hitap ettiği 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı Açılış Söylevleri'dir. Yücel, 1938-1946 yılları arasında yedi kez 19 Mayıs töreni açılış konuşması yapmıştır. Seremonyal ya da epideiktik retorik [11] olarak adlandırılabilecek bu konuşma türünün seçilmesinin temel gerekçesi, ulus devletin inşasının "en etkin ve devamlılık arz eden" (Smith, 2009: 127) ritüelleri arasında yer alan seremonilerin ulusal/milli kimlik inşasındaki tartışılmaz rolüdür. Bir topluluğun ne olduğu ve nasıl işlediği yolunda bazı anlayışları temsil eden, "kolektif kimliği teşvik eden" (Burke, 1994: 56) tören konuşmalarının analizi, ulusal kimliğin nasıl tasavvur edildiğinin deşifresi açısından önemlidir.

Yapılan araca ve dinleyici kitlesine göre ayrıştırılan, ulusa sesleniş konuşmaları kategorisi altında değerlendirilecek ikinci konuşma türü, radyo konuşmalarıdır. Eric J. Hobsbawm'a göre, 1940'lı yıllarda tüm dünyada en etkin kitle iletişim aracı olan radyo "ulusal/milli kimliğin ifadesi, standartlaştırılması, homojenleştirilmesi ve dönüştürülmesi" açısından önemli olanaklar sağlamıştır (2006: 170). Radyonun ulusal kimliğin inşasındaki bir örnekleştirici ve yaygınlaştırıcı işlevi, Tek Parti yönetiminin politik seçkinlerince de kabul edilmiş ve radyo "milletin kurgulanması" için önemli bir araç işlevi görmüştür (Bkz. Kocabaşoğlu, 1978; Ahıska 2005). Yücel vekilliği esnasında, on beş kez yeni yurttaşın söz vasıtasıyla inşasının bir aracı olarak görülen radyodan "bütün

[11] Antik Yunan'dan günümüze politik hitabet/retoriğin belli başlı dalları arasında sayılan, törensel gösteri söylevleri/seremonyal ya da epideiktik retorik adlarıyla anılan türün temel özelliği ortak anılar, gelenekler ve duyguların kitlelere telkini açısından kullanılan retoriksel motiflerle süslenmiş, didaktik konuşmalar oluşudur. Türün özelliklerini konu eden ayrıntılı bir değerlendirmeye, Tek Parti döneminde yapılan epideiktik konuşmalarının bir örneği olarak kabul edilen Yücel'in 19 Mayıs Söylevleri'nin analizi öncesinde (bkz. s. 118-121) yer verilecektir.

millete"[12] seslenmiştir. Bu konuşmalar, politik seçkinlerin inşa etmek istedikleri yurttaş kimliğinin niteliklerinin belirlenmesi açısından oldukça önemli veriler sunmaktadır.

Analiz için seçilen üçüncü ve son konuşma türü ise, Yücel'in dönemin yasama organı üyelerine yani milletvekillerine yönelik olarak parlamentoda yaptığı konuşmalardır. Yücel, sekiz yıla yakın süren vekilliği esnasında, toplam elli oturumda tekrar tekrar söz alarak "hitabet kürsüsü"nden konuşmalar yapmıştır. Politik konuşmaların temel merkezlerinden biri olan, Teun A. van Dijk'ın "ulusal retoriğin tipik mekânları" olarak adlandırdığı, farklı kimlik tasavvurlarının dile getirildiği, ulusal tip ve karakterin niteliklerinin belirlendiği, ulusal kimliğin inşasına yönelik tartışmaların yapıldığı, yasaların çıkarıldığı parlamentolarda dile getirilen görüşler kimlik inşasının temel süreçlerini ve politik seçkinlerin yurttaş tasavvurlarını anlamak açısından kritik önemdedir. Yücel'in parlamento konuşmaları ve onun konuşmaları bağlamında yer verilecek diğer parlamenterlerin ifadeleri, 1939-1946 yılları arasında politik seçkinlerin kimliğin yeniden inşasına yönelik tasavvurlarını ve çatışan kimlik kurgularını göstermeye yardımcı olacaktır.

Türkiye'de Tek Parti dönemi başta olmak üzere politik konuşma üzerine düşünme geleneğinin sınırlılığının bu çalışma açısından önemli bir deneyim ve kaynak eksikliği yarattığını belirtmek gerekir. Günümüze kadar yapılan akademik

[12] Radyo konuşmalarının dinleyicisini tanımlamak için seçilen "bütün millet" ifadesi Hasan-Âli Yücel'e aittir. Yücel, 1943 Maarif Bütçesi Görüşmeleri'nde, okullarda devamsızlık mevzunun gündeme gelmesi üzerine, alınan önemleri sıralarken bu konuya değindiği radyo konuşmasına gönderme yaparak, "Radyoda bütün millete hitap ederek bendeniz konuştum" (TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VII: 1943-1946, Cilt: 1, 26.05.1943: 273) sözleriyle radyo konuşmalarının hedef kitlesini de tanımlamıştır.

çalışmalar arasında hatırı sayılır bir yere sahip olan Tek Parti dönemi incelemeleri daha çok tarih, siyaset bilimi, sosyoloji, iktisat alanlarında yoğunlaşmış; iletişim alanında döneme ilişkin yapılan çalışmalar ise özellikle basın tarihiyle sınırlandırılmıştır. Tek Parti döneminin özellikleri, ideolojisi ve politikaları üzerinde duran çalışmalar kapsamında dönem içinde politik bir araç olarak kullanılan "söz" yani "konuşma"ya özgül bir ağırlık verilmemiştir.[13] Tek Parti dönemindeki politik konuşmalara yönelik ilgi Mustafa Kemal Atatürk'ün söylevleri, özellikle de *Nutuk*'la sınırlı kalmış,[14] İsmet İnönü de dâhil olmak üzere Atatürk'ün dışında kalan siyasi aktörlerin, kamusal/politik konuşmaları henüz ayrıntılı bir analize tabi tutulmamıştır. Tek Parti dönemindeki parlamentolar üzerine yapılan araştırmalar ise, yapısal ve işlevsel analizlerle sınırlandırılmış (Bkz. Yücekök, 1983; Çakan, 1999, Binark, 2004 vd.), parlamento

---

[13] Bu genel duruma rağmen, son yıllarda yayımlanan, Tek Parti döneminde politik söz/konuşma üzerine eğilen ve teze kaynak olan üç çalışmanın adının burada anılması gerekir. Bunlardan ilki, Işıl Çakan'ın telkin ve sözlü propaganda bağlamında, Tek Parti dönemindeki "söz"ün kullanım alanları ve mekanları üzerine odaklandığı *"Konuşunuz Konuşturunuz: Tek Parti Döneminde Propagandanın Etkin Silahı: Söz"* (2004) başlıklı çalışmasıdır. İkincisi, Eser Köker'in sözlü kültürü besleyen önemli bir kaynak olarak politik konuşmaya duyulan ilgi bağlamında Cumhuriyet dönemine de değindiği *Kitapta Kurutulmuş Çiçekler ya da Sözlü Kültür Üzerine Düşünceler* (2005) başlıklı kitabıdır. Üçüncüsü ise, Meltem Ahıska'nın, 1927'deki kuruluşundan 1940'ların sonuna kadar radyo yayıncılığını sosyolojik bir bakış açısıyla incelediği, "milli söylemin radyo teknolojisi dolayısıyla 'Batı' ile nasıl ilişkilendiğini ve nasıl bir politik öznellik yarattığını"(17) radyo konuşmaları aracılığıyla incelediği *Radyonun Sihirli Kapısı: Garbiyatçılık ve Politik Öznellik* (2005) kitabıdır.

[14] Hem söylendiği dönemde hem de günümüz Türkiye'sinde en önemli politik metinlerden biri olarak kabul edilen, 15-20 Ekim 1927 tarihinde, CHF'nin İkinci Büyük Kurultayı'nda altı günde ve 36,5 saatte bizzat Atatürk tarafından kendi el yazısını okumak suretiyle yapılan konuşmanın kitaplaştırılmış adı olan *Nutuk,* tarihi boyunca özel bir ilgi odağı olmuştur. *Nutuk;* dili, anlamı, bilimselliği, Atatürk'ün bu konuşmayı hazırlamasındaki amacı, metindeki olayları ve kişileri ele alış tarzı, metni hazırlayış ve okuma süreci, içeriği ve söz konusu içeriğin sonraki dönemlere dair etkileri bağlamında akademi içinde ve dışında çok sayıda araştırmaya konu edilmiştir. Seçilmiş bazı örnekler şunlardır: Taha Parla (1994), *Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları Cilt I: Atatürk'ün Nutku*, Hüseyin Ağca (2003), "*Atatürk'ün Büyük Nutuk'unda Geçen Millî Kimlikle İlgili Kavram, Terim ve Söz Gruplarının Analizi",* Önder Göçgün (2003), *"Hatip Atatürk ve Atatürk'ün Büyük Nutuk'taki Hitabet Sanatı"*, Fahri Kılıç (2003), *"Nutuk'un Analitik Bir İncelemesi",* Zeynep Korkmaz (2003), "*Atatürk'ün Büyük Nutuk'unun Dil ve Üslûp Özellikleri",* Hakan Uzun (2005), "*Atatürk'ün Nutuk'unun İçerik Analizi*" vd.

konuşmalarına/tartışmalarına ele alınan görüşlerin güçlendirilmesi ya da desteklenmesi için atıf yapılmıştır. Oysaki özellikle son yıllarda dünyanın pek çok yerinde, devlet başkanları başta olmak üzere önemli tarihi ve siyasi aktörlerin konuşmaları, devletlerin kuruluşlarına ait tarihi metinler, seçim kampanyaları, politik sloganlar, radyo konuşmaları, parlamento tartışmaları gibi pek çok sözlü ve yazılı metnin söylem analizleri başta olmak üzere retorik ve konuşma analizleri aracılığıyla incelendiği görülmektedir.[15] Türkiye'de ise, Cumhuriyet'in kurucu kadrolarının kamusal konuşmaları başta olmak üzere, pek çok yazılı ve görsel metin tarihsel anlamının açığa çıkarılabilmesi için incelenmeye ihtiyaç duymaktadır. Yücel'in kamusal söylevleri ve parlamento konuşmalarının analizini konu edinen bu tezin bir parça da olsa böyle bir eksikliğin giderilmesine katkıda bulunacağı düşünülmektedir. Ayrıca, Milli Şef döneminde "yurttaş terbiyesinden" sorumlu vekilin konuşmalarının analizinin, Türkiye'de son yıllarda önemli bir çalışma sahası olarak beliren, yurttaşlık bilgisi kitaplarının incelenmesi (Bkz., Gümüşoğlu, 1998; Üstel, 2004; Caymaz, 2007; Oğuz, 2007) başta olmak üzere Tek Parti döneminde inşa edilmek istenilen yurttaş tipinin/kimliğinin açığa çıkarılmasına yönelik çabalara da katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Milli Şef Dönemi Maarif Vekili Hasan-Âli Yücel'in kamusal ortamlarda yaptığı konuşmalar aracılığıyla politik retorik ve ulusal kimlik inşası arasındaki ilişkinin niteliğine odaklanan bu çalışmada kimlik, ulusal kimliğin inşası ve

[15] Winston Churchill, Martin Luther King, Margaret Thatcher, Bill Clinton, Tony Blair ve George W. Bush'un politik konuşmaları pek çok analizci tarafından defalarca değerlendirilmiş, hatta Amerika Birleşik Devletleri'nde özellikle iletişim fakülteleri çatısı altında oldukça yaygın ve popüler bir araştırma alanı olan başkan konuşmaları için, retoriksel başkanlık ve başkanlık retoriği kavramları dahilinde bir araştırma alanı geliştirilmiştir.

ulusal kimliğin inşasına yönelik eleştirel yaklaşımlardan yararlanılacaktır. Çalışmanın araştırma sorularının şekillenmesinde büyük ölçüde belirleyici olan bu kavram ve yaklaşımlardan ne anlaşıldığını sergileyebilmek için kısa bir değerlendirme yapılacaktır.

İngilizce'de (*identity*) ve Fransızca'da (*identité)* "birlik, aynılık" anlamlarına gelen kavram, Türkçe'de "*kim*lik" sözcüğü ile karşılanmaktadır. Türkçe kullanımına uygun olarak genellikle kimlik kavramının anlamı, birey ya da grupların "ben kimim? biz kimiz? ya da kimsiniz, kimlerdensiniz?" (Güvenç, 1997: 27) gibi sorulara verdiği cevaplarda gizlidir[16]. Bu soruların kökeninde yatan tanımlama, tanıma ve aidiyet kavramları kimliğin bileşenlerini açıklayan önemli unsurlardır (Aydın, 1999: 12). Kendini tanımlamak için farklılığa vurgu yapan kimlik, bir yandan farklılığı ötekileştirirken, öte yandan temelde bir benzerlik havuzuna, bir aidiyete ve mensubiyete gönderme yaparak ortak bir *biz*lik kategorisi oluşturmaktadır. İster grubu, ister topluluğu, isterse ulusu tanımlamak için kullanılsın, tanımlama ve aidiyetin dışında kimlik olgusuna ilişkin iki önemli kriter daha ayırt edilmektedir. Bunlar, süreklilik ve farklılıktır. Süreklilik, kimliği zaman içinde konumlandırırken, farklılık kimliğin nesnesinin "öteki" karşında sahip olduğu konumu, onun biricikliğini göstermektedir.

[16] Bu sorular, bir yandan kimlik kavramının disiplinlerarası niteliğini ön plana çıkartmakta öte yandan kavramın tanımlanmasında geliştirilen yaklaşımlara ilişkin ipuçlarını içinde barındırmaktadır. Kimlik kavramı ile ilgili olarak biri psikolojik, diğeri sosyolojik olmak üzere iki temel yaklaşım mevcuttur. Psikolojik yaklaşım, "ben kimim" sorusuna verilen, kişiyi diğerlerinden ayıran cevapların niteliğine odaklanırken, sosyolojik yaklaşım "biz kimiz?" sorusuyla ifade edilen kolektif aidiyet biçimlerine odaklanır. 1980'lere değin psikoloji ve sosyal psikolojinin inceleme alanına dâhil olan kimlik olgusu, bugün ağırlıkla toplumsal ve siyasal bilimlerce tartışılmaktadır (Aydın, 1999).

Kolektif bir aidiyet türü olan ulusal kimlik, tıpkı diğer kimlik türleri gibi kendinin farkına varma, kendini diğerleri üzerinden kurma çabasının bir neticesidir. Kimliği belirleyen ölçütler olarak zaman içinde süreklilik ve ötekilerden farklılık ulusal/milli kimliğin de temel unsurlarıdır. Süreklilik, ulusun tarihsel kökleri olan ve geleceğe uzanan bir varlık olarak kavranmasında kendini gösterirken, farklılık ise ortak bir kültür, somut bir toprağa bağlılık ve bir topluluk oluşturma iddiasından kaynaklanır. İki unsur da o toplumun üyeleri yani "biz" ile "yabancılar/onlar/ötekiler" arasındaki ayrıma yol açar (Guibernau, 1997: 127).

Ulusal kimliğin inşasına ilişkin kilit soru, ulusal aidiyetlerin ve ulusal/milli "biz"in nasıl kurulduğudur. "Biz"in ya da *bizlik hali*nin inşası/icadı/tahayyülünün çeşitli unsurları vardır: "Ortak bir ada" ya da "biz"i diğerlerinden ayırt edecek, bizi tanımlayacak "ulusal bir ad/etikete sahip olmak" (Billig, 2002: 88) birinci unsurdur. Ulusal ismin biricikliğinin ilanı, sadece *bizim* özgünlüğümüzü belirtmenin değil, aynı zamanda kim olunduğunun, dahası var olunduğunun bir işareti olarak kodlanır; "biricik bir kadere (ve biricik bir kimliğe) sahip olduğu söylenilen 'biz' ve aynı zamanda kendimizden farklı tanımladığımız insanlar yani 'onlar' tasavvurunu kapsar" (76). Bizim cemaatimizin tahayyülü, örtük olarak 'bizden' farklı olanın, onların tahayyülü gerektir. Onlar olmaksızın bir biz olamaz (81). Henri Tajfel'in (1981) vurguladığı üzere, "bize kim olduğumuzu tarif eden bir sosyal kategori, bizim kim olmadığımızı gösterir. Bunlara ek olarak, ulusal topluluğun tahayyülü ancak yabancı toplulukların tahayyül edilmesiyle mümkün olur. Zaman içinde uzanan bir geçmiş ve gelecek, ortak kadere sahip bir topluluk, mekân… (85) "bizim kültürümüz, bizim tarzımız,

bizim halkımız" anlatısına destek olacak bir ulusal tarihin inşası, (86-87), "bizim biricikliğimiz", bizim ortak kaderimizin öyküsünü anlatacak tarih inşasından beslenen kişilik ve huy streotiplerinin kurgulanması ve yaratılması (87), yabancı sözcüklerden arındırılmış "bizim" eşsizliğimizi bütünlüğümüzü aktaracak eşsiz bir dile sahip olmak (88) ulusal/milli kimlik inşasının başlıca unsurlarıdır.

Ulusal/milli kimliğin unsurları ve nasıl inşa edildiği konusunda çeşitli açıklama tarzları mevcuttur. Bununla birlikte, ulusal kimliğin ne olduğu ve nasıl inşa edildiği konusunda Anthony D. Smith'in neredeyse klasikleşmiş kapsamlı tanımından yararlanılabilir. Smith, milli kimliği başka herhangi bir kolektif kültürel kimlikle karşı karşıya getiren niteliklerin ne olduğuna dair, milliyetçilerin hatta "milletlerin varlığının yol açtığı müteakip bölünme ve çatışmalardan sızlanan eleştirmenlerin bile" büyük ölçüde kabul ettikleri belli bazı ortak inanç ve varsayımların varlığından söz etmektedir. Bu inanç ve varsayımların, milletlerin teritoryal olarak sınırlanmış nüfus birimleri oldukları ve kendi yurtlarının sahipleri olmaları gerektiği, mensuplarının ortak bir kitle kültürü, ortak mitleri ve anıları paylaştıkları, bireylerin belli bir ortak yasal sistem altında karşılıklı hak ve görevleri bulunduğu ve bütün ülkede hareket imkânı ile bağlantılı ortak bir işbölümü ve üretim sistemine sahip oldukları fikrini içerdiğini belirtir. Smith'e göre, milli kimliğin ne olduğuna dair ortak varsayımlar milli kimliğin temel özelliklerine dair aşağıdaki listeyi yapmayı mümkün kılmaktadır:

> 1. Tarihi bir toprak/ülke ya da yurt, 2. Ortak mitler ve tarihi bellek, 3. Ortak bir kitlesel kamu kültürü, 4. Topluluğun bütün fertleri için geçerli ortak yasal hak ve görevler, 5. Topluluk fertlerinin ülke üzerinde serbest hareket imkanına sahip oldukları ortak bir ekonomi (2009: 31-32).

Ulusal kimliğin unsurları arasında yer alan ortak vatan, ortak tarih, kültür, belirli hak ve görevler, ortak bir ekonomi, ortak düşmanlar... gibi unsurların bireyler tarafından içselleştirilmesinin sağlanması, kimlik duygusunun pekiştirilebilmesi için ulus devletler çeşitli araçlara ihtiyaç duyar. Mitik tarihsel anlatılar, simgeler, semboller ve merasimlerin yanı sıra kamusal söylem ya da hitabet bu araçlar arasındadır. Billig'in belirttiği gibi "kamu binaları üzerinde asılı duran bayraklar, bozuk paraların üstündeki resimler, ulusal amblemler" kimliğin sürekli yeniden inşası için yeterli değildir. Kimliğin sözlü olarak da imlenmesi gerekir" ve bunun için de siyasetçilerin "yurttaşların kulaklarında çınlayacak sözcüklerine" ihtiyaç duyulmaktadır (2002: 111). Çünkü, kamusal söylem ya da politik hitabetin özdeşlikler kurma, tarihsel hatıraları unutturma ya da gözden saklama, kamusal hafızayı yeniden inşa etme, milli kimliğin temel unsurları olan "biz" ve "ötekiler"i kurgulama özelliği vardır (Benson, 2002).

Ulusal/milli kimliğin yeniden inşası ve pekiştirilmesi amacıyla yapılan politik hitabet örnekleri arasında yer alan Hasan-Âli Yücel'in kamusal söylevleri, milli kimlik inşasının tanımlaması amacıyla geliştirilen kavram ve kategoriler temelinde biçimlendirilen çeşitli sorular aracılığıyla analiz edilecektir. Tezde, Yücel'in metinlerine şu sorular sorulacaktır:

Ulusa sesleniş konuşmalarında (19 Mayıs söylevleri ve radyo konuşmalarında) bir bütün olarak "biz ve onlar" ayrımı nasıl, hangi kavram ve stratejiler aracılığıyla kurulmuştur? "*Biz*im kolektif adı*mız*", "vatanı*mız*", tarihi*miz*", "ortak düşmanları*mız*"… yani ulusal kimliğin öğeleri konuşmalarda nasıl ifade edilmiştir?

Parlamento konuşmalarında, ulusal tip ve karakterin nitelikleri diğer bir deyişle, “bizim biricikliğimizi” gösteren kişilik ve huy prototipleri (milli seciye özellikleri) nasıl tarif edilmiştir? Farklı bir ifadeyle, 1940’lı yıllarda seçkinler tarafından ulusal kimliğin taşıyıcı özneleri olan “ideal yurttaş” nasıl tasarlanmış ya da hayal edilmiştir?

Dönemin yurttaş kimliğinin inşası sürecinde parlamento tartışmalarında ve halka/ulusa yönelik açıklamalarda öne çıkarılan kavramlar, temalar nelerdir? Bunların aynı zamanda, kimlik inşasında göz ardı edilen, değinilmeyen kavram ve temaları açığa çıkaracağı varsayılmaktadır.

Yücel’in, parlamento söylevlerinde yani politik seçkinlere yönelik konuşmalarında ve ulusa seslenişlerinde ulusal kimlik ve yurttaş terbiyesi hakkındaki görüşlerini ifade ediş biçimlerindeki farklılaşan unsurlar (dilsel yeğlemeler, stratejiler, açıklama düzeyleri) nelerdir? Bu sorunun yanıtının dönemin seçkinleri ve halk kitleleri, diğer bir deyişle “inşa eden ve inşa edilenler" arasındaki ilişki biçimini açığa çıkaracağı varsayılmaktadır.

Yukarıdaki sorular eleştirel retorik analizi yönteminin yol göstericiliği aracılığıyla çözümlenecektir. Tezin genel çerçevesi ve iç bölümlenişinde belirleyici olan “hem bir teori hem bir yöntem hem de bir uygulama” (McKerrow, 2001: 622) olarak tanımlanabilecek eleştirel retorik teorilerinin önerdikleri bilimsel açıklama tarzı ve bunun tezde uygulanma biçimine geçmeden önce, genel olarak retorik analizi türleri ve eleştirel retorik analizlerinin çözümleme kategorileri hakkında kısa bir değerlendirmeye yer verilecektir.

Retorik analizleri, retorik teorisinin zaman içindeki gelişmelerine bağlı olarak geleneksel/klasik[17] ve modern/eleştirel[18] analiz olarak ikiye ayrılmıştır. Klasik retorik analizi, Antik Yunan'dan başlayan günümüzde de yaygın olarak kullanılan yöntemsel tercihlere gönderme yaparken; çağdaş ya da modern retorik analizleri, 1950'lerden sonra retorik teorisinin geçirdiği yöntemsel evrimler neticesinde açığa çıkan yapı için kullanılmaktadır. Ann M. Gill ve Karen

---

[17] Klasik retorik akımının temelini oluşturan önermelere göre retorik, kelimelerin ve sözlerin gücüne, durumu etkileme potansiyellerine bağlı olan bir "konuşma ve ikna formudur". Aristoteles'le başlayan bu retorik anlayışı Cicero ve Quintilianus tarafından geliştirilmiştir. Retoriği "güzel söz söyleme sanatı" ya da "verili bir durumda iknanın en uygun yollarını bulma" gibi tanımlarla sınırlandırılan, 19. yüzyılın sonuna kadar kısmi değişimlerle birlikte genel kabul gören klasik retorik çalışmaları; argümantasyon ve mantığın genel standartlarına odaklanan, belirli dinleyiciler üzerinde konuşmanın etkisini ölçmeye yönelen, kamusal hitapların teorik temellerini, nasıl yapılacağını reçeteler yoluyla sunmayı ve öğretmeyi amaçlayan tanımlar ve önermeler doğrultusunda sürdürülmüştür. Bu yaklaşım tarzı, dilin kullanıma ilişkin en eski disiplin olan retoriğin 19. yüzyılın sonunu kadar daha çok söylev, yazın ve mantığın içinde kalarak "sıradan bir söz sanatları listesine" dönüşmesine neden olmuştur.

[18] 20. yüzyıla değin, genellikle daha ciddi şeylerin tamamlayıcısı ya da süsleyicisi olarak düşünülen retorik, felsefi düşünce ve politik tarihteki yeni gelişmelerle birlikte sosyal bilimler alanında merkezi bir yer edinmeye başlamıştır. 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren canlılık kazanan retorik kuramlarının açığa çıkmasını ya da "retoriğe dönüşü, teorik olarak, yirminci yüzyıl felsefesindeki bir hegemonik akım (pozitivizm) karşısında ortaya çıkan tepki motive etmiştir" (McGee & Lyne; 2002:235). Buna ek olarak, retorik incelemelerinin, 20. yüzyılın ilk yarısından sonra yeniden doğuşunda üç faktörün rol oynadığı ileri sürülmektedir: Bunlardan ilki, II. Dünya Savaşı'nın ilk yarısında Nazizm ve Faşizm ile birlikte yükselen propaganda etkinliklerini duyulan ilgidir. Asya ve Avrupa'da totaliter devletlerin yükselişi ve onların yurttaşların zihinlerini yok etmek için yeni araçlar geliştirmek yoluyla retorik biçim ve sembolleri o zamana dek görülmemiş bir biçimde kullanmaları retoriğe olan ilgiyi arttırmıştır. İkinci faktör, yeni iletişim araçlarının ortaya çıkışının dilsel ve görsel sembollerin kullanımı için yeni olanaklar yaratmasıdır. Son faktör ise, yurttaş katılımının giderek artırılması gerekliliğine yapılan vurgudur (Ueding, 2000'den Akt. E. Köker, 2005: 132-133).
20. yy. ikinci yarısında iki teorisyen retoriğe geniş bir kapsam ve temel işlevler tayin ederek yeni retorik teorisinin genel hatlarını çizmişlerdir. Chaim Perelman (1969), politik ve insani bilimlerde kişilerin kanaatlerinin değiştirilmesini ve ikna edilmesini amaçlayan tüm argümantasyon pratiği ve teorisi olarak retoriği ele alırken; Kenneth Burke retoriği tutumları biçimlendirmek ve eylemleri etkilemek amacıyla sembollerin kullanımı olarak tanımlamıştır. Sembollerin anlamlara aracılık etme işlevi ve toplumsal dünyayı inşa etme gücüne vurgu yapan Burke, retoriği bir eleştiri aracı olarak ele almıştır. 1960'lar ve devamında Barthes ve diğer birçok yazar Burke'nin örneğini takip ederek, retorik analizini ideolojinin genel eleştirisinin bir parçası haline getirmiştir (Larsen, 2001: 13325). 1967 ile 1976 yılları arasında retorik teorisinin temel odağı entelektüel temeller ve retoriksel pedagojinin klasik basit modellerine duyulan ilgiden, retorik ve sosyal teori arasındaki ilişkileri anlamaya çalışan bir yöne doğru değişim göstermiştir (Lucaites & Condit, 1999: 8), 1970 ve 1980'lerde ise retoriğin sosyopolitik önemi üzerinde çalışmalar yoğunlaşarak gerçekliğin inşasında, bilgi ve hakikat üretiminde retoriğin rolü üzerine odaklanılmıştır (9).

Whedbee'ye göre klasik retorik ve çağdaş/eleştirel retorik arasındaki temel fark, klasik retorikçilerin aktivitelerinin tümünün pedagoji (hitabetin oluşturulması, düzenlenmesi ve etkili hitabetin öğretilmesi gibi) üzerine yoğunlaşmasına karşın, modern retorik çalışmalarında hitabetin yaratımı önemli olsa da asıl vurgunun retoriksel metinlerin eleştirisine kaymasıdır (1997: 157). Genel olarak klasik retorik analizleri, ünlü söylevlerin "ikna sanatı olarak retorik" açısından etkililiğinin incelenmesine odaklanmıştır. Konuşmaların belirli nitelikleri (söz ve düşünce figürleri[19]) ve de biçimsel özellikleriyle (cümlelerdeki kelimelerin sayısı, paragrafı oluşturan cümle yapılarının nitelik ve uzunlukları, cümlelerin fiilin etken ya da edilgen oluşu gibi) analiz sınırlı tutulmaktadır[20]. Klasik retorik geleneğinden tanımları, yöntemleri ve bir bütün olarak retoriği kavrayışı bakımından ayrılan eleştirel retorik analizlerinde, klasik analizlere özgü biçimsel özelliklere de yer verilmekle birlikte, analizin odağına anlatı yerleştirilerek konuşma metninin anlam ve önemini açığa çıkaran siyasal-toplumsal-tarihsel-kültürel koşullar, konuşmanın diğer metinlerle etkileşimi, nasıl bir ortam ve mekânda yapıldığı, hedef kitlenin ya da dinleyicilerin genel nitelikleri gibi bağlamsal unsurlar daha vurgulu bir şekilde ele alınmaktadır. Ayrıca, klasik retorik analizleri konuşmacının amacını "ikna" ya da "etkileme" gibi kavramlarla

---

[19] Cicero'nun *lumina orationis* (hitabetin ışığı) olarak adlandırdığı, retorikte basit ve kurallı konuşmadan farklı olarak bir kelime ya da terimin esas anlamı dışında kullanılması yoluyla düşüncelerde bir yapı değişikliğine veya düzenlemeye gidilerek ifadeye cazibe, ritm ve canlılık kazandıran söz sanatlarıdır. Retorikçiler figürlerin sayıları konusunda farklı düşünseler de hemen hepsi figürleri "kelime figürleri ve düşünce figürleri" olmak üzere iki gruba ayırmışlardır. Kelime figürleri ifade şekli ile ilgilidir ve ifade değiştirilince figür ortadan kalkar. Bunlar gramer figürleri, troplar (metafor, metonomi, alegori…) ve esas kelime figürleri (tekrarlar, ses benzerlikleri…) olmak üzere üç gruba ayrılırlar. Düşünce figürleri ise, düşüncenin zihinde aldığı şekle bağlıdırlar ve ifade şekli değiştirilse de bu figürler kaybolmazlar. Başlıca düşünce figürleri şunlardır: soru sorma, karşılaştırma, benzetme, paralellik, ironi… (Ayrıntılı bilgi için bkz. Sloane, 2001).

[20] Ayrıntılı bilgi ve çeşitli analiz örnekleri için bkz. Corbett ve Connors, 1999.

açıklarken, eleştirel retorik analizlerinde konuşmaların amacı "özdeşlikler yaratma"[21], "kolektif bilinç ve gerçekliği inşa" gibi işlevlerle ilişkilendirir. İki tür arasındaki bir diğer fark ise, konuşmayı yapan ve dinleyiciler arasındaki ilişkinin değerlendirilme biçimidir. Klasik retorik analizlerinde dinleyiciler, kimlikleri verili olarak kabul edilen, ikna edilecek kişilerdir ve böylece retoriksel pratiğin amacı ikna etmek olarak anlaşılır. Eleştirel retorik analizlerinde ise, dinleyiciler konuşma içinde "yeniden kurulan", çeşitli özdeşlikler aracılığıyla "kimlikleri tanımlanan, inşa edilen" öznelerdir. Eleştirel retorik analiziyle amaçlanan politik konuşmaların dinleyiciler üzerindeki etkisini ölçmek değil, konuşanın kendisinin ve dinleyicilerin konumunu metinler içinde nasıl, hangi stratejiler aracılığıyla tanımladığını, kendisinin ve dinleyenlerin kimliklerini nasıl kurduğunu açığa çıkarmaktır.

Retorik analizi ya da retoriksel analiz başlı başına bir araştırma yöntemi olarak kullanılmakla birlikte, aynı zamanda diğer analiz türlerini tamamlayan, yardımcı bir tür işlevi de görmektedir.[22] Çeşitli metinlere uygulanabilen retorik analizlerinin birçok birimi vardır: biçimsel analiz, retoriksel durum analizi, kavramsal analiz, yorumlayıcı analiz, kurucu (constitutive) analiz bunlardan

[21] Genel olarak, toplumsal durumlara katılan insanların fiziksel bir nesne ya da beden, etkinlikler, inançlar ve değerler gibi çeşitli öğeler temelinde benlik ya da kimliklerini biçimlendirmeleri anlamına gelen, retorik teorisine Kenneth Burke tarafından kazandırılan bu kavram, retorik etki üzerine yeniden düşünmeye olanak tanımıştır (Charland, 1987: 133). Burke, analizlerinde retoriğin anahtar terimini "ikna etmeden" "özdeşleştirme" kaydırmış (Goankar, 2002: 202), böylece Aristo'nun ikna kavramı çerçevesinde açıklanamayan dönüşüm deneyimlerinin retoriksel açıklamasını mümkün kılmıştır (Charland, 2001: 616).

[22] Örneğin, Teun A. van Dijk'ın parlamento konuşmalarının analizinde başvurduğu söylem analizi yöntemi dâhilinde retorik; tonlama, sitil, sözcük seçimi, retoriksel figürler (abartılar, üstü kapalı söylemeler, imalar, inkar etme, hafifleterek söyleme gibi dil oyunları) bazında sınırlı bir anlamda ele alınmaktadır. Analizlerde, retoriksel teknik ve stratejiler arasında yer alan metaforlar, benzetmeler, ironiler, abartılar, örtmeceler ve biçimsel yapıda açığa çıkan yer değiştirmeler, tekrarlar gibi figürler, zihinsel şemaları açığa çıkaran ve anlamı manipüle eden unsurlar olarak değerlendirilmiştir (Bkz. Dijk, 2000: 100).

bazılarıdır.[23] Çalışma içinde, Hasan-Âli Yücel'in konu, dinleyici ve mekân yönünden farklılaşan konuşma türleri analize konu edildiği için birden çok analiz birimi bir arada kullanılacaktır. Biçimsel analizden, konuşma metinlerinin genel yapısı, dil, üslup ve anlatım özelliklerini tanımlamak için retoriksel durum analizinden, konu, kapsam, dinleyiciler, konuşma mekânı ve ortamı tanımlamak için; kurucu analizden, metinlerde kendini ve dinleyicileri nasıl konumlandırdığını, dinleyicilerin kimliklerini nasıl adlandırdığını (ya da dinleyicileri hangi hitaplarla çağırdığını, nasıl tanımladığını) açığa çıkarabilmek için; yorumlayıcı analizden ise, konuşmaların yaygın tematik kategorilerini ve sık kullanılan stratejileri değerlendirebilmek için yararlanılacaktır.

Tez, eleştirel retorik analizinin çözümleme sürecinde metne sorduğu temel sorular (Bkz. Gill & Whedbee, 1997) çerçevesinde bölümlere ayrılmıştır. Konuşanın kimliğini açığa çıkarmayı amaçlayan "Konuşmayı kim yaptı?"; konuşmanın içinde geçtiği sosyal, siyasal ve kültürel bağlamın özelliklerini, konuşmacının diğer konuşmacı ve dinleyicilerle etkileşimini ve konuşmanın kime hitap ettiğine anlamaya yönelik "Konuşmanın bağlamsal özellikleri nelerdir?"; konuşmanın gerçekliği nasıl inşa ettiği ve sunduğunu, konuşmacının konuşmada

---

[23] Her bir analiz birimi, dilin farklı özelliklerini, konuşmacının kullandığı teknikleri ve bu tekniklerin amaçlarını inceler. Biçimsel analiz metnin akışını (giriş, gelişme, sonuç), bölümlerin birbiri ile uyumunu, cümlelerin, paragrafların niceliksel özelliklerini açığa çıkarır. Kavramsal ve yorumlayıcı analiz anlatıların, tanımlamaların, ideolojik kodların, metin içinde açığa çıkan tutum ve değerlerin analizine odaklanır. Retoriksel durum analizi metnin açığa çıktığı bağlamı (konu, kapsam, dinleyiciler, mekan) ve diğer metinlerle/konuşmalarla etkileşimi, konuşmacının konuya nasıl yaklaştığı, kime kitap ettiği, nasıl bir konuşma tipi seçtiği, konuşmacının kişisel özellikleri konu edinir. Kurucu retorik analizi ise retoriğin kolektif kimlikleri nasıl ürettiği, yönlendirdiği, eyleme yönelik çağrıyı nasıl yarattığı üzerine odaklanır.
Bu analiz türleri yalnızca politik hitaplarla sınırlı bir uygulama alanına sahip değil, aynı zamanda edebi ürünler, filmler, müzik videoları, televizyon şovları magazin ekleri gibi ürünlerin de analizinde kullanılan yöntemsel türlerdir (Sloane (der.), 2001).

kendisini ve dinleyiciyi nasıl konumlandırdığı, tanımladığı ya da yeniden kurduğunu ve hangi unsurları vurgularken hangilerini görmezden geldiğini ortaya çıkarmaya çalışan "Konuşma dinleyiciye ne sunmaktadır?" ve konuşmanın yapısının nasıl kurulduğu, hangi stratejilerin kullanıldığı; tanımlama ve betimlemelerde öne çıkan özelliklerin neler olduğu üzerinde duran "Konuşmanın belirgin özellikleri nelerdir?" soruları temelinde tez üç bölüm halinde örgütlenmiştir:

Birinci bölümde, "konuşan"[24] yani hatibin özellikleri ve genel bağlam üzerine odaklanılmıştır. Hasan-Âli Yücel'in kısa biyografisi ile konuşmaların hem odağı hem de tarihsel bağlamı olarak tespit edilen Türk ulusal/milli kimliğinin inşası sürecine yönelik anlatı aynı bölüm içinde sunulmuştur. Bunun temel gerekçesi, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e kimlik arayışları ve inşa edilen Türk kimliğinin tarihsel arka planı ile Yücel'in biyografisinin önemli unsurlarının çakışmasıdır. Yücel'in konuşmalarının analizine bir zemin oluşturması düşünülen bu bölümde ayrıca, kimlik inşasının önemli boyutunu oluşturan Milli Şef döneminin kültür ve eğitim politikalarına, Yücel'in bu politikalara katkılarına ve genel olarak Yücel'in eğitim/kültür konusundaki düşünceleri ile vekilliği dönemindeki uygulamalarına da yer verilmiştir.

İkinci bölümde ise, Hasan-Âli Yücel'in maarif vekilliği döneminde yaptığı politik/kamusal konuşmaların yapılış gerekçeleri ve genel amaçlarını

[24] Konuşulan metnin yaratıcısı Antik Yunan'daki adıyla rheter (kamu önünde konuşan) ya da Eski Roma'daki adıyla orator (konuşmacı, söz sanatı ustası, uygulayıcı), Türkçe'deki karşılığıyla hatip (söz söyleyen, topluluğa karşı konuşan) retoriğin ilk temel unsurudur. Konuşmanın gerçeklemesini sağlayan konuşmacının kişisel karakteri, metin içinde kendini tanımlayışı Aristoteles'ten bugüne retorik incelemelerinin merkezi konularından biridir.

sergileyebilmek için, dönem içinde açığa çıkan politik söz ve retorik üzerine düşünme biçimleri hakkında genel bir değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır. Tek Parti döneminde politik sözün tarihsel olarak önem kazanma süreci, politik sözün işlevlerine dair yazılmış metinlerin incelenmesi, politik sözü yaygınlaştırmak üzere yararlanılan kurum ve kuruluşların kısa değerlendirmesi bu bölümün ilk kısmının içeriğini oluşturmaktadır. Bölümün ikinci kısmı ise, Yücel'in konuşmalarının retoriksel durum analizine ayrılmıştır. Konuşmaların türlerinin belirlenebilmesi için, konuşma metinlerine "kime, ne zaman, nerede ve ne amaçla" konuşuluyor soruları yöneltilmiştir. Bu sorular temelinde, Yücel'in 1938-1946 yılları arasında yaptığı konuşmalar öncelikle retorik teorisindeki yerlerine göre ayrıştırılmış, daha sonra ise ilgili incelemelerle beslenerek konuşmaların amaçları, yapıldığı mekan, dinleyicileri, dil ve anlatım özellikleri, yapısal ve biçimsel özellikleri, konuşmalarda sıkça kullanılan stratejiler yönünden ayrıntılı analize tabi tutulmuştur.

Çalışmanın üçüncü ve son bölümü ise, konuşmaların tematik analizine ayrılmıştır. Radyo ve 19 Mayıs konuşmalarının yapısal ve biçimsel özellikler bakımından farklılık göstermesine karşın tematik yönden ortaklıkları, analiz esnasında ortak kategorilerin oluşturulmasına izin verdiği için, bu iki konuşma türü bölümün ilk kısmında "Ulusa Sesleniş Konuşmaları" üst başlığı altında ele alınmıştır. Ulus adına, ulusa yönelik yapılan bu konuşmalar, ulusal kimliğin belli başlı öğelerini oluşturan vatan, tarih, ulusal kahramanlar, kolektif adın tanımlanması, ulusal kimliğin "ötekilerinin" ifadesi, yurttaşlık hak ve vazifelerinin açıklanması gibi temalara ayrılmıştır. Konuşmalar, ulusal kimliğin ifadesinde öne çıkan retoriksel unsurlar (metaforlar, mitler, çağırma/adlandırma

stratejileri, özdeşlik ve karşıtlık kurma gibi) temelinde çözümlenmiştir. Ulusal/milli kimliğin taşıyıcılarının, "ideal yurttaş"ın niteliklerinin kurgulandığı "parlamento konuşmaları"nın analizi ise, bölümün ikinci kısmının konusunu oluşturmaktadır. Parlamento konuşmaları, 1939-1946 yılları arasında ulusal tip ve karakterin belirlenmesine yönelik icraatların yasalaştığı görüşmelerde (Maarif Vekaleti Bütçe Görüşmeleri, Köy Enstitüleri Kanunu Görüşmeleri gibi) açığa çıkan temalar çerçevesinde değerlendirilmiştir. "Ulusal tip ve karakterin belirlenmesinde eğitim/tahsil ve terbiye karşıtlığı: yeni tip yurttaşlar yetiştirmenin bir aracı olarak terbiye", "bedenin terbiyesi", "gençliğin karakter/ahlak terbiyesi", "kızların terbiyesi", "köy çocuklarının terbiyesi" ile "yeni kimliğin başat öğelerinin yani milli kültürün kaynaklarının belirlenmesine yönelik tartışmalar" başlıkları altında ele alınan görüşmeler, Maarif Vekili Yücel ve milletvekilleri arasında geçen karşılıklı konuşmalarda açığa çıkan tanımlar, kavramlar, stratejiler üzerinden analiz edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM
TÜRK ULUSAL/MİLLİ KİMLİĞİNİN İNŞASI ve HASAN-ÂLİ YÜCEL

1.1. Hasan-Âli Yücel'in Biyografisi Aracılığıyla Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kimlik İnşasının Evrimini Okumak

19. yüzyılın sonlarında, Osmanlı İmparatorluğu'nun son devirlerinde doğan ve 20. yüzyılın ikinci yarısına değin 63 yıllık bir ömür süren Yücel'in hayatı Türkiye tarihine paralel bir süreçte gelişen kişisel bir değişim ve dönüşüm tarihidir. "Altı rejim değiştirmiş ve altı rejimin değiştirdiği adamlardan"[25] (1998c: 326) olan Yücel'in kişisel tarihindeki başlıca gelişmeler, kendi ifadesiyle "dönüm köşeleri" şunlardır: Yücel, son Osmanlı Padişahı II. Abdülhamit yönetimi zamanında doğmuş, II. Meşrutiyet döneminde çocukluk ve ilk gençlik yıllarını geçirmiş, Mütâreke zamanında üniversite öğrenciliği yapmış, Cumhuriyet'in ilanında öğretmen olarak çalışma hayatına atılmış, "Ebedi Şef" döneminde milletvekili olarak meclise girmiş, "Milli Şef" döneminde maarif vekili olmuş, çok partili sisteme geçişle birlikte önce bakanlıktan sonrasında milletvekilliğinden istifa ederek aktif politikadan çekilmiş, 1960 İhtilali sonrasında ise siyaset kulislerinde adının sıkça geçmesine karşın devlet kademesinde görev al(a)mamış ve çok kısa bir süre sonra da yaşama veda etmiştir.

[25] Yücel, yazısında sözünü ettiği altı rejimi açıklamamıştır. Ancak, hayatından ve eserlerinden yola çıkarak altı rejim değişikliği olarak nitelendirdiği tarihsel dönemleri şöyle tahmin etmek mümkündür: Abdülhamit dönemi (1876-1908), II. Meşrutiyet ya da İttihat ve Terakki dönemi (1908-1918), Mütareke dönemi (1918-1920), Cumhuriyet'in ilanı ve tek partili dönem (1923-1946), çok partili dönem ve Yücel'in 2. Cumhuriyet olarak adlandırdığı 1960 darbesi sonrası.

Yücel'in politik kimliğinin ve dünya görüşünün oluşmasında, yaşadığı siyasal ortamların son derece belirleyici bir etkiye sahip olduğu söylenilebilir. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e intikâl eden son Osmanlı ve ilk Cumhuriyet kuşağının temsilcilerinden olan Hasan-Âli Yücel ve onun neslinin gençlik günleri, Balkan Harbi, I. Dünya Savaşı, Mütâreke dönemi ve Kurtuluş Savaşı'na rastladığından bu nesil, bir imparatorluğun nasıl yıkıldığına, bir yıkıntı arasından yeni bir politik toplumun nasıl kurulduğuna ve gelişim evrelerine yakından tanıklık etmiştir.[26] Ayrıca, Yücel yeni politik toplumun kurulması sürecine yalnızca tanıklık etmekle kalmamış aynı zamanda yeni rejimin toplumsal ve kültürel alanı yeniden inşa sürecinde ideolog, uygulayıcı ve idareci olarak çeşitli görevler almıştır.

Yücel'in, toplumsal ve kültürel alanın yeniden inşası sürecinde üstlendiği görev ve sorumluluklar arasında tartışmasız en önemli olanı ve en bilineni maarif vekilliği görevidir. Tek Parti iktidarının, Milli Şef dönemi olarak da adlandırılan 1938-1946 yıllarının neredeyse tamamında, kendi deyimiyle "yedi yıl, yedi ay ve yedi gün" (1998b: 36) süreyle, eğitim ve kültür alanlarından sorumlu vekil/bakan olarak görev almıştır. Sekiz yıla yakın bir süreyle bugüne kadar milli eğitim bakanlığında en uzun süre kalmış kişi olan Yücel'in politik etkinlik alanı bu

[26] Cumhuriyet'in temellerinin atıldığı dönemde fikir hayatını şekillendiren ve yön veren geçiş kuşağı, Murat Belge'nin ifadesiyle "Osmanlı İmparatorluğu'nun gecesiyle Cumhuriyet'in şafağı arasında formasyonunu edinen, Cumhuriyet'in düşünce dünyasını kuran kuşak" ağırlıklı olarak 1925 yılında 20-30 yaş arasında bulunan yani 1890-1905 arasında doğanlardır (2004: 29-30). Ortak bir tarihsel deneyime sahip insanlardan oluşan, aynı atmosferi paylaşan, benzer eserler okuyan, aynı umutları taşıyan, François Georgeon'un tanımlamasıyla "Jön Türk hareketinin kurucularından ve Jön Türk Devrimi'ne imza atmış olanlardan sonra gelen üçüncü kuşağa mensup olan bu modern kuşağın" en önemli niteliği "faal" olmalarıdır (2003: 24). Bu kuşağın üzerinde, kendilerinin farklı bir kuşak olduğu bilincinin gelişmesine yol açan kurucu olaylar (Balkan'lardaki şiddet olayları, Jön Türk Devrimi ve Hürriyetin ilanı, Balkan Savaşları, Osmanlı'nın Birinci Dünya Savaşı'na girişi) bir hayli iz bırakmıştır. Karşı karşıya kaldıkları deneyimler bu kuşağın gençlerinin bir ödev, bir görev bilinci geliştirmelerine yol açmış (24-25) "önce İmparatorluğun yıkımdan kurtarılması, daha sonra da yeni devletin, vatanın, ulusun kuruluş göreviyle kendilerini sarmalanmış hissetmişlerdir" (Georgeon, 2007: 73).

görevle de sınırlı kalmamıştır. Hasan-Âli Yücel, kendi sözleriyle "Hem kitabet, hem siyaset, hem ilim, hem felsefe"[27] alanlarında eserler vererek, entelektüel kimliğiyle de dönemin politik ortamının şekillenmesine katkıda bulunmuştur. Gerek vekil olmadan önceki yazı ve çalışmaları, gerek vekilliği sırasındaki uygulamaları, gerekse de vekillinin ardından yazdıklarıyla yeni rejime "uygun" yurttaş kimliğinin inşasında ve bunun başlıca aracı olarak görülen eğitim sisteminin temel karakteristiklerinin belirlenmesinde etkin bir rol oynamıştır.[28]

Türkiye'nin kültür ve eğitim tarihiyle ilgili yapılan her türlü çalışmada, Hasan-Âli Yücel adına rastlamak mümkündür. Bunun nedenlerinden biri, Yücel'in maarif vekilliği döneminde yapılan uygulamaların (Köy Enstitüleri, Dünya edebiyatından çeviriler gibi) halen gündemde olan ve tartışılan konular arasında yer alması; bir diğer nedeni ise etkinlik alanlarının çeşitliliğidir. Yücel'in kişisel ilgi ve etkinlik alanlarının çeşitliliğini tanımlayabilmek için hakkında yapılmış araştırma-incelemelere konu edilen sıfat ve niteliklere kısaca göz atmak yeterlidir. Yücel bugüne kadar şu yönleri ve özellikleri ile ele alınmıştır; şair[29],

---

[27] Bu ifade Yücel'in yayınlanmamış eseri *Divan-ı Âli*'den alınmıştır.

[28] Hasan-Âli Yücel'in Tek Parti döneminin eğitim ve kültür işlerinin kurumsal ve ideolojik temellerinin oluşturulması sürecindeki katkılarını anlayabilmek için Orhan Koçak'ın "1920'lerden 1970'lere Kültür Politikaları" adlı incelemesinden yararlanılabilir. Koçak, Türkiye Cumhuriyeti kültür politikalarının geneline ilişkin belirleyici politikaların, 1923–1950 yılları arasında oluşturulduğunu, önemli kavramların, çatışma ve çözümlerin bu yıllarda sahnelendiğini belirtir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kültür politikalarını 1923-1938 ve 1938-50 olmak üzere iki evreye ayıran Koçak; Yücel'in maarif vekilliği yapmış olduğu yıllarında içinde bulunduğu ikinci evreyi "Hümanist kültür/Hasan-Âli Yücel dönemi" olarak adlandırmış ve Cumhuriyet'in kültür politikalarının oluşturulmasında Yücel etkisinin altını çizmiştir. Koçak'ın yanı sıra eğitim tarihini konu edilen pek çok çalışmada 1938-1946 yılları "Yücel dönemi" olarak anılmaktadır (Bkz. Akyüz, 1978; Katoğlu, 1989; Kafadar, 2004).

[29] Yücel'in şairliğini konu edinen ilk eser, kendisi daha hayattayken 1937 yılında Behçet Kemal Çağlar tarafından yazılmış, *Hasan-Âli Yücel Hayatı ve Eserleri* adlı biyografik incelemedir. Bu esere özellikle dikkat çekmek gerekir. Hasan-Âli Yücel'in henüz bakanlığa adım atmadığı yıllarda, 40 yaşında bir milletvekili iken hayatı ve eserlerini konu edinen biyografik bir incelemenin yazılmış olması, Yücel'in dönem içindeki etkinliğini açığa çıkarır bir belge niteliğindedir. Behçet Kemal Çağlar, Yücel için, "Genç şairlere memleketimizde

felsefeci[30], sanatkâr-musikişinas[31], bilim adamı (edebiyat tarihçisi, bilim tarihçisi, eğitim tarihçisi)[32], eğitimci (öğretmen, müfettiş)[33], devlet adamı[34], gazeteci[35] ve Mevlevi dervişi[36]. Yukarıda anılan nitelikleriyle ne denli zengin bir kişiliğe ve yoğun bir etkinlik alanına sahip olduğu açığa çıkarılmaya çalışılan Yücel'in hayatı, düşünce ve eserlerini yaşadığı dönemlere göre değerlendirmenin başlı başına bir tez konusu olduğu söylenilebilir.[37]

Hasan-Âli Yücel'in biyografisini içeren bu bölüm bir bütün halinde onun hayatının ve düşünce dünyasının anlaşılmasına dönük bir değerlendirmeyi içermemektedir. Bölümün amacı, tezin odak noktasını oluşturan, Yücel'in maarif vekilliği döneminde yaptığı politik konuşmaların merkezi teması olarak belirlenen ulusal/milli kimlik inşası hakkındaki düşüncelerinin ve bu düşüncelerinin şekillenmesine kaynaklık eden tarihsel ve toplumsal koşulların açığa çıkarılabilmesidir. Tarihsel ve toplumsal şartlara değini aynı zamanda, Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne milli/ulusal kimlik üzerine

---

gösterilecek en iyi örneklerden" ve "nadir şairlerimizden biridir" ifadelerini kullanmıştır (3-4). Yücel'in şair yönüne odaklanan diğer çalışma örnekleri için ayrıca bkz. Kemal (1930), Bolulu (1997).

[30] Bkz. Kaynardağ, (1993 ve 1997), İnam (1997 ve 1998); Arslan (1997).

[31] Bkz. Öztuna (1976 ve 1983), Özalp (1997), Karakoyunlu (1999).

[32] Bkz. Kurnaz (1996), Ertop (1997), Arıkan (1997), Kurdakul (1997), Tural (1998).

[33] Bkz. Sakaoğlu (1992), Alkan (1997), Apaydın (1997), Binbaşıoğlu (1997).

[34] Bkz. Kumaş (1997), Coşkun (1998, 2007), Güvenç (1998).

[35] Bkz. Onaran (1997).

[36] Bkz. Aslan (1997), Sayar (2002).

[37] Yücel'in biyografisini içeren tek tez ve aynı zamanda kapsamlı tek çalışma, Mustafa Çıkar tarafından Bamberg, Otto-Friedrich Üniversitesi, Türk Dili, Tarihi ve Kültürü Kürsüsü'nde master tezi olarak hazırlanmış olan Almanca adıyla *Hasan–Âli Yücel und die Türkische Kulturreform* başlıklı tezdir. Bu tez ilk olarak, 1994 yılında Alman asıllı Pontes Yayınevi ile T.C. Kültür Bakanlığı ortak yayını olarak basılmıştır (Pontes Verlag, Born 1994). Daha sonra ise, düzeltmeler ve yeni eklemelerle birlikte *Hasan-Âli Yücel ve Türk Kültür Reformu* adıyla Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları tarafından 1998 yılında yeniden basılmıştır.

yapılan tartışmalar ve arayışların sergilenmesine yardımcı olacaktır. Hayatının ilk yirmi beş yılı, Türk milliyetçiliğinin ve milli kimliğin inşasına yönelik gelişmelere tanıklıkla, sonraki yirmi beş yılı ise inşa faaliyetlerinde bir fiil yer almakla geçen Yücel'in biyografisi, Osmanlı kimliğinden Türk ulusal/milli kimliğine evrimin kronolojisi ve tarzı hakkında önemli veriler sağlamaktadır. Ancak, Yücel biyografisi odağında yer alacak kimlik inşasına yönelik anlatının çeşitli tarihsel dönemlere ayrılan, belirli dönemler içinde dahi farklılıklar gösteren Osmanlı'dan Cumhuriyet'e kimlik inşasının evrimine yönelik tüm tartışmaları tüketmek gibi bir amacının olmadığı belirtilmelidir. Yapılmaya çalışılan, konuşmaları yapan kişinin (hatibin) ve konuşmalarının belli bir tarihsel çerçeveye yerleştirilerek sunulması çabasından ibarettir.

Bölümün ikinci amacı ise politik konuşmaların mikro analizinde yardımcı olacak unsurların değerlendirilebilmesine zemin hazırlayabilmektir.

> Her politik konuşma belirli sosyal şartların, kişilik gelişiminin ve yetişilen sosyal çevrenin karışımı, bir ürünüdür… Kişilik gelişimi kültürel çevre, şahsiyet, bireyin eğitim deneyimleri, ebeveynlerin etkisi, sosyal ekonomik şartlar gibi faktörlerden etkilenir. Bu etkilerin bireyin yıllar sonra yaptığı konuşmalarda dahi izi sürülebilir (Zheng, 2000: 247).

Yücel'in politik konuşmalarında açığa çıkan kişisel unsurların izlerinin sürülebilmesi ve konuşmalarını besleyen entelektüel birikimin sergilenebilmesi amacıyla ailesi, yetiştiği sosyal ve siyasal çevrenin yanı sıra kimlik ve kişiliğinin parçası olan kişisel ilgi ve etkinlik alanlarına, çalışma konusunun izin verdiği ölçüler dâhilinde kısaca değinilecektir.

1.1.1. Yetiştiği Sosyal Çevre: Egemen Osmanlı Kimliğinin Yeniden Üretim Merkezi Tekkede Geçen Çocukluk Yaşamı

"Osmanlı kimliğini tasvir edebilme, onu tanımlama konusunda girişilecek her çaba, sonuç olarak İslam dini ile ilişkilendirilmek zorundadır" (Timur 2000: 38). İslam dini, Osmanlı'nın hem kendini tanımlaması hem de Hıristiyan dünya tarafından algılanmasının önemli bir unsurudur (38). Osmanlı toplumunda dini bağlılık, kişisel bir durum olmaktan çok toplumsal bir durumdur ve bir milletin mensubu olmak için belirleyici unsur dil değil dindir. Gayrimüslimler konuştukları dile göre değil, inandıkları dine göre tanımlanmışlardır. Din, Müslümanlar için de kimliği tayin eden tek unsurdur. Müslüman tebaa arasındaki kavim ve soy farklılıkları muhafaza edilmiş olmakla birlikte, hukuki olarak tanınmamıştır. Müslümanların kimliğini din yani İslamiyet ve dinin temsilcisi olan padişaha itaat ve bağlılık tayin etmiştir (Karpat 1995, Somel 1997, Timur 2000).

Dinsel kimliğin belirleyici öneme sahip olduğu İmparatorluk döneminde Hasan-Âli (Yücel)[38], 1897 yılının Aralık ayında[39], "devlet ve toplumu temsil eden Sünnî-İslami kimliğin" (Somel, 1997: 71) odağında yer alan Mevlevihanelerle yakın ilişki halinde bir ailenin çocuğu olarak dünya gelmiştir. Üç-dört kuşak

[38] Hasan-Âli, "Yücel" soyadını 1934 yılındaki Soyadı Kanunu'yla birlikte almıştır. Kısa biyografisine yer verilen bu kısımda kendisinden, 1934 yılına kadarki yaşamı ve eserleri söz konusu olduğunda Hasan-Âli; 1934'ten sonraki yaşamı, eserleri ve de genel değerlendirmeler söz konusu olduğunda ise Hasan-Âli Yücel adıyla söz edilecektir.

[39] Yücel'in doğum tarihinin günü konusunda çelişkili bilgiler vardır. Örneğin Faik Reşit Unat (1961) Yücel'in 16 Aralık 1897 yılında doğduğunu yazarken, tarihçi Zeki Arıkan (1997) Yücel'in doğum tarihi için 16-17 Aralık 1897 tarihlerini birden kullanır. Yücel'in kızı Canan Yücel Eronat 17 Aralık 1897 tarihine işaret etmektedir. Yücel ise, 1937 yılında yazdığı, Tercüme-i Hâlim (özgeçmişim) adlı yayınlanmamış yazısında doğum tarihinin 1313 (1897) yılının Kanunusanisinin 14'ü olduğunu belirtmiştir.

evvelden İstanbullu, kültürlü, eğitimli ve seçkin bir aileden gelen Yücel'in soyu hem anne hem de baba tarafından saray ve devlet idaresinde önemli görevler almış asker, bürokrat ve tanınmış sanatkârlara dayanmaktadır.[40] Her ne kadar, Yücel ailesine ilişkin ayrıntılı bilgiler aktardığı *Geçtiğim Günlerden* adlı eserinde "insanı insan eden 'paşa babalar' değil, ferdin kendi gayreti ve meziyeti ile liyakatidir" (1998f: 62) sözleriyle eski toplumun hiyerarşik öğelerine karşı tavrını kişisel yetenek ve bireyselleşme vurgusunu öne çıkararak ifade etse de kişiliğinin ve dünya görüşünün oluşmasında aile kökeninin, yaşadığı şehrin, sosyal

[40] Yücel, *Geçtiğim Günlerden (1998f)* ve *Dinle Benden (1998b)* adlı eserlerinde aile üyelerinin kimlik ve kişiliklerine dair ayrıntılı bilgiler aktarmıştır. Bu bilgilere göre, Yücel'in bilinen yaklaşık 200 yıllık soy ağacı şöyledir: Babası, Posta ve Telgraf Nazırı Hasan Âli Efendi'nin (1827-1895) oğlu Maliye Nezareti memurlarından Ali Rıza Bey (1875-1937), annesi ise Deniz Yarbayı Tekiroğlu Ali Bey'in kızı Neyire Hanım (1876-1964)'dır (Unat, 1961: 291). Yücel'in baba tarafından kökleri, Giresun'un Görele ilçesinin Daylı Köyü'nün tanınmış ailelerinden olan İmamzade ailesinden Ömer Efendi'ye uzanır. Hasan-Âli (Yücel)'nin büyük dedesi Ömer Efendi, Daylı Medresesi'nde hocalık yapar (1998f: 58). Ömer Efendi'nin oğlu Hasan-Âli Efendi (1824-1895), sıbyan mektebinde okur ve özel hocalardan dersler alarak Arapça, Farsça, Fransızca ve İtalyanca öğrenir. Meslek hayatına Kastamonu'da başlayan Hasan Âli Efendi, çeşitli memuriyetlerde bulunduktan sonra 1888 yılında Posta ve Telgraf Nezareti'ne atanır. Nezaretteki başarı nedeniyle kendisine Abdülhamit tarafından bir hamam hediye edilir (18). Hasan-Âli Efendi'nin oğulları Udî ve Tanbûri İzzet Bey ve Ali Rıza Bey (Yücel'in babası) aynı zamanda usta iki müzisyendir. Yücel'in anne tarafından bilenen soyu, Kaptan İsmail Tosun Ağa (1802-?)'ya uzanır. Annesi Neyire Hanım'ın büyük dedesi olan İsmail Tosun Ağa, III. Selim (1761-1808) zamanında yaşamış ve 1855'de Kırım Savaşı sırasında Sivastopol kuşatmasına katılmış tanınmış bir kumandandır. Onun ölümünden sonra oğlu (Yücel'in büyük dedesi) Ferik Kör Zihni Paşa (1823-1900), Sultan Abdülaziz tarafından Bahriye Mülâzımlığına terfi edilir. (1998b: 63- 64). Neyire Hanım'ın üvey büyük annesi Sadrazam Rauf Paşa'nın torunu, Tersane Emini Hacı Sait Efendi zade Amedci Hacı Esat Bey'in kızı Hayriye Hanım'dır (1998f: 19, 51). Anneannesinin dayısı ise Bahriye Miralayı Şükrü Bey, Süveyş Kanalı'nın açıldığı zaman kanaldan ilk geçen Türk gemisinin kaptanıdır (22). Neyire Hanım'ın Tekirdağ'a bağlı Dedecik Köyü'nden olan baba tarafından dedesi Testereci Mehmet Efendi ise emir ve hafızdır. Mehmet Efendi'nin oğlu Ali Bey (1847-1889) Bahriye Nâzırı Rauf Paşa'ya yaverlik yapar. Resim yapma, çizme ve hat sanatı alanındaki üstün yeteneği dolayısıyla Şehzade Abdülmecit Efendi (1868-1944)'nin hüsnühat hocalığına atanır. Padişaha takdim edilmek üzere altın yaldızla yaptığı bir harita sebebiyle kolağası olmadan sağ kolağası olur ve aynı yıl İngiltere'de staja gönderilir. 1887 yılında, II. Abdülhamit tarafından özel olarak Japonya'ya sefere gönderilen Ertuğrul Firkateyni'nde görev alan Yarbay Âli Bey, 16 Eylül 1890 günü Japonya'dan dönüş yolculuğunda firkateyn parçalanması sonucu hayatını kaybeder. Tarihe "Ertuğrul Faciası" (Bkz. Mütercimler, 1993; Necatigil, 1995; Öndeş, 1998) olarak geçen bu olayla birlikte Kaptan Âli Bey'le birlikte altı yüze yakın denizci ölür.

çevresinin ve bunların bir unsuru olan aldığı eğitimin etkisi göz ardı edilemez bir gerçektir.

Ailesinin, yetiştiği ortamın ve sosyal çevresinin kişiliği, değer ve inançlarının oluşmasındaki belirgin ilk unsur, aile mirası olan Mevlevi kültür ve geleneğidir.[41] Ailesinin Yenikapı Mevlevihânesi'ne mensup olması dolayısıyla, çocukluk yıllarını Mevlevi kültürünün, dini kuralların ve geleneklerin etkin olduğu bir sosyal çevrede geçiren ve daha çocuk yaştayken "sikke giyen ve tekkedeki ayinlere katılan" (Yücel, 1998f: 55) Yücel'in kişiliği üzerindeki Mevlevi inancı ve kültürünün gözlemlenebilen etkilerini çeşitli açılardan ele almak mümkündür. Bunlardan ilki, Yücel'in çok yönlü kişiliğinin bir parçasını oluşturan musikişinâs ve bestekârlık yönüne bu geleneğin katkısıdır. Mevlevi kültürünün bir parçası olan müzikli dini ayinler ile evde dedesi, babası (Neyzen Ali Rıza Bey'in dinî ve dindışı alanda bestelenmiş doksan beşe yakın saz ve söz eseri vardır) ve amcası (İzzet Bey döneminin tanınmış udîlerindendir) tarafından çalınan müzik aletlerinin, müzik sevgisinin ve ilgisinin açığa çıkmasında etkili olduğu kendisi tarafından ifade edilmiştir (1956a). Bu ilgi, ilerleyen yaşlarda ünlenen ve Atatürk'ün en sevdiği şarkılar arasında yer alan bir beste yapmasına, değişik sanatçılar tarafından bestelenmiş çok sayıda güfte sahibi olmasına kadar varmıştır.[42] Yücel, anılarında "baba evinde ve aile dostlarının evlerinde yapılan toplantılarda musiki kadar edebiyat ve şiirin" de konuşulduğundan

[41] Hasan-Âli Yücel üzerinde, Mevlevi inancı ve kültürün etkileri hakkında ayrıntılı bir değerlendirme için bkz. Sayar (2002).

[42] Hasan-Âli'nin bilinen ve Atatürk'ün en sevdiği ve okuduğu şarkılar arasında yer aldığı söylenen eseri, Suzinak makamında ve curcuna usûlünde bestelediği "Sen Bezmimize Geldiğin Akşam Neler Olmaz" adlı şarkısıdır. Bu eserinin Atatürk tarafından söylendiğine ilişkin kaynaklar için bkz. Okur (1956) ve Soyak (1973). Ayrıca, Yücel'in güftelerinin ayrıntılı bir dökümü için bkz. Özalp (1997).

bahsetmektedir (1998c: 358-359). Dolayısıyla, bestekârlığının yanı sıra edebiyatçı ve şair kimliğinin açığa çıkmasında da Mevlevi kültür ve geleneğinin katkılarından söz etmek olasıdır.

Mevlevî kültür ve geleneğinin, Yücel'in ilgi alanları kadar kimliğinin şekillenmesindeki katkıları üzerine söz söyleyebileceğimiz bir başka alan da Mevlevi tekkelerinin siyasi geleneğinin,[43] siyasete ilişkin ilk düşüncelerinin oluşmasındaki etkilerine dairdir. Küçük yaşlardan itibaren siyasetle tanışıklığında sık sık gittikleri Yenikapı Mevlevihanesi'nin önemli bir rolü olmuştur. "Hürriyet, eşitlik, meşrutiyet ve İttihat Terakki" sözcüklerini ilk kez aile çevresinde ve Mevlevihane'de duyduğunu, kendisine "İttihatçıları sevdiren şeyin evinde ve etrafındaki büyükler tarafından söylenen sözler" olduğunu belirtmektedir (1998f: 159-161, 170) Yücel'in ailesinin bağlı bulunduğu, Yenikapı Mevlevihanesi şeyhleri, Abdülhamit döneminde meşrutiyet rejiminden yana tavır almışlardır. Mevlevihanenin bu dönemde, Jön Türklerle yakın ilişkisi olmuş, Avrupa'da yayımlanan Jön Türk gazeteleri gizlice tekkeye sokularak dervişlere okunmuş, hatta II. Abdülhamit'in tahttan indirilip yerine Sultan Reşad (V. Mehmed)'ın çıkarılması amacıyla düzenlenmek istenen komplo, Tekke Şeyhi ve Yücel'in aile dostu Mehmed Celaleddin Dede Efendi'ye anlatılarak, onun fikirleri alınmıştır (Işın, 1994: 480). Abdülhamit'in tahttan indirilmesinin ardından padişah olan V. Mehmet'in Yenikapı Mevlevihanesi'ne yaptığı ziyarete ve kılıç kuşanma törenine

[43] Mevlevîlik, siyasi tarihte önemli yeri olan iki tarikattan birisidir. Osmanlı İmparatorluğu'nda, Bektâşîler ve Mevlevîler sırasıyla askerî ve sivil erkân arasında rağbet görmüştür. Mevlevilikle ilgili Osmanlı saltanatının yaklaşımı ilk dönemlerde, Mevlana'ya gösterilen bir ilgiden ibarettir. Daha sonra ise Mevlevîlik, Yeniçeri-Bektâşî birlikteliğinden doğan gücü dengelemek için padişahlar tarafından özellikle desteklenmiş, hatta III. Selim'den başlayarak Osmanlı padişahları Mevleviliği seçmişlerdir. Padişahların tarikatların desteğini kazanmak yönündeki uğraşları Mevlevi şeyhlerinin siyasetteki etkinliğini arttırmış, II. Meşrutiyet ve İttihat Terakki Dönemi'nde de bu gelenek devam etmiştir.

Hasan-Âli de katılmıştır (1998f: 158). Dolayısıyla, Mevlevi tarikatının önemli merkezlerinden olan Yenikapı Tekkesi'nde geçen çocukluk yaşamı ya da egemen Osmanlı kimliğini yeniden üreten merkezi kurumlar arasında yer alan Yenikapı Tekkesi'yle yakın münasebetler, Yücel'in ideoloji ve iktidar sembolleriyle çocuk yaşta tanışmasını sağlamıştır.

Yücel'in Cumhuriyet'in ilanı sonrasında Mevlâna ve Mevlevilik üzerine yazdığı çok sayıda deneme ve şiirde bu kültür ve geleneğin izlerini takip edebilmek mümkündür.[44] Mevlana sevgisi başta olmak üzere din üzerine yazdığı denemelerde, Cumhuriyet rejiminin laiklik ilkesi doğrultusundaki uygulamaları ile (hilafetin kaldırılması, Tevhid-i Tedrisat, Latin harflerinin kabulü, Türkçe ezan gibi) İslam dininin inanç ve geleneklerini uzlaştırma çabası belirgin bir tema olarak açığa çıkmaktadır.[45] Yücel'in çocukluk ve ilk gençlik yıllarına hakim olan Mevlevi kültürü ve İslami değerlerin politik konuşmalarına yansımalarından da söz edilebilir. Ailesinde, sosyal çevresinde ve sonradan dini eğitim veren mahalle mekteplerinde edindiği İslam dinine yönelik bilgi birikimi, politik konuşmalarında (Örn. irticai hareketlere değindiği radyo konuşmasında ya da 1960 yılındaki Milli Eğitim Planı Hazırlığı ile İlgili Komisyon'da İmam Hatip

[44] Hasan-Âli Yücel'in Mevlâna ve Mevlevilik'e dair yazdıklarına dair bir bibliyografya denemesi için bkz. Sayar (2002).

[45] Örneğin, Yücel denemelerini topladığı *Hürriyet Gene Hürriyet* başlıklı üç ciltlik kitabında Türkçe ezanı "Türk'ün daha anlayışlı Müslüman olması" (1998d. 24); hilafetin kaldırılmasını "Müslümanlık esaslarına, dinimize uymayan bir müessesenin kaldırılması" (1998c: 56); laikliği "dinin taassuptan kurtarılması" (1998d: 466), "devletin dine inanma bakımından işe karışmaması, vatandaşların inanma hürriyeti" (1998e: 184) olarak değerlendirmiştir. Başka bir örnek de, Atatürk'ün yaptıklarını değerlendirirken, onu İslam dininin peygamberinin seçtiği yoldan giden biri olarak tanımlamasıdır. "Müslümanlığı insanlığa getiren Hz. Muhammet'i diğer taraftan inkılâplarımızı bize veren Atatürk'ü tanımamız lazımdır" diyen Yücel, peygamberin yaşadığı topluluktaki eski sosyal değerlere, eski inanışlara isyan eden, yılmayan, bildiği doğru yolu takip eden bir insan olduğunu söyledikten sonra, Atatürk'ün de "asırlarca toplumu geri bırakan sosyal bağlara, taassup kösteklerine" isyan ederek "zamanın icaplarına uyup cemiyet işlerinde değiştirme yapmakta büyük bir inkılapçı şahsiyet olan Peygamberin tuttuğu yolu seçtiğini" (1998c: 55) belirtmiştir.

Okulları ve zorunlu din dersi hakkındaki görüşlerine yer verdiği konuşmasında) kendisine din-laiklik-irticai hareketler vb. gibi konularda açıklamalar yaparken, İslam inancına dair geniş bir kültür birikiminden yararlanma ve bu alana dair kanıtlar sunma, karşılaştırmalar yapma, örneklere dayanma gibi güçlü retoriksel motifler kullanma olanağı sağlamıştır.[46]

1.1.2. İlk Gençlik Yıllarının Siyasal Ortamı: "Bu Devlet Nasıl Kurtulur?" Sorusu ve Kimlik Arayışları

Yücel, Cumhuriyet'in kurucu kadrolarının büyük çoğunluğunun içinde yetiştiği devlete, siyasete, topluma ilişkin düşünce ve tutumlarının oluşmasında önemli ölçüde belirleyici olan II. Abdülhamit yönetimi ve II. Meşrutiyet dönemi içinde siyasal toplumsallaşma süreçlerini geçirmiştir. Türkiye'de modernleşme sürecinin kurumsal bir hal aldığı II. Abdülhamit devrindeki ve Tek Parti dönemi üzerine yapılan araştırmaların büyük çoğunluğunda Cumhuriyet rejiminin gerek düşünsel, gerekse yapılan reformlar açısından temellerinin atıldığı bir devir, bir

[46] Yücel'in 1939-1946 yılları arasındaki politik konuşmalarının analiziyle sınırlandırılan çalışmada, analiz kapsamında yer almayan 1960 tarihli Milli Eğitim Planı Hazırlığı ile İlgili Komisyon'da yaptığı konuşma yukarıdaki tespite örnek olarak sunulabilir. Yücel konuşmasında, "Resim yapmak haramdır diye Kur'an'da bir ayet yok. Hadisler de yok", "Müslümanlıkta ne imam vardır, ne hatip vardır. Maaşla hatip olmaz" tarzında açıklamalar yaparken; zorunlu din derslerinin konulmasına karşı çıkışını gerekçelendirirken de kişisel bir tecrübesine gönderme yapmıştır. Dinin, siyasi rant sağlama amacıyla kullanıldığını söyleyen Yücel, Atatürk döneminde milletvekili olan "Raci Hoca"nın meclis kürsüsünde din eğitimine ağırlık verilmesini talep eden konuşmasını takiben aralarında geçen diyalogu söylediklerini desteklemek için örnek olarak göstermiştir: "Büyük Millet Meclisi'nde Raci Hoca çıktı, anlattı… Amentü'yü bilmeli, bilmem neyi bilmeli, falanı bilmeli. İndi aşağıya. Hocaya dedim ki: İtikatta mezhepler nelerdir hoca efendi? İtikatta mezhep olmaz, dedi. Aman hoca bize öğrettiler. Amelde mezhebimiz İmam-ı Azam, itikatta mezhebimiz İmam-ı Maturi'dir. Haa, doğru dedi. Çünkü eshabı var Maturidi var. Hangi meselelerde ihtilaf etmişler bunlar da itikatta iki mezhep olmuşlar? diye sordum. Valla biz Esher'de bunları okuduk. Seneler geçti, unuttum dedi. Eee, hoca unuttuğun şeyi çıkıp da orada ne söylüyorsun? dedim" gibi (Yücel, 1960).

başlangıç noktası olarak ele alınan II. Meşrutiyet dönemindeki [47] siyasal gelişmelerden ve etkin siyasal düşünce akımlarından kısaca bahsetmek, Yücel'in içinde yetiştiği politik atmosferi ve Osmanlı'dan Cumhuriyet'e kimlik arayışlarını sergileyebilmek açısından önemlidir.

Yücel'in çocukluk yıllarında tanıklık ettiği ilk siyasal ortam, Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminin yaklaşık otuz yılına hakim olan II. Abdülhamit yönetimidir. Genel anlamda Abdülhamit yönetimini temsil eden nitelik, imparatorluk sınırları içinde yaşanan çeşitli etnik, dilsel ve dinsel toplulukları tek bir kimlik "Osmanlılık" etrafında toplamayı amaçlayan Tanzimat döneminin egemen ideolojisi Osmanlıcılık[48] yerine, yeni bir bağlılık ve aidiyet temeline dayalı İslamcılığın ikamesidir. 1877-78 Savaşı ve sonrasında imzalanan Berlin Antlaşması ile Sırbistan, Karadağ, Bulgaristan, Romanya'nın ulus devlet olarak

[47] II. Meşrutiyet dönemini Tek Parti döneminin başlangıcı olarak değerlendirenler için bkz. Tunaya (1959), Ülken (1979), Hanioğlu (1986), Ahmad (1999) vd. Ayrıca, II. Meşrutiyet dönemini Cumhuriyet rejiminin ve Tek Parti döneminin kökeni olarak işaret eden çalışmaların uç örneklerinden biri olarak Eric J. Zürcher'in *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi* (1993) adlı eseri gösterilebilir. Zürcher, eserinin ikinci bölümünde *Türk Tarihinde Jön Türk Dönemi, 1908-1950* başlığına yer vererek, Tek Parti'nin iktidarda kaldığı yılların bütününü II. Meşrutiyete hakim olan İttihat Terakki ya da Jön Türk dönemi olarak tanımlamıştır (1993: 137-321).

[48] Kurumsal modernleşme sürecinin başladığı 19. yy. öncesinde Osmanlı devlet ve toplumunu tanımlayacak bütüncül bir kimlik algılamasından söz etmek zordur. Süleyman Seyfi Öğün, "Osmanlılar! diye başlayan bir politik manifestonun" Tanzimat'a kadar tahayyül bile edilemeyeceğinden, Osmanlıyı tarif edecek bir kimliğin yokluğundan söz eder (Öğün, 1997: 211). Her imparatorluk gibi Osmanlı İmparatorluğu da çok sayıda etnik, dinsel, dilsel, kültürel unsuru içinde barındıran "biz ve onlar ayrımının yumuşatılmasına dayanan geleneksel bir imparatorluk anlayışına" sahiptir (210). 19. yy.'da Fransız Devrimi kaynaklı ulusçuluk düşüncesinin doğurduğu, imparatorluktan kopmaya yönelik ayaklanmalar, Osmanlı devletini kolektif bir bağlılık yaratmaya dönük bir kimlik arayışı içine sokmuştur. Gayrimüslimlerin milli kimlik taleplerini "aşkın bir politik kimlik"le aşma çabasının sonucu olarak (216) Tanzimat ve Islahat Fermanı ile ifade bulan Osmanlıcılık ideoloji, 1864 yılında çıkarılan Vatandaşlık Kanunu ile Müslüman ve gayrimüslim vatandaşlara kanun karşısında ve parlamenter temsil sisteminde eşitlik tanıyarak, İmparatorluğun çeşitli etnik ve dinsel gruplarını tek bir Osmanlı vatandaşı kimliği altında birleştirilebilmeyi amaçlamıştır. Osmanlıcılık siyaseti, Tanzimat döneminin ardından kesintiye uğramakla birlikte, geçerliliğini yitirmemiş, II. Meşrutiyet'in ilk üç yılında tekrar etkinlik kazanmıştır.

İmparatorluktan kopmaları, "Abdülhamit'i mümkün olduğu kadar karakter ve amaçta birbirine benzeyen ve hilafet makamını vurgulayan padişaha sadakatte birleşen Müslümanların oluşturduğu homojen bir imparatorluk yaratma yönünde kararlı bir çabaya yöneltmiştir" (Ramsay, 1890'dan akt. Deringil, 2007: 96). Abdülhamit İslamcılığının gayesi, İslamiyet'in en üstün değerde bir din olduğunu vurgulayarak Müslümanların padişaha (halifeye) ve devlete gönülden bağlanmalarını sağlamaktır. Müslümanlığa gerek sembolik alanda, gerekse günlük siyaset içinde büyük bir ağırlık veren, dini bir ideoloji olarak kullanan Abdülhamit, yönetiminin güçlenmesi için her çabaya başvurmuştur (Karpat, 1995: 32). 1876 yılında aydınların siyasi alanda reform ve meşruti idare isteğine karşılık olarak, ilk Osmanlı Kanun-i Esasisi'yle birlikte Meşrutiyet'i ilan eden II. Abdülhamit; 1877 yılında, İslamcılık ideolojisine dayanan yönetimine zarar vereceği kaygısıyla I.Meşrutiyet'in getirdiği ilk Osmanlı parlamentosunu dağıtmış, 1877-1908 yılları arasında mutlak idaresini kurmuştur.

Yücel'in çocukluğu "korku ve baskı rejimi" ve "istibdat yılları" olarak adlandırdığı, II. Abdülhamit döneminin son senelerinde geçmiştir. Yücel, çocukluk yıllarının geçtiği siyasal ortamı betimlerken, Avrupa ve Amerika'daki endüstrinin gelişmişliğine vurgu yaparak ülkenin geri kalmışlığını "sömürge ve yokluk", yöneticilerin konumunu ise "uyku, uyuşukluk, miskinlik" sözcükleriyle nitelendirmiştir (1998f: 152-153). Yücel'in Abdülhamit dönemi politikalarına ilişkin genel değerlendirmeleri ise şöyledir: [49]

[49] Çalışma boyunca, Hasan-Âli Yücel'in yazı ve konuşmalarından yapılmış olan alıntılar üzerinde, bugünün yazım ve imla kurallarının gerektirdiği düzeltmelerin yapılmasından özellikle kaçınılmıştır. Türk Dil Kurumu'na başkanlık yapan, yazı ve imla üzerinde önemli

> (Abdülhamit devri) hafiye nizamı aydınlarda cesaret, halkta gönül rahatı bırakmamış; memleket hududları birer duvar olup dış âlemle bütün münasebetler kesilmiş; matbuat sıkı bir sansürün elinde küçük dilini yutmuş; din kitapları bile saltanattan düşürülme korkusiyle külhanlarda yakılmış veya izbe yerlere kapatılmış; düşünmek, günahların en büyüğü, düşündüğünü söylemek cürümlerin en affedilmezi olmuş… Bu vasıflarıyla Abdülhamit devrini Tanzimat'a kadar uzamış bir gerileme dönemi saymamak için hiçbir tarihî sebep bulunamaz (1998e :132) .

Hasan-Âli Yücel'in içinde yetiştiği II. Abdülhamit dönemine karşı son derece olumsuz bir tavır takındığı görülmektedir. Bu tavrın kökeninde yer alan "gerileme" eleştirisinin anlaşılabilmesi için, Cumhuriyet'in ilanı sonrasında başlayan (ve günümüze uzanan) Abdülhamit politikalarına yönelik genel değerlendirmelerden yararlanılabilir. Tevfik Çavdar, II. Abdülhamit dönemi politikalarına da değindiği *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi* (2004) başlıklı kitabında, Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminin otuz yılını yöneten Abdülhamit ve eylemlerinin değerlendirilmesinde alışılmış önyargıların hüküm sürdüğünü belirtir. İki aşırı önyargının varlığından söz eden Çavdar, mevcut önyargıları tasnif ederken Abdülhamit'in bir grupça "kanlı istibdadı ile Türk ve Osmanlı halkına kan ağlatan bir tiran", diğer bir grupça ise ilk yargının aksine "ne yaptıysa iyi ve doğru yapmış bir ulu hakan" olarak değerlendirildiğinden söz eder (51). Çavdar'ın da vurguladığı gibi, Abdülhamit dönemi Türkiye'de resmi ve gayri resmi tarih yazıcıları tarafından oldukça farklı değerlendirilmiştir. Özellikle İslamcı sağ, II. Abdülhamit'i ve dönemini "siyasal bir simge haline dönüştürerek" (Deringil, 2007: 19), Abdülhamit'i kişiliği ve yaptıklarıyla yüceltirken, laik Kemalistler ve Kemalist sol ise II. Abdülhamit dönemini "müstebit ve kanlı" bir dönem olarak görerek, Abdülhamit yönetimini "gericilik",

---

çalışmaları olan Yücel'in yazı ve söyleyişindeki farklılıklar, döneminin ruhunu yansıtması açısından aynen korunmaya çalışılmıştır.

"istibdat yılları" şeklindeki klişelerle yermişlerdir. Bu övgü ve yergilerin kökeninde yatan, Abdülhamit'in "İslamcılık" politikasına yönelik yaklaşım farklılıklarıdır.

Hasan-Âli'nin tanıklık ettiği ikinci siyasal ortam, II.Abdülhamit yönetiminin sonu anlamına da gelen II. Meşrutiyet'in ilanıdır (24 Temmuz 1908). Meşrutiyetin yeniden ilanı, siyasal ve toplumsal yaşamda olduğu kadar Hasan-Âli'nin hayatında da bir dönüm noktası olmuştur. Yücel'in, "1908'de bizde 'Hürriyet' ilan edilmişti" (1998c: 132) sözleriyle değerlendirdiği, II. Abdülhamit'in mutlak iktidarına son veren, Kanun-u Esasi'yi tekrar yürürlüğe koyarak Meclis-i Mebusan'ın yeniden açılmasına yol açan gelişmeler, tüm toplumda olduğu gibi onun da hayatında ilk kez parlamento, seçim, siyasi partiler gibi modern kurum ve kavramlarla tanışmasına neden olmuştur. Yücel, İttihat ve Terakki'nin iktidara gelişi ve II. Meşrutiyet'in ilanının yankılarını gerek çocukluğunun geçtiği İstanbul'daki "sokaktaki seslerden" [50] gerekse aile çevresinden yakından izleme olanağı bulmuştur. Babasının Telgraf Posta Nezareti'nde müfettiş olması, anneannesinin zamanın gazetelerini takip etmesi, okuldaki hocalarının derslerde hürriyetten bahsetmesi Hasan-Âli'nin ilgisini bu

[50] Yücel, anılarında İttihat ve Terakki'nin iktidar gelişi ve II. Meşruiyet'in ilanını anlatırken, belleğinde bunların slogan, şiir, marş yani birer ses olarak yer ettiğinden bahsetmiştir. Anı ve otobiyografi karışımı *Geçtiğim Günlerden* adlı eserinde ilgili bölüme "Meşrutiyet'in sesi" başlığını vermiştir (1998f: 163-168). Bu bölümde Yücel şu anlatılara yer verir:
"Meşrutiyet çok şamatalı ve gürültülü gelmişti (163). …Kansız, kurbansız; fakat gürültülü, şamatalı bir ihtilal!.. (165) …Namık Kemal adını mektepte duyduk, bestelenmiş sözlerini okumaya başladık. Daha sonra (Tevfik) Fikret'in milli marşını öğrenmiştik. İşte hürriyetin benim on, on bir yaşındaki çocuk hafızamdaki yankıları… Bu sesler hala içimde. …Hâlâ yaşıyor. Şu an bile bu kelimeler içimde haykıran bir sestir: Hürriyet, adalet, müsavat, uhuvvet. Yaşasın millet!.." (167-168).

II. Meşrutiyet döneminin iktidar sembolleri arasında yer alan slogan, marş, şiirleri "meşrutiyetin sesi" olarak adlandırmasına paralel bir yaklaşımla, Yücel'in yıllar sonra 19 Mayıs Spor ve Gençlik Bayramı açılış törenlerinde yaptığı konuşmalardaki "vatan, istiklal" nidalarını "Cumhuriyet'in sesi" olarak değerlendirmek mümkündür.

olaylara yöneltmiştir. Bu ilgi "1908 hürriyeti, İttihat ve Terakki'nin bize verdiği bir nimetti. …Bizim nesle hürriyetin tadını ilk defa onlar tattırdılar" dediği, İttihat ve Terakkicilere karşı sempati duymasına yol açmıştır.

Meşrutiyetin ilanının ardından iktidara gelen İttihat Terakki yönetimi her iktidar gibi toplumda yeni bağlılıklar, yeni aidiyet duyguları yaratmaya yönelmiştir. Yücel'in okul yaşamına ilişkin anılarında II. Abdülhamit döneminden II. Meşrutiyet ve İttihat Terakki'ye değişen bağlılık duygularının inşası hakkında önemli notlar yer almaktadır. Abdülhamit'in istibdat yıllarına denk düşen Taş Mektep'teki okul sıralarında (1902-1903) her gün arka arkaya üç kez "Padişahım çok yaşa!" diye bağıran Hasan-Âli, II. Meşrutiyet'in ilan edildiği yıllarda devam ettiği Mekteb-i Osmanî'de "Yaşasın Millet!" nidaları atarak, İttihat Terakki için yazılmış manzumeleri ezberlemiştir (1998f: 168-172). Padişaha ve dine bağlılığın yerine yeni bir bağlılık nesnesi olarak "millet"in ikame edilişi, dönem içindeki değişen siyasal akımların gelişimiyle yakından ilişkilidir.

Döneme ilişkin değerlendirmelerde, siyasal düşünce akımlarının sayısı ve mahiyeti hakkında farklı görüşler ileri sürülmüştür.[51] Görüş farklılıklarına karşın Osmanlıcılık, İslamcılık, Türkçülük ve Batıcılık akımları devlet politikalarındaki

[51] Örneğin, Tarık Zafer Tunaya, II. Meşrutiyet döneminde beş çeşit fikir akımının mevcut olduğunu belirtir. Tunaya'ya göre bu akımlar; "Garpçılık, İslamcılık, Türkçülük, Mesleki İçtimaî (teşebbüsü şahsi ve ademi merkeziyetçilik olarak da adlandırılır) ve sosyalizm cereyanlarıdır" (1959: 72-76). Niyazi Berkes ise, II. Meşrutiyet düşünce akımlarının İslamcılar, Türkçüler ve Batıcılar arasında olduğunu ileri sürer (2003: 410). Hilmi Ziya Ülken'de benzer bir yaklaşımla dönemin siyasal "cereyanları"nın "İslamcılık, Avrupacılık ve Türkçülük" olduğunu belirtir (1992: 200). Kemal Karpat ise, 1908 sonrası fikir tartışmalarının iki kutupta sürdüğünü söyleyerek, bu iki kutbu muhafazakar İslamcılar ve yenilikçiler (yenilikçileri de kendi içinde Garpçılar ve Türkçülük biçiminde iyiye ayırır) olarak adlandırır (1996: 41). Mete Tunçay ise, II. Meşrutiyet döneminde beş çeşit siyasal düşünce akımının mevcut olduğunu belirtir. Bu akımlar; Osmanlıcılık, İslamcılık, Türkçülük, Sosyalistlik ve Batıcılıktır (2005b: 195).

etkinliği nedeniyle genel kabul gören akımlar olmuştur. "Devlet nasıl kurtulur?" sorusuna yanıt arama çabalarının bir sonucu olarak açığa çıkan bu akımların ortak noktası, Osmanlı Devleti'nin dağılmaktan nasıl kurtulabileceği, nasıl modernize edilebileceği ve modernizasyonun bağlayıcı unsurunun ya da dayanak noktasının ne olabileceği konusundaki düşünsel çabaların birer ürünü olmalarıdır. Temelde devleti koruma güdüsünün harekete geçirdiği bir arayışın ürünü olan Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük aynı zamanda Osmanlı devleti/toplumu açısından egemenliğin yeni parametresi olmaya başlayan milletin/ulusun kaynağını tanımlama ve bu kaynaktan yola çıkarak yeni bir sadakat alanı oluşturma çabasını da içermektedir.

Yusuf Akçura'nın "üç tarz-ı siyaset" olarak nitelediği bu akımlar esasında, II. Meşrutiyet dönemi öncesinde tartışılmaya başlanmıştır. Örneğin: Osmanlıcılık, Tanzimat dönemi tartışmalarına egemen olmuş; İslamcılık, II. Abdülhamit döneminin temel politik unsuru olmuş; Türkçülük ise II. Meşrutiyet dönemi öncesinde İttihat ve Terakki örgütlenmesi içinde tartışılmaya başlanmıştır (Zürcher, 2005: 264-265). Ancak, bu akımların görünürlük kazanmaları 1908 sonrası II. Meşrutiyet dönemiyle birlikte mümkün olmuştur (Hanioğlu, 1985: 1382). II. Meşrutiyet döneminde bu akımların yoğun olarak tartışılmasının nedenlerinden biri, dönemin getirdiği kısmi özgürlük ortamıdır. Dönem içindeki entelektüel ve kültürel hareketleri inceleyen Bernard Lewis, II. Meşrutiyet dönemi ve Jön Türklerin en ilginç ve en önemli yanının geniş bir fikir ve ifade özgürlüğü ortamının oluşturulmasında görür. Dönem içindeki gazete ve dergi sayısındaki artışa dikkat çeken Lewis, Abdülhamid'in sansür korkusuyla baskı altında tutulan fikirlerin bu dönemde yayımlanan yeni edebi, siyasi ve diğer

türden yayınlarla görünürlük kazandığını belirtir (1988: 230). Tarık Zafer Tunaya (1998a) da "II. Meşrutiyet camiasını kaplayan olayların belki de en önemlisi siyaset yapan fertlerin artışıdır. …Türkiye tarihinde bu devreye kadar rastlanmamış bir şekilde fert, iktidarın kullanılışını kendi gidişatı ile ilgili bulmuş, bu hususta düşünmeyi tenkit ve telkinde bulunmayı kendisi için bir fonksiyon saymıştır" diyerek kamusal tartışmaların ve tartışmaya katılan bireylerin artışına dikkat çekmiştir. Bu akımların görünür olmasını sağlayan diğer bir etken ise dünya konjonktürüyle ilgilidir. 1908'den sonra yaygınlık kazanan ayrılıkçı-milliyetçi hareketler özellikle de Balkan Savaşı'nın sonuçları Osmanlı aydınlarını devletin bekası konusunda daha çok düşünmeye itmiştir. Nitekim Yücel de anılarında, Balkan Savaşları'nın (1912-1913) sonuçlarından söz ederken:

> (Balkan Savaşları) Türklerin Avrupa'dan kovulmaları demekti… İçine düştüğümüz bu korkunç çukurdan çıkmak için o günün aydınları gazetelerde, dergilerde makaleler yazıyorlar; kurtuluş konusunda kitaplar yayınlıyorlardı. Onları, gündeliğimi de aşan ilâveli baba parasiyle alıyor; gece sabahlara kadar petrol lâmbasının kör ışığında durmadan okuyordum (982).

diyerek dönem aydınlarının mevcut iletişim araçlarını kullanarak "devletin kurtuluşuna dair" fikirler ve çözümlerini yaymak amacıyla toplumsal bir bilinç oluşturmaya çalıştıklarını belirtmiştir. Yücel'in anılarında yer eden açıklamalar, Benedict Anderson'un "muhayyel cemaatin" inşasında ya da ulusların oluşma sürecinde "matbaa kapitalizmi"nin önemine yönelik tespitlerini hatırlatmaktadır. Anderson'a göre, dillerin bütünleştirilmesini ve ortak kültür kodlarının oluşmasını mümkün kılan matbaa ve onun kitlesel sanayi ürünü kitap ve gazeteler ortak bir ulusal bilincin yaratılmasında belirleyici araçlardır. Bu araçlar önce seçkinler, sonra da geniş halk yığınları arasında kurduğu ortak dil ve kelimelere

dayanan bağlarla "ulus olarak hayal edilen cemaatlerin nüvelerinin biçimlendirilmesinin" aracı olmuşlardır (2004: 60).

Yücel'in "gazete ve dergi cümbüşü" (1998c: 198) şeklinde tanımladığı II. Meşrutiyet'in yayıncılık faaliyetlerinin, bilincinin şekillenmesinde belirleyici bir etkisi olduğu açıkça görülmektedir. Her ne kadar hangi yayınları okuduğuna dair ayrıntılı bilgilere yer vermese de lise yıllarında okuduğunu belirttiği Japonya'nın modernleşme tarihiyle ilgili bir kitap için "O benim gözümü açmıştır. 'Öğretim seferberliği' ve bunun önemi hakkında inancım bu kitap sayesinde olmuştur"[52] benzeri açıklamalarla dergi ve kitapların üzerinde bıraktığı kalıcı etkileri örneklemiştir (1998d: 981-982).

1.1.3. İmparatorluğun Çöküşüne Tanıklık, Balkan Savaşları ve "Türklük Şuuru"

II. Meşrutiyet dönemi içindeki siyasal gelişmeleri ve dönemin siyasal akımlarını yakından takip eden Yücel ve çağdaşlarının yaşamında, Balkan Savaşları'nın göç başta olmak üzere siyasal ve toplumsal sonuçlarının belirgin bir etkisi vardır. "Benim ilk gençliğimde içime işlemiş olan en acı fakat derin etkili olay, Balkan bozgunu ve Rumeli'nin elimizden gidişiydi" (1998: 982) diyen Yücel'in, Vefa İdadisi'nde öğrenci olduğu yıllarda 1913 yılında *Mektepli* dergisinin açtığı yarışmaya gönderdiği, aynı zamanda basılan ilk yazısı "İntikam

---

[52] Japonya'nın "kalkınma hamleleri" Yücel'in yalnızca eğitim öğretim seferberliği konusundaki görüşlerine katkıda bulunmamıştır, aynı zamanda "garplılaşma" anlayışının oluşmasında Japon modernleşme hareketlerinin önemli bir etkisi olduğu, bu konudaki düşünceleri açıklarken sürekli Japonya'ya gönderme yapmasından anlaşılabilir. Japonya örneği, Yücel'in politik konuşmalarında da yer etmiştir. Daha sonra pek çok örneğine yer verilecek olmakla birlikte, parlamento ve radyo konuşmalarında Avrupa ülkelerinin yanı sıra Japonya'nın adı sık sık tekrarlanmıştır.

Olsun!"da (17 Ekim 1913) birçok çağdaşı gibi etkisinde kaldığı siyasal gelişmelerin izlerini sürebilmek mümkündür.[53] Söz konusu yazının ana teması, Balkan Savaşları nedeniyle memleketlerine dönmek zorunda bırakılan muhacirlerin çektikleri acılar, yoksulluklar ve bunların gençlere yüklediği vazifelerdir. "Ey istikbalin genci çalış! Yaşayacağın dünya kin dünyası, teneffüs edeceğin hava intikam olsun" sözleriyle biten milliyetçi fikirlerle bezeli edebi bir deneme niteliğindeki yazı, bir taraftan "Acaba mânevi anam, devre-i hayatının sonbaharını mı yaşıyor?" gibi ifadelerle imparatorluğunun çöküşüne dair bir farkındalığı, diğer taraftan da imparatorluğunun kurtuluş çaresini "vatanına hakkiyle hizmet edecek", "ona evlatlık edecek" gençlerin çalışkan bedenlerinde somutlaştırdığını göstermektedir. "İntikam, kin, vicdan, vazife, sorumluluk, hizmet" gibi kelimelerin tekrarlandığı yazı önemli bir olguyu daha aktarmaktadır. Abdülhamit saltanatının sonuna doğru ortaya çıkan Balkan olayları ve özellikle Makedonya sorunu, Osmanlı'da bir neslin şiddetten çok etkilenmesine neden olmuş ve "bu nesil imparatorluğu yıkımdan kurtarma görevini ifa etmekle sarmalandığını hissetmiştir. Dönemin siyasi lügatinde, bu düşüncenin sıkça vazife ya da hizmet sözcükleriyle dile getirildiği görülebilir" (Georgeon, 2007: 72-73).

Balkan Savaşları, toplumsal alanda olduğu kadar siyasal alanda da önemli etkilere sahip olmuştur. Savaşların öncesinde, İttihat ve Terakki iktidarının ilk

---

[53] Bu iddiayı doğrulamak için Hasan-Âli'nin çağdaşı olan Peyami Safa'nın hayatından bir kesit sunulabilir. Cumhuriyet döneminin önemli roman, deneme ve fıkra yazarı olan Safa'nın ilk yazısı 12-13 yaşlarındayken, Balkan Harbi sıralarında, Ubeydullah Efendi ile Aka Gündüz'ün çıkardıkları *Hakyolu* gazetesinde çıkmıştır (Tekin, 2003:57). Safa, bu yazının "Balkan felaketine ağlayan bir çocuk şiiri" olduğunu belirtmektedir. Safa şiirinin yayımlandığı sıralarda tıpkı Hasan-Âli gibi Vefa İdadisi öğrencisidir. Cumhuriyet devrinin iki önemli isminin, ilk yazılarının aynı yıllarda aynı konu üzerinde yazılmış olması bir devrin seçkinlerinin etkisinde kaldıkları siyasal gelişmelerin ve yetiştikleri koşulların benzerlikleri hakkında önemli ipuçları içerir.

yıllarına (1908-1912) hâkim olan Osmanlıcılık ve İslamcılık ideolojileri, Balkanlar'daki ulusların bağımsızlıklarını elde etmeleriyle başlayan Arnavut ve Arap milliyetçiliklerinin güçlenmesiyle sonuçlanan tarihsel süreçte geçersiz hale gelmiş, Osmanlı aydını için geriye kalan tek alternatif Türkçülük siyaseti olmuştur. İlk olarak 19. yüzyılın sonlarında (1880'lerde) edebiyat ve tarih alanlarında linguistik kimlikli bir hareket olarak tartışılan Türkçülüğün siyasal bir akıma dönüşmesi, 1900'lu yıllardaki tartışmalarla özellikle de Yusuf Akçura'nın 1904 yılında yazdığı "Üç Tarz-ı Siyaset" başlıklı makalesiyle başlamıştır (Mardin, 1989: 53). Balkan Savaşları öncesinde, özellikle aydınlar arasında "ayrıcalıklı yerini alan" (Yeğen, 2003: 80) Türkçülüğün hâkim ideoloji olarak devlet siyasetine yön vermesi ise Balkan Savaşları ve İttihat ve Terakki iktidarı sırasında gerçekleşmiştir (Karpat, 1996: 43). Yücel, Cumhuriyet sonrası yazdığı yazılarda Balkan Savaşları'nın "Türklük bilinci"nin gelişimine etkilerini şöyle değerlendirmiştir:

> Milliyet fikrini en sonra benimsemiye başlıyan, asırlarca hâkim millet olarak kalmış ve kendinden başka milletleri kendisinden koparmaksızın idareye çalışmış bulunan Türkler olmuştur. Bilhassa Balkan bozgunu, Türk halkı ve aydınları arasında Türklük şuurunun canlanmasında en fiilî müessirdir (1998d: 3).

Türk milli özelliklerine göre düzenlenmiş ve Türklerin hakim durumda oldukları merkeziyetçi bir Osmanlı Devleti meydana getirme amacını taşıyan, Turancılık olarak da ifade edilebilecek olan Türkçülük siyasetinin İttihat Terakki'deki ya da daha doğru bir ifade ile genel olarak Türkiye tarihindeki teorisyeni ve başlıca savunucusu Ziya Gökalp'tir. Gökalp'in düşünceleri hızla yayılarak İttihat Terakki içinde ve dışındaki çok sayıda aydını, örneğin Ahmet Ağaoğlu, Yusuf Akçura, M. Fuat (Köprülü), Halide Edip (Adıvar) Mehmet Emin,

Hüseyin Cahit (Yalçın), Akil Muhtar, Hüseyin Ali, Hamdullah Suphi Tanrıöver taraftarı yapmıştır. Gökalp'ın öncülüğünü yaptığı Türkçüler, milliyetçi fikirleri yaymak ve nihayet Osmanlı İmparatorluğu'nu bir Türk devleti haline getirmek amacıyla Türk Derneği (1908), Türk Yurdu Dergisi (1911) ve Türk Ocakları (1912) teşkilatı çerçevesinde çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Bu örgütler arasında yer alan Türk Ocakları, [54] İttihat ve Terakki döneminde Türkçülüğün Türk milliyetçiliğine dönüşmesinde en etkili rolü oynamıştır. Yücel, 1954 yılındaki bir yazısında Meşrutiyet dönemi siyasi akımlarının gelişimi ve Türk Ocakları'nın bu akımlar açısından önemini şu sözleriyle değerlendirmiştir:

> 1908 meşrutiyetinden sonra evde, sokakta, okulda en çok duyduğumuz ideal remzi, hep Osmanlılıktı. Namık Kemal'den o günün yazarlarına kadar Osmanlılar ve Osmanlılık sözlerinden gayrısı işitilmiyordu. Biraz daha geçince İslâmlık, İttihadı-İslâm laflarını duymağa başladık. Diğer Müslim, gayrimüslim anasırla beraber 'Osmanlı idik', anladık; bütün Müslümanlarla beraber 'İslâmdık' onu da anladık. Fakat anlayamadığımız bir cihet vardı: Arnavud da, Arap da Müslümandı; hatta Osmanlı idi; ama açıktan açığa 'Arnavudum', 'Arabım' diyorlardı. *Peki bizim böyle bir adımız yok muydu?* İşte o adı, bize, bizim neslimize yüksek sesle duyuran, Türk Ocağı olmuştur.[55]

[54] Türk Ocakları, II. Meşrutiyet döneminin getirdiği göreli dernekleşme özgürlüğü ortamı içinde, dönemin Türkçü/milliyetçi aydınların kültürel alandaki etkinliklerinin bir ürünü olarak 1912 yılında kurulmuş ve 1931 yılına değin varlığını sürdürmüş bir kurumdur. İlk açıldığında, dönemin iktidar partisi İttihat ve Terakki ile örgütsel birliği olmamasına karşın ideolojik açıdan ortaklaşan Türk Ocakları amacını; "akvam-ı İslâmiyenin bir rükn-ü mühimmi olan Türklerin milli terbiye ve ilmî, içtimaî, iktisadî seviyelerinin terakki ve ilasıyla Türk ırk ve dilinin kemaline çalışmak" olarak açıklamıştır. Bununla birlikte "Ocak maksadını tahsile çalışırken sırf milli ve içtimaî bir vaziyette kalacak, asla siyaset ile uğraşmayacak ve hiçbir vakit siyasî fırkalara hâdim bulunmayacaktır" (Üstel, 2003: 263-264). Bağımsız ve siyaset dışı bir örgüt olma iddiasını taşıyan ocaklar, bir yandan dil ve tarih konularında araştırmalar yaparken, diğer yandan imparatorluğun her tarafında kurduğu kulüpler vasıtasıyla konferanslar, tartışmalar, tiyatro temsilleri, konserler, yabancı dil ve muhasebe kursları, sergiler düzenleyerek tüm yurtta örgütlenmiş, milli kimliğin inşasında önemli roller üstlenmiştir. Türk Ocaklarının kimlik inşasındaki başlıca işlevi "dini bir kolektif kimlikten milli bir kolektif kimlik çıkarmaktır" (Yeğen, 2003: 174).
Türk Ocakları için ayrıca bkz. Üstel (1997); Çavdar (1983), Öz (1992), Yeğen (2003).

[55] Vurgu bana ait.

> Biz de bu vatandaşlar gibi Müslümandık, Osmanlı idik, fakat anlamıştık ki, onların Arnavudlukları, Araplıkları yanında bizim de 'bir şeyliğimiz' vardı ve o, Türklüktü. Egemen millet olmanın verdiği siyasî vazife hissi, Türk'ü bu millî şuurdan uzak tutmuştu. Osmanlı Türkü'nün münevverler içinde en geç anladığı hakikat, 'Türklük' olmuştur (1998e: 123).

Yücel'in sorduğu "peki bizim böyle bir adımız yok muydu?" sorusu, başka bir ifadeyle *bizim kimliğimizi* ifade edecek kolektif bir etiket, ad arayışı, ulusal/milli kimliğin başlıca unsurlarından olan "kendini tanıma, dünya üzerinde bir yer bulma ihtiyacı"nın, aydınlar arasında Balkan Savaşları sonrasında geliştiğini göstermektedir. Milliyetçi retoriğin toplum katmanlarına inmesini kolaylaştıran Balkan Savaşları, kolektif adın yanı sıra ulusal kimliğin bir diğer unsuru olan "vatan" kavrayışının gelişmeye başladığı, "Türklerin öz yurdu vurgusuyla Anadolu topraklarının" önem kazanmaya başladığı bir sürece işaret etmektedir (Deringil, 2007: 94).

1.1.4. Kurtuluş Savaşı Yılları: Darülfünun Eğitimi, Türkçülük Siyaseti ve Türk Ocakları'nda Hatiplik

I. Dünya Savaşı yıllarında üç buçuk yıl askerlik döneminin ardından ara verdiği eğitim hayatına devam eden Hasan-Âli, önce Darülfünun Hukuk Fakültesi'ne kaydolmuştur. Daha sonra kaydını Edebiyat Fakültesi'nin Felsefe Şubesine aldırmış ve "yalnızca felsefe okumanın kendisine bir meslek edindirmeyeceği" düşüncesiyle aynı zamanda Dârülmuallimîn-i Âliye'nin (Yüksek Muallim Mektebi) öğrenci kadrosuna da katılmıştır (Yücel, 1956). Hasan-Âli, üniversite öğrenimini sürdürürken bir taraftan, önce *Tasvir-i Efkâr* ve sonra da *İfham* gazetesinde muhabir olarak çalışmıştır. Muhabirliğin yanı sıra, *Tanin, Yeni Mecmua, Dergâh, Büyük Mecmua, Düşünce, Milli Mecmua* gibi kültür ve sanat dergilerine şiir ve makaleler yazmıştır. Faik Reşit Unat'ın

değerlendirmesine göre "daha o dönemde Hasan-Âli, bir üniversite öğrencisinden çok devrinin fikir ve kalem sahipleri arasında tanınan ve sivrilen bir şahsiyettir" (1961: 292-293).

Üniversite dönemi Kurtuluş Savaşı'nın başlangıç yıllarına denk düşen Hasan-Âli, Mustafa Kemal'in önderliğini yaptığı "Kuva-i Milliye" hareketlerini destekleyerek "millîciler" arasında yer almıştır. Öğrencilik yıllarında işgalci güçlere karşı düzenlenen "İzmir işgalini protesto etmek için, 15 Mart Şehitlerini anmak için, Sevr Muahedesi'ni imzalamağa gidenlerin gidişlerine isyan etmek için" (1998d: 304) yapılan öğrenci hareketlerine katılmıştır. Hilmi Ziya Ülken, Yücel'in Darülfünun döneminden bahsederken "Milli mücadele aleyhindeki bazı hocalara ve gazetecilere karşı talebe galeyanı orada başladı. Başlarında Âli vardı" (1961: 20) demektedir. Bu ifadeler, Hasan-Âli'nin entelektüel uğraşları kadar eylemleriyle de dönem içinde etkin bir konuma sahip olduğunu göstermektedir.

Osmanlı dönemini kastederek "bizi yıkan ne kötü idare ne parasızlık ne de borçlardı. Bizi, ne olduğumuzu bilmemek içimizden kemiriyordu. Hayatının anlamı ve yönü belli olmayan insan topluluğu kendini yıkılmaktan kurtaramazdı" (1998c: 244) diyerek kolektif bir bilince sahip olmayı bir ülkeyi ayakta tutan başlıca unsur olarak nitelendiren Yücel, üniversite yıllarında halka ve aydınlara Türklük bilincini aşılayan Türk Ocakları'na giderek burada faaliyetlerde bulunmuştur. Türk Ocakları ile tanışıklığı lise yıllarına dayanan Hasan-Âli'nin üniversite yılları, Ocaklar içinde söz söyleyebilecek kadar öne çıktığı bir dönemdir. Unat "Vatansever İstanbul gençlerinin, karanlık mütareke günlerinde, yeislerini unutmak ve ümitle beslenmek için biricik sığınakları olan Türk

Ocağında O (Hasan-Âli), dinlerken ve söylerken sık sık görülüyordu" (1961: 292) ifadeleriyle, Hasan-Âli'nin Ocaklar içinde etkin bir konumda olduğunu vurgularken, Yücel de "Ben konuşmayı Türk Ocaklarında öğrendim" (1998d: 683) diyerek Türk Ocakları'nın sağladığı siyasal tecrübeye dikkat çekmiştir. Eric Jan Zürcher'in "Pan-Türkist hareketinin kürsüsü" (1998: 189) olarak nitelendirdiği Türk Ocakları Yücel'in milliyetçiliğe ilişkin politik konuşmalar yaptığı ilk meclis olarak değerlendirilebilir.

Hasan-Âli, Türk Ocağı İdare Heyeti Üyeliğine seçildiği yıllarda (123) Ahmet Ağaoğulları, Yusuf Akçura, Fuat Köprülü, Halide Edip, Hüseyin Cahit, Akil Muhtar, Hamdullah Suphi, Ziya Gökalp gibi milliyetçilik akımının Türkiye'de gelişmesinde öncü rol oynayan siyaset, edebiyat ve bilim insanlarıyla tanışmıştır. Hasan-Âli dönemin önde gelen ideologlarından Hamdullah Suphi için, Mevlevi geleneğinin üzerinde bıraktığı izleri anımsatan bir tarzda, "Ocak bir tekke, Hamdullah Suphi onun genç şeyhi idi. Bizler ise acemi müridlerdik" (1998d: 684) değerlendirmesini yapmıştır.[56]

Bir taraftan Türk Ocakları'nda, diğer taraftan dönemin önde gelen fikir ve edebiyat çevrelerinde yer alan Hasan-Âli'nin oldukça hareketli geçen Darülfünun döneminin onun siyasal ve düşünsel yapısının şekillenmesinde belirgin bir izi olduğu özellikle vurgulanmalıdır. Hasan-Âli'nin yanı sıra, Cumhuriyet döneminde önemli görevler alacak pek çok kişinin zihinsel yapısı bu dönemde yapılan felsefi ve siyasi tartışmalarla biçimlenmiştir. Bu kuşağın etkisinde kaldığı

[56] Çalışmanın, ikinci ve üçüncü bölümlerinde yer verilecek parlamento konuşmalarının analizinde de değinileceği gibi TBMM'nin VII. Dönemi'nde Hasan-Âli Yücel ile Türk Ocakları'ndan tanıdığı Hamdullah Suphi Tanrıöver birlikte görev almışlardır.

felsefeciler yine bu kuşağın bir üyesi olan (Yücel'in okul ve yurt arkadaşı) Ahmet Hamdi Tanpınar tarafından şöyle dile getirilir: "Durkheim, Bergson, T. Ribot, Spencer, William James, Stuart Mill, Kant, Schopenhauer… Bu isimler adeta yaşadığımız havada birbiriyle çatışıyordu" (1997: 47). Hasan-Âli Yücel de anılarında "Bizim kuşağımız, gençlik devresinde fikir adamı olarak en çok Ziya Gökalp'in tesirinde kalmıştı" diyerek Türk milliyetçiliğinin Türkiye tarihindeki teorisyeni ve başlıca savunucusu Gökalp'ın[57] etkisini vurgulamıştır (1998e: 352). Yücel, 1959 yılında Cumhuriyet gazetesinde yazdığı bir yazıda Gökalp hakkında şu değerlendirmelere yer vermiştir:

> Türk milliyetçiliği, onun kafasında ve kaleminde akla ve realiteye uygun bir sistemin ifadesini bulmuştu. 'Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak' gibi üçlü bir formülle özetlenen bu toplayıcı anlayış, ruhlarımıza sinmişti. Durkheim'in sosyolojisinden kök salan dayanışma ilkesi, bizlere toplum anlayışında rol gösterici olmuştu. Şahsen ben, lise öğrencisi, genç yedek subay ve üniversiteli olarak bu fikirlere inanmıştım (1998e: 352).

II. Meşrutiyet döneminde hatta daha öncesinde tartışılmaya başlanan, sonradan Cumhuriyet rejiminin resmi ideolojisi haline gelen milliyetçilik, pozitivizm ve Durkheimcı toplum tasarımının, Yücel'in politik konuşmalarının ideolojik arka planını oluşturduğu belirtilmelidir.

[57] Anthony Smith, entelektüellerin kültürel ve siyasi milliyetçiliğe ideoloji teminindeki asli rollerine değinirken Rousseau, Fichte, Korais, Obradovic, Karadzic.. gibi dünyaca ünlü kişilerin arasında Gökalp'ın ismine de yer vermektedir (2009: 150-153). Hem 1908 Jön Türk hareketinin hem de 1920'lerde Kemalist devrimin ideologu ve kuramcısı olan Gökalp millet, milliyetçilik, milli kimliğe ilişkin kavram, düşünce ve araştırmaları ile Osmanlı İmparatorluğu'ndan Cumhuriyet'e Türk ulusal kimliğinin inşasına önemli katkılarda bulunmuştur.

1.2. Türk Ulusal/Milli Kimliğinin İnşası ve Hasan-Âli Yücel'in Katkıları

Türk ulusal/milli kimliği, tüm kimlikler gibi tarihsel süreç içerisinde ve değişik dönemlerde farklı ihtiyaçların belirleyiciliği altında inşa edilmiş ve sürekli inşa edilen bir kimliktir. Türk kimliğinin inşası üzerine yapılan araştırmalarda, inşa süreçleri çeşitli dönemler ve alt dönemler halinde ele alınmaktadır.[58] Kültürel, toplumsal, ekonomik, siyasal pek çok cephesi olan Türk ulusal kimliğinin inşası süreci, çalışmanın kapsamı dolayısıyla yalnızca tek partili yıllar ve kimlik oluşumunun önemli bir parçasını oluşturan kültürün[59] yeniden inşası ile sınırlı tutulmuştur.

[58] Örneğin, Ahmet Yıldız *Ne Mutlu Türküm Diyebilene- Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları* (2004) başlıklı kitabında, kimlik inşasının 1919-1938 yıllarını kapsayan sürecini birbirini izleyen üç dönem içerisinde incelemiştir. Yıldız, "Milli Mücadele dönemi" olarak başlıklandırdığı ilk dönemde (1919-1923 yılları) kimliğin baskın bir dini karakter içerdiğini ve tanımlanması için Müslümanlığın ve etnik çoğulculuğun veri olarak alındığını belirtmiştir. 1924-1929 yıllarını kapsayan "Kemalist dönemde" ise, milli kimliğin dine referansla tanımlanmasından radikal bir kopuş gerçekleşmiş, etnik çoğulculuğu kucaklayan söylem terk edilmiş ve Türk milli kimliğinin laik ve Cumhuriyetçi karakteri temel tanımlayıcı olmuştur. Kuruluş sürecinin üçüncü ve son dönemini (1929-1938) ise yeni kurulan ulusu ve ulusal/milli kimliği etniklik ekseninde tanımlayan ve ırki/soya dayalı motiflerin Cumhuriyetçi tanıma eklenmesi çabaları oluşturmuştur (2004: 17). Hukuki, kültürel, ırki ve dini niteliklerin bir kimyası olarak biçimlenen ulusal kimlik tanımı dönemlere göre değişen içeriklerle yorumlanmış, bazen bu öğelerden biri ya da birkaçı öne çıkmıştır.

[59] Kültür, ulusal kimliğin tanımlanmasında en önemli ve güçlü referanslardan birini oluşturur. Hatta, çoğu tanımlar dikkate alındığı takdirde, ulusal kimliğin kültürel bir kimlik dahi olduğu söylenilebilir. Bu nedenle birçok araştırmacı, her ikisini bir anlama gelecek şekilde kullanmıştır. Ulusal kimlik, ulus olarak nitelediği türdeş toplumun türdeşlik ölçütleri olarak gelenek, örf-adet, ortak tarihsel geçmiş, tasa ve kıvançta ortaklık, ortak kader… gibi birçok değişik unsurları ifade ederken aslında büyük oranda ve bazen de tamamen kültürle örtüşen özellikleri ifade etmiş olmaktadır (Vatandaş, 2004: 31).

Tek Parti dönemi, Osmanlı İmparatorluğu'nun tarih sahnesinden çekilmesinin ardından kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin resmen ilanından çok partili sisteme geçinceye kadar ki toplam 23 yıllık tarihsel sürecine verilen genel addır. [60] Kendisini önceleyen Osmanlı modernleşme hareketlerinin aksine, belli kurumların ve teknolojinin uyarlanması olarak yalnızca devletin değil, aynı zamanda bir bütün olarak mevcut toplumsal, siyasal, kültürel ve ekonomik hayatın da dönüştürülerek yeniden inşasının hedeflendiği bu dönemin ideoloji, politika ve uygulamalarının temeli; bir ulus devlet, ulus devlete uygun bir yurttaşlar topluluğu ve onun politik kültürünün inşasıdır. Kemalist modernleştirme projesi olarak da adlandırılan yeniden inşa sürecinin temel aktörleri, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde yetişmiş, İmparatorluğun yıkılış sürecine tanıklık etmiş asker-bürokrat ve aydınlardan oluşan bir seçkinler topluluğudur. Bu topluluk, İmparatorluğun son dönemlerinde ve Kurtuluş Savaşı'nda sahip oldukları aktif roller neticesinde "kurtuluş'tan sonraki kuruluş" (Tanör, 2002) sürecinde iktidarın sahibi olarak ve İmparatorluk döneminde "devleti kurtarma" operasyonunda açığa çıkan projelerini uygulama fırsatı bulmuşlardır.

Mevcut siyasal ve toplumsal yapının bütünüyle ortadan kaldırılarak yerine Batı modeline göre düzenlenmiş yeni bir devlet ve toplum düzeninin ikamesini

[60] Tek Parti döneminin tarih aralığına ilişkin olarak, genel kabul gören 1923-1946 yıllarının yanı sıra, akademik yazında üzerinde çokça araştırma-inceleme yapılan dönemin başlangıç ve bitiş tarihleri hakkında farklı görüşlerin ileri sürüldüğü de belirtilmelidir. Örneğin; Halil İnalcık, "Atatürk Devrimleri ve Tek Partili dönemin 1919-1946" yılları arasını kapsadığını iddia ederken (2004: 88); Mete Tunçay, Türkiye Cumhuriyeti Tek Parti döneminin 1925-1946 yılları arasında varlık bulduğunu söyleyerek, Tek Parti dönemini, 4 Mart 1925 tarihli Takrir-i Sükûn Kanunu'yla başlatır (2005: 239). Eric Jan Zürcher (1998) ve Cemil Koçak (2004) da, Tek Parti'nin varlık gösterdiği tarihlere ilişkin olarak, 1925-1945 yılları arasına işaret edenler arasındadır. Tevfik Çavdar ise "Serbest Fırka ve aynı dönemde kurulan diğer iki partinin kapatılmasından sonra Tek Parti dönemi başlamıştır" diyerek, dönemin 1930-1945 yılları arasını kapsadığını iddia etmektedir (2004: 358).

öngören Kemalist modernleşme projesinin ilk aşaması olan ulus devletin 1923 yılında resmen kuruluşun ardından, politik seçkinler devletin ulusunu inşa etmek üzere toplumu dönüştürme projesine yönelmişlerdir. Yeni bir ulus ve yurttaşın inşası; ulusun ve onun yurttaşlarının kolektif kimliklerinin yeniden yapılanması anlamına geldiği gibi, kamusal alanın yanı sıra birçok açıdan özel alanın da kurgulanması, gelenek ve göreneklerin, günlük yaşam biçimlerinin yeniden örgütlenmesi uğraşlarını içermiştir. "Kemalist rejimde yeni bir ulus, yeni bir kültür ve yeni bir yurttaş yaratma çabaları birbiriyle bütünleşmiş adeta içice geçmiştir" (Keyman & İçduygu, 1998: 17).

"Milli kültür, yeni devletin meşrulaştırma temelidir. İslami bir cemaat olan 'millet'ten, ortak Türk kimliği ve kültürünü paylaşan bir yurttaşlar topluluğu olarak millete geçiş, yeni kimliğin tepeden siyasal olarak zorlanmasını zorunlu kılmıştır" (L. Köker, 2008: 302). Devlet, ulusal/milli kimliğin oluşturulabilmesi için kültürü neredeyse merkezi bir planlama dahilinde kurmaya yönelmiş, toplumu yeniden yapılandırma projesinin önemli unsurlarından olan kültürel alanın yeniden inşası, doğrudan parti-devlet eliyle kurulan kurumlar aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Cumhuriyet kurumları, yeni yurttaşın kültürünü yaratmaya yönelik bir yaşam tarzının sunulması ve dayatılması işinin başlıca ajanları olarak işlev görmüşlerdir. Diğer bir deyişle, "halk kitleleri Cumhuriyet'in ilk birkaç on yılında parti-devlet tarafından örgütlenmiştir. Cumhuriyet kurumları olarak da adlandırabileceğimiz kurumlar, toplumu 'düzeltmenin' araçları olarak tahayyül edilmişlerdir" (Yeğen, 2003: 208). Türk Tarih Kurumu, Türk Dil Kurumu ve Köy Enstitüleri bu kurumların başında gelmektedir.

Tarih bilincinin, milliyet düşüncesi ve mensubiyet duygusunun sınırlarını çizen, dolayısıyla bir ulus devletin varoluş nedenini ortaya koyan ana etmen ve motiflerden biri olduğundan hareketle Türk tarihinin yeniden yazılması/inşası, "Türklerin şanlı bir ulus" olduğunun ispatlanması için Türk Tarih Kurumu açılarak, Türk Tarih Tezi geliştirilmiştir. Yeni bir "benlik" ve "bellek" oluşturmanın aracı olan tarih inşası için, Osmanlı ve İslam geçmişi unutturulmaya çalışılmış, yeni tarihin "icadında" Osmanlı öncesi, Orta Asya'dan başlayan mitik bir antik geçmişe dayanan bir kurgu temel alınmıştır. Türk ırkının dünya tarihindeki birçok medeniyetin kuruluşunda belirleyici rol oynadığı iddiasına dayanan Türk Tarih Tezi (1932)'nin merkezi savı, Türklerin geçmişinden mevcut ana kadar büyük medeniyetlerin kurucu unsuru olduklarıdır. Bu tarih kurgusunun, Türk milli kimliğinin inşası açısından iki önemli ideolojik işlevinden söz edilebilir: "ilki, Anadolu kitlelerinin İslam öncesi geçmişlerinden gurur duymalarını sağlamak, böylece dinin kolektif kimlik olarak tanımlandığı bir toplumsal oluşumundan milliyeti kolektif kimlik haline getirmek, ikincisi ise, Osmanlı geçmişinin inkarını gerçekleştirmektir" (Yeğen, 2003: 191-195).

Yeni kimliğin tanımlanması ve sınırlarının çizilmesini sağlamak için "tarih" alanında başlatılan resmi nitelikli çalışmalara paralel bir şekilde "dil" konusunda çalışmalar başlatılmıştır. Dile yönelik çalışmalar esas olarak, Türk milliyetçiliğinin doğuşuyla 19. yy. son çeyreğinde başlamış olmakla birlikte, Cumhuriyet'in ilanı bu çalışmaların devlet tekeli altına alınmasıyla sonuçlanmıştır. 12 Temmuz 1932 yılında kurulan Türk Dili Tetkik Cemiyeti, dil konusunda yapılan çalışmaların merkezi kurumu olmuştur.

Eğitim kurumlarına da yeni ulusal kimliğin oluşumunda merkezi bir rol yüklenmiştir. Yeni ulusal kimliğin kitlesel boyutta kabulünü sağlamak ve istenilen tipte insan yetiştirmek için eğitim, işlevsel olarak kullanılmıştır. Millet Mektepleri Teşkilatı ile başlayan ve Köy Enstitüleri'ne uzanan örgün ve yaygın eğitim modelleri ile ortak kimlik ve kültür, ülkenin ücra köşelerine kadar yayılmaya çalışılmıştır. Yücel, Tek Parti dönemi içinde eğitim başta olmak üzere ulusal/milli dil ve tarih üzerine çalışmaları kurumsallaştıran organizasyonlarda (Millet Mektepleri'nden Türk Dil Kurumu'na) yol gösterici olarak görevler almıştır.

1.2.1. 1923-1938 Yılları Arası:

1.2.1.1. Hasan-Âli'nin Eğitim Kademelerinde Üstlendiği Görevler

Anthony Smith, milliyetçiliklerin ve ulusal kimliklerin yayılmasının asli kaynaklarının, toplumsal bütünleşme ve kültürel türdeşlik yönünde bir imge yaratmak, millet ideolojisini yaymak, onu siyasi kurumlar ve faaliyetler içerisinde gerçekleştirmek gibi siyasi bir rol üstlenen hukukçular, doktorlar, mühendisler, gazeteciler, öğretmenler gibi "profesyoneller" olduğunu belirtmektedir (2009: 187). Hasan-Âli, Cumhuriyet'in ilk yıllarında, milli/ulusal kimliğin inşası sürecine eğitim kademelerinde aldığı çeşitli görevler (Türkçe, edebiyat, felsefe, içtimaiyat ve yurttaşlık bilgisi öğretmenliği; müfettişlik; Orta Tedrisat Umum Müdürlüğü) ve entelektüel uğraşlarıyla (gazete ve dergi yazıları, ders kitapları ve çeviriler)[61] katkıda bulanarak, "Ebedi Şef" döneminde yeni devlet ve toplumun

[61] Hasan-Âli'nin felsefe ve edebiyat öğretmenliği yaptığı yıllarda, okul ders kitapları başta olmak üzere yayınlanmış eserleri şunlardır: Yazılı ilk eseri Armand Cuvier'in *A.B.C. de Psychologie* başlıklı eserinin çevirisi olan *Felsefe Elifbası- Ruhiyat* (1923)'tır. Bunu, liseler

inşasında görev üstlenen profesyoneller arasında yer almıştır. İlk öğretmenlik tecrübesini, İzmir Erkek Muallim Mektebi'ne Türkçe ve Edebiyat öğretmeni olarak tayin edilmesiyle (19 Aralık 1922) yaşayan Hasan-Âli, İzmir'de meslektaşlarıyla birlikte Muallim Birliği'ni kurmuş, ardından İzmir Türk Ocağı'nı açmıştır. II. Meşrutiyet döneminde Türk kimliğinin gelişimine öncülük eden, Cumhuriyet'in ilanın ardından "Türklük" bilincinin inşası, Türk kültürünün açığa çıkarılması, ulusal bir ekonominin geliştirilebilmesi için Anadolu'nun her yerinde kurulması teşvik edilen Türk Ocakları'ndaki faaliyetlerinin yanı sıra Hasan-Âli, İzmir'deki öğretmenlik sürecinde *Türk Sesi* [62] gazetesinde de yazılar yazmıştır.

---

için yazılmış *Surî ve Tatbikî Mantık* (1926) ve yine liseler için ders kitabı olarak Hıfzı Tevfik Gönensay (1892-1949) İhsan Hamamî (1884-1949) ile birlikte hazırladıkları *Türk Edebiyat Nümuneleri* (1926) kitabının birinci cildi takip etmiştir. 1928 yılında ise, Tevfik Fikret'in *Tarihi Kadim- Doksan Beşe Doğru* adlı şiir kitabını yeni harflere çevirerek yayınlamıştır. Latin harflerinin kabulünün ardından basılan ilk üç kitaptan biri, Tevfik Fikret'in 1905 yılında bastırdığı *Tarihi Kadim- Doksan Beşe Doğru* şiir kitabının ek kısmında Hasan-Âli'nin *Yeni Hayat* isimli bir şiiri de yer almaktadır. Şiirinin başlığına taşıdığı "Yeni Hayat" Cumhuriyet devrinin toplumsal, kültürel koşullarını tanımlamak için seçtiği ifadedir. "Devrin güneşleri garptan doğmada/ Şarkı karanlıklar ezip boğmada" gibi Batılılaşma vurgusunun öne çıkarıldığı şiirde Hasan-Âli, cumhuriyetçileri "biz kalp adamı, gönül eriyiz","biz yeni hayatın erenleriyiz" gibi dinsel içerikli sözlerle tanımlamıştır (Şiirin ayrıntılı bir analizi için bkz. İnam, 2000).

Hasan-Âli'nin yazdığı ders kitapları 40'lı yıllar boyunca liselerde okutulmuştur. 1940'lı yıllarda yetişen kuşağın sosyal bilimler alanıyla ilk tanışıklığı bu kitaplar aracılığıyla gerçekleşmiştir. Günümüzün önemli simalarından olan İlhan Selçuk, Server Tanilli gibi isimler, Hasan-Âli'nin yazdığı felsefe ve mantık kitaplarıyla yetiştiklerini özellikle vurgulamaktadırlar (Özel arşivinde yer alan, 26 Şubat 1997- Hasan-Âli Yücel'i anma toplantısı notlarının deşifresinden).

[62] *Türk Sesi* gazetesi Cumhuriyet'in ilanının ardından, 27 Mayıs 1923 tarihinde İzmir'de çıkarılan ilk yerel gazetedir. Gazetenin birinci yıl dönümünde, 27 Mayıs 1924'te çıkan nüshasında, gazetenin yayın çizgisi gösterecek şu ifadelere yer verilmiştir: "Türk zaferinden ve İzmir'in ordunun çelik kolları arasına girmesinden takriben dokuz ay sonra gazetemiz inkılabın İzmir'de dünyaya gelmiş bir yavrusudur" (Akt. Arıkan, 1998: 49). Gazetenin yazar kadrosu içinde İzmir'in kültürel yaşamında önemli yer tutan isimler vardır. Siyasal içeriği ağır basan ve Anadolu Ajansı'ndan aldığı haberleri aktaran gazetede şiir, oyun, dizi roman vb. üzerine araştırmalar da yayımlanmıştır (Bkz. Arıkan, 1998: 48- 52)

İzmir'deki aktif meslek yaşamı Hasan-Âli'nin milli mücadelenin önderleri ve yeni rejimin kurucularıyla tanışmasına olanak sağlamıştır (1998d: 372). Hasan-Âli'nin bu dönemde tanıştığı ilk önemli isim, sonradan maarif vekili olan ve Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun (3 Mart 1924) çıkarılması ve uygulanmasında önemli rol oynayan, okul müdürü Vasıf (Çınar) Bey'dir.[63] Hasan-Âli, İzmir'de aynı zamanda Latin harflerinin kabulü sırasında maarif vekilliği yapan Mustafa Necati (Uğural)'yle[64] de tanışmıştır. Biri Tevhid-i Tedrisat Kanunu, diğeri Latin harflerinin kabulü yıllarında, yani yeni rejimin kültürel ve toplumsal yaşamı yeniden inşaya yöneldiği yıllardaki iki kritik süreçte maarif vekilliği yapan bu kişilerle yakın dostluğu, Cumhuriyet'in siyasal seçkinleri arasındaki ilişkiler açısından özellikle dikkat çekicidir. Hasan-Âli'nin, İzmir'de öğretmenlik yaparken tanıştığı bir diğer önemli isim de milli mücadele önderlerinden Kazım

[63] Vasıf Çınar (1895-1939), İzmir İdadisi'nde (Lise) okumuş, Şark Mektebi'nde yöneticilik yapmıştır. İzmir'in Yunan askerleri tarafından işgali sırasında Reddi İlhak Cemiyeti'ni kurmuş, sonrasında Balıkesir cephesinde Kurtuluş Savaşı'na katılmış, *İzmir'e Doğru* gazetesindeki yazılarıyla öne çıkmıştır. İzmir'in işgalden arındırılmasının ardından İzmir Maarif Müdürlüğü'ne atanmıştır. 1927 yılında milletvekili seçilen Çınar, 8 Mart-22 Kasım 1924 ve 2 Kasım 1927-25 Eylül 1930 yılları arasında maarif vekilli görevinde bulunmuştur. Bu görevi sırasında Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun çıkarılmasında ve uygulanmasında etkin rol oynamıştır.

[64] Mustafa Necati Uğural (1894-1929), İstanbul Hukuk Okulu'ndan mezun olmasının ardından İzmir Öğretmen okulunda kısa bir süre öğretmenlik ve Özel Şark Okulu'nda müdürlük yapmıştır (1915-1918). Millet Meclisi'nin ikinci döneminde, İzmir Milletvekili olarak meclise giren Uğural, Mübadele ve İmar ve İskan Bakanlığı (1923), Adliye Bakanlığı (1924) ve Maarif Vekilliği (1925-1929) yapmıştır. Latin harflerinin kabulü sırasında Maarif Vekili olan Uğural, yeni harfleri geniş halk kitlelere öğretmek amacıyla kurulan Millet Mektepleri'nin de uygulayıcısıdır.

(Karabekir) Paşa'dır.[65] İzmir'de ilk kez karşılaştığı son önemli isim ise Mustafa Kemal'dir.[66]

İzmir'deki öğretmenlik yıllarının ardından, 1923'te İstanbul'a dönen Hasan-Âli, ilk olarak Darülfünun'un idari kadrolarında (Edebiyat Fakültesi Tarih ve Coğrafya Darülmesailerinin alât muhafızı olarak) çalışmıştır (13 Şubat 1924). Ardından, 3 Mart 1924'te yürürlüğe giren Tevhidi Tedrisat Kanunu'nun askeri liseleri Milli Eğitim Bakanlığı'na devretmesiyle birlikte, Kuleli Askeri Lisesi'ne edebiyat öğretmeni olarak tayin edilmiştir (1 Nisan 1924). Bu görevinin yanı sıra İstanbul Erkek Lisesi'nde felsefe öğretmenliği de yapmıştır (19 Mayıs 1924).

---

[65] Karabekir ile Yücel daha sonra TBMM aynı dönem birlikte çalışmışlardır. Karabekir, Köy Enstitüleri Kanunu başta olmak üzere Yücel tarafından savunulan kanun ve uygulamalara karşı ciddi eleştiriler getirmiştir. Karabekir ve Yücel'in tartışmalarının çalışmamızı ilgilendiren kısımlarına parlamento konuşmalarının analizinde yer verilecektir.

[66] Mustafa Kemal'in 1923 yılında yaptığı ilk büyük yurt gezisinde "eski gümrük binasında gençlerle bir toplantıda" Hasan-Âli de söz almıştır. Yücel, Mustafa Kemal'in Ocak 1923'te İzmir'e gelişinde eski gümrük binasında gençlerle yaptığı toplantıyı *İçten ve Dıştan* (1938) başlıklı kitabında onun hatipliğine vurgu yaparak şöyle anlatır:

"İzmir'de muallimdim. Yurdun, bütün Türk milletini duassılaya uğratan bu mübarek parçasına onu kurtaran büyük insan ilk defa geliyordu. …Bir gün Gazi Mustafa Kemal nutuk verecek diye ilan edildi. …O ne coşkun kalabalıktı. Hep gittik. …O gün Gazi Mustafa Kemal, tam sekiz saat söyledi… Öyle kudretli bir mantıkla fikirlerini tahşid ediyordu ki yurd toprakları üstünde ordular idare eden bu dimağın, fikir sahasında da başkumandan olduğunu o gün anladım " (44-45).

Yücel, bir başka eserinde ise, Mustafa Kemal'le ilk karşılaşmasını ayrıntılı olarak şöyle anlatır: "Halk, Gazi Mustafa Kemal'in alevli ışığının aydınlığında uçuşan pervaneler gibiydi; o nereye giderse İzmirliler de oraya... Yangından kurtulmuş binaların birinde 2 Şubat 1923 millet toplandık. Geldi, başında muhteşem kalpağı, sırtında bonjuru kürsüye çıktı. Söylemedi söyletti. Soruyordu;- Benden öğrenmek istediğiniz neler var? Üçü kadın, 19 kişi soru sordu. Biri de ben. Mekteplerin yanında fosil olmuş medreselerin, şerri mahkemelerin yanında nizamilerin yaşatılıp yaşatılmayacağını sordum. Cevap vermeye başladı sekiz saat söyledi. Gazi:- Medreseler ne olacak dendi. Müsaade ederseniz bu noktayı da arz edeyim. Öteden beri hepimizin işittiği ve duygulandığı bir şey vardı, o da bu gibi meselelere temas etmekten kaçınmamızdır. Bu dine tecavüz mahiyetinde telakki olunur. O yüzden derhal bir mukavemet ve mukabeleye maruz kalınır. Bugün medreselerde muhtaç olduğumuz ilimler, fenler vs. verilmiyor. Bu soruyu soran arkadaşımızın fikrine ben de iştirak ediyorum. Hakikaten efendiler, bizim bugünkü medreselerin hali, vaktiyle medreselerin yapıldığı zamanki halinden çok uzaklaşmışlardır. Milletimizin, memleketimizin, darül irfanları bir olmalıdır. Bütün memleket evladı kadın, erkek aynı surette oradan çıkmalıdır"

Bir anlamda Tevhid-i Tedrisat'ın (öğretim birliğinin) ilanı olarak da okunabilecek bu ifadelere yol açan sorunun sahibi, Mustafa Kemal'in dikkatini çekmiştir. Mustafa Kemal'in Hasan-Âli'yle yıllar sonra ikinci karşılaşmalarında bu ilk karşılaşmayı hatırlayarak "O genç siz miydiniz?" diye sorduğu Yücel'in kızı Canan Yücel Eronat tarafından aktarılmaktadır.

1925 ders yılında Galatasaray Lisesi'ne naklolunan Hasan-Âli, hem bu okulda hem Kuleli Erkek Lisesi'nde hem de İstanbul Erkek Lisesi'nde edebiyat, felsefe, içtimaiyat ve yurt-yurttaşlık bilgisi öğretmenliği yapmıştır. Hasan-Âli'nin öğretmenlik hayatı 1927 yılında müfettişliğe atanmasıyla sona ermiştir (Unat, 1961: 293).

Hasan-Âli, eğitim alanında yaptığı işlere öncülük eden Cumhuriyet'in ilk maarif vekillerinden Mustafa Necati'nin vekilliği döneminde müfettişliğe atanmıştır (19 Ocak 1927). Maarif müfettişliği sırasındaki görevi, Türklük bilincinin temelini oluşturacağı varsayılan yeni harfleri bütün topluma hızla öğretmek ve inşa edilen yeni kimliğin gereklerine uygun "Türk vatandaşları" yetiştirmek amacıyla 1 Kasım 1928'te kurulan Millet Mektepleri'nin teftişidir.

Teşkilat esasları 24 Kasım 1928'de yayınlanan, 1 Ocak 1929'da tüm yurtta faaliyete geçen Millet Mektepleri'nin talimatnamesinde yer alan esaslar, ulusal kimliğin inşasında yaygın eğitiminin işlevlerinin gözler önüne serilebilmesi açısından önemlidir. Millet Mektepleri Talimatnamesi'nde ifade edildiği şekliyle mekteplerin amacı, "14-45 yaş arasındaki kadın ve erkek vatandaşları hayat ve maişetlerinin ve vatandaşlık sıfatlarının istilzam ettiği ana bilgilerle teçhiz etmektedir" (TC. Maarif Vekâleti, 1929: 5). "Vatandaşlığın" öğretileceği mekteplerde, alfabe, kıraat, imla ve yazı, hesap, sağlık bilgisi, yurt bilgisi dersleri verilecek, "yurt bilgisi dersinde ise, mili tarih ve coğrafya malumatına bilhassa önem verilecektir" (11). Eğitimin yeni yurttaşın ve yurttaş kimliğinin inşasının bir aracı olarak kullanımını somutlaştıran Millet Mektepleri uygulaması içinde "milli bilinci" millete aktaracak, yeni kimlik ve sembolleri

yurttaşlara öğretecek derslere özel bir yer verilmiştir. Talimatnamede, yurt bilgisi dersinin amaç ve müfredatı, dersten beklenenler ayrıntılarıyla yazılmıştır:

> Maksat: Talebeye vatan, millet, vatandaşlık hak ve vazifeleri hakkında bir vatandaşın bilmesi lazım olan asgari malumatı kazandırmaktadır. Yurt bilgisi dersine mevzu teşkil eden müfredat şunlardır: Türk bayrağı, Türk bayrağının dalgalandığı yerler: Türkiye. Türkiye'nin hududları; Türkler, nüfusumuz. Türk milletinin eskiliği; eski zamanlarda Türk devletleri; yeni Türk Cumhuriyeti'nin kuruluşu; sultanlar istibdadının neticeleri; büyük harp, Türkiye'nin düşmanlar tarafından istilası; istiklal kavgası; Büyük Gazi'nin hizmetleri, Türk istiklal ve hürriyeti; Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun esas maddeleri. Vergiler, askerlik. Mahkemeler. Eyi bir Türk vatandaşı: vatanını sever, milletini sever, vazifesini bilir, çalışır, insaniyetlidir. Türk milli bayramları ve manaları: 23 Nisan, 10 Temmuz[67], 29 Teşrinievvel, 31 Ağustos.

Yücel, vatandaşlık hak ve vazifeleri, milli gün ve semboller, ortak düşmanlar gibi kimlik inşasının önemli unsurlarının halka aktarılmasında başlıca araçları arasında yer alan yurt bilgisi derslerinin, önce öğretmenliğini yapmış daha sonra ise (1955 yılında Rakım Çalapala ile birlikte) ders kitabını yazmıştır.[68]

Millet Mektepleri'ni denetleme gezileriyle, Müfettiş Hasan-Âli yaşadığı ülkeyi ve toplumu tanıma olanağı bulmuştur. Teftiş gezileri sırasında eşi Refika Hanım'a yazdığı bir mektupta "Gördüklerimle memleketime olan alakam artıyor. Sevgim şiddetleniyor. Şimdi içimde hayatımı vatanıma vermeye hazır bir kuvvet buluyorum"[69] diyerek, yurt gezilerinin üzerindeki bıraktığı etkiyi fedakârlık ve sevgi kavramları ile ifade etmiştir. Bu iki kavramın, maarif vekili olduktan sonra gençlere yönelik yaptığı politik konuşmalarında özel bir yeri olduğu şimdiden belirtilmelidir. Müfettişlik görevi, Hasan-Âli'ye kendi ülkesinin yanı sıra, başka ülkeleri de tanıma olanağı sağlamıştır. Hasan-Âli, 1930 yılında Maarif

---

[67] 1908 Devrimi'nin anısına 1909'dan 1935'e değin kutlanan bayramdır.

[68] Kitabın içeriğine ilişkin değerlendirmeler için bkz. s. 84.

[69] Mektup, Hasan-Âli Yücel'in özel arşivindedir.

Vekaleti'nce, topyekûn Batılılaşma projesinin maarif ayağını tamamlamak üzere Bakanlıkça Batılı ülkelerin eğitim teşkilatlarını yakından tanımak üzere düzenlenen araştırma gezilerinde görevlendirilerek, "Fransa maarif teşkilatı mekteplerini ve buna müteferrik muamele, kanun ve nizamnameleri tetkik"[70] etmek amacıyla Paris'e gönderilmiştir. Yurtdışında bulunduğu süre içinde, Avrupa ülkelerinin eğitim kurumları hakkında araştırmalarda bulunmuştur. Parlamento konuşmalarında sıkça gönderme yaptığı "ileri memleketlerin" eğitim alanında yaptığı kanun ve uygulamalara dair bilgilerinin bir kısmını bu yıllarda edindiği tahmin edilebilir.

Hasan-Âli'nin Fransa'dan dönüşü, mesleki kariyerinde önemli bir yere denk düşmektedir. Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) deneyiminden sonra Mustafa Kemal, SCF'nin başarısının nedenlerini araştırmak ve ülkenin durumunu yerinde görüp denetlemek için 18 Kasım 1930- 18 Şubat 1931 tarihleri arasında üç ay süren bir yurt gezisi düzenlemiştir. Geziye, her vekâletten Mustafa Kemal'e danışmanlık yapacak ve onun yönergeleri doğrultusunda araştırmalarda bulunacak uzman bir müfettiş görevlendirilmiştir.[71] Maarif Vekâleti bu görev için, 33 yaşındaki Hasan-Âli'yi seçmiştir. Bu görev, Ahmet Hamdi Başar'a göre, Hasan-Âli'nin "Siyasi hayattaki muvaffakiyetinin başlangıcını teşkil eyler" (1945: 35). Gezi esnasında Mustafa Kemal ve Yücel arasında geçen birkaç önemli

[70] Özel arşivinde yer alan tayin ve atama belgesinden.

[71] Mete Tunçay, Mustafa Kemal'in bu geziye çıkarken yanına vekalet danışmanları dışında (Tunçay vekalet danışmanlarından yalnızca Yücel'in adını verir), kendi kâtib-i umumisi Tevfik (Bıyıklıoğlu), CHF'nin yeni kâtib-i umumîsi olacak Recep (Peker), Dr. Reşit Galip, Mahmut Şevket (Esendal), Ahmet Hamdi (Başar)'yi aldığını belirtmektedir (2005a: 294).

diyalogdan söz edilir.[72] Bunlardan biri de terimler ve dilde sadeleştirme meselesidir. Yurt gezisinin Kayseri durağında bir okulun teftişi sırasında geçen diyalog Yücel'in anlatımıyla şöyledir: Kayseri'de şehrin lisesini denetlemeye çıkan gezi ekibi, hep birlikte felsefe dersinin yapılmakta olduğu bir sınıfa girer. Derste okutulan kitap, Hasan-Âli'nin yazmış olduğu felsefe kitabıdır. Mustafa Kemal ders kitabını inceler ve öğretmenin anlattığı dersi dinler. Ancak, kitapta

---

[72] Atatürk ve Yücel ilişkisi söz konusu olduğunda en çok anlatılan anekdot olma özelliğini taşıyan ve "sıfır meselesi" olarak anılan diyalog, Hasan-Âli (Yücel)'nin hayatının konu edildiği her metinde onu ve zekasını övmek ve yermek amacıyla tekrarlanır. İkili arasındaki ilişkinin mahiyetini açığa çıkarmak açısından önemli olan diyaloga bu çalışmada da yer verilecektir. Diyalog, bir akşam yemeğinde, Yücel'in "başlı başına bir mektep" olarak değerlendirdiği "Atatürk'ün sofrası"nda geçer. Söz konusu diyalog, Başar'ın *Atatürk'le Üç Ay* kitabında şöyle aktarılmaktadır:

"(Atatürk) Karşı sıralarda oturan ve Maarif Vekaleti Müfettişi olarak diğer Vekalet Müfettişleriyle beraber, seyahate iştirak etmiş bulunan Hasan-Âli Bey'e şu suali sordu:
- Hasan-Âli Beyefendi, siz felsefe okumuşsunuz, okutmuşsunuz, elbette sıfırın ne olduğunu bilirsiniz. Bize 'sıfır'ı tarif eder misiniz? Hasan-Âli Bey meşgul olduğu bir saha üzerinde sual tevcih edilmesinden memnun… Hele bu sualin 'sıfır' meselesi gibi kendince mükemmel bilinen bilinen bir mevzua teallûk etmesinden dolayı büsbütün memnun:
- Efendimiz; sıfır hayatla ademin, varlıkla yokluğun…
- Anladım; hayat ebedi ise adem ebedi değil mi?
- Şüphesiz efendimiz; hayatın ebediyetinde…
- Hayır, ben size 'sıfır'ı soruyorum. Sıfır adem demek midir? Sıfırla yokluk arasında ne fark vardır?
- Efendimiz; birisi yani sıfır, yaşanmış bir şeyin yokluğudur. Halbuki…
- Tuhaf şey, şu saat varken biraz sonra cebime soksam sıfır mı olur? Hayatı nasıl tasavvur ediyorsunuz?
- Efendimiz, sıfır yok demektir.
- Güzel… Bu yok olan şey bir rakamın önüne, sağına geçince (10) misli yükseltiyor. Bu nasıl olur?
Hasan-Âli Bey sorular karşısında mağlup olmak üzere… dinleyiciler bu numarayı eğlenceli buluyorlar. Anlaşılan Atatürk de Hasan-Âli Bey'i fazla sıkıştırmak, mağlup etmek ve sonra da haşlamak için bu sualleri sormuyor. Maksat iki saatten beri ciddi meselelerle uğraşmaktan doğan ağır ve yorucu havayı dağıtmak… Hasan-Âli nereye gitse yakalanıyor; nihayet ilminden ziyade zekasını kullanmak icabettiğini anlıyor.
- Efendimiz, diyor, daima arkanızda ve solunuzdayım. Sıfır işte Efendimizin solunda olan bendenizim".
Yukarıda anlatılan bu anekdotun yerme biçiminde kullanılmasının örneklerinden biri, Taha Parla'nın *Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları Cilt I- Atatürk'ün Nutku* (1994) adlı kitabında yer almaktadır. Parla kitabında, isim vermeden Atatürk ve Yücel arasında geçen bu diyalogu siyasal kültür, şeflik ve vesayet ilişkisi bakımından şöyle değerlendirir: "Büyümeyenler yalnız vesayet edilenler değildir; vesayet edenler de büyüyemezler. Ata'nın gerçek oğlu olma yarışı sürer gider; sübyan rekabeti bir hayat ve siyaset tarzı haline gelir… Bir altına/astına hükmeden kişi, kendi de sonuna kadar "Sıfır nedir? Sizin yanınızda ben, atam!" katında kalır" (176).

yer alan ve derste geçen Arapça terimlerin çokluğu Mustafa Kemal'in dikkatini çeker. Gezinin ikinci durağı olan Sivas'ta Mustafa Kemal bu meseleye değinir ve Hasan-Âli'ye kullandığı Arapça terimlerin Türkçe karşılıklarını bulmayı düşünüp düşünmediğini sorar. Bu soruya karşılık Hasan-Âli, konu hakkında düşündüğünü, bazı çalışmalar da yaptığını ancak dil konusunda fertlerin değişiklik yapmasını sakıncalı gördüğünü şu sözleriyle ifade eder: "Herkes kendine göre bir ıstılah (terim) bulup kullanırsa, ifadede beraberlik olmaz ve kimse kimseyi anlamayamaz. Bunun için bir heyet veya cemiyet kurulmalı ve ilim ıstılahları burada tespit olunmalı fikrindeyim" (Yücel: 1947: 3). Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin kurulmasının ardından Hasan-Âli'nin bizzat Mustafa Kemal eliyle cemiyette görevlendirilmesinde (12 Temmuz 1932) bu konuşmanın büyük payı olduğu iddia edilmektedir (Bkz. Unat, 1961; Çıkar, 1998).

1.2.1.2. "Milli Dil" İnşası ve Türk Dili Tetkik Cemiyeti Etimoloji Kolu Başkanlığı

Milliyetçi mitoloji tarafından milletin ve milli kimliğin "özü", milli kültürün ilk temeli, dayanağı olarak sunulan ancak tam tersine ulus devlet çağında açığa çıkmış, icat edilmiş kurgular olarak "milli diller ya da resmi ana diller" (Billig, 2002: 41), genellikle konuşulan (ve lehçelere ayrılmış) çeşitli deyişlerden, standartlaşmış bir deyiş geliştirmeye yönelik girişimlerden hayat bulmuştur. "Milli dillerin kuruluşundaki ana sorun, standart ve homojenleşmiş dilin temeli olarak hangi lehçenin seçileceğidir". Bu seçimlerden sonra ise, milli grameri ve imlayı standartlaştırma ve homojenleştirme, sözcük dağarına yeni tip unsurlar ekleme gibi faaliyetleri gelir (Hobsbawn, 2006: 73).

Milli kimliğin önemli bir unsurunu oluşturan "milli dil"in inşasında gramer ve imlayı standartlaştırma ve homojenleşme, yeni sözcükler bulma gibi faaliyetleri üstlenen "dil mimarları" (Hobsbawm, 2006: 74) arasında Hasan-Âli de baş sıralarda yer almıştır.

Hasan-Âli, Türk Dil Cemiyeti'ne[73] atandığı 1932 yılında, Cemiyetin Merkez Heyeti ile Etimoloji Kolu Başkanlığı'na seçilmiştir (26 Eylül 1932). Samih Rifat, Ruşen Eşref, Celâl Sâhir, Ahmed ihsan, Ahmed Cevad, Ali Cânip, İhsan Sungu, Ragıp Hulusi, Reşad Nuri, Ruşeni, Dr. Saim Ali, Yakup Kadri gibi Mustafa Kemal'e yakın isimlerden oluşan Türk Dili Tetkik Cemiyeti üyelerinin asli görevi dilde sadeleştirme ve yeni sözlük arama faaliyetleridir. Unat'ın değerlendirmesine göre, Hasan-Âli gerek I. ve II. Türk Dili Kurultaylarında, gerekse de kurultayı takip eden dili sadeleştirme ve sözlük arama faaliyetlerinde ön planda yer almıştır (1961: 296). Ancak, III. Türk Dil Kurultayı'nda (24-31 Ağustos 1936) gündeme getirilen Güneş Dil Teorisi'ne karşı mesafeli bir tutum takınmıştır. Türk dilinin tarihten önceki çağlarda (taş ve maden devrinde) da var olan, göç yoluyla yeryüzündeki dillere de kaynaklık eden eski ve büyük bir kültür

[73] III. Dil Kurultayı'nda adı Türk Dil Kurumu olarak "Türkçeleştirilen" cemiyetin tüzüğünün dördüncü maddesinde kurumun amacı; "dilimizin özleşmesini ve bütün bilim teknik ve sanat kavramlarını karşılayacak yolda gelişmesini devrimci bir anlayışla ve bilim metotlarına uygun olarak sağlamaya çalışmak" olarak belirtilmiştir. Beşinci maddede kurumun çalışma konuları şöyle sıralanmıştır: 1- Yazılı ve sözlü kaynaklardan Türk dili ile ilgili derleme ve taramalar yapmak, 2- Türk dilinin gelişme ve özleşmesine yarayacak sözcükler yapmak, 3- Türk dilbilgisi üzerine incelemeler yapmak, tarihsel ve karşılaştırmalı dilbilgilerini hazırlama alanlarında çalışmak, 4- Türlü bilim, sanat ve teknik kollarında kullanılan terimleri Türkçeleştirmek 5- Türk Dil Kurumu'nun amacını geniş bir yurttaş topluluğuna benimsetmek, kurum çalışmalarını tanıtmak, yetişen kuşaklarda anadili bilincini kökleştirmek, dil bilgisini ve dil sevgisini geliştirmek resmi ve özel kuruluşlarla, her derecedeki öğretim kurumlarıyla, radyo ve basınla işbirliği yapmak, toplantılar, konuşmalar, geziler, sergiler düzenlemek, yayınlar yapmak ve ödüller vermek, 6- Kurumca hazırlanan, yazılan, satın alınan, yabancı dillerden çevirtilen yapıtları yayımlamak, dergiler çıkarmak, 8- Başka kurum ve kişilerin Türk Dil Kurumu'nun amacına uygun çalışmalarını ve yayınlarını desteklemek (Külebi, 1985).

dili olduğunu, Türkçeye giren yabancı kelimelerin esasında Türkçe olduğunu ispatlamaya çalışan Güneş Dil Teorisi'ne dil sorununun çözümüne uygun bulmadığı için katılmaktan kaçınmıştır. "Atatürk'ün birkaç defa ısrarı ve bir kere de tekdiri pahasına da olsa, bu nazariye hakkında bir tek sözüm duyulmamış, tek satırım intişar etmemiştir" diyen Yücel, Güneş Dil Teorisini "dil hareketinin yeni bir anlayış gösteren müfrit bir safhası… Bilgi metodlarına tam intibak edemiyen bir nazariye… Bilim kıymetinden ziyade bilgi tarihimizde duygu ve romantik bir değeri olan teori, dil devriminin gelip geçici bir dönemi" (1998d: 247) olarak değerlendirmiştir. Yücel, 1950 yılında yazdığı bir yazıda ise Güneş Dil Teorisi'ne yönelik eleştirilerini şöyle açıklamıştır:

> Güneş Dil Teorisi… zamanda ve mekanda hudutsuzluk prensibinin dil hareketini bir çıkmaza sokmasından doğmuştu. Bu teoriyle hatta Arapçada yürümek manasına gelen meyiş, garp dillerinde yaygın olarak kullanılan elektirik kelimeleri bile Türkçe oluveriyordu. Dil muammasını çözmek için marazi bir hal yolu olan bu çalışmalar ve uğraşmalar, ancak tarihimizin bir devrini açıklamaya yarayacaktır. O kadar! (386-388).

Yücel'in "kurulduğundan beri çok zaman merkezinde, bazı yıllar çevresinde, fakat her zaman içinde hattâ senelerce *Başkan* olarak başında bulunduğum" (1998d: 241)[74] dediği Türk Dil Kurumu'ndaki faaliyetleri maarif vekilliği döneminde Türk dilini geliştirmek amacıyla başlatılan "lügâtler, ansiklopediler, gramer tetkikleri, her türlü tercümeler, terim mesaisi" gibi çalışmalara zemin hazırlamıştır.

---

[74] Vurgu bana ait. Yücel'in Türk Dil Kurumu'na "senelerce başkanlık yaptım" açıklaması 1943 yılında CHP Parti Kurultayı'nda alınan bir karara gönderme yapmaktadır. 1943 CHP Programı'nda "dilin millileştirilmesi hareketinde elde edilecek neticelerin bütün bilim ve öğretim müesseselerinde tatbik edileceği ve bunun tanzimi işiyle maarif vekilinin meşgul olacağı" maddesi eklenmiştir (CHP Programı 1943:7). Böylece maarif vekili aynı zamanda Türk Dil Kurumu'nun başkanı addedilmiştir.

Yücel'in politik konuşmalarında gözlenebilen dilin kullanıma ilişkin biçimsel özelliklerinin gelişkinliğinde de Türk Dil Kurumu'ndaki uğraşlarının önemli bir katkısı vardır. Dinleyici kitlesine göre değişen konuşmalarının dilsel özellikleri açısından değerlendirildiği sırada ayrıntılı olarak sunulacak olmakla birlikte, Yücel'in politik konuşmalarında akıcı ve etkileyici, kelime haznesini bakımından zengin, anlatım teknikleri bakımından gelişkin bir dil kullanımı örneği sergilediği görülmektedir.

1.2.2. 1938-1946 Yılları Arası: Maarif Vekili Yücel'in Kültürel Alanın Yeniden İnşa Sürecine Katkıları

Hasan-Âli Yücel 41 yaşındayken, 1938 yılında Atatürk'ün ölümünün ardından İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanlığına geçmesiyle birlikte, Başbakan Celal Bayar'ın kurdurduğu yeni kabinede bakan olarak görev almıştır (28 Aralık 1938- 5 Ağustos 1946). Yücel'in politik konuşmalarının bağlamını oluşturan maarif vekilliği döneminde, kültürel alanın yeniden inşası sürecine katkılarını değerlendirmeden önce, Atatürk ve İnönü dönemleri arasındaki kültür-eğitim politikalarının ortaklaşan ve farklılaşan yönleri üzerine kısa bir değerlendirme yapmak açıklayıcı olacaktır.

1.2.2.1. Atatürk ve İnönü Dönemi Kültür ve Eğitim Politikalarının Genel Yönelimleri

II. Meşrutiyet aydınlarının "yeni insan- yeni toplum" projesi çerçevesinde üzerinde hassasiyetle durdukları "okul"da vatandaş eğitimi, Cumhuriyet'in ilanını izleyen dönemde kurucu önderlerin ulus inşa projesinin önemli bir boyutunu oluşturmuştur (Üstel 2005: 127). Cumhuriyet'in ilanının ardından, ulus yaratma

projesinin bir parçası olarak, bireylerin söz konusu projeyi içselleştirmelerinde, ulusal değerlerin ve kimliğin aktarılmasında kısaca "ulusun duygu ve düşünce bakımından kolektif birliğin" sağlanmasında eğitim önemli bir endoktrinasyon aracı olarak kullanılmıştır.

Eğitimin sistemli bir şekilde sürdürülmesi eğitim teşkilatının merkezi örgütü milli eğitim bakanlığının, görev ve sorumluluk alanı dâhilindedir. Merkezi, kurumsal işleyişiyle milli eğitim bakanlığı programlar, takip edilecek müfredat ve ders kitapları aracılığıyla yetiştirilmek istenen insan tipini oluşturmanın başlıca ajanlarından biri olarak işlev görmüştür. Milli eğitim bakanlığının görev ve sorumlulukları ve verilecek eğitimin niteliği ise parti tarafından tanımlanmış, seçkinlerin eğitime yükledikleri misyon net ifadesini parti programlarında bulmuştur. 1931 C.H.F. programında eğitimin amacı;

> Kuvvetli cumhuriyetçi, milliyetçi ve laik vatandaş yetiştirmek tahsilin her derecesi için mecburi ihtimam noktasıdır. Türk milletine, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne ve Türkiye Devleti'ne hürmet etmek ve ettirmek hassası bir vazife olarak telkin olunur. Fikrî olduğu gibi bedenî inkişafa da ehemmiyet vermek ve bilhassa seciyeyi millî derin tarihimizin ilham ettiği yüksek dereceleri çıkarmak büyük emeldir. …Fırkamız, vatandaşların, Türkün derin tarihini bilmesine fevkalade ehemmiyet verir. Bu bilgi Türkün kabiliyet ve kudretini, nefsine itimat hislerini ve milli varlık için zarar verecek her cereyan önünde yıkılmaz mukavemetini besleyen mukaddes bir cevherdir (C.H.F., 1931: 451).

ifadeleriyle tanımlanırken; 1935 programında cumhuriyetçi, milliyetçi ve laik üçlemesine "halkçı, devrimci, devletçi" (C.H.F., 1935: 74) kriterleri eklenmiş, aynı ifadeler 1939 ve 1943 programlarında da tekrar edilmiştir.

1939 ve 1943 programlarının CHP Kurultayı'ndaki sözcülüğünü Hasan-Âli Yücel yapmıştır. Yücel, "millî talim ve terbiyede esas düsturlarımız şunlardır" sözleriyle başlayan konuşmasında, yukarıda yer verilen "kuvvetli cumhuriyetçi,

milliyetçi…" cümleleriyle başlayan eğitimin amacını aynen tekrarlamıştır. Bunun yanı sıra konuşmasında, önceki programlarda yer alan "Terbiye her türlü hurafeden ve yabancı fikirlerden uzak, üstün, milli, vatanperver ve modern olmalıdır" hedefine de yer vermiştir. Bu amaç ve tanımlar dönemin yurttaşlık bilgisi kitaplarında da tekrarlanmıştır. Füsun Üstel'in araştırmasına göre; 1923'te başlayan ulus-devlet inşa sürecinde, gerek malumat-ı vataniye gerek yurt bilgisi ders kitaplarında açığa çıkan "okulda yurttaş eğitimi"nin iki hedefi vardır: Üstel'in kavramsallaştırmasıyla "makbul yurttaş" profili, bir yandan medenilik (Batıcılık), diğer yandan ise yurtseverlik (milliyetçilik) eksenleri üzerinde inşa edilmek istenmiştir (2005: 322).

Akademik yazında, Kemalist Tek Parti dönemine ilişkin incelemelerde işlevsel bir ayrım/dönemleme noktası olarak genel kabul gören Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümü ve İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanlığına geçişi, yani 1923-1938 ilâ 1938-1946 yılları arasında eğitime verilen önem ve eğitimin amacı konusunda genel olarak bir ortaklık vardır. Ancak, iki dönem arasındaki kültür politikalarına hakim olan genel yönelimlerin farklılık arz ettiği iddia edilmektedir. Tek Parti dönemi içindeki kültür politikaları ve bu politikalardaki yaklaşım farklılıklarına odaklanan incelemelerde, genellikle Atatürk ve İnönü dönemlerinin tanımlanması için "laik-milliyetçi" ve "laik-hümanist" ikiliği öne çıkarılmıştır (Bkz. Yiğit, 1992; Oktay 2002; O. Koçak, 2002; Sezer, 2005; Karakaş, 2006). [75]

[75] Atatürk ve İnönü dönemi kültür politikalarını doğrudan laik-milliyetçi ve laik-hümanist kategorileri üzerinden değerlendiren çalışmaların yanı sıra, iki dönem arasındaki politik yönelimlerin farklılığını daha az keskin çizgilerle değerlendirenler de vardır. Örneğin, Bülent Tanör, "Mustafa Kemal Atatürk döneminde ulusallığın daha ön planda olduğu söylenilebilir. İnönü döneminde ise, hümanizma akımı kültür politikaları içinde esaslı bir yükselişe mazhar olacaktır" (2002: 308-309) değerlendirmelerini yaparken; Osman Kafadar, Yücel'in adını anarak İnönü dönemi kültür politikalarının kendi ifadeleriyle "1940'ların hümanizminin

Batılılaşma hedefinin ise iki dönemin kültür ve eğitim politikaları içinde ağırlığını koruduğu belirtilmiştir. Yapılan değerlendirmelere göre "Türkleşmek ve çağdaşlaşmak" ya da "laiklik ve milliyetçilik" Atatürk dönemi kültür politikalarının belirleyici unsurlarıdır. Örneğin Ahmet Oktay'a göre, 1923-1938 arası yıllarda Tevhid-i Tedrisat, Medeni Hukuk'un kabulü, tekke ve zaviyelerin kapatılması, kılık kıyafetle ile düzenlemeler vb. gibi değişiklerde "laiklik" ilkesi ön plana çıkarılırken; dinin toplum hayatındaki birleştirici rolünün silinmeye çalışıldığı bu uygulamaları pekiştirmek, yeni bir değerler manzumesi oluşturabilmek için "milliyetçilik" önem kazanmıştır. Oktay'ın değerlendirmelerine göre:

> Türklüğün "unutulmuş yüksek vasıflarını öne çıkaran ve Türk kimliğine" yapılan vurgu Atatürk'ün itici gücü olduğu Türk Tarih Tezi, Güneş Dil Teorisi gibi uygulamalarda somutluk kazanmıştır. 1938'e kadar "ırkçı/milliyetçi ön varsayımların belirleyici" olduğu bir dönem yaşanırken; 1938 sonrasında Atatürk döneminin tarih ve dil tezlerinin argümanlarından belirgin bir kopma olmuş ve 1938 yılında sonra ise hümanist kültür politikaları öne çıkmaya başlamıştır (2002: 234).

Ali Ata Yiğit'e göre ise, Atatürk döneminde yeni kültürün alt yapısını ve fikri temellerini oluşturan milliyetçilik ve Batıcılık 1938-1950 arası yıllarda daha farklı bir yorumla kabuk değiştirmeye başlamış, "milliyetçiliğin yerine hümanizma ikame edilmiş, İnönü döneminde Atatürk'ün milli kültür politikasından farklı olarak yeni bir kültürel yapının inşasına geçilmiştir" (1992: 11, 12, 42). [76] Anılan çalışmalarda, İnönü dönemi hümanist kültür politikalarının

---

1930'ların milliyetçiliğiyle belli ölçüde çatıştığını" (2004: 365) ve yeni kültür anlayışının "Atatürk döneminin Türkçü niteliğinden belli bir ivme ile ayrıldığını" (380) ifade etmektedir..

[76] Akademik yazındaki Atatürk ve İnönü dönemi kültür politikalarındaki farklılaşma iddiaları, 1940'lı yılların ortalarında özellikle milliyetçi-sağ politikacılar ve düşünürler tarafından da öne sürülmüştür. Bölüm sonunda yer verilecek olan Hasan-Âli Yücel'in istifası ve sonrasında açılan davalarda (bkz. s. 83), Yücel döneminde kültür ve eğitim alanında yapılan uygulamalarla milliyetçiliğin ve milli kültürün ihmal edildiği "Kemalist ideolojinin Türk

uygulamalarına örnek olarak, Dünya edebiyatından tercümeler, sözlükler, ansiklopediler, liselerde kısa bir süre Antik Yunanca ve Latince öğretilmesi, Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nde klasik filoloji kürsüsünün kurulması sayılmaktadır (Yiğit, 1992; Oktay 2002; O. Koçak, 2004; Kafadar, 2004; Sezer, 2005; Karakaş, 2006).

Atatürk ve İnönü dönemi kültür politikalarındaki farklılaşma iddialarına karşın Yücel, İmece Dergisi'nin ilk sayısına yazdığı "Hümanisma" başlıklı makalesinde, Atatürk dönemindeki devrimlerin (takvim, rakam, şapka, harf değişmelerini örnek verir) ve tarih-dil hareketlerinin Türk toplumunu "garp uygarlığına yakınlaştırmak, bu topluluğun içine sokmak" için yapıldığını; II. Dünya Savaşı dönemindeki uygulamaların ise "Atatürk devrimlerinin fikir kaynağını aramak, *garplılaşmanın* [77] kültür kaynağına varabilmek" amaçlı olduğunu belirterek iki dönem arasında bir süreklilik, tamamlayıcılık ilişkisi kurmuştur (8-9). Ayrıca, belirtmek gerekir ki Atatürk dönemi kültür politikalarında, 1930'lu yıllarda ve öncesinde hümanist[78] etkilenmeler olduğu

---

kültür kadrolarından çıkarılarak, Greko-Romen kaynaklara yöneltildiği" (Türkdoğan'dan aktaran Yiğit, 1992: 45 ve ayrıca Sezer, 2005: 36) iddia edilmiştir.

[77] Vurgu bana ait.

Yücel, Doğu- Batı ya da Batılılaşmak terimleri yerine özellikle Şark- Garp ve Garplılaşmak terimlerini kullanır. Türk Dil Kurumu'nda üst düzey yöneticilik görevinde bulunmuş bir kişi olarak bu eski terimleri kullanmasının bir tercih olduğunun altını çizen Yücel; Doğu- Batı karşıtlılığın ya da Batılılaşmanın coğrafi anlamda sınırlı bir yere yani Avrupa'ya gönderme yaptığını, oysaki Şark- Garp ve de Garplılığın coğrafi anlamda bir ifadeden çok "bir metod, bir yaklaşım tarzına" işaret ettiğini belirtmiştir (1998e: 309). Yücel'e göre "garp" müspet bilimin egemen olduğu yerler; "şark"ı ise, hurafelerin, yanlış inançların, ilkel görüşlerin hâkim olduğu yani müspet bilimin dışında kalan yerlerdir (1998c: 81). Bu düşüncesini desteklemek için yazılarında ve konuşmalarında sık sık Japonya'ya atıf yapan Yücel, Japonya'nın "şarkta hatta uzak şarkta" yer aldığını ancak coğrafi yerine rağmen fikir, bilim ve teknikteki ilerlemelerle Avrupa medeniyetleri arasına girerek "garplı" olduğunu vurgular.

[78] Hümanizm, 14. yy. ortalarında İtalya'da ortaya çıkmış, daha sonra bütün Avrupa'yı etkilemiş felsefi ve edebi bir harekettir. Hareketin hem felsefi hem eğitimsel hem de yazınsal boyutları vardır. Çoğunlukla kader, özgür irade, çeşitli erdemler, yaşam, ruhun ölümsüzlüğü gibi konular üzerinde yazan hümanistler, daha çok eğitimci yönleriyle tanınarak, öncelikle

gibi, İnönü-Yücel [79] dönemi kültür politikaları da milliyetçi etki altındadır. Yücel'in politik konuşmalarının analizi de bu iddiayı doğrular niteliktedir. Yücel'in 1938-1946 yılları arasındaki ulusa sesleniş ve parlamento söylevlerinde hümanizma kavramı bir kez kullanılmış, parlamento tartışmaların bütününde ise hümanist politikalar olarak öne çıkarılan uygulamalar tartışma konusu dahi yapılmamıştır. Ağırlıkla, konuşmaların ideolojik arka planını milliyetçi ideoloji oluşturmuştur.

1.2.2.2. Yücel'in Kültür-Eğitim Anlayışı ve Vekilliği Dönemindeki Uygulamalar

Yücel'in maarif vekilliği Cumhuriyet rejiminin yerleşme ve kurumsallaşma sürecine denk gelmesi nedeniyle, eğitim ve kültürün "millileştirilmesi"ne yönelik pek çok uygulama ve kurum ilk kez onun

---

İtalya'da daha sonra da tüm Avrupa'da orta öğretimin biçimlenişinde öğretmen, eğitmen ve okutman olarak önemli roller üstlenmişlerdir. Hümanist düşüncenin temelinde, insan karşısında aldığı tavır yer alır. Hümanizm geniş anlamıyla, kültürel çalışmanın amacını evrensel insan doğasının tanımlanması ve tamamlanması olarak görür. Hümanizm zamansal, mekânsal, kültürel, cinsel ve etnik farklılıklara karşın bütün insanları kuşatan ve onları bir arada tutan belli niteliklerin olduğuna inanır (Akyıldız-Karacasu, 1999: 27).

Türkiye'de hümanizm diyence Mavi Anadolu düşüncesi akla gelir. Halikarnas Balıkçısı, Sabahattin Eyüpoğlu, Azra Erhat'ın öncülüğünü yaptığı, Anadolu hümanizmi olarak da adlandırılan bu düşüncenin Avrupa hümanizmi ile benzer yönlerini üç başlık altında toplamak mümkündür. İlki eğitimi yapılan vurgudur; ikincisi, ortak kültür mirasının varlığına inanmak; üçüncüsü ise bunun köklerinin antik çağda bulunuyor olmasıdır. Okullarda Latince okutulmasını, Köy Enstitüleri'nin yaygınlaşmasını kararlılıkla savunan Mavi Anadolu düşüncesi, 1950'lerle İslamcı ve milliyetçi ideolojilerin muhafazakâr kanatlarının işbirliği ile Kemalist eğitim sisteminden elimine edilmiştir (Oktay 2002: 228)

[79] İnönü dönemi kültür politikalarının başlıca belirleyeni ve etkileyicisi Maarif Vekili Yücel olduğundan, kültür politikalarındaki yaklaşım farklılıklarına gönderme yapan metinlerde bu dönem, "Hasan-Âli Yücel Dönemi" olarak da adlandırılmaktadır (Bkz. Akyüz, 1978; Katoğlu, 1989; O. Koçak, 2004; Kafadar, 2002). Ancak, Yücel'in adının ön plana çıkarıldığı hümanist kültür politikalarının uygulanmasında İnönü'nün ağırlığı gözardı edilemez. Yücel'in de belirttiği gibi bu yıllarda yapılan işler öncelikle İnönü'yü ikna ederek, onun onayını alarak gerçekleşmiştir. Yücel'in "Devlet Reisi ve Şef İnönü'ye maarif meselelerini anlatacaktım. Her şeyden önce o, alınacak tedbirleri makul bulacak, kabul edecekti" (1998c: 6) ifadesinden de anlaşılacağı üzere, yapılan işleri İnönü'nün desteği ve siyasal gücü olmadan devlet politikası haline getirmek imkânsızdır. Dolayısıyla, hümanizma akımının kültür politikalarına esaslı bir yer bulmasının esas unsurları İnönü ve Yücel'dir. Tanör'ün ifadesiyle "bu ikili hümanizmacı yükselişin esas mimarlarıdır" (2002: 309).

döneminde hayata geçirilmiştir.[80] Yücel'in maarif vekilliği dönemine denk gelen uygulamalar bir taraftan kültürel alanın inşasına yönelikken diğer taraftan eğitim alanıyla ilgilidir. Bu uygulamalar, Yücel'in kültür ve eğitim anlayışla birlikte milli/ulusal kimliğin inşası temelinde değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Yücel, 1936 yılında yazdığı "Kültür Meselesi" başlıklı yazısında, genel anlamıyla kültürü "insanlığın sayısı bilinmeyen asırlar içerisinde geçirdiği tecrübelerden vücuda gelmiş bir bilgi ve meleke bütünü" olarak tanımlamıştır (1998a: 181- 183). 1958 yılındaki yazısında ise her toplumun tecrübelerinin açığa çıkardığı farklı unsurlar ve "hakikatler" olduğunu belirttikten sonra Türk kültürünün unsurlarını: "kavmî unsur, dil ve din" olarak üçe ayırmıştır. Yücel, kavmi unsuru açıklarken, "ırk bünyesi"nin önemli olduğunu belirtmiştir. Ancak, "…ırk bünyesinde, bizim gibi eski bir millet için ırkçıların zannettikleri gibi saf kan aranamaz" diye eklemiştir. Kavmî unsuru milletlerin atalarından geçmiş bünyevî unsurlarla, bunları da toplumun anatomisi ve fizyolojisine geçmiş

[80] Bu dönemde kültür/eğitim alanında ilk kez gerçekleştirilen uygulamaların tarih sırasına göre dökümü şöyledir: İlköğretim Dergisi'nin yayımlanması (Şubat 1939). I. Türk Neşriyat Kongresi (Mayıs 1939). Bakanlık bünyesinde Tercüme Bürosu'nun kurularak Dünya klasiklerinden 496 yapıtın Türkçe'ye çevrilmesi. Tercüme Dergisi'nin yayımlanmaya başlanması (Mayıs 1940). Maarif şûraları toplanması geleneğinin başlatılması (I., II. ve III. Maarif Şûraları'nın toplanması). Köy Enstitüleri'nin kurulması hakkındaki 3803 sayılı yasanın çıkarılması (17 Nisan 1940). 4274 Sayılı Köy Okulları ve Enstitüleri Teşkilat Yasası'nın çıkarılması (Haziran 1942). Yüksek Köy Enstitüsü'nün açılması. "Yeni Mesleki ve Teknik Öğretim Okulları'nın Açılması ve Mevcutlarının Büyütülmesi Hakkında Yasa"nın çıkarılması. Teknik Öğretim Müsteşarlığı'nın kurulması (Ağustos 1942) ve Teknik Öğretim Dergisi'nin yayımlanmaya başlaması. Türk Devrim Tarihi Enstitüsü'nün kurulması (Kasım 1942) ve Tarih Vesikaları Dergisi'nin yayımlanmaya başlaması. İlkokul Öğretmenleri Sağlık ve Sosyal Yardım Sandığı ile Yapı Sandığı'nın kurulması (1943). Ankara Üniversitesi bünyesinde Fen Fakültesinin kurulması (Eylül 1943). Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi'nin kurulması. İstanbul'da Tevfik Fikret'in Aşıyan'daki yerinde Edebiyat-ı Cedide Müzesi'nin açılması (Ağustos 1945). Türkiye'nin UNESCO'ya katılımının sağlanması (Kasım 1945). Üniversite özerkliği yasasının çıkarılması (Haziran 1946). Devlet Opera ve Tiyatrosu'nun kurulması. İslam Ansiklopedisi'nin, İnönü Ansiklopedisi'nin (sonradan adı Türk Ansiklopedisi'ne dönüştürülmüştür), Grand Momento Larousse ve Sanat Ansiklopedisi'nin yayımlanmaya başlaması.

morfolojik özellikler ile "tabiat güçlüklerine alışma, yiğitlik, hoşgörü, aileye bağlılık" gibi geleneksel unsurlarla ilişkilendirmiştir. Yücel'e göre kültürün ikinci unsuru ve esası dildir. Kültürlerin sosyal devamlılığını saylayan dil aynı zamanda "kültürün direğidir." Yücel "Türkçe'yi sevmeyen Türk değildir. Nitekim Farsça'yı sevmeyen Fars, Arapça'yı sevmeyen Arap, Fransızca'yı sevmeyen Fransız İngilizce'yi sevmeyen İngiliz sayılmaz" diyerek, dil sevgisini millet olabilmenin gereklilikleri ile bağdaştırmıştır. Kültürün üçüncü unsuru olarak tanımladığı dini ise daha çok milliyetçilikle ilişkilendirmiştir. Ona göre, Cumhuriyet'in din alanına yönelik reformları (medreselerin kapatılması, Şeriye Bakanlığının ilgası), dinin Türk kültürüne tam karışması için alınmış önlemlerdir (21-23). Yücel'in kültür tanımında öne çıkardığı unsurlar, onun ulusal/milli kimliğe ilişkin tanımının bir kısmını yansıtmaktadır. Irk, dil, din birliği gibi objektif unsurların yanı sıra, politik konuşmalarında milleti oluşturan insanları birbirine bağlayan subjektif bağlar olarak kabul edilen mazi, hatıra, amaç, ideal ve ülkü birliği gibi hususlara da yer vermiştir.

"Dil davası, yabancı sözleri Türkçeleştirmekten çok ileri bir meseledir. Bu, Türk milletinin milli kültürü kurması, millet olma meselesinin belkemiğidir" (1998d: 248) diyen Yücel, bakanlığı döneminde dil konusuna hassasiyetle eğilmiş, Milli Eğitim Şûrası'nın[81] temel konularından birini ana dil öğretimi olarak belirlemiştir. 1941 ve 1942 yıllarında dilin Türkçeleştirilmesi ve bilim dilinin

[81] 17 Temmuz 1939'da bilim adamları, eğitimciler, yazarlar ve sanatçıların katılımıyla ilki düzenlenen Milli Eğitim Şûrası'nın amacı, milli eğitim sisteminin ilkelerini ve okul programlarını belirlemektir. Şûrada, ilköğretim, ortaöğretim, yükseköğretim ve mesleki öğretim konularında hazırlanmış olan taslaklar danışma kurullarına sunulur. Şûranın en önemli tartışma odaklarından biri kırsal kesimde halk eğitimidir.

ortaklaştırılması için yoğun bir çaba içerisine girmiştir. Neşriyat Kongresi[82] ve Mili Eğitim Şûrası'ndan sonra Türkçe'nin bir bilim dili olması için gramer, lügat ve terim çalışmalarına ağırlık verilmiştir. Yücel döneminde gerçekleşen ders kitaplarının standartlaştırılması dil çalışmalarıyla koşutluk göstermiştir. "Devletle bütünleşmiş yazılı anadile dayanan standart bir kültüre erişme" (Breuilly, 2008: 31), tek bir dilin hâkimiyeti üzerine inşa edilmiş kitle eğitiminin sağlanması ve ortak yazı dilinin yayılması için Dil Kurumu'nca hazırlanan bilim terimleri, 1939 yılında başlamak üzere bütün orta dereceli okullarda kabul edilmiş ve Arapça terimlerin kullanılması yasaklanmıştır.

Yücel'in kültüre yönelik tanım ve değerlendirmelerinde tarih vurgusu önemli bir yer tutmaktadır. Toplumun "milli şuuru"nu yükseltmek için geçmişin iyi bilinmesi gerektiği, tarih eğitiminin bunun önemli bir vasıtası olduğunu belirten Yücel'in "İdealimiz istikbalde, hazırlayıcı imkânlarımız halde, fakat ana köklerimiz uçsuz bucaksız mazimizdedir" (1941: 1) sözleriyle ifade ettiği tarih

[82] Neşriyat Kongresi (2-5 Mayıs 1939) programında yer alan konular genel olarak şunlardan oluşmaktadır: Başta klasikler olmak üzere Türkçeye tercüme edilecek eserlerin en önemlilerinin tespit edilerek bunların yayınlanması için ilgili kişi ve kurumlar arasında işbirliğinin yapılması, ortaöğretim çağındaki gençler için yazdırılması veya tercümesi gereken eserlerin tespiti ile bunların neşri için bir program hazırlanması, çocuk edebiyatı kütüphanesinin oluşturulması, yazma ve basma eski kitaplarımızdan yeniden yayınlanmaya değer olanların tespiti, ansiklopedi ve sözlük çalışmaları için gereken hazırlıklar, telif ve tercüme çalışmalarını artıracak ödüllerin belirlenmesi ve bunun nasıl verileceği, özel yayınevlerine devlet desteğinin daha verimli ve faydalı olması için hangi kriterlere göre yapılacağı, okumayı teşvik ve yayınları tanıtmak için yapılacak çalışmalar, matbaaların teknolojisinin artırılması gibi konular ele alınmıştır. Hasan-Âli Yücel'in bakanlığı döneminde Neşriyat Kongresi'nde alınan kararlar çerçevesince "İlköğretim" "Tebliğler", "Teknik Öğretim", "Tercüme", "Tarih Vesikaları", "Kadın-Ev", "Köy Enstitüleri", "Güzel Sanatlar" dergileri yayınlanmaya başlar. I. Türk Neşriyat Kongresi'nde ansiklopedik yayınların önemi belirtilmiş ve devletin bu alanda öncülük yapması kararına varılmıştır. Kongrenin ardından Milli Eğitim Bakanlığı İngilizce, Fransızca ve Almanca olarak yayınlanan "Encyclopedie de I'Islam"ın tercümesini kararlaştırır. Yayımlanmasına Hasan-Âli Yücel zamanında başlanan bu eser 1988 yılında tamamlanır. Yücel'in bakanlığı döneminde milli bir ansiklopedinin yayınlanması gereğinden hareketle 1943 yılında, ilk resmi ansiklopedi olan ve adı daha sonra Türk Ansiklopedisi olarak değiştirilen "İnönü Ansiklopedisi"nin ilk ciltleri "Larousse du Vingtieme Siecle" ansiklopedisi model alınarak yayınlanmaya başlar.

bilinci 1940'lı yıllarda tarih çalışmalarına yeni bir yönelim kazandırmıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında, rejimin kuruluş anını yeni bir devletin, toplumun doğuşu, kendini önceleyen devletten tüm yönleriyle bir kopuş olarak sunan, Osmanlı geçmişini bütünüyle yok sayan, Osmanlı geçmişine yönelik hatırlatmaları birer "iftira mahiyetinde algılayan" ortak tek bağın aynı topraklar üzerinde kurulmuş iki ayrı devlet olmaktan kaynaklandığını iddia eden 1940'lara kadar süren resmi tarih anlayışı, 1940'lı yıllarda, özellikle de İkinci Dünya Savaşı'nın ardından giderek artan bir biçimde dönüşüme uğramış ve yeni bir tarih anlayışı görünür olmaya başlamıştır. Yeni tarih anlayışı, kendinden önce egemen olan radikal kopuş iddiasını redderek, Türkiye Cumhuriyeti'ni Osmanlı Devleti'nin bir mirasçısı ve devamı olarak kabul etmeye başlamıştır (Timur, 1998: 19). Türkiye'de resmi tarih yazımında bir dönüm noktası olduğu belirtilen 1940'lı yıllarda Maarif Vekâleti'nce yayımlanan *Tanzimat I. Tanzimat'ın Yüzüncü Yıldönümü Münasebetiyle* [83] adlı yapıt Cumhuriyet'in Osmanlı dönemine bakışındaki kırılma noktasını simgeleyen bir başlangıç noktası olarak değerlendirilmektedir (Hanioğlu, 1989: 63-65; Arıkan, 1997: 11; Alkan, 2004: 408). Resmi tarihte bir dönüm noktası olduğu iddia edilen kitabın çıkarılmasına öncülük eden kişi, Hasan-Âli Yücel'dir. *Tanzimat*'ı Yücel'in tarih bilincinin bir neticesi olarak değerlendiren Zeki Arıkan, bu kitabın resmi söylemdeki

[83] *Tanzimat I* (1940), Türk Tarih Kurumu, İstanbul Üniversitesi ve Ankara Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nde görev alan çok sayıda bilim insanı tarafından kaleme alınmış makalelerden oluşan bir eserdir. Enver Ziya Karal, Yavuz Abadan, Hıfzı Veldet, Şerefettin Yaltkaya, Hilmi Ziya Ülken gibi isimlerin yazarları arasında yer aldığı kitabın temel amacı "eski devrin ıslahat teşebbüsleriyle Türkiye Cumhuriyeti'nin inkılap hareketleri arasındaki farkları mukayese etmektir" (Yücel, 1940: IV). Bu yapıtla Cumhuriyet, bir anlamda Osmanlı modernleşmesi ile hesaplaşmasını yapmakta ve Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadar geçen evreyi yetersiz bir 'ıslahat/ reform' dönemi olarak betimlemektedir. Eserde yer alan incelemelerin çoğunun "Tanzimat'ın başaramadığını Cumhuriyet gerçekleştirmiştir" gibi bir görüşle kaleme alındığı sezilmektedir Diğer taraftan ise bu eserle Tanzimat'ın Cumhuriyet tarihinin önemli bir aşaması olduğu resmen kabul edilmektedir (Hanioğlu, 1989).

Tanzimat'a ve Osmanlı geçmişe yönelik yanılgıların düzeltilmesine ve tarih araştırmalarının yeni bir ivme kazanmasına neden olduğunu belirtmektedir (1997: 11). *Tanzimat* kitabının önsözü Yücel tarafından yazılmıştır. Önsözde, kitabın çıkarılabilmesi için; Türk Tarih Kurumu, İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü ve Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dekanlığı'na yazdığı tezkerelere yer veren Yücel, kitabın çıkarılma gerekçesini şu sözleriyle anlatır: "3 Teşrinisani 1939'da Tanzimat, yüz yılını dolduracaktı. Tahlile bugün de muhtaç olan yürüme ve durmalarile millî davamızın mühim safhalarından biri olan, tarihimizin bu hamlesini, düşünerek anmak ve anarak düşünmek vazifemizdi" (1940: 4). Yücel söz konusu önsözde o güne kadar ihmal edilen Osmanlı geçmişinin bir parçası olan Tanzimat dönemi için "Türkiye'nin garplılaşma tarihinde ehemmiyetli bir dönüm noktası olan bu vak'a", "kendi realitelerimiz", "eski devrin ıslahat teşebbüsleri" ifadelerini kullanmıştır (4-6). Bu ifadelerinde gösterdiği gibi Yücel, resmi tarih yazımında 1940'lı yıllara kadar hüküm süren Osmanlı geçmişini yok saymak düşüncesine mesafeli durmaktadır. Osmanlı geçmişine ilişkin düşünceleri, diğer eserlerinin ve politik konuşmalarının da kaynaklık ettiği gibi, geçmişin tarihsel ve kültürel mirasını reddeden bir kopuş düşüncesinden ziyade kültürel bir süreklilik iddasına dayanır. Ancak, kültürel süreklilik içinde geçmiş yani "eski", yaşanan anın yani "yeni"nin eksik, başarılamamış bir hali olarak sunulur. Özellikle, politik konuşmalarının analizinde görüleceği gibi "eski", "yeninin" yüceltilmesinin bir aracı olarak kullanılmıştır.

Bennedict Anderson tarafından "iktidar kurumları" olarak anılan üç kurumdan (nüfus sayımı, harita ve müze) biri olan müzelerin, ulusal kimlikleri bütünleştirici, tekleştirici ve bir anlamda sembolleştirici işlevleri vardır. Ulusların

doğallığı ve eskiliği iddialarına meşruluk kazandıran (Anderson, 2004: 182) siyasal araçlardan biri olan müzecilik faaliyetleri başta olmak üzere eski eserlerin bakımı, onarımı ve korunması Yücel'in maarif vekilliği döneminin önemli bir faaliyet sahasıdır. Yücel döneminde, bu alandaki çalışmaların daha sağlıklı yürütülebilmesi amacıyla 1944 yılında Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü kurulmuştur.

Yücel, eğitimi "bir yücelme ve uygarlaşma aracı", "halk kirizması (nadas)" olarak tanımlamıştır (1998d: 895). Onun düşüncesinde eğitim, toplum kalkınmasının ve ekonomik kalkınmanın temelidir. Toplum kalkınmasını sağlamanan iki yolu vardır: ilki köyde ve şehirde yaşam şartlarını ıslah etmek, ikincisi ise "vatandaşı yetiştirmektir". İktisadi ve toplumsal kalkınmanın aracı olarak değerlendirdiği eğitimin ise, iki yönü olduğunu belirtir: ilki toplum terbiyesi yani "kütleyi yetiştirme", ikincisi ise aydınların terbiyesi yani "eliti yetiştirmektir". Yücel'in eğitim anlayışına göre, toplum terbiyesinin aracı ilköğretim kurumlarıyken, elit yetiştirmenin aracı liselerdir (1998d: 97-98). Liselerden yetişecek gençlerin eğitimini son derece önemseyen Yücel, vekilliği döneminde liselerden beklentilerini şu sözleriyle ifade etmiştir:

> Lise meselesine gelince, müspet ilim zihniyetinin milli kültürün ve milli kültür tekevvünü içinde hümanizma ruhunun hal ve istikbalini bu müessese tayin edecektir… bu itibarla yüksek tahsile temele olarak umumi kültürü vermek ve münevver sınıfı yetiştirmekle mükellef olan bu müesseselerimizde randımanı kıymetlendirmek, ısrarla takip edeceğimiz bir gayedir. Bu randımanın istediğimiz kıymeti alması, hem bu müesseselerinden hayata atılacakların hem de daha yüksek müesseselere gireceklerin hayatta ve meslekte muvaffakiyetleri için en büyük teminat olacaktır (1998g: 23).

Bu ifadelerden de anlaşıldığı üzere Hasan-Ali Yücel, milli kültürün hümanizma ruhuna uygun olarak geliştirilmesi için liselerin bir vasıta olarak

kullanılmasını düşünmüştür. Bunu gerçekleştirmek için izlediği yol ise başta Yunan ve Latin klasikleri olmak üzere Doğu ve Batı klasiklerinin tercüme edilmesi ve okullara dağıtılması, bazı liselerde Latince şubelerinin kurulmasıdır. "Liseyi, üniversiteye hazırlayan bir geçid, tahsil durağı" olarak tanımlayan ve "Tevhidi Tedrisat'tan bu yana bu prensip gerçekleşmemiş"tir diyen Yücel, kendi çalışmalarının da yetersiz olduğunu düşünür. Osmanlı Devleti'nde farklı eğitim kurumlarında yetişenlerin birbirini anlayamadığını belirten Yücel bunun önüne geçmek için "liseleri birkaç şubeye ayırarak bir dam altında ve bir terbiye otoritesine vererek organize edilmesi" gerektiğini belirtir ve "müspet bilimi esas alan fen, Arapça ve Farsçayı esas alan Klasik Şark, iki yabancı dil öğreten modern diller, Latince ve Eski Yunanca'yı öğreten Klasik Garp" şubelerinin açılmasını önerir (Yücel, 1998b: s.106) Latince şubeleri 1940-41 öğretim yılından itibaren Ankara Erkek Lisesi, İstanbul Galatasaray Lisesi ve Vefa Erkek Lisesinde birer şube olarak açılır. Yunanca öğretimine yer verilmediği için Yarım Klasik Şube olarak kabul edilecek olan bu şubelerde Latince öğretilmiştir. Osmanlı'dan günümüze kelimenin gerçek anlamıyla lise (ortaöğretim) olmadığını belirten Yücel buna sebep olarak da Türk kültürünün kaynağı olması gereken klasik medeniyet ve dilleri tayin edip büyük fikir hareketlerine girilememesini gösterir. Eliti yetiştirecek liselerin yanı sıra, genel toplumu yetiştirecek yaygın eğitimin başlıca unsuru ise ilkokulların yaygınlaştırılmasıdır. Yücel, maarif vekilliği döneminde ilköğretim seferberliği başlatmıştır. Bu seferberliğin kırsal kesimdeki yansımasının adı Köy Enstitüleri'dir. İnşa edilen milli kimliği köylere tanıtmak, milli gün ve bayram yoluyla yeni kimliğin içselleştirilmesini sağlamak

vb. gibi amaçlarla kurulan Köy Enstitüleri'ne yönelik tartışma ve değerlendirmelere üçüncü bölümde yer verilecektir.

Tek Parti döneminde kültür ve eğitim alanının yeniden örgütlenmesi anlamına gelen yukarıdaki uygulamaları Yücel, bir ekiple başarmıştır. Bu ekip, CHP içinde Batıcı kanat olarak bilinen gruptur.[84] Dış politikadaki gelişmeler CHP içindeki diğer ekiplerin ağırlık kazanmasına neden olmuştur. Yücel'in retoriğinin incelenme alanlarından biri olan parlamentodaki konuşmalarda bu ekipler arasındaki mücadele de sergilenmeye çalışılacaktır. Ancak, şimdi şu kadarını söyleyebiliriz ki, bu dönem meclis içindeki karşıt görüşler ve İnönü'nün dış politikaya bağlı olarak sergilediği politik manevralar, parlamento içindeki güç dengeleri, Yücel ve ekibinin yıpranmasına ve sonunda istifasına yol açmıştır.

1.2.3. Çok Partili Yaşama Geçiş: Yücel'in Vekillikten İstifası Sonrasında Yurttaş Kimliğinin Belirlenmesine Yönelik Katkıları

Yücel, çok partili hayata geçiş sürecinde sekiz yıla yakın sürdürdüğü bakanlık görevinden istifa etmiştir (5 Ağustos 1946). İstifasının nedeni, kendi açıklamalarına göre, İnönü ile aralarındaki "demokrasiye geçiş" konusundaki anlaşmazlıktır.[85] Yücel, İnönü'nün çok partili yaşama geçiş konusundaki metodu

---

[84] Yücel, Falih Rıfkı'dan söz ettiği bir yazısında, Rıfkı'nın CHP'deki görevinden söz ederken "Aynı siyasî organın içinde çalıştığımız zamanlar, bu organın inkılapçı ve medeniyetçi kanadında beraber olduk" der (1998e: 196). Yücel, Falih Rıfkı dışında, vekilliği döneminde İhsan Sungu, İsmail Hakkı Tonguç, Rüştü Uzel, Cevat Dursunoğlu gibi isimlerle çalışmalarını sürdürmüştür.

[85] Yücel'le İnönü arasındaki çok partili yaşama geçiş ve "demokrasi"i konusundaki anlaşmazlık, hakkında bilgi verecek en iyi metin, 1960 İhtilali sonrasında, davet edildiği Milli Eğitim Planı'nın hazırlığı ile görevli komisyonun çalışmaları (5 Eylül- 24 Eylül 1960) sırasında yaptığı konuşmadır. Bu konuşmada Yücel, konuyla ilgili olarak şunları söyler:

"1945 senesinde tek dereceli ve çok partili rejime gitmeye İnönü karar verdi. O zaman, Devlet Reisi ile Milli Şef ile şahsen ben çok yakın münasebette idim. Günlük münasebette, hatta saatlik münasebette. O zaman ben dedim ki İnönü'ye: 'Bizde metot daima dedüktiftir.

kadar zamanlamasını da yanlış bulmaktadır. Yücel'in önerisi; demokrasiye geçişi zamana yayarak, toplumu buna hazırlamaktır. "Demokrasinin halk eğitimine dayalı bir anlatma, öğretme ve inandırma rejimi olduğu"nu (1998c: 156) düşünen Yücel "Bir memlekette demokrasinin kurulabilmesi, o prensipleri bilen, onlara inanan vatandaşların çokluğuna bağlıdır" (488), "Her şeyi vatandaşa anlatacak, öğretecek ve inandıracaksınız" (156) diyerek demokrasi ve eğitim ilişkisinin altını çizmiştir. Yücel göre, "demokratik rejime hazırlanmanın başlıca yolu halkı eğitmekten ve inandırma yöntemi"nden geçmelidir (264). "Hürriyet yukarıdan aşağı inmez, aşağıdan yukarı çıkar. Onun da kendine göre bir eğitimi vardır" (1998d: 502) diyen Yücel, demokrasinin her şeyden önce bir dünya görüşü olduğunu, bazı prensiplere dayandığını, o prensipleri kabul etmek için "terbiye" gerektiğini söyler (310). Yücel "otoriter devirden kalan", "kültürü veya yetişme tarzı böyle bir görüşe hazırlıksız bulunan, ömürlerinin yarısından çoğunu antidemokratik bir havada geçirenlerin demokrasi ruhuna erebilmeleri için" (1998c: 455) zamana ve eğitime ihtiyaçları olduğunu düşünmektedir. İnönü'ye Köy Enstitüleri'nin sayısı başta olmak üzere, eğitim alanında yapılan işlerinin artırılarak sürdürülmesini ve maarifi demokratize etmenin bir yolu olarak da

---

Yukarıdan aşağı iner. Bu demokrasi tecrübesi de böyle yukardan aşağıya iniyor. Sizden aşağıya iniyor. Halbuki müesseseler demokratlaştırılmadıkça bu memlekette demokrasi bir hevesten ibaret kalır ve dayandığı şey bir ütopya olur. Herhangi bir vaziyette tam tersi bir rejim suhuletle gelebilir. Hatta demokrasi soysuzlaşabilir'. Bunları olmuş şeyleri gördükten sonra söylemedim. Olmadan evvel söyledim. Ne yapmalı? diye sordu bana. 'Ne yapmalı?' Ben dedim ki: Bana düşeni ben yaparım. Ne yapacaksın? dedi. Bu Maarif Teşkilatı'nı demokratize edelim, dedim. 'Aman çok iyi olur, yapın' dedi. Ama asıl espri, nokta-i hareket bence dedüktif olmaktan yani yukarıdan aşağıya inmekten ziyade, aşağıdan yukarıya gelici bir teşkilatı kurmak lazımdır. Hakikaten demokrasiye inanıyorsak ve demokratik bir teşkilat kurmak istiyorsak bu metodu uygulamalıdır."

üniversite özerkliğini önerir.[86] Yücel'in düşüncesi, kültür ve yetişme koşulları açısından halkı demokrasiye hazırladıktan sonra çok partili sisteme geçme yönündedir. Ancak, İnönü 1945 yılında iç ve dış koşulların da etkisiyle çok-partili rejime geçiş konusundaki kararlılığını ortaya koyar. Yücel ise bu süreçte, "düşünce ve izlenimlerinin" etkisiyle istifaya karar verir. 1961 yılında Hayri Aypar'la yaptığı bir görüşmede istifaya karar vermesine neden olan izlenimleri konusunda şunları anlatır:

> 1946'da İzmir'e gitmiştim. İki ay kadar dolaştım. Durumu inceledim. D.P.'nin yaptığı propagandaları görüp dinledikçe, endişe ediyordum. Çünkü; demokratik bir parti propagandası değildi. Yer yer gericilik tahrik ediliyordu. Atatürk'ü ve eserlerini yıkmak için ellerinden gelen her şeyi yapıyorlardı. Ankara'ya dönüşümde gördüklerimi anlattım: 'Bu demokrasi filan değil, düpedüz gericilik' dedim. Fakat İnönü çok partili demokrasi rejimine gönül vermişti bir kere. İşte o zaman akıbetimizi görmüş, demokrasiden ümidimi kesmiştim. Bakanlıktan, milletvekilliliğinden ayrılmağa, politikadan çekilmeğe o zaman karar vermiştim (Akt. Alpar, 1961: 4-5).

Yücel'in bakanlıktan istifası, hayatında yeni bir dönemin başlangıcını olur. Yücel, vekilliği dönemindeki kültür politikaları ve özellikle Köy Enstitüleri, tercüme faaliyetleri gibi uygulamalarla özellikle aşırı milliyetçi sağcı çevrelerin hedefi olmaya başlar. Bu çevrelerce Yücel'e yöneltilen eleştirilerin odak noktaları "bakanlığı döneminde yaptığı işlerle milli kültürü ihmal ettiği, Grek-Latin kökenli bir kültür zemini oluşturarak yetişen yeni nesillerin Türk kültüründen kopmalarına neden olduğu" gibi iddialardır. Yücel, kendisine yöneltilen eleştirilerin asıl hedefinin İnönü ve CHP politikaları olduğunu ancak, İnönü'nün sahip olduğu siyasal güç nedeniyle kendisinin "boy hedefi" ilan edildiğini

[86] Yücel'in bakanlıktan istifası öncesinde TBMM çıkardığı son kanun, üniversitelere özerklik tanıyan Üniversiteler Kanunu'dur (13 Haziran 1946). Meclis içinde ciddi tartışmalar ve muhalif hareketlere neden olan üniversite özerkliği yasası, Yücel'in bakanlıktan istifasının ardından 1948'de, yasayı kabul eden aynı parlamento üyeleri tarafından kaldırılacaktır.

düşünmektedir (1998b: 44-45). Yücel'e yöneltilen eleştiri ve suçlamalar öncelikle basın aracılığıyla sürdürülmüştür. Ancak, Yücel'in suçlamalara yanıt vermesi sonucunda olaylar bir dava konusunu haline gelmiştir. Sıradan bir hukuk davası olarak açılmışken, taraflarca siyasi bir davaya dönüştürülen Yücel-Öner davası[87] ve davaya konu olan süreçler Yücel'in 1947 tarihinde yazdığı *Dâvam* ve 1950 tarihinde yazdığı *Hasan-Âli Yücel'in Açtığı Dâvalar ve Neticeleri* adlı kitaplarından izlenilebilir.[88]

[87] Cemil Koçak'ın "Cumhuriyet döneminin en önemli politik davalarından biri" (1998: 267 ve 2009: 433-451) olarak değerlendirdiği Yücel-Öner davasının gerekçeleri ve dava süreci şöyle özetlenebilir: Davaya konu olan sürecin başlamasına, dönemin İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer'in TBMM'deki açıklamaları ile başlayan ve tüm yurda yayılan anti-komünist konuşması neden olur. Sökmensüer konuşmasında, komünist faaliyetlerin CHP içinde de mevkiler elde ettiğini iddia ederek, bunun örneklerinden birinin de Mareşal Fevzi Çakmak'la Sertellerin ilişkisi olduğunu söyler. Mareşal Çakmak, 5 Şubat 1947 Kuvvet gazetesine verdiği bir demeçte bu konuşmaya yanıt olarak kendisinin komünist faaliyetleri kollamadığını aksine, iş başında bulunduğu sırada "Eski bir milli eğitim bakanını bu faaliyeti destekleyen hareketinden dolayı hükümete resmen ikaz ettiğini" belirtir. Yücel, bu açıklama ve Çakmak'ın Kuvvet gazetesinde aynı konuda yazılmış bir makalesinde adının sıkça geçmesi üzerine Fevzi Çakmak'a yönelik bir açık mektup yayımlar. 7 Şubat 1947 günü Ulus gazetesinde çıkan yazıda Yücel, özetle: Komünist faaliyetleri destekleyen eski bir Millî Eğitim Bakanı'nın kendisi mi olduğunu, komünistlerin kimler ve faaliyetlerinin neler olduğunu ve Çakmak'ın hükümette bu hususta kimi ikaz ettiğini sorar (1947:3). Bu soruya Çakmak yanıt vermez. Yücel, ikinci bir açık mektup yayımlayarak, Çakmak'ın hakkındaki ağır ithamları milletvekili olduğu mecliste kendine bir soru önergesi ile sormasını talep eder. Ancak, Çakmak yine sessiz kalır. Yücel'in yazdığı açık mektuba yanıt Mareşal Fevzi Çakmak'tan değil, Demokrat Parti İstanbul İl Başkanı Avukat Kenan Öner'den gelir. Öner, 17 Şubat 1947 tarihinde Yeni Sabah gazetesinde bir açık mektup yayınlar. Mektubun başlığı "Evet O Maarif Vekili Sizsiniz!" olur. Mektupta: "Yücel'in komünistleri himaye ve müdafaa ettiği, bakanlığını bir komünizm yatağı haline getirdiği, Sabahattin Ali'yi Nihal Atsız'a dava açmaya kışkırttığı, Irkçılık-Turancılık davasının hazırlık ve ilk tahkikat safhasında 23 sanığa işkence ettirdiği, Devlet Başkanı İnönü'yü ikna ve iğfal ederek ırkçılar aleyhine harekete sürüklediği, ırkçılar aleyhine dolayısıyla beynelmilelcilik lehine yazılan yüze yakın makaleyi toplatarak kitaplaştırdığı" gibi iddialar yer alır (Yücel, 1947: 6; Mumcu, 1990: 135). Kenan Öner'in açık mektubu, Yücel tarafından "haysiyet ve şerefine tecavüz" olarak değerlendirilir. Yücel, 17 Şubat 1947 tarihinde, Öner'e hakaret davası açar ve üç yıllık bir sürenin ardından davayı kazanır.

[88] *Dâvam* (Ulus Basımevi, Ankara, 1947) adlı kitapta, Yücel, dava sürecinin başlangıcı 17 Şubat 1947'den 13. duruşmanın yapıldığı 11 Ekim 1947 tarihine kadarki süreci konu edinir. *Hasan-Âli Yücel'in Açtığı Dâvalar ve Neticeleri* (Ulus Basımevi, Ankara, 1950) adlı kitap ise, ilk kitabın bir devamı olarak, davanın 22 Aralık 1949'a değin süren ikinci kısmını içerir. Davaya konu olan ve duruşmalardaki hukukî-adlî ve resmi belgeler ile Yücel'in ayrıntılı savunmaları ve kişisel düşünceleri kitapların içeriğini oluşturur.

Yücel, 1950 sonrası yurttaş eğitimi alanına ilişkin bilgi ve tecrübelerini kitaplaştırmıştır. 1955 yılında, Rakım Çalapala ile birlikte yazdığı *Yurttaşlık Bilgisi* kitabı bunlardan ilkidir.[89] Yeni yetişen nesillere "vatan, millet, bayrak gibi kavramların ve Türklüğün, vatandaşlık görevlerinin" öğretildiği başlıca kaynaklar arasında yer alan, ilkokul 4. sınıf ders kitabı olarak 1969 senesine kadar okullarda okutulan bu kitabı, 1956 yılında yayımladığı deneme tarzında yazılmış *İyi Vatandaş, İyi İnsan* adlı kitabı izlemiştir. Yetişkinlere nasıl iyi yurttaş ve vatandaş olunacağının öğütlendiği kitap, Yücel'in maarif vekilliği dönemindeki politik konuşmalarında açığa çıkan "iyi yurttaş" idealinin tüm dünyadan verilen örneklerle açıklanmasından oluşmaktadır. [90] Yücel'in politik konuşmalarında açığa çıkan milli/ulusal kimlik ve öğeleri üzerindeki düşüncelerin değerlendirilmesi için yukarıda söz edilen iki kitabının ve yanı sıra gazete yazılarından derlediği eserlerinden alıntılara yer verilecektir.

---

[89] *Yurttaşlık Bilgisi* kitabı; "İnsanlar Toplu Halde Yaşarlar, Evimiz Yuvamızdır, Okulumuz, Okulda İş Birliği ve Öğrenci Kolları, Okul Kooperatifi ve Okul Aile Birliği, Ne Mutlu Türküm Diyene!, Türk Milletinin Özellikleri ve Türk Birliği, Köyde Hayat, Köydeki İşler, Köyün İdaresi, Şehir ve Kasabalarda Hayat, Kasaba ve Şehirler Nasıl İdare Edilir?, Hükümet İdaresi, Yurdumuzun İdaresi ve Türkiye Devleti" gibi alt başlıklardan oluşmaktadır. Her başlık altında bir ders planı çizilmiş, derse hazırlık adı alında öğrencilere ödevler verilmiş ve konu anlatımın sonunda sorular yoluyla öğrencilerin anlatılanları özetlenmesi istenmiştir. Kitabın sonuna yazarlar bir de sözlük eklemiştir.

[90] *İyi Vatandaş, İyi Yurttaş* başlığını taşıyan kitap "bir giriş, dört kapı ve bir çıkış" üst başlıklarıyla dört bölüm halinde düzenlenmiştir. Girişin ardından gelen ilk bölüm yani "Birinci Kapı. En eski üç ahlakçı: Buddha ve Buddhism, Konfiçiüs, Sokrates" anlatısından oluşmaktadır. "İkinci kapı. Üç büyük din ve üç büyük peygamber: Hz. Musa ve Musevilik, Hz. İsa ve Hıristiyanlık, Hz. Muhammed ve Müslümanlık"; Üçüncü Kapı: Tek İnsan ve üç çevre: Aile, Okul ve Meslek", Dördüncü Kapı. Toplulukların Birliği: Millet, Devlet, İnsanlık ve tek dünya" alt başlıklarını taşımaktadır. Kitabın girişinde Yücel, "bu kitabı şüphesiz okuyucularım için yazdım. Fakat itiraf edeyim, yazma sebeplerim arasında kendim de varım diyerek" yazma nedenlerinden birinin kendisi hakkında verilmiş yanlış hükümleri açıklama, doğru bildiklerini söyleme ihtiyacı olduğunu belirtmiştir. Kitap hakkında ayrıntılı bir değerlendirme için bkz. Caymaz (2007)

İKİNCİ BÖLÜM

TEK PARTİ DÖNEMİNDE POLİTİK SÖZ/HİTABETİN YERİ ve HASAN-ÂLİ YÜCEL'İN POLİTİK KONUŞMALARI

2.1. Tek Parti Döneminde Politik Söz/Hitabet ya da Retorik Üzerine Düşünme Biçimleri

Bu kısımda, Hasan-Âli Yücel'in maarif vekilliği yıllarında yaptığı politik/kamusal konuşmaların anlam ve önemini, yapılış gerekçelerini, genel amaçlarını sergileyebilmek için dönem içinde açığa çıkan politik söz ya da retorik üzerine düşünme biçimleri hakkında genel bir değerlendirme yapılmaya çalışılacaktır. Ancak, belirtmek gerekir ki ulusal/milli kimliğin ifadesi, standartlaştırılması, homojenleştirilmesi ve dönüştürülmesinde kritik işlevlere haiz olan, ideolojiyi yaygınlaştırma faaliyetleri arasında önemli bir yer tutan; Atatürk başta olmak üzere rejimin önder kadrolarından parti üyelerinin konuşmalarına, eğitim kurumlardan tiyatro ve sinemaya, konferans ve toplantılardan kahvehane konuşmalarına hatta "sünnet düğünleri"ne[91] değin pek çok ortam ve alan dahilinde bir araç olarak yararlanılan politik hitabetin/retoriğin dönem içindeki yerinin değerlendirilmesi başlı başına bir çalışma konusudur. Tek Parti döneminde politik hitabet/retoriğin yeri hakkında deneme mahiyeti taşıyacak bu anlatı, genel olarak dönem içindeki politik söz/konuşmanın kullanım amaçları ve yayılma araçlarını kapsayacaktır.

[91] Daha sonra ayrıntılı bir şekilde ele alınacak Halk Hatipleri Teşkilatı'nın V. Kısmı'nda "Hatipler vazifelerini nasıl görürler" başlığı altında, CHF hatiplerinin politik söz söyleyecekleri mekânlar arasında sünnet düğünleri de sayılmıştır.

Rejimin kendisini meşrulaştırma, ideolojisini yaygınlaştırma ve toplum katmanlarında benimsenme çabalarıyla koşut bir gelişim gösteren politik söz ya da politik retorik üzerine düşünme biçimlerinin değerlendirilebilmesi için ilk olarak, dönem içinde ideolojiyi yaygınlaştırma faaliyetleri ve bu faaliyetler arasında yer alan "konuşma/söz"ün önem kazanmasına ilişkin tarihsel bir anlatıya yer verilecektir. Daha sonra ise dönem içindeki politik sözün anlamı, kullanılma gerekçeleri ve başvurulduğu alanları açığa çıkaran özellikle 1930'larda yazılmış konuyla ilgili metinlere değinilecektir. Üçüncü ve son olarak ise politik sözün üretilme ve yayılma araçları arasında yer alan Halk Hatipleri Teşkilatı, Halkevleri, Halk Kürsüleri, radyo ve milli gün ve bayramlarda düzenlenen kamusal törenler hakkında kısa bir değerlendirme yapılmaya çalışılacaktır. Radyo ve kamusal törenler hakkındaki genel değerlendirmeler, Hasan-Âli Yücel'in politik retoriğinin inceleneceği radyo konuşmaları ve 19 Mayıs Söylevleri için de bir zemin teşkil edecektir.

2.1.1. Politik Sözün Önem Kazanmaya Başlaması

Tek Parti döneminde politik sözün önem kazanmaya başlaması, dönemin ideolojik/politik ihtiyaçları ve bu ihtiyaçlar doğrultusunda yönelinen genel siyasalarla doğrudan bağlantılıdır. Bu bağlantıyı sergileyebilmek için dönem amaçlar, ideolojik/politik ihtiyaçlar ve uygulamalar açısından iki evre halinde incelenebilir. İlk evre, kısa dönemli amaçlar ya da acil politik ihtiyaçlar olarak adlandırılabilecek olan, rejimi kurma çabalarının yoğunlaştığı 1923-1931 yılları arası yani "kuruluş" sürecidir. İkinci evre ise 1931-1946 yılları arası yani yeni

rejimin uzun dönemli ideolojik amaçlarını gerçekleştirmeye yöneldiği "kurumsallaşma ve yerleşme" sürecidir. [92]

1923-1931 yılları arasında, Kemalist rejimin önceliği, rejimin kurulması ve sağlamlaştırılmasına yönelik faaliyetlerdir. Kuruluş sürecinde, eski toplumsal yapının devamı olan sosyo-kültürel gelenek ve kurumların tasfiyesine yönelen hareket, Cumhuriyet'in ilanının ardından sırasıyla hilafetin, Şeriye ve Evkaf Vekâleti'nin kaldırılması, eğitim alanında dini etkinin tasfiyesi için Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun ilanı gibi düzenlemelerle Osmanlı geçmişi ile ideolojik-kültürel bağların koparılmasını hedeflemiştir. Üst yapı kurumlarında gerçekleşen

[92] Tezde, Tek Parti yönetimine ilişkin böyle bir dönemlemenin esas alınmasında özellikle iki çalışma etkili olmuştur. Bunlardan ilki, ideoloji ve retorik ilişkisini temel alan Carol S.Lilly'in *Power and Persuasion Ideology and Rhetoric in Communist Yugoslavia* (2001) adlı çalışmasıdır. Bu çalışma, Komünist Yugoslavya Partisi'nin İkinci Dünya Savaşı sonrasında, toplumu ve kültürü, komünist ideoloji doğrultusunda yeniden inşa etme çabasını konu edinmektedir. Komünist Parti'nin yeni ve daha iyi bir toplum yaratma projesi kapsamında ele aldığı yeniden inşa faaliyetlerinin yalnızca ekonomik ve sosyo-politik bir değişimle sınırlı olmadığını vurgulayan Lilly, partinin aynı zamanda halka yeni değerler, inançlar ve davranış kalıpları kazandırmak amacıyla "yeni insanı" yaratma çabasına da girdiğini vurgular. Lilly'in çalışması, Komünist Partinin yeni toplum ve yeni insan yaratma politikalarında kullanılan sözlü, yazılı ve görsel ikna araçları çerçevesinde ele aldığı ikna retoriği üzerine odaklanmaktadır. Lilly, çalışmasında Komünist Parti'nin politika ve amaçlarını acil politik-ideolojik amaçlar ve uzun dönemli politik-ideolojik amaçlar olarak iki evre halinde değerlendirmiştir. Acil politik amaçlar, politik programın ve partinin gücünü sağlama almaya çalıştığı ilk yıllarda görünür olan çabalardır ve bu dönemde parti "zor"a başvurmuştur. Uzun dönemli ideolojik amaçlar ise politik programların halk tarafından benimsenmesi ve desteklenmesi için ikna retoriğine başvurulan dönemdir. Türkiye'deki Tek Parti iktidarının amaçları ve uygulamaları ile biçimsel anlamda oldukça benzer özellikle taşıyan Komünist Yugoslavya Partisi'ne yönelik bu inceleme çalışmaya önemli ölçüde katkı sağlamıştır. Tek Parti yönetiminin dönemlenmesinde yararlanılan ikinci kaynak; Mete Tunçay'ın Türkiye Cumhuriyeti'nde *Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması 1923-1931* (ilk basım 1981) adlı çalışmasıdır. Tunçay, 1923-1931 yıllarının Tek Parti'nin kuruluş yılları olduğunu, 1931'de yapılan CHP'nin Üçüncü Kongresi'nin Türkiye'nin kamusal yaşamında bir dönüm noktası olduğunu söylemektedir. Tunçay "1931-1945 yılları arası büyük olaylara tanıklık etmiştir. Fakat, özü itibariyle, 1931–45 dönemi 1923-31 dönemine oranla önemli bir takım nitelik farkları gösterir. Türkiye'ye başka bir biçem egemen olacaktır. Bu bakımdan Üçüncü Kongre'yi bir dönemin sonu olduğu kadar, yeni bir dönemin başlangıcı olarak ele almak gerekmektedir" der (2005a: 317-318). Tunçay'ın "başka bir biçem" olarak vurguladığı yeniden inşa faaliyetlerindeki dönüşüm, dönem üzerine çalışan pek çok kişi tarafından benimsenmiş ve 1930'lar bir dönemin yani "kuruluş"un sonu ve "yerleşme ve kurumsallaşma" sürecinin başlangıcı olarak ele alınmıştır (Bkz. Öz 1992; Tanör 2002; Ahıska, 2005 vd.)

bu reformları, toplumsal ve kültürel alanı Batılılaştırma projesi doğrultusunda yeniden düzenlemeye yönelik reformlar izlemiştir: Hafta sonu tatilinin cuma gününden pazar gününe alınması, aşarın kaldırılması, şapka kanunu, soyadı kanunu, uluslararası saat, takvim, rakam, ölçek ve Latin harflerinin kabulü bunlardan en önemlileridir. Osmanlı ve İslam geleneklerini kamusal hafızadan silmeye yönelik yukardan aşağıya doğru yapılan reformlar arasında özellikle dinsel sembol ve geleneklerle ilgili olanlar halk tarafından çeşitli tepkilerle karşılanmıştır. Bu tepkilere karşı Tek Parti yönetiminin tavrı, zor yoluyla bunları bastırmak olmuştur.[93] Siyaset alanında tek egemen güç olan CHP'nin zor kullanarak tepkileri bastırması yalnızca reformların uygulanması sırasında halka yönelik olmamıştır. Tek Parti iktidarı, dönem boyunca karşısında yer alan her türlü muhalif ve alternatif harekete karşı aynı yöntemi uygulamıştır. Meclis içindeki muhalefet hareketin sözcüsü olan, ilk çok partili yaşama geçiş denemesi sayılabilecek Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TpCF)'nın[94] kapatılması,

[93] Mete Tunçay, Tek Parti döneminde reformların özellikle de laikle ilgili olanların uygulanışına yönelik değerlendirmelerini de içeren yazısında, dönem içinde "ikna (inandırma) yerine tecebbürün (zorlamanın)" baskın olduğunu vurgulayarak, Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı İmparatorluğu'na oranla daha sert bir yönetim anlayışına sahip olduğunun altını çizmiştir (2004: 92-96).

[94] TpCF, Kurtuluş Savaşı'nın sona ermesini izleyen günlerde yeni devletin lider kadrosu arasındaki görüş ayrılıkları ve iktidar mücadeleleri sonucunda, CHF'den ayrılan 32 milletvekili tarafından 17 Kasım 1924'te kurulan partinin adıdır. Partiye, Kazım (Karabekir), Ali Fuat (Cebesoy) ve Rauf (Orbay) gibi eski askerler önderlik etmiştir. TpCF, CHF gibi laik ve milliyetçi politikalardan yanadır ancak, onun köktenci, merkeziyetçi ve otoriter eğilimlerine açıkça karşı çıkarak âdem-i merkeziyetçiliği, güçler ayrımını ve devrimci değişimden çok evrimci değişimi savunan bir program ortaya koymuştur (Ahmad, 1995: 85-87; Zürcher, 1998: 246). Yücel tarafından "sosyal sahada inkılâpçılığı değil tekâmülcülüğü kabul ediyordu. 'Fikir ve itikad-ı diniyeye hürmetkârlık' prensibi, bu partiyi halk nazarında, dinci gösteriyordu. Esasında sadece muhafazakâr bir parti olan bu siyasî teşekkül, menfi ruhların ayaklanmasına -pek tabiî istemiyerek- vasıta oldu" (1998c: 206) açıklamalarıyla değerlendirilen partinin programı ve eleştirileri, Mustafa Kemal'in kararları başta olmak üzere CHF'nin uygulamalarına yönelik memnuniyetsizliği yaygınlaştırmıştır. CHF üyeleri, TpCF'yi "gerici" muhalefetin örgütlendiği yer olmak ve İttihat ve Terakki Partisi'ni yeniden diriltmeye çalışmakla suçlamışlardır. TpCF ile CHF üyeleri arasında yaşanan tartışmalar sürerken, 1925 yılında açığa çıkan Şeyh Sait İsyanı bu muhalefet hareketini bastırmak için bahane edilmiş ve parti kapatılmıştır. Parti üyeleri ve yönetici kadroları İstiklal Mahkemeleri'nde yargılanmıştır.

ardından Takrir-i Sükûn Kanunu'nun [95] çıkarılması, yine 1930'lu yıllarda güdümlü bir muhalefet partisi olan Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF)'nın [96] kapatılması gibi gelişmelerle meclis içindeki muhalif hareketlerin ve partilerin ilgası, Kemalist Tek Parti döneminin kuruluş sürecinde alternatifsiz tek güç olarak siyasal ve toplumsal hayatta yerini sağlama alma çabasının önemli unsurlarındandır.

1930 sonrası ise kuruluş sürecini tamamlayan, siyasal ve kamusal alanda tek hakim güç haline gelen CHP'nin politik programına açıklık getirdiği ve uzun dönemli amaçlara yani rejimin halk arasında yaygınlaştırılması ve tutunumuna yönelik yeni siyasalara ağırlık verdiği dönemin başlangıcıdır. 1930'dan sonraki yıllarda politik seçkinler "yeni bir ideoloji yaratma çabalarına 'daha sistematik olarak' yönelmiş durumdadır. 1930'larda, daha önce başlatılan inkılapların yeterince kök salmadığı saptamasıyla, daha merkeziyetçi olarak tasarlanan yeni değişimleri tanımlama ve kurumsallaştırma çabasına girişilmiştir" (Ahıska, 2005:

---

[95] CHP'nin siyasal yaşamda tek örgütlü güç olması bu kanunla sağlamlaştırılmıştır. Takrir-i Sükun Kanunu, hükümete "İrtica ve isyana ve memleketin sosyal düzenini, huzur ve sükûnunu ve emniyet ve asayişini ihlale yönelik tüm teşkilat, tahrikât, teşvik, teşebbüs ve yayını cumhurbaşkanının onayıyla kendiliğinden yasaklama yetkisi" vermiştir. Bu kanunla İstanbul'daki en önemli gazete ve dergilerden (muhafazakâr, liberal ve Marksist olan) sekizi ile bazı taşra gazeteleri kapatılmış, ulusal gazete olarak sadece hükümetin yayın organları olan Ankara'daki Hâkimiyet-i Milliye ve İstanbul'daki Cumhuriyet gazeteleri kalmıştır. İstanbul'un önde gelen gazetecilerinin hepsi tutuklanmış ve İstiklal Mahkemeleri'ne gönderilmiştir (Zürcher, 1998: 250–251).

[96] SCF, Atatürk'ün yakın arkadaşı Fethi Okyar başkanlığında kurulmuştur. SCF'nin başlıca talepleri serbest teşebbüs, vergilerin azaltılması ve ifade özgürlüğüdür. Yücel'in ifadeleriyle SCF "liberal bir iktisadî siyaseti temsil ederek ortaya çıkınca yalnız ekonomik bir merkez olmakla kalmamış, inkılaplardan memnun olmayış ruhu da onun etrafına toplanmıştır" (1998c: 206). Serbest Fırka'nın kuruluşundan itibaren 12 gün içinde 130.000 kişi üye olmak için partiye başvurmuş, kuruluşundan henüz iki ay sonra girdiği belediye seçimleri kampanyasında düzenlediği toplantılara büyük kalabalıklar katılmıştır (Weiker, 1973: 71-80). Kısa dönemde muhalefet odağı olan bu partiye halk tarafından gösterilen yakın ilgi, CHP iktidarına tehdit olarak algılanmış ve partinin kendi kendini ilga etmesi sağlanmıştır.

121). Halkın, rejimin ilke ve idealleri doğrultusunda "eğitilmesi/terbiye edilmesi" ve biçimlendirilmesinin de sistemli bir hal aldığı bu sürecin başlangıcı 1931 tarihli CHF Üçüncü Büyük Kongresi'dir. Mete Tunçay'ın, "Türkiye'nin kamusal yaşamında bir dönüm noktası" (2005a: 317-318) olarak değerlendirdiği Üçüncü Büyük Kongre'de kabul edilen parti programının ardından yayımlanan Parti Nizamnamesi'ndeki "Esaslar" kısmında, parti politikalarındaki yeniliklere yer verilmiştir. Konumuz açısından önem taşıyan, programa yeni eklenen "esas", parti üyelerine verilen "mühim bir vazife"dir: "(Parti) Prensiplerimizi, usanmaksızın, bütün vatandaşlara her vesile ile söylemek ve anlatmak fırka teşkilât ve mensuplarının mühim vazifesidir" (CHF, 1931) sözleriyle ifade edilen "partinin sesi" olma vazifesi, bu yıllarda parti program ve ilkelerinin halk arasında yaygınlaştırılması için politik konuşmaya verilen önemi göstermektedir. Bu vazife aynı zamanda, Tek Parti kadrolarının, rejimin ilkelerinin ve politikalarının halk arasında yeterince anlaşılmadığı, diğer bir deyişle halkın "zihnine yerleştirilemediğine" dair bir bilince sahip olduklarının da somut bir göstergesidir. Bundan sonraki süreçte, parti mensuplarının başlıca ödevi, ilkeleri ve politikaları her vesile ile "söylemek ve anlatmaktır."

Söyleme ve anlatma vazifesini sistemli bir şekilde yerine getirmek için, III. Kongre sonrasında parti merkez örgütü yeniden yapılandırılmış, parti teşkilatının temel yürütücü gücü olan "Umumi İdare Heyeti" yeni bir örgütlenme şeması ile biçimlendirilmiştir. Bu yeni örgüt şemasına göre, partinin siyasi ve toplumsal alandaki etkinlikleri teşkilatlara bağlı çeşitli bürolar aracılığıyla yürütülecektir. Kongrede alınan kararla parti teşkilatına bağlı dört grup ve on üç büro kurulmuştur. Bunlardan B Grubu'nu oluşturan 5., 6., 7. ve 8. Bürolar

partinin kültür ve eğitim alanı başta olmak üzere halka yönelik ilke, değer ve ideolojiyi yaygınlaştırma faaliyetlerinin alanları ve araçlarına işaret etmektedir. B Grubu, gruba bağlı bürolar ve faaliyet sahaları şöyledir:

> B Grubu
> Beşinci büro: Milli kültür, ilmi hareketler ve bu mevzuda neşriyat
> Altıncı büro: Spor ve gençlik
> Yedinci büro: Halk dershaneleri, okuma yazma ve halk hatipleri
> Sekizinci büro: Matbuat, fırka neşriyatı, fırka programının teşrihi, propaganda (CHF, 1933: 17-20).

1931 Kongresi'nde kurulan Sekizinci Büro, 1938 yılında "Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliği'nin Parti Örgütüne Genelgesi" ile yeniden düzenlenmiş, yeni işlevi "milli bayram ve ulusal günlerde yazılı ve görsel yayın araçlarının tümünü kullanmak yoluyla *bellek oluşturmak"* [97] olarak tanımlanmıştır. Büronun yönetim yetkisi ise Hasan-Âli Yücel ve Salah Cimcoz'a bırakılmıştır (Akt. Çakan, 2004: 66).[98]

Dönem içinde, kimlik inşa sürecinin önemli bir parçası olan kolektif belleğin ya da kamusal hafızanın oluşturulması ve aktarılması için sözlü, yazılı ve görsel her türlü araç etkin bir şekilde kullanılmıştır. Niyazi Berkes'in ifadesiyle, bu araçlar "dil, edebiyat, san'at, matbuat ve merasimler" gibi birçok sembollerdir

[97] Kimlik inşa sürecinde dil, din, kültür, tarih vb. gibi objektif unsurların yanı sıra, topluluğun "kendi"ne ilişkin olduğu kadar "öteki"ne ilişkin sosyal temsilleri anlama ve anlamlandırması açısından önem taşıyan sübjektif unsurlar arasında yer alan kolektif belleğin oluşturulma ve aktarılmasının özel bir yeri vardır. Bellek oluşturma siyaseti bir taraftan tekrarlar, hatırlatmalar yoluyla grubun ortak özelliklerini vurgulayarak (dolayısıyla da farklılıkları gizleyerek) "bizlik" kategorinin inşasına denk düşerken; öte taraftan ulusların tarihinin önemli bir parçasını oluşturan "unutturmaya", Ernest Gellner'in "amnesia" olarak adlandırdığı bir belleksizleştirme siyasetine denk düşmektedir (1987: 6). Çünkü ulusal ya da kolektif bellek her zaman için bugün yazılan ve bugünü yansıtan bir kurgudur. Geçmişte yaşanmış olaylara, imgelerden kurgulanan ortak anılara dayanarak ya da yaşanmışları yok sayarak "o sırada var olan toplumsal düzeni meşru göstermeye yarar" (Connerton, 1999: 10).

[98] Hasan-Âli Yücel'in Sekizinci Büro'da üstlendiği görev ve faaliyetlere dair şu ana kadar incelenen eser ve çalışmaları arasında herhangi bir not ya da belgeye rast gelinmemiştir.

(1942: 89-91). Bu semboller arasında ise söze yani konuşmaya yeni anlamlar atfedilmiştir. Söz/konuşma "yeni rejimin kendi prensiplerini yayma ve yerleştirme", "kendi halkında kendi rejimi ile uyuşabilecek bir bağlılık kurma ve bu bağlılığı devam ettirme", "bir taraftan eski kıymetleri ve alışkanlıkları ortadan kaldırma, diğer taraftan yeni kıymetler, görüşler, alışkanlıklar ve ülküler yerleştirme", "getirdiği siyasî ve sosyal nizamdan başka bir nizam olamayacağına ve düşünülmeyeceğine halkını inandırma" gibi amaçlar dahilinde önem kazanmaya başlamıştır (1942: 89).

"Söz" ya da politik hitabetin öneminin, rejimin kuruluşu ve hatta daha öncesinde yönetici kadrolar tarafından bilindiğine şüphe yoktur. Özellikle, Atatürk'ün politik konuşmaları bunun kanıtıdır.[99] Ancak, sözün/konuşmanın politik bir araç olarak sistemli ve yaygın biçimde kullanımının, 1930'lu yıllardan itibaren gerçekleştiği görülmektedir. Halkevleri'nin, Halk Hatipleri Teşkilatı'nın, Halk Kürsüleri'nin açılması ve hitabet[100] konulu kitapların basım tarihleri politik söz üzerine düşünmenin bu yıllardan sonra ağırlık kazandığının bir göstergesidir. Tek Parti döneminde "söz/hitabet"in önemini vurgulayan sözlü ve yazılı

[99] Atatürk'ün politik söylevleri deyince akla ilk olarak *Nutuk* gelmektedir. Dönem içinde *Nutuk* üzerine yapılan değerlendirmeler, politik retoriğin önemine dair bir farkındalığa işaret eder. Örneğin: Hamdi Akverdi, Atatürk'ün "hitabet sanatındaki dehası" ve Nutuk için şunları söyler: "Atatürk her yeni hareketin ve inkılabın önderi olduğu gibi hitabetin de üstadı ve yapıcısı oldu. Büyük Nutuk, milli mücadele yıllarının emsalsiz bir destanı olduğu kadar hitabetin de ölmez bir abidesidir" (1937: 26). Şevket Süreyya Aydemir, "Tek Adam Konuşuyor! ... bütünü ile bu söylev, onun yaşadığı dönemde dünya tarihine müdahalesi olan liderlerin söylev ve anıları arasında, kendi namına değil, kendi mücadelesini yaşatmak amacı bakımından, en asil yeri işgal etmektedir" (Aydemir, -ilk basım 1965- 2001: 288). Nutuk'la doğrudan ilgili olmamakla beraber, Atatürk'ün konuşmalarını retorik gücü açısından değerlendiren Selim Sırrı Tarcan, "O müstesna şahsiyetinin talâkat ve belâgatını bilmem ki bu aczimle muktedir miyim?... O insanların doğrudan doğruya vicdanlarına hitap eder, en duygusuzu bile imana getirirdi. Söz Onun elinde kuvvetli bir silahtı… " (1939: 16) sözleriyle Atatürk'ün konuşmalarına hayranlığını dile getirmiştir.

[100] Retorik kavramının eski dilde kullanım karşılığı olan "hitabet" sözcüğü bu dönemin metinlerinden söz edilirken, metnin orijinalliği ve anlam bütünlüğünü korumak için kimi yerlerde retorik sözcüğüyle karşılanmadan aynen aktarılacaktır.

metinlerin hemen hepsi 1930'lardan sonra üretilmiştir. (Bkz. Akverdi, 1937, Göğüş, 1938, Tarcan, 1939 vd.).[101] Politik sözün 1930'lardan sonra önem kazandığı iddiasını destekleyecek bir veri de radyodaki söz yayınlarının yıllara göre istatistiğini çıkaran Uygur Kocabaşoğlu'nun *TRT Öncesi Dönemde Radyonun Tarihsel Gelişim ve Türk Siyasal Hayatı İçindeki Yeri* (1978) başlıklı çalışmasında yer almaktadır. Kocabaşoğlu, özellikle 1930 sonrası radyodaki söz yayınlarının artışına dikkat çekerek, tüm radyo yayınları içinde şirket döneminde ortalama %15 dolaylarında bir yer tutan söz yayınlarının, geçiş döneminde (1936-1940 yılları arası) %25, 40-46 yıllarında ise ortalama %32'yi bulduğunu belirtir (40-117). Meltem Ahıska da 1930'lardan sonra "sözel programlara" özellikle önem verilmeye başlandığından söz eder. Ahıska'nın ifadeleriyle, 1930'lu yıllarda radyonun yeni işlevi konuşma üzerinden tanımlanmaya başlamış, 1936 yılında radyonun devlet kontrolü altına alınmasından sonra, sözel programlarının oran ve çeşitliliği önemli ölçüde arttırılarak radyo, bir "müzik kutusundan konuşan bir kutuya" dönüştürülmüştür (2005: 210).

Dönem içinde "politik söz"ün nasıl kavrandığını, nasıl işlevlendirildiğini açığa çıkarmak için 1930'lu yıllardan sonra konuyla ilgili yazılmış metinlerden yararlanılacaktır.

[101] Adı geçen tüm kitaplar Yücel'in özel arşivinde mevcuttur. Özel arşivde yer alan kitapların büyük kısmında, yazarların imzası ve Yücel'e ithaf yazıları vardır.

2.1.2. 1930'lardan Sonra Politik Söz/Retorik Üzerine Yazılmış Metinler

Tek Parti döneminde yazılmış, politik söz ya da retorik üzerine odaklanan metinler arasında ilk olarak, 1930'lu yılların başında CHP Genel Sekreteri olan Recep Peker'in Halkevlerinin merkezi yayın organı olan *Ülkü* dergisinde yayımlanan "Konuşunuz, Konuşturunuz" (1933) başlıklı makalesine yer verilecektir. 1931 tarihli kurultayda parti üyelerine verilen "söyleme ve anlatma" vazifesinin, "konuşunuz, konuşturunuz" sloganıyla tekrarlanmasına dayanan makale, "Söz yazıdan, resimden, musikiden ve her şeyden daha kuvvetli, en kuvvetli bir telkin vasıtasıdır" (1933: 20) cümlesiyle başlar. Peker, konuşmanın ve konuşturmanın önemini açıklarken, "Fikir birliği, his birliği ve hatta zevk birliği cemiyetin temelidir. Bu yolda cemiyetleşmenin en kolay vasıtası konuşmaktır" (20) diyerek yeni toplumsal birliğin, "bizlik" halinin kurulmasında politik sözün önemine işaret eder. Politik söz, İmparatorluk devrinden kalan geleneksel kültürün (fikir, his ve zevklerin) izlerinin silinmesi ve modernleştirme projesi çerçevesinde yeniden inşa edilmek istenilen toplumun Batılı "fikir, his ve zevkler" yönünden ortaklaştırılması diğer bir deyişle yeni düşünsel, duygusal ve estetik değerlerin topluma aktarılması için başvurulacak bir araç hatta "en kolay" (20) araçtır.

Türklerin konuşma kabiliyeti bakımından en yüksek milletler arasında yer aldığını ancak geçmişten gelen toplumsal terbiyenin bu kabiliyetin açığa çıkmasını engellediğini iddia eden Peker, konuşmanın yeni rejim açısından önemini şu sözlerle ifade eder: "Büyük ve temiz maksatlar güden bir insan sesi,

insan kütlelerini tek maksat etrafında birleştirir, fedakârlıklara sevk eder" (20). Peker açıklamalarıyla, kitlelerin yönlendirilmesi ve seferber edilmesi kadar ulus devletin dayanakları arasında yer alan "fedakârlık talebi" açısından politik konuşmaların/retoriğin işlevine gönderme yapar.

Peker, "konuşmanın yazmaktan daha çabuk, daha kolay ve daha sıcak bir anlaşma ve sevişme vasıtası" olduğunu belirterek, konuşmanın dönemin koşulları açısından önemine şu sözleriyle değinir: "Bugünkü halimizde, memleketimizde dinleme rağbeti okuma rağbetinden ileridir. Bu vaziyetten istifade etmeli, fikirlerimizi yaymak için konuşma vasıtasını çok kullanmalıyız" (21). Okuma yazma oranının son derece düşük olduğu bu yıllarda[102], yeni fikir ve değerlerin yerleşmesinde konuşmayı öne çıkaran Peker, yazısında parti üyelerinin sözü/konuşmayı yaygınlaştırmak için alması gereken tedbirlere de yer verir:

> Konuşmayı günlük hayatımızda revaçlandırmak için arkadaşlarımızı konuşturmalıyız, onlara sık sık konuşma fırsatları ve vazifeleri vermeliyiz. Konuşmayı memleketin birkaç yüz evladına münhasır bir cambazlık gibi hususi bir hüner telâkki etmek itiyadı ile mücadele etmeliyiz. …Maksatlı ve fikirli konuşma süslü ve tasannulu (aşırı süslü) konuşmadan hem daha kıymetli hem daha faydalı hem daha tesirlidir… Bilhassa yeni yetişen taze unsurları her gün her vesileyle kürsüye, konuşma cephelerine sürmemiz lazımdır (21-22).

Peker yukarıdaki açıklamalarıyla, retoriğin "güzel konuşma sanatı" olarak algılanmasının ötesine geçerek "fikirlerimiz" dediği parti politikalarının yayılması için politik bir araç olarak değerlendirilmesi yönünde çağrı yapar.

[102] Yücel'in Köy Okullarını ve Enstitülerini Teşkilatlandırma Kanunu Görüşmeleri'nde aktardığı bilgilere göre, Türkiye'nin 1935 yılı nüfus kayıtlarına göre okur-yazar oranı % 15,6'dır. Aynı yıl Bulgaristan'ın nüfusuna oranla okur yazarlık oranı ise % 93'tür (TBMM Zabıt Ceridesi, Devre VI: 1939- 1943, Cilt: 26, İçtima: 69, 05.06.1942). Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Plânlama Dairesi İstatistikleri'nde yer alan bilgilere göre, 1940 yılında, toplam nüfusa oranla okuma yazma oranı % 29, 2'dir. bu oranın ise yalnızca % 9,9'u kadınlardan oluşmaktadır.

Peker, parti üyelerine nasıl, nerelerde ve niye konuşmaları gerektiği hakkında da açıklamalarda bulunur:

> İnanarak Konuşunuz!
>
> … Her mefkûreci arkadaş nerede ve hangi şartlar altında olursa olsun cemiyetin ve inkılâbın hakkını müdafaa için konuşma vasıtasını kullanmalıdır.
>
> ... Bir aile sofrasından bir resmi meclise kadar birden fazla Türk vatandaşın toplandığı her yerde seslerimizin akisleri duyulmalıdır. Bir salon sohbetinin neşesinden bir millî zaferin tesidinde (kutlamasında) duyduğumuz heyecana kadar her canlılık sesten gelir.
>
> … Sessizlik karanlıktır. İnsan sesi duyulmayan yerleri baykuş sesleri kaplar, yüksek insanların sesi işitilmiyen yerlerde şüphe ve korku mikropları, fesat tohumları canlanır, büyür, harekete geçer (20-21).

Peker'in "baykuş sesleri, korku mikropları, fesat tohumları" gibi benzetmelerle rejime karşı geliştirilecek muhalefete gönderme yaptığı, "yüksek insan sesleri"yle ise rejimin övgüsünü içeren parti üyelerinin konuşmalarını kastettiği, metnin geneline bakarak söylenilebilir. Peker "aile sofrasından, resmi bir meclise" yani özel alandan kamusal alana, parti prensiplerinin yayılmasının bir aracı olarak gördüğü "söz"ün gücünü savaş metaforlarıyla dile getirir. Dönem içinde yazılmış diğer metinlerde de politik sözün önemi vurgulanırken sık sık silah, silah kadar güçlü bir araç, cephe vb. gibi benzetmelerden yararlanılmış, politik söz silahın yerini alan, silah kadar güçlü ama "medeni" bir araç olarak tanımlanmıştır.

Nusret Köymen'nin, Ülkü dergisinde yayımlanan "Canlı Söz" (1936) başlıklı makalesi dönem içinde sözün önemine odaklanan bir diğer metindir. "Canlı sözün insan ruhu üzerinde tesir yapmakta hiçbir şeyle ölçülemez kudreti"nden bahseden Köymen'e göre canlı söz "söylenen sözdür; yazılı söz canlı değildir" (85). "Canlı söz"ün toplum hayatındaki önemine ve yönlendirme

kabiliyetine değinen Köymen açıklamalarını örneklerle güçlendirir: "Hıristiyanlığın Müslümanlığa göre daha yaygın bir din" olmasının sebebi misyonerliğin canlı söze dayanmasıdır, "Lenin'in başarısının sırrı canlı sözün sırrını" kavramış olmasıdır, "faşizmin ve rasizmin halkı peşinden sürükleyen bir din" haline gelmesinin en önemli etkeni yine canlı sözdür (85). "Canlı söz"ün etkisinin Türkiye'deki örneklerine de değinen Köymen, CHP'nin "canlı söze" verdiği önemi şu örneklerle açıklar: Atatürk'ün Nutuk başta olmak üzere her vesileyle söylediği sözler, "İnönü ve Peker'in nutukları, Halkevleri, Halk Kürsüleri, Partinin köylere kadar götüreceği konferanslar, profesörlerin sözleri, radyo ve sesli sinema" (87). Köymen'in aynı zamanda "terbiye vasıtaları" olarak işaret ettiği kurumlar dönem içinde politik retoriğin kullanım alanları hakkında bilgi vermektedir. Bir yeniden yaratma, inşa aracı olarak görülen söz, aynı zamanda bir başka inşa aracı olarak görülen eğitimin ya da "terbiye"nin tamamlayıcı bir unsuru olarak görülmüştür.

1930'lu yıllarda politik retorik konusuna eğilen bir başka kişi Gazi Lisesi felsefe öğretmeni ve aynı zamanda Parti Hatibi Hamdi Akverdi'dir. Akverdi'nin 1937 yılında yazdığı *Hitabet San'atı Teknik ve Psikolojisi* adlı kitap, dönemin politik söz ve retorik üzerine düşünme biçimlerini anlamak açısından temel metinlerden birisidir. Akverdi'nin Halkevinde verdiği beş konferansın Ankara Halkevince yayımlanması sonucu oluşan eserin önsözünde, bu çalışmanın "hitabet üzerine yeni Türkiye'de neşredilmiş ilk kitap sayılabileceği" söylenmektedir (7). Kitabın birinci kısmı "Hitabet"'in tanımı ve tarihçesine ayrılmıştır. Eski Yunan ve Eski Roma'dan başlamak üzere hitabetin "Garpta" geçirdiği dönüşümler ve "Bizde Hitabet" alt başlığı altında yer alan Türkiye'de

hitabetin tarihi, kitabın ilk kısmının içeriğini oluşturmaktadır. İkinci kısmın konusu "Hatip"tir. Hatibin sahip olması gereken vasıflar, maddi bünyesi, psikolojisi, sağlığı ayrıntılı bir biçimde bu bölümde işlenmiştir. Üçüncü kısım "Hitabe"ye ayrılmıştır. Kitleye söylenecek sözün hazırlanması, hitabet üslubu, hitabetin kullanıldığı yerler bölümün alt başlıklarıdır. Dördüncü kısım, "Muhit ve Dinleyici"dir. Dinleyici kitlesinin psikolojisi, bu kitle üzerindeki tesir imkanları bu bölümün konusudur. Beşinci ve son kısım ise "Söz Söylerken" takınılması gereken tutumlara ilişkin ayrıntılarla doludur. Hatibin nutuk söylemeden önce ne yapıp yapmaması gerektiği (yiyip içmeden, rahatlatıcı bir duş almaya kadar) kitapta ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Kitap, bir bütün olarak Aristoteles'in *Retorik*[103] adlı eserinin etkilerini taşımaktadır. Kitapta, Aristoteles'in retorik tanımı, retorik türleri, konuşmacının kişisel niteliklerine yaptığı vurguları çağrıştıran çok sayıda açıklama vardır. Örneğin: hitabetin belli başlı türlerine "siyasi (parleman hitabeti), hukuki ve adlî" konuşmalar örnek gösterilmiş, konuşmanın tesirli olması imkanlarına hitabın "iyi yapılı, uzun boylu ve otoriter

[103] Aristoteles'in Retorik'i genel olarak aşağıdaki önermelere ve bu önermelerin geniş açıklama ve uygulama tarzlarına sahiptir: Retorik diyalektiğin eşdeşidir. Kanıtlarla inandırma tarzları retorik sanatının özüdür (2008: 19). Konuşmacı, konuşmasını inandırıcı kılacak kişisel bir karakteri açığa vurma gücüne, dinleyenlerin coşkularını uyandırma gücüne, bir hakikati ya da sözde bir hakikati inandırıcı kanıtlar yoluyla tanıtlama gücüne sahip olmalıdır (20). Bir konuşmacının sahip olabileceği en büyük ikna gücü, ikna aracı bizzat kişiliğidir. İyi bir konuşmacının konuşmasını etkili ve ikna edici kılmak için yapması gereken şeylerden birincisi kendisini dinleyen insanlarda kişiliğine ilişkin olumlu ve güven duyurucu bir ruh hali yaratmasıdır. Retorik konuşmacıya, konuya ve dinleyiciye göre de üç türe ayrılır: - Politik/sakıntılı söylev (Bir şeyi yapmaya ya da yapmamaya iten konuşma türüdür. Konuşmanın içeriği ne olursa olsun mutlaka gelecekle ilgilidir. Geçmiş ya da şimdi neredeyse hiçbir zaman söz konusu edilmez). - Adli/ yasal söylev (Bu tür söylev genellikle bir kişiye ya da kuruma saldıran ya da bir kişiyi ya da kurumu savunan söylemsel ikna yöntemlerini kullanır. Politik söylevin aksine geçmişle ilgilidir). -Epideiktik/ törensel gösteri söylevi (Bu tür söylev ise birini öven ya da kötüleyen ifadelerin yetkinleştirildiği söylevdir. Konunun özelliği ve bireylere direkt yönelişin bir sonucu olarak duygulara, coşkulara ve kişiye özel ifadelere yer verdiği için tamamen şimdi ile ilgilidir) (43-45).

duruşlu… maddi hakimiyetini hissettiren" bir kişilikte olması gibi örnekler verilmiştir (5, 43).

Akverdi, kitabında özellikle "siyasi hitabet" (13) yani "politik retorik" üzerine odaklanmıştır. "Siyasi hitabet daima, siyasi meselelerin halk ve mümessilleri önünde münakaşa edilebildiği zamanlarda mevcut olmuştur" sözlerinin ardından, 20. yüzyılı "Hitabet hükümdarlığı asrı" (10) olarak tanımlar. Bunu, yaşanan devrin "demokrasi ve halk rejiminin hükümran olduğu bir devir" olmasına bağlar. Bu paralelde hitabetin Türkiye'de "hakiki ve geniş şekli ile ancak Cumhuriyetle birlikte" açığa çıkabildiğini söyler (26). Akverdi'ye göre, "Hitabet, halkçılığı tamamlayıcı vasıflardan biridir". Bu açıklama, Tek Parti döneminde retoriğin nasıl ele alındığına dair önemli ipuçları barındırır. Halkçılık anlayışının bir uzantısı olarak ele alınan retorik seçkinler tarafından halkı eğitme, dönem içindeki söyleyişiyle "terbiye etme" ya da "forme etme"nin bir aracıdır.

Akverdi, Cumhuriyet öncesinde hitabet meselesinin üzerinde esaslı bir şekilde durulmadığını ve hiç tetkik edilmediğini, "bakir" kaldığını vurgulayarak, bunun nedenini o güne kadar demokrasi ve söz hürriyetinin eksikliğine bağlar. "Yakın zamana kadar hitabet namına camilerde okunan hutbelerden başka bir şey tanınmadığına" değinen Akverdi, rejimin konferanslarının, çeşitli vesilelerle söylenen nutuklarının hitabet üzerine düşünmeyi her gün biraz daha genişletmekte olduğunu aktarır (11). "Halkı idare edebilmek için ikna etmek lazımdı. İşte bu sebepledir ki, Atina'nın büyük siyasileri aynı zamanda büyük bir hatip idiler" (13) diyen Akverdi, Cumhuriyet rejiminin önderlerinin de "büyük birer hatip" dolayısıyla ikna amaçlı konuşmalar yapan siyasetçiler olduklarını

vurgular. Mustafa Kemal Atatürk, İsmet İnönü, Şükrü Kaya, Hamdullah Suphi Tanrıöver'in "siyasi ve içtimai vesileler dolayısıyla memleketin her köşesinde verdikleri nutuklarda hitabet sanatını" nasıl kullandıklarına ilişkin örneklerlere de kitabında yer veren Akverdi, "genç istidatlara" hitabet konusunda önerilerde bulunur.

Akverdi'nin kitabının önsözü de içindekiler kadar önemlidir. Kitabın önsözünü İçel Milletvekili ve Ankara Halkevi Başkanı Ferid C. Güven yazmıştır. Hitabet konusunda önemli bir bilgi birikimi sahibi olduğu yazdıklarından anlaşılan Güven, yazısına hitabeti tanımlayarak başlar. Güven'e göre, hitabet "muayyen sarih bir maksada yetişmek için ikna san'atı", konuşmak ise "ikna etmek için bir mücadele"dir (5-6). Hitabetin, özellikle Türkiye gibi yeni kurulan ülkelerde ilke ve esasları yerleştirme çabaları açısından önemine de değinen Güven şunları söyler:

> Hitabetin yeni Türkiye'deki mevkii çok mühimdir. İyi söz söylemek, fikirleri müdafaa edebilmek ancak hitabet san'atına vukufla olur. Bahusus bizim gibi; yeni ve esaslı umdelerin memleketimizde kökleşmesine çalışanların elinde, söz bir silah kadar ehemmiyetlidir. İdeal, fikir ne kadar kuvvetli olursa olsun eğer onu karşımızdakilere telkin için söz san'atına, söz söylemek iktidarına malik olamazsak sarf edeceğimiz emekler istediğimiz neticeye bizi götüremez.

Yeni kurulan rejimin ilkelerinin, ideoloji ve politikalarının halka benimsetilmesinde sözün önemine değinen Güven, "söz söylemek iktidarı"na sahip olabilmek için hitabet eğitiminin altını çizer. Yeni rejimin seçkinleri ideallerini halka benimsetmek için güzel ve etkili konuşma sanatı yani retorik bilgisine sahip olmalı, bu yönde kendilerini geliştirmelidirler. Yazının devamında, Avrupa ülkeleri kastedilerek "başka memleketlerde, mektep programlarına girmesi çok arzu edilen bir şekil altında olduğu gibi, içtimai, felsefi, sıhhi ve

psikolojik bakımlardan tedkiklere tabi tutulan" hitabetin öneminin kavranması ve hitabet eğitimi üzerine yeni kitapların yayımlanması konusundaki dileklere de yer verilir. Tek Parti döneminde, Güven'in dile getirdiği bu ihtiyacı karşılamaya yönelik kitaplar da yazılmıştır.

Selim Sırrı Tarcan'ın *Nasıl Konuşmalı?* (1939) başlıklı kitabı doğrudan hitabet eğitimi üzerinedir. Tarcan, kitabını dönemin ünlü hatiplerinden Hamdullah Suphi Tanrıöver'e "Güzel Konuşan Üstat H. Suphi Tanrıöver'e" sözleriyle ithaf etmiştir. 39 sayfalık kitap: "Nasıl Konuşuruz?, İnsan Hatip mi Doğar?, Hafızamızın Hitabette Rolü?, Ahlaki Vasıflar, Atatürk Nasıl Konuşurdu? Avrupa'da Büyük Hatipler Nasıl Konuşuyorlar?, Yunanistan'da Üç Büyük Hatip, Radyoda Nasıl Konuşulur?, Genç Hatiplere 20 Tavsiyem" başlıkları altında bir iki sayfalık deneme yazılarından oluşur. Tarcan, hitabeti güzel söz söyleme sanatı, amacını ise "bir fikri, kanaati yaymak ve onu dinleyenlere aşılamak" olarak tanımlar. Konuşmanın önemini belirtirken, "Sözün saltanat sürdüğü bir devirde yaşıyoruz. Büyük halk kütlelerini peşi sıra sürükleyen liderlerin topu, tüfeği, keskin kılıcı hep natıkalardır (söyleme gücü, konuşma kabiliyetidir)" (1939: 7) der. Tarcan, bu ifadeleriyle, hitabetin/retoriğin kitlelerin seferber edilmesi ve kolektif eyleme yöneltilmesindeki işlevlerine vurgu yapar.

Tarcan, *Nasıl Konuşmalı* başlıklı kitabında radyodan konuşma yapacak kişilere yönelik öneri ve uyarılara da yer vermiştir:

> Açık konuşunuz, kelimeleri güzel telaffuz ediniz! Kısa cümleler kullanınız! Dinleyenlerin seviyelerine göre hitap ediniz! Lakırdıyı uzatmayınız! …Radyoda mevzu meselesi çok ehemmiyetlidir. Dinleyenler bilfarz ilim formüllerini sulfato hapı gibi yutmak istemezler, en çetin içtimaî, felsefî davaları çok cazip ve çok eğlenceli bir hale sokmak bir zarurettir. Konferansçı bir meydanda doğrudan doğruya halka hitap

> ederken onun sempatik bir adam oluşu, tanınmış oluşu, dinleyenlerin sabır ve tahammülü üzerine bir tesir yapar. Bazan biraz sıkılsa da hatibin ilmine, fazlına, şahsiyetine hürmeten sonuna kadar dişini sıkıp sabreder. Halbuki radyo hiç öyle değildir. Biraz dinler söyleyenin sesi ve ifade tarzı hoşuna gitmedi mi düğmeği çevirir (1939: 30). [104]

Tarcan'ın kitabında yer alan "Avrupa'da Büyük Hatipler Nasıl Konuşurlar?" başlıklı denemesi, retorik kadar retorik teorisindeki gelişmelerin dönem içinde seçkinlerce izlendiğine dair bir kanıt sunar. Dr. A.Wicart'ın ünlü Fransız hatipleriyle yaptığı bir anketi çevirerek aktaran Tarcan'ın metninde Wicart dolayımıyla şu bilgiler yer alır:

> Millî cümhuriyet partisinin hitabet mektebi müdürü profesör (E. Bergeron)un mütalâası: Son yirmi yıldan beri hitabet büyük bir inkılâp geçirmiştir. Güzel konuşmak, ahenkli bir sesle konuşmak, parlak cümleler sarfetmek şimdi artık halkı tatmin etmiyor, söylenen sözlerde bir kıymet aranıyor (20).

Tek Parti döneminde politik söz/retorik üzerine düşünme biçimlerinin yoğunlaştığı çalışma alanlarından biri propagandadır. Sadri Ertem'in *Propaganda* (1941-1942) başlıklı iki ciltlik kitabı, tek partili yıllarda yazılmış incelenen metinler içinde doğrudan "retorik" teriminin kullanıldığı ilk kaynaktır. "Platon'un Gorgiyas adlı eserinde 'Retorik'in faydası şöyle anlatılır" (1941: 3) sözleriyle propaganda ve retorik arasındaki ilişkiye değinen Ertem, Gorgias'ı bir propaganda teknikçisi, retoriği de bir propaganda tekniği olarak değerlendirir (3-5). Propagandanın tanımı, tarihi, kullanım alanları ve çeşitli ülkelerdeki yaygın propaganda tekniklerini konu edinen kitap içinde retorik, Ertem'in sözleriyle "ikna realitesi" modern propagandanın dayanağı olarak ele alınır.

[104] Tarcan'ın radyo konuşmalarının özelliklerini tanımlarken sıraladığı kısa, eğlenceli, dinleyenlerin seviyesine uygun olma gibi unsurların Hasan-Âli Yücel'in radyo konuşmalarına hakim olan üslup ve biçimsel özellikler açısından geçerli olduğu belirtilebilir. Yücel'in radyo konuşmalarının dil ve anlatım özellikleri için bkz. s.141-143.

Dönem içinde parlamento konuşmalarına yer veren tek yazar yine Ertem'dir. "Telkinin en kuvvetli organı" olarak tanımladığı parlamentolarda nasıl konuşulması gerektiğine ve parlamento hatipliğine yönelik açıklamaları şöyledir:

> Parlamento kürsüsü bir Olimp değildir. Çünkü onun üstünde ilahların yerine insanların sesi yükselir. … Parlamentoların hitabet tarihi, devletlerin mukadderatının tarihidir. Parlamento hatipliği ne konferans, ne mahkeme, ne ders hatipliğine benzer. … Parlamento ne bir konferans, ne bir ders, ne bir mahkeme, ne de bir sahnedir. Parlamento hatipliği bütün bunların dışında bir şeydir. Parlamentoda söz, söz için değildir. Söz bir politik aksiyon içindir. Ya bir kanun yapılacaktır, bütün vatandaşların mukadderatı üzerinde hakim olacaktır. Yahut icra işlerine dair bir karar alınacaktır. Kürsüden söze başlayan parlamento hatibi sözü ile birlikte politik faaliyete girişmiştir. … Parlamentolar hatiplerde üç şey gördüğü zaman kendini başka şeylere terk eder. 1- uzun söz. 2- sözlerini yazılmış kağıttan bir kitaptan parça okur gibi okuyanlar. 3- çok sayıda rakam ve teknik malumatını yaymak isteyen hatip alakasızlığa mahkum olur (1942: 80-83).

Kamusal konuşma alanı olarak parlamentoyu yücelten bu ifadeler aracılığıyla Ertem retoriği politik işlevleriyle tanımlayarak, parlamento retoriğini politik eylem ve eyleme hazırlıkla ilişkilendirmiştir.

Tek Parti döneminde propaganda kavramı bağlamında retorik konusuna eğilen bir başka kişi Niyazi Berkes'tir. Berkes, *Propaganda Nedir?* (1942) başlıklı kitabında retoriğe ilişkin önemli değinmelerde bulunur. Eski Yunan'da hitabet ve belagatın önemini aktaran Berkes, İngiliz devlet adamı Disraeli'nin "Biz insanları sözlerle idare ederiz" (1942: 151) deyişinden hareketle politikada sözün önemini vurgular. "Tesir vasıtası olarak söz en başta gelir" diyen Berkes, etkili sözün unsurlarını şöyle sıralar: Ahenk, tekrar, kısa ve akılda kalır ifadeler, klişe ve veciz sözler ... (151-152). Klasik retorik teorisinde konuşmacıya önerilen biçim ve anlatım özellikleriyle paralellik taşıyan bu anlatılar da Tek Parti döneminde retorik teorisine ilişkin önemli bir bilgi birikiminin varlığına işaret eder.

1950 yılında yazılmış olmakla birlikte, tek partili yıllarda hitabet/retorik üzerine düşünme biçimleriyle paralellik arz eden bu nedenle çalışma kapsamına alınan son metin İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun sahibi ve başyazarı olduğu *Yeni Adam* dergisinde yazdığı "Hitabet Davası" başlıklı makalesidir. Makale hitabetin ne olduğu ve ne olmadığı konusu üzerine odaklanır. Baltacıoğlu, öncelikle hitabetin ne olmadığını tanımlar: "Hitabet talâkat (dil açıklığı, dili pürüzsüz, düzgün, sekteye uğramadan, takılmadan, kekelemeden kullanma), fesahat (dili doğru yani gramerine, sentaksına uygun olarak kullanma), belâgat (süslü, hünerli güzel konuşma) değildir" diyen Baltacıoğlu hitabetin "şekil, dış, süs"le hiçbir alakası olmadığını belirtir. Hitabeti tasvir yapma sanatı olarak edebiyattan, ses güzelliği ve ses oyunları bakımında müzikten, tiyatral jestler kullanılan tiyatrodan ayıran Baltacıoğlu, yazısında hitabetin güzel söz söylemek sanatı olmadığının altını çizer. Hitabeti "bir gerçeğe inanan bir kimsenin kamuyu bu gerçeğe inandırmak için özünün bütünü ile yaptığı bir telkin süresi", "bir söylev verme sanatı" olduğunu belirten Baltacıoğlu, hatibi ise şöyle tanımlar: "1- Hatip bir gerçeğe inanan kimsedir. 2- Hatip inandığı gerçeği kamuya inandıran kimsedir. 3- Hatip inandığı gerçeği kamuya inandırmak için yalnızca sözünü değil içini, dışını ses, söz, poz, jest, mimik, kımıldanma ve durma gibi bütün benliğini ve kişiliğini kullanan adamdır" (1950: 1-2).

Yukarıda kısaca değinilen metinler aracılığıyla, Tek Parti dönemi içindeki politik konuşma/retorik üzerine düşünme biçimleri hakkında bazı değerlendirmeler yapılabilir. Telkin, etkileme, aşılama, propaganda, ikna, inandırma gibi kavramlar üzerinden çeşitli işlevleri tanımlanan politik retoriğin dönem içindeki başlıca kullanım alanı ideolojinin, ilke ve programların

yaygınlaştırılması, yeni değerlerin benimsetilmesi, halkın terbiye edilmesi, kitlelerin seferber edilmesidir. Dönem içinde "politik söz", "hitabet" gibi kavramlarla karşılanan retorik, "güzel konuşma sanatı" ve de "ikna amaçlı konuşma" olarak iki unsur üzerinden tanımlanmıştır. Bu kavrayış, 1950'lı yıllara kadar hakim olan klasik retorik teorilerinin tanım ve işlevleriyle örtüşmektedir.[105]

2.1.3. Politik Sözün Üretilme ve Yayılma Araçları

2.1.3.1. Halk Hatipleri Teşkilatı

Halk Hatipleri Teşkilatı "Cümhuriyet Halk Fırkası'nın prensiplerini ve büyük ideallerini ve günlük politika vaziyetine göre fikir ve maksatlarını en müessir telkin vasıtalarından olan söz ile de halka anlatmak için" 1931 yılındaki parti kongresinde kurulması kararlaştırılan "konuşma esasına dayalı" merkezlerdir. Mete Tunçay'ın CHP'nin "ses büyüteçleri" (2005a: 329) olarak tanımladığı teşkilatın amaç ve işlevlerini, 1932 tarihli CHF Halk Hatipleri Teşkilatı Talimatnamesi'nde yazılanlardan yola çıkarak değerlendirmek mümkündür.[106] Söz konusu talimatnamede teşkilatın amacı şöyle açıklanmıştır:

> Teşkilâttan maksat esaslı telkinlerimizin, gelişi güzel ve hazırlıksız olarak herhangi bir zevat tarafından yapılmasına meydan bırakılmayarak bu mühim işi itinalı bir surette yetiştirilecek, müessir söz söylemeğe liyakatli arkadaşlarımıza yaptırmak ve bu arkadaşları her zaman söz söyleyecek esaslar ve malûmat ile her hale karşı evvelden hazır bulundurmaktır.

---

[105] Bu çalışmada, dönemin politik retoriğinin bir örneği olarak ele alınacak Hasan-Âli Yücel'in politik/kamusal konuşmaları, daha önce de belirtilmeye çalışıldığı gibi klasik retoriğin "güzel söz söyleme sanatı" ya da "verili bir durumda iknanın en uygun yollarını bulma" gibi geleneksel tanımlarının dışında, çağdaş eleştirel retorik perspektiflerinin yol göstericiliği aracılığıyla olayları, olguları, kimlikleri kuran ve yeniden kuran bir inşa aracı olarak değerlendirecektir.

[106] *C.H.F. Halk Hatipleri Teşkilâtı Talimatı* (İstanbul: Devlet Matbaası, 1931)'nın metni, Mete Tunçay'ın XV. No'lu Ek Belge olarak tamamına yer verdiği *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması 1923-1931* (4. basım) başlıklı kitabından alınmıştır.

Talimatnamenin giriş kısmında, "Parti liderlerinin her yerde, Fırka meb'uslarının mecliste söz söylemeleri ve Fırka merkezinden ayrı vazifelerle gönderilecek olanların lüzumuna göre verecekleri nutuklar"ın talimattaki esaslara tabi olmadığı açıklanmıştır. Bu açıklamadan, parti merkez kadrolarının, vekillerin ve parti merkezinin doğrudan belirlediği kişilerin halka yönelik konuşmalarının bu talimatnameyle sınırlandırılmadığı anlaşılmaktadır. Merkezi bir disiplinle çalışacak olan bu teşkilatın vazifesi "Her yerde ve her toplanışta fırkanın sesinin işitilmesi" için geniş hatipler kadrosunun örgütlenmesidir. Bu kadro talimatnamede "arkadaşlar" ya da "fırkacı arkadaşlar" olarak tanımlanmıştır.

Talimatnamenin ikinci kısmı hatiplerin konuşmalarında değinecekleri konuların (Hatiplerin Esas Mevzuları) belirtilmesine ayrılmıştır. Hatiplerin "telkinatı" üç esas dâhilinde olacaktır: Birinci esas, "Hatiplerimiz inkılâbın esaslarını Fırkamızın program ve prensiplerini, Cümhuriyetin faziletlerini ve verdiği, vereceği feyizli neticeleri, milletperverliği, esas meseleler olarak her söz vesilesiyle münasebet getirerek" söylemektir. İkinci esas: "Türk medeniyeti, Türk tarihi, Türk kahramanlıkları ve kısa tarifile Türk kültürünün mekteplerdeki teferruatlı tedris şekline benzemeyen ve her zaman arzu ve hevesle dinlenebilecek olan bir mahiyette telkinine ehemmiyet vermektir". Üçüncü esas ise: "Fırkanın herhangi bir günde memleket dâhilindeki vaziyete göre halkı tenvir etmesi lazım gelen ve günün icabına göre değişen mevzulardır. Meselâ, Zafer bayramı, Cümhuriyet bayramı gibi muayyen günlerde birinci ve ikinci esaslara dair söz söyleyip, nutuk maksadın icabına uyan bir netice ve temenni ifadesi ile bitirilebilir". Görüleceği üzere, hatiplerin üzerinde konuşacakları başlıca mevzular rejimin olumlulukları, partinin esasları, ulusal kimliğin yüceltilmesi,

Türk kültürünün gündelik bir dille telkini gibi konulardır. Ayrıca, halk hatiplerinin görevlerinden bir diğeri de vaziyetlerde, seyahatlerde, toplanma ve konuşmalarda, sohbetlerde ya da "mesela bir tren yolculuğunda" fırkanın ve ideallerinin aleyhinde ve "hatta aleyhte ve aksi telkinlerde bulunan olmasa bile her yerde fırkanın o zemin ve zamana uyan bir prensibini, bir kaidesini, icraatını ileri sürmek" ve ikna edici bir tarzda konuşmaya çalışmaktır.

Hatiplere önerilen fırkayı yakından ya da uzaktan alakadar eden her türlü gün, olay ve toplanmadan istifade edilerek fırkanın temel amaçlarını toplananların anlayacağı bir dil ile tekrar etmektir. Kısım beşte "Hatipler vazifelerini nasıl görerler" başlığı altında hatiplerin "sesinin ne zaman işitilmesi gerektiği" ayrıntılarla belirtilir. Milli günler, mahalli sevinç veya keder sebepleri (ör.köy ve kasabaların düşman işgalinden kurtulduğu günler), muhtarlık seçimleri, belediye ve meb'us seçimleri, panayırlar hatta sünnet düğünleri bu günler arasında sayılmaktadır.

Talimatnamenin üçüncü kısmı "İntihap Olunacak (seçilecek) ve Yetiştirilecek Hatiplerin Evsafı (niteliği)" konusundadır. Hatiplerde aranan temel nitelikler: "hatiplerin sevilen şahıslar olmaları", "söz söylemeye tabiaten istidatlı bulunmaları", "ideallere candan inanmış olmaları", "fikirlerini zemin ve zamana, günün ihtiyacına göre sakin ya da hararetle söyleyebilmeleri" ve "hevesli olmaları"dır. Talimatnamede, teşkilatta görev alacak hatiplerin özelliklerine ilişkin ayrıntılı açıklamalara da yer verilmektedir. Örneğin, şehirlerde "münevverlere nutuk söyleyecek arkadaşlarda başka kabiliyet aranırken, köylerde maksatlarını izah edecek bir arkadaştan muhataplarını ikna noktasında başka bir

konuşma liyakati aranır" denmektedir.[107] Halk Hatipleri Teşkilatı, seçilen hatipleri yetiştirme işini yani güzel ve ikna edici konuşma sanatı anlamında retorik eğitimi vermeyi üzerine almıştır. Parti teşkilatı tarafından hazırlanan broşürler, parti merkezi tarafından organize edilen konferanslar ve "merkez hatipler teşkilatının tedrisi ve nezareti altında" merkezde açılacak kurslar ile halk hatibi yetiştirmek için merkez tarafından "vilayetlere gönderilecek liyakatli" hatiplerin kursları bu eğitimin parçaları olarak sunulmuştur. Talimatnamede ifade edildiği şekliyle, eğitimin niteliği şehir ve köy hayatının gereklerine göre farklılaşacak, "her iki sınıf kendi vazifelerini hususiyetleri icabına uyacak bir tarza yetiştirilecektir". Talimatnamenin kendisi, hatiplere verilecek eğitimin temel kitabıdır. On sayfalık metinde, hatiplerin sahip olması gereken niteliklerden konuşma üsluplarına, nutukların veriliş biçimine kadar pek çok ayrıntıya yer verilmiştir. Örneğin:

> Fırkanın halk hatiplerinin, esaslarını kaydeden not defterleri bulunmalıdır. Nutuk ve hitabeler ya yazılı bir kağıttan okunur ve yahut ağızdan söylenir. Fakat halkın hisleri üzerinde tesir yapılmak istenen mevzuların okunmaktan ziyade söylenmek tarzında telkini muvafıktır. Hatip bu tarzda söylerken madde başları yazılı bir nota bakabilir. ...söylenilecek mühim esaslar ehemmiyetine göre ezberlenmelidir. ...devamlı ve sebatlı bir tarzda ve her vesilede tekrarlanması halka kuvvetli bir inanış ve uyanış tesiri yapar.

Parti, Halk Hatipleri'ne her mekân ve fırsatta parti ve idealleri lehine konuşma ödevi verirken bir de uyarıda bulunulur:

[107] Talimatnamede köylü ve şehirli (münevver) yurttaşlara söz söyleyecek hatiplerde ne tür bir kabiliyet ya da konuşma liyakati aranacağı ayrıntılı olarak belirtilmemiştir. Ancak, Yücel'in analize tabi tutulan konuşmalarıyla paralellikler kurularak talep edilen özellikler hakkında değerlendirme yapılabilir. Yücel, politik söylevlerinde özellikle de radyo konuşmalarında köylerde ve şehirlerde yaşayanlara seslenirken farklı özelliklere haiz konuşma örnekleri sergilemiştir. Dönemin seçkin ve halk algılayışını yansıtan konuşma tekniklerinin örneklerine biçimsel analiz esnasında yer verilecektir.

> Halk hatipliği sadece Fırkaca Fırka arkadaşlarımıza ve kendi aramızda verilmiş bir vazife demektir. Fırka hatipleri sözlerine 'Ben Fırka hatibiyim veya Cümhuriyet Halk Fırkası namına söylüyorum' tarzında ima ile dahi olsa bir söz ve fikir ilave edemezler. Vazifelerini o günün icabı olarak ve kendi teşebbüslerile yapıyor görünürler.

Bu uyarıların nedeni talimatnamede, hatipliğin bir sıfat ya da unvan şeklinde kötüye kullanılmasına karşı alınmış bir tedbir olarak açıklanmıştır. Ancak, bu önlemle parti yöneticilerinin sanki halktan birileri konuşuyormuş gibi bir izlenim yaratarak politik konuşmaların etkinliğini arttırmayı amaçladığı söylenilebilir. "Retoriğin etkili olabilmesi için doğal, olağan, normal görünmesi gerekir. Bu doğallığın, yani retoriğin sanki 'bizim' (yani retoriğe muhatap olan biz'im) tarafımızdan dillendirilmiş görülmesi" (Mutlu, 1995: 57) önemlidir.

2.1.3.2. Halkevleri ve Halk Kürsüleri

1931'de CHP'nin Üçüncü Kongresi'nde kurulması kararlaştırılan ve 1932 yılında açılan Halkevleri, CHP tarafından tayin edilmiş politikalar çerçevesinde Kemalist ideolojinin yayılması ve halk tarafından benimsenmesi için toplumsal ve kültürel alanda faaliyetlerde bulunmak üzere kurulmuş organizasyonlardır. Birden çok amacı ve işlevi içinde barındıran Halkevlerinin kuruluş amaçlarını şu tanımlar aracılığıyla bir araya getirmek mümkündür: "İdeolojiyi aşılama işlevi" ve bunun bir aracı olarak "eğitim örgütü" olarak örgütlenmesi, ülkede resmi ideoloji doğrultusunda "yeni insanı ve kültürü" yaratmak, "aydın ve halk kitleleri arasındaki kopukluğu" gidermek ve "toplumu seferber etmek". Halkevleri bu amaçları gerçekleştirmek için Tek Parti'nin bir yan kuruluşu olarak çalışmış ve rejimin "kamusal ve iletişimsel aygıtları" (Aydın, 1996: 127) olarak işlev görmüştür. Tek Parti yönetiminin Halkevleri gibi "iletişimsel bir aygıta" ihtiyaç duymasının temel nedenlerinden biri ülkenin kültürel ve toplumsal koşullarının

niteliğinde yatmaktadır. Radyo-TV ve yazılı basın araçlarının ya hiç bulunmayışı ya da minimum düzeyde olması, kentsel ve kırsal alanlar arasındaki kopukluk ve okuma-yazma oranının düşüklüğü yönetim ve halk arasındaki yeni iletişim kanalları geliştirmeyi zorunlu hale getirmiştir. Diğer bir deyişle Halkevleri, zamanın özgül koşulları içinde devletin "siyasal iletişim" aracı olarak kullanılmıştır. Halkevleri faaliyetleri dokuz şube aracılığıyla sürdürülmüştür. Bu şubeler: *Dil ve Edebiyat, Güzel Sanatlar, Temsil, Spor, Sosyal Yardım, Halk Dershaneleri ve Kurslar, Kütüphane ve Yayın, Köycülük, Tarih ve Müze Kolu'*dur.

Halkevlerinin faaliyetleri arasında öncelik "söze dayalı çalışma esası"dır. Söz yani "konuşma" Halkevlerinin ve taşıdıkları ideolojinin yayılması ve kökleşmesi için "kuvvetli bir telkin vasıtası" (Köymen, Ülkü, s. 38, c.7) olarak görülmüş ve bu konudaki çalışmalar Dil ve Edebiyat Şubesi aracılığıyla sürdürülmüştür. Şubenin amaçlarının tanımlandığı Halkevi Talimatnamesi'nde; şubenin ilk görevinin "çevrenin genel bilgisini yükseltmeye yarayacak konularda konuşmalar ve konferanslar yapmak" olduğu yazılmıştır. Talimatnamede de belirtildiği gibi şube, konuşma temelli faaliyetlerle "parti prensiplerinin kökleşmesi" yani resmi ideolojinin benimsetilmesi, yeni toplumun yeni bireyine yurt sevgisi duygusu ve yurttaşlık ödevleri bilincinin aşılanmasını hedeflemiştir (CHP Halkevleri Öğreneği, 1938, Madde 35). Bu hedefin uygulamaya konmasında en etkili araçlarından biri olan "konuşma" Halkevlerince teşvik edilmeye çalışılmıştır. "Konuşmaya" ilişkin düşünceler Halkevlerinin 1935 Yılı Faaliyet Hulasası'nda şöyle anlatılmaktadır:

> Halkevi söz söyleme kabiliyetimizin işlenmesine ve söz söylemenin bir ayıp sayılmasından bir meziyet olup kalmasına kadar geçilecek merhaleleri bir hamlede aşmaya, yalnız telkinlerine bir vasıta ve maksatlarına bir silah bulmak bakımından değil, milli terbiye ve telakki bakımından da teşvik etmeye çalışmaktadır. Geçirdiğimiz içtimai terbiye devrinin yanlışlığı birçok üstün milli vasıflarımız gibi konuşma istidadımızın da inkişafına engel olmuştur. Bu memlekette birçok zamanlar susmak yüksek terbiyenin alameti sayılmış, söylemek ve konuşmak çok kerre ayıp ve bazı kerre tehlikeli gösterilmiştir. Bunu ifade eden sözler bile haksız yere darbı mesel ehemmiyeti kazanmıştır. Uzun Osmanlı despotizmi Türkleri az konuşmaya, birbirleriyle anlaşmaya çekinip dertlerini ruhları içinde boğmaya alıştırmıştır (CHP, 1935: 26)

> Asırlardır 'Söz Gümüş ise, Sükut Altındır' diyen sakat Osmanlı terbiyesinin tesiri altında şehir ve kasabalarımızda Halkevlerinin açılışından beri 'söz'e haysiyet ve itibarı iade edilmiş bulunmaktadır. Şimdi Halkevine hiç mübalağasız, her bilgili ve imanlı vatandaşın konuştuğu Kürsü'dür denebilir... Arkadaşlar; konuşunuz ve konuşturunuz! (CHP, 1942: 4)

Dil ve Edebiyat Şubesi bünyesinde gerçekleştirilen "söze" dayalı çalışmalar şunlardır: konferanslar [108] , törenler, ulusal bayramları ve Türk büyüklerini anma günleri. Bunların yanı sıra, Halkevlerinde her "bilgili ve imanlı" vatandaşa açık serbest konuşma saatleri, özellikle lise öğrencileri arasında düzenlenen bir fikri müdafaa etmek ve söz söyleme yeteneklerini geliştirmek için düzenlenen münazaralar, güzel konuşma yarışmaları ve "halk kürsüleri"nin kurulması gibi konuşma/konuşturma ağırlıklı çalışmalar da yapılmıştır.

Halk Kürsüleri, milli bayramlarda ve belirlenen özel günlerde, Halkevlerinde ve halkın toplanabileceği meydanlarda kurulan parti stand ve

[108] CHP her Halkevinden, asgari çalışma planına göre tatil günleri hariç en az ayda iki konferans vermesini istemiştir. Konferanslar "konularını halkın ilgilendiği alanlardan alan, açık ve yararlı bilgiler sunan, dili anlaşılır bir biçimde düzenlenmelidir" (Halkevleri Öğreneği, 1940: 10). Halkevlerinde verilen konferansların konu başlıkları serbest bırakılmakla birlikte alanları sınırlanmıştır. Halkevlerinde şu konularda konferans düzenlenebilmektedir: sıhhat, terbiye, edebiyat, hukuk, ziraat, teknik, ekonomi, güzel sanatlar, tarih, inkılap. Bu başlıklarda düzenlenen bazı konferans örnekleri ise şunlardır: toprak mülkiyeti, sıtma ile savaş, sinir ve içki, yaz ishalleri, kadınlarda kısırlık, milletvekili seçimi, demokrasi, atom, Türkiye'nin sanayileşmesi, okulda ahlak, Türk ahlakının kökenleri… Konferansları veren kişiler genellikle alanlarının yetkin, tanınmış isimleridir. Bu isimlere örnek olarak Hasan Âli, Reşat Nuri, Faruk Nafiz, Hıfzı Veldet, Agâh Sırrı, Ressam İlhami verilebilir.

kürsülerine verilen addır. Cumhuriyet'in onuncu yıl kutlamalarından başlayarak, ulusal bayramlarda ve anma günlerinde kurulan bu kürsülerde seçilmiş halk hatipleri başta olmak üzere öğretmenler, öğrenciler ve "devrime ilişkin duygularını aktarmak isteyen halka" söz söyleme "olanağı" tanınmıştır (Çakan, 2004: 75-76). İçel Saylavı ve Ankara Halkevi Başkanı Ferid Güven Halk Kürsüleri'nin rejim açısından anlam, önem ve işlevini şu sözlerle tanımlamıştır:

> La Bruyere diyor ki: 'Söz söylemek san'atı harb sanatına benzer, ondan da çok tehlikelidir. Buna mukabil istifadesi ondan çabuk olur'. Bu mühim noktayı göz önünde tutan C.H.P. büyük günlerde Halk Kürsüleri gibi mühim bir mektep vücuda getirmiştir. Bundan maksat da, demokrasi usullerini büyük bir gaye ve idare şekli olarak kabul etmiş olan Türk milletinin bu uğurda geniş inkişafını temin ve bu fikirleri her yerde müdafaaya hazır bulunmasıdır. Fikirleri kolayca ve müessir bir şekilde müdafaa ve telkin etmesini bilen insanların karşısında zıd fikirler yaşayamaz. Bir insan inandığı şeyi, mükemmel bir hitabet san'atı ile ortaya koyduğu zaman, bunun karşısında başka bir fikir zor tutunabilir (Akverdi, 1937:6).

Güven'in demokrasi usullerini geliştirecek "mühim bir mektep" olarak değerlendirdiği halk kürsüleri, hitabet sanatı vasıtasıyla rejimin ideoloji ve değerlerinin halktan kişilerce yine halka anlatılmasının bir aracı olarak değerlendirilmiştir. Yapılacak konuşmaların konu ve amaçları ise talimatnamelerle kontrol altına alınmıştır. Örneğin, 1934'teki "Cümhuriyetin İlânı Yıl Dönümünde İstifade edilecek Halk Kürsüleri Talimatı"nın 6. Maddesine göre kürsüde söylenecek nutukların kapsamı "... İnkılâbın, cümhuriyetin ve istiklâlin kıymetini üstünlüğünü ve ehemmiyetini anlatan mefhumlarla ve misallerle" sınırlandırılmıştır. 1935 yılı "Cumhuriyet'in İlanı Yıl Döneminde Kurulacak Halk Kürsüleri Öğreneği"nde ise kürsülerin kuruluş amacı, çocukların ve yetişkinlerin Cumhuriyet yönetimine ilişkin güzel duygularının ortaklaştırılması ve devrimin geniş kitlelerce yine onların içinden gelenlerce

benimsetilmesi olarak tanımlanmıştır (Akt. Çakan, 2004: 77). CHP'nin doğrudan kontrolü altındaki bu kürsülerin idare edilme yetkisi yerel parti örgütünce belirlenen üç kişilik bir heyette bırakmıştır. Bu heyet, kürsüde belirlenen amaç ve ilkeler dışında söz söyleyecek olanların engellenmesiyle sorumlu tutulmuş başka bir deyişle, halkın rejime ya da partiye ilişkin muhalif görüşlerinin konuşmalar aracılığıyla bu kürsülerden yayılmasını engellemekle görevlendirilmiştir.

2.1.3.3. Radyo

Tek Parti dönemi içinde politik sözün üretilme ve yayılma araçlarından birisi de radyodur.[109] Niyazi Berkes, 1940'lı yıllarda radyonun işlevini "Kitlelerin üzerinde sesin ve sözün, belagatın eski tesir ve kudretini tekrar dirilten, birkaç bin kişiye değil, milyonlarca insana sözü ulaştıran bir vasıta" (1942: 178) olarak değerlendirmiştir. Berkes'in de vurguladığı gibi radyo samimi bir retorik ve yumuşak bir ses tonu ile milyonlara hitap etme özelliğine sahip bir araç olarak siyasi hitabette yeni bir çığır açmıştır.

[109] Türkiye'de radyonun gelişim tarihi Uygur Kocabaşoğlu'un çalışmasından notlarla şöyle özetlenebilir: Türkiye'de radyo, Tek Parti döneminde 1925 tarihli "Telsiz Tesisi Hakkında Kanun" uyarınca çalışmalarına başlanan ve 1 Mart 1926 tarihinde temelleri atılan Ankara Telsiz Telgraf ve Telefon İstasyonu'nun işlevli hali gelmesinin ardından yayın hayatına başlamıştır (1978: 4). Radyonun yayılmaya başladığı yıllarda tüm ülkelerdeki genel eğilime uygun olarak, Türkiye'de de radyo yayıncılığı sıkı devlet gözetimi altında özel bir şirkete yaptırılır (23). 1926 yılında devlet yayın tekelini özel bir şirket olan Telsiz Telefon Türk Anonim Şirketi'ne (TTTAŞ) devreder (13). 1926-1936 yılları arasında devlet güdümündeki bir özel şirketin elinde on yıl süren bu radyoculuk uygulaması, Türk radyo tarihinin en az bilinen dönemini oluşturur (4). Kocabaşoğlu çalışmasında 1930'lı yıllardan başlayarak devletin radyoyla daha çok ilgilendiğini, 1933 yılında güçlü bir verici ve modern bir radyo evi kurulmasıyla bu ilgiyi "radyoyu devletleştirme" (140) yolunda sürdürdüğünü 1936 yılında çıkardığı bir kararname ile radyonun yönetimine doğrudan el koyduğunu belirtir (158). Radyo TTTAŞ yönetimden devlet yönetime geçtikten sonra önce PTT Genel Müdürlüğü'ne dolayısıyla Nafıa Vekaleti'ne (1936-1943), sonra Başvekalet Matbuat Umum Müdürlüğü'ne (1940-1943), 1943 yılında da Başbakanlık Basın ve Yayın Genel Müdürlüğü'ne bağlanmıştır.

Kocabaşoğlu, 1936'dan 1964 yılına, TRT'nin kuruluşuna kadar geçen sürenin "Devlet Radyosu" kavramıyla simgelendiğini belirterek radyo yayıncılığına yönelik dönemlemesini 1936'dan 1940'ya kadar PTT'nin üstlendiği radyo yayıncılığını "Geçiş Yılları", 1940-1946'ya kadar Milli Şef döneminin etkisindeki yılları ise, "Milletin Kulağı, Hükümetin Ağzı Olarak Radyo" başlığıyla ele almıştır.

Tek Parti dönemi içinde radyoya yüklenen işlevler "politik söz"ün kullanım amaçları hakkında bilgi verici niteliktedir. Benimsetilmek istenen değerlerin halka aktarılmasında özel bir rol atfedilen radyodan "Milli istiklal ve hürriyeti koruma, milli varlığı kurma ve pekleştirme, milli birliği kurma ve yükseltme, milli kültürü yayma ve derinleştirme vasıtası" (Tör'den Akt. Kocabaşoğlu, 1978: 219) olarak yararlanılmıştır. Ahıska'nın "milletin inşası" ve "kurgulanmasının" bir aracı olarak değerlendirdiği radyo aynı zamanda, toplumsal yapının değiştirilmesi, toplumun homojenleştirilmesi, milli/ulusal kimliğin yaratılmasının bir aracı olarak kullanılmıştır. [110]

Özellikle 1930'lu yıllardan sonra işlevi konuşma üzerinden tanımlanan radyo, resmi gün ve bayramlarda, yerli malı ve tutum haftası gibi "icat edilmiş" günlerde cumhurbaşkanı, başbakan, bakanlar ve rejimin önde gelen kişilerinin halkı "eğitmek/bilinçlendirmek", halka sorumluluklarını ve görevlerini anlatmak, rejimi övmek, ideolojiyi toplumsal bilince yerleştirmek amacıyla konuşmalar yaptığı bir platform niteliği kazanmıştır. Okuma-yazma oranının son derece düşük olduğu bu dönemlerde, politik seçkinler ve aydınlar tarafından "halkı yetiştirme"nin, ulusal kimliği bilinçlere yerleştirmenin bir aracı olarak görülen konuşmalar, Halkevlerinin bulunduğu yerlerde Halkevi binalarına, yoksa büyük meydanlara hoparlörler konulmak suretiyle yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır.

---

[110] Hobsbawm, modern kitlesel medyanın yükselişinin milli kimliğin inşasında oynadığı rolü tartışırken, 1930'lı yıllarda Almanya'da milli kimliğin inşasında kullanılan radyo ve propaganda etkinliklerini kıyaslamıştır: "Maksatlı propaganda, kitlesel medyanın milli sembolleri her bireyin yaşamının bir parçasına dönüştürme ve böylece, çoğu yurttaşın yaşamının olağan bir boyutunu oluşturan özel ve yerel alanlar ile kamusal ve milli alanlar arasındaki ayrımları yıkma becerisine kıyasla, kesinlikle daha az etkiliydi" (2006: 170) tespitine yer veren Hobsbawm, iddialarını güçlendirmek için, Britanya'dan örnek vererek, radyo olmasıydı "Britanya kraliyet ailesinin milli kimliğin hem ev içindeki, hem de kamusal alandaki bir ikonuna dönüşmesi imkansız olurdu" diyerek, radyonun gücüne dikkat çekmiştir.

2.1.3.4. Kamusal Törenler

Kamusal törenler, özellikle de milli gün ve bayramlar politik retoriğin "toplumsal, duygusal ve partizan"[111] bir şekilde kullanıldığı özel günlerdir. "Hayali cemaate elle tutulur bir gerçeklik sunan sembollerin, ritüellerin ya da ortak kolektif pratiklerin temsil edildikleri" (Hobsbawm, 2006: 93), "ulusun üyelerinin ulusluklarını ve uluslarının tarihini topluca anımsadıkları ve andıkları, kolektif olarak hazırlandıkları anlar" (Billig, 2002: 57) arasında yer alan kamusal törenlerin politik işlevleri çeşitli unsurlarla değerlendirilebilir. Durkheim'ın bireyler "aynı çığlığı atarak, aynı kelimeyi telaffuz ederek veya bir nesneye karşı aynı hareketleri yaparak kendilerini birlik halinde hissetmeye başlarlar" (Akt. Vatandaş, 2004: 54) tespiti, törenlerin işlevlerinin ifadesi açısından önemlidir. Sözün, müziğin, sembol ve simgelerin ve ortak bedensel hareketlerin (saygı duruşları, jimnastik hareketleri gibi) Smith'in ifadesiyle "Kütle, ses ve ritmin ustaca düzenlenmesinden" (2009: 250) oluşan törenler bireylerin ulus ile özdeşleştikleri, kendilerini "hayali cemaatin" bir parçası olarak hissettikleri kurgulanmış anlardır. Her ulusun kendine özgü gelenekleriyle bezediği "ortak ataların, tarihin, millet olmanın yüceliğinin yâd edildiği" törenlerde sergilenen "ulusal birlik" duygusudur. Siyasal katılımın dışında bırakılan kitlelerin "yeni toplum ve insan projesi" çerçevesinde seferber edilmesi, yurttaşların morallerini, motivasyonlarını güçlendirmek ve rejime iman tazelemek (Üstel, 2003: 168), "kolektif öz beğeni yaratmak" (Açıkel, 2003: 134), "disiplin ve itaati öğretmek"

[111] Tek Parti döneminde, kamusal törenlerde yapılan politik konuşmaların niteliğini tanımlamak için seçilen bu kavramlar, Franco Moretti'nin (2005) retoriği tanımlarken öne çıkardığı niteliklerden alıntılanmıştır.

(135) gibi işlevleri olan kamusal törenlerin öncelikli işlevi yurttaşlara bir kimlik ve hafıza sağlamaktır. Hitap edilen üyeler arasındaki benzerliklerin öne çıkarılması ve dışarıdakilerin/ötekilerin farklılıklarına vurgu yapılması aracılığıyla "biz ve onlar" bilincinin pekiştirildiği törenler, ulusu onlar/ötekilerden ayırmakla kalmaz aynı zamanda ulus içindeki farklılıkları gizleyip birlikteliği öne çıkarır.

"Tüm törenler yinelenir ve yineleme, kendiliğinden geçmişin kesintisiz sürdüğünü düşündürür" (Connerton, 1999: 72) böylece icat edilmiş tarih bilincinin pekiştirilmesine yardımcı olan törenler, toplumsal bağları inşa eder ve güçlenir. Her törenin merkezinde katılımcıların özdeşlik kurmaları beklenen "en ünlü", "en büyük" ve "en başarılı" bir kült vardır. Törenin katılımcıları ya da yurttaşlar sunulan ortak "kült"e duydukları sevgi ve bağlılıkları aracılığıyla birbirine bağlanarak kendilerini ulusun kaderine vakfederler. Topluluk halinde bir arada olmanın verdiği güçle hayal edilen, bir kurgu ürünü olan ulusal varlığa iman ederek, devam etmesinin aracı olurlar.

Törenlerin ulusal kimlik inşası açısından bir diğer işlevi de yurttaşlara vazifelerini "izlemeleri ve izlememeleri gereken hedefleri" anımsatmak ve geçmişin geleceğin tehlikelerine karşı alarm durumuna geçmelerini sağlamaktır. (Açıkel, 2003: 133, 135). Disiplin ve itaatin araçları arasında yer alan ulusal törenler "kolektif hafızayı yönlendirme, ulus devletin değerler sistemini ve hafızasını topluma benimsetme" (133) gibi işlevlerle "itaatkâr, fedakâr, uysal" ya da "makbul", "ideal yurttaş"ların yaratılmasına olanak tanır.

Kamusal törenler özellikle de milli bayram kutlamaları inşa edilen her ulus devlette olduğu gibi Türkiye Cumhuriyeti devleti kurucuları tarafından da son derece önemsenmiştir. Osmanlı-İslam kimlik ve geleneğinden gelen dini bayramların karşısında, anılması gereken milli/ulusal günler icat edilmiştir. Yeni rejimin kuruluşunu hazırlayan anlar olarak tespit edilen savaş tarihleri, rejimin fiilen kuruluşu olarak belirlenen gün, rejimin resmen ilan edildiği gün vb. gibi pek çok an ulusun topluca anması, kutlaması gereken tarihi günler olarak resmi bayram ilan edilmiştir. [112]

Cumhurbaşkanlarının, başbakanların, bakanların ayrıca Halk Hatipleri Teşkilatı'na bağlı parti hatipleri ve seçilmiş vatandaşların kürsülerde nutuklar attığı, katılımcıların yeni oluşturulmuş marşları hep bir ağızdan söylediği, öğrencilerin topluca jimnastik hareketleri yaptığı gösteriler ve Türk bayrakları gibi sembollerle resmi bayramlar yeni yurttaş ve kimlik yaratmanın belli başlı araçları arasında yer almıştır. Hasan-Âli Yücel'in, resmi bayramlar arasında yer alan 19 Mayıs törenlerinde verdiği söylevler icat edilen özel günlerde "politik söz"ün nasıl kullanıldığının gösterilmesi açısından iyi bir örnektir.

---

[112] Tek Parti döneminde özel bir önem atfedilen milli gün ve bayramların inşası sürecinde öne çıkan günler şunlardır: İlk olarak, TBMM'nin açılışının birinci yıldönümünde 23 Nisan milli bayram ilan edilmiştir. Bunu 1925 yılında, Cumhuriyet'in ilanı yani 29 Ekim tarihi izler. Büyük Taarruz'un kazanıldığı 30 Ağustos (1922) günü, 1 Nisan 1926'da kabul edilen bir kanun ile "Zafer Bayramı" olarak ilan edilir ve 1926 yılından itibaren törenlerle kutlanır. Cumhuriyet yönetimi, milli bayramlar ve resmi tatiller meselesini 27 Mayıs 1935 tarihinde kabul edilen "Ulusal Bayramlar ve Genel Tatiller Hakkında Kanun" ile karara bağlar. Bu kanunla, Cumhuriyet'in ilan edildiği 29 Ekim gününün ulusal bayram olması ve devlet adına yalnızca o gün tören yapılması kararlaştırılır. 23 Nisan "Ulusal Egemenlik Bayramı" ve 30 Ağustos "Zafer Bayramı" genel tatil günü olarak belirlenir. Ayrıca, 1 Mayıs "Bahar bayramı" ve 1 Ocak Yılbaşı günü" ile iki dini bayram da genel tatil günleri olarak ilan edilir. Atatürk döneminde milli bayramlar hakkında kabul edilen son kanun ise, 20 Haziran 1938 tarihli "ulusal bayram ve genel tatil günleri hakkında 2739 sayılı kanuna ek kanun"dur. Bu kanun ile, Atatürk'ün Samsun'a çıktığı 19 Mayıs (1919) günü "Gençlik ve Spor Bayramı" olarak ilan edilir (Özbay, 1999)

2.2. 1939-1946 Yılları Arası Maarif Vekili Hasan-Âli Yücel'in Politik/Kamusal Konuşmaları

Bu kısımda Yücel'in politik/kamusal konuşmalarında değindiği temaları, ulusun niteliğini tarif etmek için başvurduğu stratejileri yerli yerine oturtabilmek için konuşmalar bağlamsal ve biçimsel özellikler açısından analiz edilecektir. Retoriksel durum analizi olarak da adlandırılabilecek değerlendirmeler boyunca her bir konuşma türü konuşmaların yapıldığı mekân ya da araç, dinleyiciler, konuşmaların dil ve anlatım özellikleri, konuşmalarda öne çıkan retoriksel teknik ve stratejiler yönünden incelenecektir. Konuşmaların ulusal kimliğin inşası temelinde tematik analizi üçüncü bölümün konusudur.

2.2.1. Yurttaşlara Doğrudan Sesleniş: 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı Söylevleri

Hasan-Âli Yücel'in milli/resmi bayramlar arasında yer alan 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramlarında yaptığı açılış konuşmaları, törensel gösteri söylevi, epideiktik ya da seremonik konuşma gibi adlarla anılan retorik türünün kapsamına girmektedir. Yücel'in ulusa sesleniş konuşmaları bağlamında ele alınan 19 Mayıs söylevlerinin genel hatlarıyla analizine geçmeden önce, analize temel alınan epideiktik türün genel özelliklerinden kısaca bahsedilecektir.

Epideiktik retorik; törensel bağlamlarda yapılan, topluluğun ortak değerlerini ön plana çıkaran, toplumsal önem taşıyan ya da önem taşıması istenilen anları, eylemleri, kişileri tekrar tekrar hatıra getirmek için yapılan dokunaklı ve coşkulu konuşmalardır. Antik Yunan'dan günümüze hem klasik retorik hem de çağdaş retorik teorisyenleri epideiktik/seremonik konuşmanın bir

kişi ya da grubu övme ya da yerme amaçlı olduğunda hemfikirdirler. "Bir bireyi, topluluğu öven konuşmalar kadar da ulusu öven konuşmalar" da epideiktik retorik türüne özgü konular arasındadır (Corbett & Connors, 1999: 127).

Klasik retorik çalışmalarında retoriğin belli başlı türlerinden biri olarak öne çıkan epideiktik, ilk kez Aristoteles tarafından tanımlanmıştır. Aristoteles'in *Retorik*'te dinleyici ve konu bağlamında adli ve politik retorik[113] türlerinden ayırdığı epideiktiğin ya da törensel gösteri söylevlerinin özellikleri övme ya da yerme amaçlı olması, geçmiş ya da gelecekten çok şimdiki zamanı konu edinmesi, duygulara seslenmesi, anlatının devamlı değil kesintili olması ve kullandığı retorik aracın "büyütme" (yüceltme) stratejisi olmasıdır (2008: 20-21, 43-44, 202). Yun Lee Too, Aristoteles'in *Retorik*'te politik ve adli retorik türünü içerik, amaçlar ve dinleyiciler açısından tam olarak tanımladığını ancak, epideiktik türün dinleyiciler ve konuşmanın yapıldığı mekan vb. gibi özellikler bakımından belirli, açık seçik bir tanımı olmadığının altını çizerken (2001: 250-251); Edward P.J. Corbett ve Robert J. Connors, Aristoteles'ten yola çıkarak klasik retorikteki epideiktik/seremonik türün diğer türlerle ortaklıklarını, farklılıklarını ve genel özelliklerini belirlemeye yönelmişlerdir. Seremonik/epideiktik konuşma türünün övgüyü ön plana çıkarırken izleyicilerin de aynı tutumu almasını sağlamaya çalışarak politik retoriğin sınırlarına, savunma ya da suçlama yaparken ise övgü

[113] Politik retorik *Retorik*'te genellikle politik toplantılar ve kamusal alanlarda yapılan, gelecekle ilgili eylemlere odaklanan, dinleyicileri ikna etmek için başvurulan türe gönderme yaparken; adli retorik, mahkeme salonlarında kişinin suçlu ya da suçsuzluğunu açığa çıkarmak için yapılan, geçmişte meydana gelmiş bir şeyle ilgili savunma ve ya da suçlama amaçlı konuşmalar olarak tanımlanmıştır. Aristoteles, politik hatibin üzerinde konuşabileceği ana konuları beş başlık altında toplamıştır. Bunlar, 1- Yollar ve araçlar, 2- Savaş ve barış, 3- Ulusal savunma, 4- İthalat ve ihracat ve 5- Yasalardır. Adli hitabetin temel kavramı ise "adalet" veya "adaletsizlik", "hak" ve "haksızlık"tır. Adli bir söylevcinin haksızlık yapmaya götüren dürtüler, bunların doğası ve sayısı, haksızlık yapan insanların zihin durumları vb. hakkında bilgi sahibi olması gerekir. Bunların ve bunlara bağlı olan diğer konuların tartışılması *Retorik*'te oldukça geniş bir yer tutar.

ya da yergiye başvurması nedeniyle adli retoriğin sınırlarına girdiğini söyleyen ikili, konuşma türleri arasındaki bu geçişliliğe rağmen, seremonik konuşmaların ayırıcı özellikleri olduğunu belirtirler. Seremonyal hatiplerin, izleyiciyi belli bir duruma adapte etmektense söyleyişlerinin süslülüğüyle daha ilgili olmaları, dinleyicilerini ikna etmekten çok duygulandırmayı amaçlamaları, suçlama ya da savunma yerine övgü ya da yermeyi öne çıkarmaları, kusur ve erdemleri konu edinmeleri, klasik retorikteki anlamıyla epideiktik türün tipik özellikleri olarak kaydedilmiştir (1999: 126-130).

Çağdaş retorik çalışmalarında ise epideiktik tür, kusur ve erdemlere dayalı, övgü ya da yergi amaçlı süslü, sanatlı, edebi konuşma gibi klasik tanımların ötesinde anlamlar kazanmıştır. Giulio Preti (1968), antik çağda sınırlı ve pratik kaygılar güden, bu nedenle en aşağı söylem türü sayılan epideiktiğin günümüzde en önemli söylem haline geldiğini hatta "günümüz kültür felsefesinde kayda değer tek söylem"in bu olduğunu ve yeni retoriğin nesnesinin bu türün yapı ve kuralları olduğunu belirtir (Akt. Moretti, 2005: 12-13). Çağdaş retorik teorisinde özellikle duygulara hitap etmeyi ön plana çıkaran, çeşitli stratejiler aracılığıyla dinleyicilerin hislerini harekete geçirmeye yönelen epideiktik konuşmaların esas amacı, kolektif değerlere bağlılığın pekiştirilmesi ve yaratılan bağlılık aracılığıyla belli tutumların, davranışların oluşmasını sağlamak olarak tanımlanmaktadır. Örneğin, Chaim Perelman ve L. Olbrechts-Tyteca, epideiktiğin "övdüğü değerlere bağlılığı artırarak, eyleme yönelik eğilimi pekiştirdiği"; Christine Oravec ise epideiktiğin "dinleyicilere gelecekteki eylemleri hakkında tavsiyelerde bulunarak politika öncesi hazırlık işlevi gördüğünü" belirtir (Akt. Rowland & Jones, 2002).

Çağdaş retorik teorisinde, toplumsal düzenin eksiksiz ve kesintisiz bir şekilde devam etmesi için bilinçli olarak devreye sokulan politik aygıtlar olarak kolektif değerler ve eylemle ilişkilendirilen epideiktik/seremonik konuşmaların amaç ve konusu itibariyle özellikle politik retorik dâhilinde ele alındığı görülmektedir. Nerede övgü ve yergi varsa orada epideiktik retoriğin olduğunu söyleyen Too, günümüzde seçim kampanyalarından resmi törenlere, reklamlardan şehit (war dead) cenaze törenlerine kadar her türlü konuşmada epideiktiğe başvurulduğunu söyler. Too'ya göre, günümüzde politik hitabetin bir formu olarak açığa çıkan epideiktik konuşmalar ortak gelenek ve değerlerin aktarımı, toplumun seferber edilmesi kadar "kitlelere ideolojinin telkin edilmesi ve yurttaşlık tarihiyle ilgili bilgilerin aktarılması açısından da önemli bir işleve sahiptir" (2001: 256).

Özellikle "ulusların inşa süreçlerinde öne çıkan" (Charland, 1987: 133) epideiktik konuşmalardan, Tek Parti dönemi içinde de kitlelerin seferber edilmesi, ideolojinin aktarılması, duygu ve değerlerin ortaklaştırılması, rejime bağlılık duygularının yaratılması ve pekiştirilmesi amacıyla sıkça yararlanılmıştır. Bugüne kadar retoriksel bir analize tabi tutulmamış olmakla birlikte, Tek Parti döneminde Atatürk başta olmak üzere rejimin önde gelen liderleri tarafından yurt gezilerinde, Halkevlerinin açılış törenlerinde ve geleneğin inşasında önemli bir yer tutan milli/resmi bayramlarda verilen nutuklar bu türün örnekleri arasında sayılabilir. Hasan-Âli Yücel'in 19 Mayıs Spor ve Gençlik Bayramı söylevleri Tek Parti dönemi içinde törensel bağlamlarda epideiktik türün kullanımın bir örneği olarak değerlendirilecektir.

19 Mayıs anmaları, Cumhuriyet rejiminin "bürokratik törensellikleri" (Açıkel, 2003) arasındadır. Atatürk'ün Samsun'a çıktığı an, Kurtuluş Savaşı'nın başlangıcı olarak bizzat Atatürk tarafından *Nutuk*'ta işaret edilen bu gün, 1930'lardan sonra önem kazanmıştır. 1930'lu yıllarda dil ve tarih çalışmaları doğrultusunda sürdürülen yeni topluma kolektif bir bilinç, kimlik kazandırma doğrultusundaki uğraşlar esnasında yani yeni mitler, anılar, değer ve semboller üretiminde kurtuluşun başlangıcı olarak kurgulanan bugün *hatırlanarak*[114] milli bir bayram haline getirilmiştir. Smith'in ulusal/milli kimliğin inşasına yönelik değerlendirmelerinde yer alan "Millî sembol ve değerlerin toplumca içselleştirilmesi amacıyla eskiden beri var olan, kolektif bellekte yer alan ama bu şekilde ele alınmayan olaylar, semboller … daha derin bir şekilde kitlelere mal edilmek istenir" (2007: 111–112) tespite uygun olarak, Atatürk döneminde yasalaşan son milli bayram olan Gençlik ve Spor Bayramı, kökenleri II. Meşrutiyet dönemine dayanan "Jimnastik Gösterileri" ya da "İdman Bayramı"nın tarihinin 19 Mayıs'a alınması suretiyle 1937 yılında ilk kez yeni adıyla kutlanmış, 20 Haziran 1938 tarihinde ise "Ulusal Bayram ve Genel Tatil Günleri Hakkında 2739 Sayılı Kanuna Ek Kanun" ile resmen milli bir bayram olarak kabul edilmiştir.[115]

---

[114] Mehmet Altan'ın aktardığı bir anekdota göre: 19 Mayıs 1936 tarihinde Atatürk Şükrü Kaya, Ruşen Eşref, Kılıç Ali, Salih Bozok, Mehmet Soydan, Nuri Conker'le konuşurken "Bugün günlerden ne? 19 Mayıs'ta ne oldu bilin bakalım?" tarzında sorular sorar. Çevresindekiler "Ankara mitinginin yapıldığı gün, İsmet Paşa'nın Lozan'dan telgraf çektiği gün…" gibi çeşitli cevaplar verir ama hiçbiri Atatürk'ün Samsun'a çıkış anını hatırlamaz. Atatürk en sonunda "Bugün ülkenin kurtuluş günüdür… Samsun'a çıktığımız gün" yanıtını verir (2001: 183-184).

[115] II. Meşrutiyet döneminde 12 Mayıs 1916 tarihinde Maarif Nezareti Müfettişi Selim Sırrı (Tarcan)'nın girişimiyle kutlanan "İdman Bayramı" Türkiye'de ilk beden eğitimi, gençlik ve spor bayramı örneği olarak kabul edilmektedir (Özbay, 1999: 33). 1917'de ikincisi kutlanan bayram Birinci Dünya Savaşı'nın araya girmesiyle 1928 yılına kadar askıya alınmış, 1928

1928 yılından itibaren Milli Eğitim Bakanlığı tarafından düzenlenen Jimnastik Şenlikleri ya da İdman Bayramı gösterilerinin açılış konuşmaları geleneksel olarak maarif vekilleri tarafından yapılmıştır. 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramlarının açılışlarında da bu gelenek devam ettirilmiş ve Hasan-Âli Yücel Maarif Vekilliği döneminde 1939, 1940, 1941, 1942, 1944, 1945, 1946 [116] yıllarında olmak üzere yedi 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı töreninin açılış konuşmasını yapmıştır.[117] Yücel'in, maarif vekili olduğu ilk yıl (1939) yaptığı konuşma aynı zamanda, 19 Mayıs'ın milli bayram olarak yasalaşmasının ardından yapılan ilk konuşma olma özelliğini taşımaktadır.

1939-1942 yılları arasındaki 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı kutlamaları, İstiklal Marşı'nın okunmasının ardından Yücel'in söyleviyle başlamış, gençlik adına bir öğrencinin konuşması, Dağ Başını Duman Almış Marşı'nın hep bir ağızdan okunması ve geçit törenleriyle devam etmiştir. 1939-

---

yılında Maarif Vekili Mustafa Necati Bey'in katkıları ve yine Selim Sırrı (Tarcan)'nın girişimiyle 10-11 Mayıs tarihlerinde "Cimnastik Şenlikleri/ Terbiye-i Bedeniye Şenlikleri" adıyla tekrar kutlanmıştır. 1937 yılına kadar her yıl mayıs ayının ikinci ya da üçüncü haftasında "Cimnastik Şenlikleri/ Bayramı", "Mektepliler Bayramı", "İdman Bayramı" gibi adlarla devam eden gösteriler, 1937 yılında Atatürk'ün talimatı ve Şükrü Kaya'nın girişimiyle 19 Mayıs tarihine alınarak, adı 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı olarak değiştirilmiştir. 1937'den 1980'e değin aynı adla anılan gün, 12 Eylül yönetimi tarafından, 17 Mart 1981 yılında kabul edilen "Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkında Kanun" ile "Atatürk'ü Anma ve Gençlik Spor Bayramı" olarak yeniden adlandırılmıştır (Özbay, 1999: 33-38, Ateş, 2003: 34-37).

[116] 1943 yılı 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı gösterileri yağmur nedeniyle törenin başlamış olmasına rağmen iptal edilmiştir. 20 Mayıs 1943 tarihli Ulus gazetesinde yer alan habere göre: "Yücel açılış nutkunu söyleyecekken Milli Şef İnönü, Maarif Vekilini yanına davet ederek 'Gençliğin intizamlı hareketlerinden çok memnun kaldığını, başarılı ile neticelenen geçit töreninden sonra yağmurun artması dolayısıyla beden hareketlerinin bir başka tarihe bırakılabileceğini' söylemişlerdir".

Ayrıca, 1942 yılındaki 19 Mayıs söylevinin Yücel tarafından yazılmış olmakla birlikte, kendisinin rahatsızlığı nedeniyle CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esendal tarafından okunduğu belirtilmelidir.

[117] Yücel'in 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı söylevlerinin tamamı *Hasan-Âli Yücel Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçler* (1998g, ilk basım 1993) adıyla Kültür Bakanlığı tarafından yayımlanmıştır. Ayrıca, Yücel'in 1939, 1940 ve 1944 yıllarında yaptığı üç 19 Mayıs söylevinin ses kaydı özel arşivinde yer almaktadır.

1942 yılları arasında 19 Mayıs törenlerine yalnızca izleyici olarak katılan İsmet İnönü 1944, 1945 ve 1946 yıllarındaki törenlerde kürsüye çıkarak birer konuşma yapmıştır.

CHP'nin resmi yayın organı Ulus gazetesinin, 1939 ve 1946 yılları arasındaki 20 Mayıs tarihli nüshalarının ilk sayfalarında yer alan haberlere göre Ankara 19 Mayıs Stadyumu'nda yapılan törenlerin katılımcısı ve söylevlerin muhatabı "orta mektep, lise ve yüksek mektep, fakülte talebelerinin yanı sıra sporculardan" oluşan gençlerdir.[118] Öğrenci ve sporcu gençlerin yanı sıra, Yücel'in söylevlerinin doğrudan dinleyicileri arasında; şeref tribünlerinden töreni izleyen "Milli Şef İsmet İnönü ve Bayan İnönü", Büyük Millet Meclisi Reisi, Başvekil, CHP Genel Sekreteri ve İdare Heyeti Azaları, mebuslar, Cumhurreisi Umumi Kâtibi, Genelkurmay Reisleri, generaller, kordiplomatiğe (yabancı diplomatlar) de yer almaktadır (Ulus, 20 Mayıs 1941). Ayrıca, törenlerin yapıldığı 19 Mayıs Stadyumu tribünlerini dolduran Ankara halkı da konuşmaların dinleyicileri arasındadır.

19 Mayıs söylevlerini doğrudan dinleyen kişilerin sayısıyla ilgili olarak, Ulus gazetesinde yer alan şu bilgiler aktarılabilir: 20 Mayıs 1939 tarihli Ulus gazetesine göre, 19 Mayıs Stadyumu'nda "5 bin talebe, sporcu ve 50 binden fazla halk" vardır. 20 Mayıs 1941 tarihli Ulus gazetesinin haberine göre, 19 Mayıs

[118] Ulus gazetesinde yer alan haberlere göre gençlerin bağlı bulundukları okul ve kurumlar şunlardır:
Kız talebeler (orta ve mesleki tedrisattan): Kız Lisesi, Ticaret Lisesi, Türk Maarif Cemiyeti Lisesi, Kız Enstitüsü ve Ortaokullar.
Erkek talebeler (orta ve mesleki tedrisat): Müstakil Jandarma Taburu, Muhafız Jandarma Taburu, Erkek Lisesi, Gazi Lisesi, Türk Maarif Cemiyeti Lisesi, Ticaret Lisesi, Sanat Okulu, İnşaat Usta Okulu.
Yüksek Okul öğrencileri: Harp Okulu, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Gazi Terbiye Enstitüsü, Hukuk Fakültesi, Siyasal Bilgiler Okulu, Ziraat Enstitüsü.
Spor Kulüpleri: Ankaragücü Spor Kulübü, Gümüş ve Gençler Birliği Kulübü üyeleri.

Stadyumu "30 binden aşağı olmadığı tahmin edilen bir kalabalığa ev sahipliği yapmıştır". 20 Mayıs 1943 ve 1944'te Ulus gazetesinde yer alan haberler göre dinleyici sayısı "50 bin Ankaralı, 50 bine yakın halk"tır. 20 Mayıs 1945 tarihinde ise "bütün Ankara halkı"nın törene katıldığı belirtilmektedir. CHP'nin resmi yayın organı Ulus gazetesinde yer alan katılımcı ve izleyici sayısıyla ilgili haberlerin abartılar içerdiği şüphe götürmez. Bu durumu rejimin güç gösterisi, başarısının bir simgesi, aynı zamanda "vitrini" olan törenlerin halk üzerindeki tesirini artırmak amacıyla başvurulan bir strateji olarak değerlendirmek gerekir.

Ankara Radyosu'nda canlı olarak yayınlanması dolayısıyla tören alanında bulunmayan geniş bir dinleyici kitlesi tarafından da dinlenilebilen Yücel'in 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı söylevleri genel amaçları, içeriği ve temaları itibariyle günün anlam ve önemine uygun bir şekilde hedef kitle yani gençlik temel alınarak hazırlanmıştır. Yücel'in 19 Mayıs törenlerinde yaptığı yedi açılış konuşmasının genel yapısı incelendiğinde, her metnin adeta ortak bir şablon, örnek bir modele göre hazırlandığı görülmektedir. Törensel gösteri söylevlerinin ortak bir şablona göre hazırlanması hem klasik retorik anlayışı hem de tören dilinin biçimcilik özelliği ile uyum içindedir. Akılda kalmayı kolaylaştıran, bellek destekleyici bir etkiye sahip olan tören dili, sınırlı bir dağarcığa sahip, bazı söz dizimlerinin hiç kullanılmadığı, söylev eylemlerinin değişmeyen bir sıra içinde birbirini izlediği, sözce sırasında değişmezlik, sınırlı kalıplar ve tonlamada fazla bir esneklik tanınmayışı gibi öğelerle nitelendirilmektedir (Connerton, 1999: 95-96). 1939-46 yılları arasında birer yıl arayla yapılan konuşmaların değişmeyen sırası şöyledir: Selamlama, 19 Mayıs'ın anlam ve önemi, Atatürk'e övgü, İnönü'ye övgü, gençliğe sesleniş ve "Bayramınız kutlu olsun!" benzeri ünlem

cümleleriyle biten bir son söz. Paragraf sistemine göre kısımlara ayrılan giriş, gelişme ve sonuç olarak da değerlendirilebilecek metinlerin iç yapılanmasının hiyerarşik bir sıralamayı içerdiği görülmektedir. Günün anlam ve önemini ifade eden bir girişin ardından, önce "Tek Adam" Mustafa Kemal Atatürk'e ardından da "İkinci Adam" İsmet İnönü'ye övgüler sıralanmıştır.[119] Hiyerarşik anlatının son kısmında ise, "gençliğe" seslenişler yer almıştır. Konuşmaların genel amacı gençliğin; Atatürk ve İnönü başta olmak üzere rejimin önderlerine, temel değerlerine, ilkelerine duygu, düşünce ve davranış yönünden bağlılıklarının sağlanması ve "vazifelerinin" hatırlatılmasıdır. Konuşmalarının genel temaları ise gençliğe armağan edilen 19 Mayıs'ın tarihsel anlam ve önemi, Atatürk ve İnönü'nün övgüsü, vatan ve millet sevgisi, milli birlik ve beraberlik ile gençliğin sahip olması gereken nitelik ve vazifelerdir. Bu temaların her biri tematik analize ayrılan üçüncü bölümde ayrıntılı olarak değerlendirilecektir.

Hasan-Âli Yücel'in 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı söylevlerinin dil ve anlatım özellikleri, törensel gösteri söylevi ya da epideiktik konuşma türüne özgü cümlelerdeki kelime sayısının az olması, metinlerin kısalığı, edebi dil kullanımı gibi unsurlarla birebir örtüşmektedir. Yaklaşık 4-9 dakika[120] süren kısa ve etkili metinler sıfatlar ve zarflarla dolu cümlelerden oluşmaktadır. Yücel, gramatik olarak bileşik ve karmaşık cümleler yerine, kısa ve devrik cümle yapıları kullanmayı tercih etmiştir. Cümleler, şart ve buyruk kipleri kadar duygu yüklü ünlem ve haykırış ifadeleriyle kurulmuştur. Yücel, yaptığı konuşmaların

[119] "Tek Adam" ve "İkinci Adam" tanımlamaları Şevket Süreyya Aydemir'e aittir. Aydemir, Atatürk ve İnönü'nün hayatı üzerinden bir dönem tarihi araştırması yaptığı çalışmalarına yukarıdaki adları vermiştir. Bkz. Aydemir (1965 ve 1967)

[120] Konuşmalarının süreleri Yücel'in bant kayıtlı konuşmalarının dinlenmesi sonucu elde edilmiştir.

gücünü ve etkililiğini arttırabilmek için dramatikleştirme, metafor kullanımı, dinleyiciyi metne katmaya yönelik retoriksel sorular gibi anlatım tekniklerinden sıkça yararlanmıştır. Ayrıca, edebi bir nitelik taşıyan konuşmalarının etkisini attırabilmek için ikilemeler, ses yinelemeleri (aliterasyonlar) gibi kelime figürlerine de yer vermiştir. 19 Mayıs söylevlerinin biçimsel özelliklerinin bir parçasını oluşturan, Yücel'in konuşmalarında başvurduğu retoriksel figürler ve bazı örnekleri aşağıda sunulmuştur: [121]

Retorikte anlamın vurgulanması, duygusal olarak dinleyicileri etkilemek, dinleyiciyi konuya dâhil etmek ve sorulan sorulara karşı bir tutum alma zorunluluğunu içten hissetmelerini sağlamak gibi amaçlar için kullanılan etkili stratejilerden biri olan karşılık beklemeden sorulan retoriksel sorulardan yararlanma Yücel'in kullanmayı tercih ettiği düşünce figürlerinden birisidir. Retoriksel sorular, metin içlerinde özellikle gençliğe sesleniş olarak işaretlenen kısımlarda yer almıştır. Yedi konuşma boyunca dört kez kullanılan bu tekniğin örnekleri aşağıda sıralanmıştır:

> Unutmamış olduğunuza çok eminim; geçen yıl, bugün, Ebedî Şefimiz Atatürk, son ziyaretini sizleri görmek için buraya gelerek yapmıştı. … Demek ki, gençler, sizi hep bir arada görmek, Türk milleti için beslediği en büyük ümit ve emeli sizlerin varlığınızda yaşamak; onun nazarında en büyük zevk imiş! Zaten, kendisi için en yüksek kıymet olan Türk Cumhuriyet'i ve istiklâlini o, sizlere emanet etmemiş miydi? (1939, 10) [122]

> Altı yıldır aramızda değil. Aramızda değil, fakat hatırası gönüllerimizde, sevgisi içimizde, minneti iliklerimizdedir. Onu unutmuyoruz. Memleketin her yanında şu toplanışımız onun için değil mi? (1944, 2)

[121] Örnekler yalnızca biçimsel, teknik özellikleri yönünden değerlendirilmiştir. Anlamına, ideolojik işlevlerine yönelik değerlendirmeler üçüncü bölümün konusunu oluşturmaktadır.

[122] Konuşmalar analiz edilirken paragraflara ayrılmıştır. Parantez içinde tarihin ardından belirtilen rakam paragraf sırasına işaret etmektedir.

Tekrarlar, ses yinelemeleri ve ikilemeler Yücel konuşmalarına canlılık ve ritim kazandırabilmek amacıyla sıkça yararlandığı kelime figürleridir:

> Türk milletini esirlikten *kurtaran,* Türk vatanını istiklâline *kavuşturan* Atatürk, milli benliğimize *vurulan* zincirleri *kıran*, inkılâpçı Türk Cumhuriyetini *kuran* Atatürk (1944, 2).

> Gençler, Bayramınız kutlu *olsun*! Atatürk'ün büyük emaneti Türkiye Cumhuriyet'i dünya durdukça *dursun!* Onun Yüce Başkanı sevdiğimiz İnönü başımızda *varolsun!* (1946, 9)

Benzer sesler yoluyla konuşmasına şiirsel bir üslup katan Yücel genellikle konuşmaların sonunda yer alan coşku ve heyecan yaratmaya yönelik ünlem, haykırış ifadelerinde de ses yinelemelerinden ve kelime tekrarlarından yararlanmıştır:

> Aziz milletim *sen* dünya du*r*dukça du*r*; *sen* he*r* zaman yaşa, va*r* ol! (1939,7)

> …Şimdiye kadar *böyle* yaptık, bundan sonra da *böyle* yapacağız (1942-5)… Bugün, Türk gençliği için *iki kat* bayram, *iki kat* tarihi gün olacak (1942- 7).

> (Gençler) …Hür, müstakil ve daima mamur edilmeğe çalışılan bir vatan üstünde büyüdünüz. Hür, müstakil ve daima mamur edilmeye çalışılan bir vatan üstünde yaşıyorsunuz (1941, 9).

Ayrıca, dinleyicilerin dikkatlerini canlı tutmak, metne dahil etmek için kullanılan *cümleyi yarıda kesme* tekniğine de başvurmuştur.

> Unutmamış olduğunuza çok eminim; geçen yıl, bugün, Ebedî Şefimiz Atatürk, son ziyaretini sizleri görmek için buraya gelerek yapmıştı. Son ziyareti; öyle (1939, 9).

Dinleyicileri duygulandırmayı amaçladığı bu stratejinin bir örneğini de 1940 tarihli konuşmasında vermiştir:

> 19 Mayıs!.. Samsun!.. Mustafa Kemal!.. Millî Mücadele!.. Vatan ve istiklâl!

> Hepimizi yürekten coşturup sarsan bu kelimelerin arkasındaki kutsal hâtıralar bugün yine gönüllerimizde bütün tazeliğiyle canlanmış bulunuyor. 19 Mayıs!... Samsun!.. Mustafa Kemal!.. Millî Mücadele!.. Vatan ve istiklâl!

Ayrıca, Yücel konuşmalar içinde epideiktik türün temel özellikleri arasında yer alan duygulara seslenme ilkesi doğrultusunda kişisel, samimi, duygu yüklü ifadelere yer vermiştir. Örneğin:

> Sevgili Türk Çocukları; hepinizi, bu tarihi gün ve tarihi bayramda sevginizle dolu gönlümün bütün sıcaklığıyla kutlarım. (1942, 9)
>
> Beni yürekten dinleyin, duyarak, inanarak dinleyin. Çünkü size yürekten söylüyorum, duyarak, inanarak söylüyorum (1944, 6) gibi.

Daha önce de belirtildiği gibi, Yücel'in yanı sıra İnönü'de 19 Mayıs törenlerinde konuşmalar yapmıştır. Aynı yıl, aynı mekânda yapılan iki konuşmanın (İnönü ve Yücel'in 1944 yılı nutuklarının) retoriksel özelliklerinin karşılaştırılması Yücel'in retoriğinin tanımlanması bakımından yararlıdır. İnönü'nün konuşması yazılı metin halinde yedi sayfaya yaklaşmaktadır. Uzun cümleler ve paragraflardan oluşan, yazı dilinde kaleme alınmış metinde epideiktik söylevlere özgü metni zenginleştirmeye yarayan duygusal öğeler, benzetmeler, mecazlar, metaforlar gibi dilsel teknikler ya da heyecan, coşku, ünlem ifadeleri gibi unsurlara yer verilmemiştir. "Aziz Türk gençleri", "Türk gençleri!", "Gençler, öğretmenler" gibi hitaplarla başlayan konuşmasında İnönü, ilköğretim, orta ve yüksek öğretim, teknik öğretim, güzel sanatlar gibi alanlardaki gelişmeler, milli terbiyenin amaçları gibi açıklamaların ardından, Cumhuriyet'in temel ilkelerini sırasıyla milliyetçilik, laiklik, halkçılık, devletçilik ve inkılâpçılığı özetlemiş, sonra da Türk milliyetçiliği tanımı üzerinden "Turancılık fikri"ni eleştirmiştir. "Türk milliyetçisiyiz fakat ırkçılık prensibinin düşmanıyız" gibi net açıklamalarla

başlayan paragraflar tarihsel ayrıntılarla desteklenmiştir. Rasyonel kanıtlarla örülü, açıklama ve tanımlama ağırlıklı metinde genel olarak resmi bir dil kullanılmıştır. İnönü'nün aksine Yücel ise oldukça kısa, ayrıntılardan uzak, retoriksel teknikler açıdan zengin, şiirsel bir üslupla epideiktik/törensel gösteri söylevleri türünün unsurlarıyla örtüşen bir hitabet örneği sergilemiştir.

2.2.2. Yurttaşlara Bir Araç Vasıtasıyla Sesleniş: Radyo Konuşmaları

"Milli kimliğin aktarılması"nın ve de "yeni yurttaşın söz vasıtasıyla inşası"nın bir aracı olarak görülen radyodan maarif vekili sıfatıyla halka hitap eden Yücel'in ne söylediği, nasıl söylediği ve bunları genel politikalarla ne biçimde ilişkilendirdiğini açığa çıkarabilmek için konuşmalar ortaklaşan temalar ve tekrar edilen retoriksel stratejiler üzerinden ayrıntılı bir analize tabi tutulacaktır. Ancak, öncelikle konuşmaların geneli hakkında fikir edinilmesine yardımcı olmak amacıyla, analize tabi tutulacak konuşmaların içeriği hakkında kısa bir özete yer verilecektir.

Hasan-Âli Yücel, maarif vekilliği döneminde on beş radyo konuşması yapmıştır.[123] Tamamı Ankara Radyosu'ndan yapılan konuşmaların ortak teması, "millileşme", "medenileşme" "milli ve medeni hayatın gereklilikleri" ve yurttaşlık vazifeleri çerçevesinde tanımlanan "millet terbiyesi"dir. Konuşulan günün anlam ve önemine göre değişiklik gösteren temalar ise tasarruf

[123] Yücel'in radyo konuşmalarının sayı, tarih ve içeriklerine ilişkin bilgiler; Kültür Bakanlığı Yayımlar Dairesi Başkanlığı tarafından yayıma hazırlanan *Hasan-Âli Yücel Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçler* (1998g) başlıklı kitaptan aktarılmıştır. Kitap, Yücel'in radyo konuşmalarının yanı sıra çeşitli sergi, kongre, okul binası açılışı törenlerinde, yıldönümü kutlamalarında ve parlamentoda yaptığı konuşmaların bazılarının tarih sırasına göre bir araya getirilmesinden oluşmaktadır. Yücel'in radyo konuşmalarına yer veren başka bir yazılı kaynağa ulaşılamamıştır.

eğitimi/terbiyesi; çocuk ve gençlerin ahlak, vicdan, beden eğitimi; eğitimde aile, okul ve öğretmenlerin rolü; ana-babaların çocuk yetiştirmekle ilgili vazifeleri ve bunların milli birlik, beraberlik, dayanışma, ilerleme gibi unsurlarla bağıdır. Ayrıca, Yücel radyo konuşmalarında mevcut hükümetin eğitim alanıyla ilgili icraatları ile iç ve dış politika bağlamında genel değerlendirmelere de yer vermiştir. Yücel'in radyo konuşmalarını üst başlıkları, içerikleri ve seslenilen hedef kitleye göre şöyle sınıflandırmak mümkündür:

Yücel, radyoda iki kez *Ulusal Ekonomi ve Arttırma Kurumu'*nun davetlisi olarak ilki 13 Aralık 1939 tarihinde *Tasarruf Haftası,* ikincisi de 14 Kasım 1940 tarihinde (değiştirilen adıyla) *Tasarruf ve Yerli Malı Haftası* dolayısıyla konuşma yapmıştır. Dönemin maarif vekilinin Tasarruf Haftası üzerine konuşma yapmasının nedenleri politik bağlamdan yola çıkılarak anlamlandırılabilir. II. Dünya Savaşı'na denk düşen bu yıllarda, savaşa girilmemiş olmasına karşın, toplum her an savaşa hazır bir konumda tutulmuş, askeri seferberlik politikası benimsenmiş, Milli Savunma Bakanlığı bütçeden en yüksek payı almış ve "savaş ekonomisi" uygulanmıştır (Keyder, 1995: 155). Bu çerçevede, hükümete olağanüstü koşullarda fiyat saptama, özel işletmelere el koyma, zorunlu çalıştırma gibi ekonomiye doğrudan müdahale yetkisi veren Millî Koruma Kanunu (18 Ocak 1940) çıkarılmıştır. Kanun tek tip ekmek çıkarılması, buğday unundan yapılmış pasta, çörek vb. gibi unlu mamullerin satışının yasaklanması, ekmeğin karne ile dağıtılması, gazete kâğıdı kullanımının sınırlandırılması gibi uygulamaları peşi sıra getirmiştir. 1930'lu yılların sanayileşme stratejisiyle başlayan kalkınma çabaları durmuş, 1939-1945 yılları arasında üretim hızla düşmüştür. Savaş ekonomisinin hakim olduğu, tasarruf önlemlerinin alındığı

1940'lı yıllar boyunca hükümet tarafından bu önlemlerin topluma yansıtılmasında radyo önemli bir araç olarak kullanılmıştır. Dönemin politik seçkinleri özellikle radyo konuşmaları aracılığıyla sık sık halka tasarruf politikalarını anlatmaya başlamıştır (Kocabaşoğlu, 1978; Ahıska, 2005). Nitekim Yücel 13 Aralık 1939 tarihli konuşmasının girişinde, bir önceki gün Başvekil Refik Saydam'ın Tasarruf ve Yerli Malı Haftası'nın açılışı nedeniyle radyoda iktisadi politika, ticari ve mali durum hakkında açıklamaları içeren bir söylev verdiğini belirtmiştir.

Yücel, radyo vasıtasıyla halka ilk seslenişi olan 13 Aralık 1939 tarihli konuşmasına "Aziz Yurttaşlarım; Size hitap etmek, sizinle konuşmak yüzünüzü görmeden de olsa, benim için bir zevk, şeref ve bahtiyarlıktır" sözleriyle başlamıştır. Tasarruf hakkında "bildiklerini ve düşündüklerini" konu edeceğini belirttiği konuşmasını tasarrufun genel bir tanımı ve "fert için ve millet için" tasarrufun önemi, tasarruf ve hasisliğin (cimriliğin) farkı, medeniyet ve tasarruf bağlantısı, "Avrupa milletlerinin gelişmişliğinde" tasarrufun yeri, çocuklara verilmesi gereken tasarruf terbiyesi, tasarruf terbiyesinde aile ve okulun önemi, Cumhuriyet Halk Partisi'nin programında tasarrufun yer alış biçimi, milli bankalar ve tasarruf ilişkisi gibi değinmelerle sürdürmüştür. 14 Kasım 1940 tarihli *Tasarruf ve Yerli Malı Haftası* başlıklı konuşmasında ise tasarruf konusunun "maarif ve millet terbiyesi" ile bağı, "iktisadi terbiyenin" milli eğitim programlarındaki yeri, "Milli Şef"in konuyla ilgili sözleri, tüccarların yalnız kendi kârını düşünmesinin sakıncaları ve tasarruf terbiyesinde öğretmenlere ve ailelere düşen vazifeleri konu edinmiştir.

Yücel'in radyo konuşmalarının sınıflandırılmasında ele alınabilecek ikinci üst başlık, doğrudan eğitim ya da terbiye ile ilgili konuşmalardır. Hasan-Âli Yücel'in radyo konuşmalarında eğitim, kendi ifadesiyle "millet terbiyesi" medenileşmenin bir koşulu olarak sunulmuştur. Yücel, "Hiçbir mesele tasavvur olunamaz ki, cemiyet ve millet hayatına taallûk etsin de maarif ve millet terbiyesi bakımından bu teşkilatı vazifelendiren bir veya birçok ciheti bulunmasın" (14 Kasım 1940) sözleriyle de ifade ettiği gibi, toplumsal yaşama hatta özel yaşama ait her türlü konuyu "yeni rejimin ve yeni hayatın kurulmasının ilk mühim davası" (22 Nisan 1944) olarak değerlendirdiği "eğitim" ile ilişkilendirmiştir. Yücel'in radyo konuşmalarında açığa çıkan bu yaklaşım özelde dönemin milli eğitim politikaları genel olarak ise yeni rejimin yurttaşlar topluluğunun inşasına yönelik hedef ve politikaları bağlamında değerlendirilebilir. Daha öncede söylendiği gibi, dönemin eğitim politikalarının öncelikli amacı yeni rejimin niteliklerini belirlediği, sınırlarını çizdiği rejime uygun yurttaşın inşasıdır. Yeni yurttaş düşünceleri, değerleri, davranış biçimi, estetik zevkleri yani bir bütün olarak özel ve kamusal yaşamıyla "garplı milletlerin vardığı yüksek düzeye" (17 Nisan 1944) ulaştırılabilmesi için yeniden inşa edilmelidir. Eğitim, politik seçkinlerce "yurttaş terbiyesi" olarak tanımlanan bu uğraşta önemli bir araçtır. Yücel radyo konuşmalarında, bu yaklaşımı yansıtır bir biçimde eğitimin amacını "Genç yurttaşlara bugünkü hayatın icabettirdiği bilgiyi verebilmek, onları her şeyden evvel iyi bir yurttaş ve verimli bir müstahsil (üretici) yapabilmek" olarak tanımlamıştır (22 Nisan 1944).

Yücel'in eğitim konusuyla doğrudan ilgili ilk konuşma serisi 30 Eylül 1940, 16 Şubat 1942 ve 12 Eylül 1943 tarihlerinde yaptığı *Okulların Açılması ve*

*Yeni Öğretim Yılının Başlaması Münasebetiyle Ana-Baba ve Öğretmenlerle Konuşma'*lardır. Sömestr ve yaz tatili sonlarına rastlayan konuşmalarından ilki olan 30 Eylül 1940 tarihli *1940-1941 Öğretim Yılı Hakkında Ana ve Babalarla Konuşma'*nın yapılış gerekçesini şöyle açıklamıştır: "1940-41 ders yılına girerken öğretmenlerimize ve talebelerimize yeni yılda kendilerinden beklediğim hususları bildirdikten sonra sizinle, mekteplerimizde okuyan evlâtlarımızın ana ve babalariyle konuşmayı yerinde, faydalı ve hattâ zarurî gördüm". Yücel konuşmasında okul-aile işbirliği, çocukların yetiştirilmesinde ailenin önemi ve ana-babaların vazifeleri, öğretmenlere verilmesi gereken değer, aile yaşamında çocukların eğitimini etkileyen olumsuz alışkanlıklar, okuyan çocukların başka işlerde çalıştırılmamaları gereği gibi konular üzerinde durmuştur. Bunlara ek olarak, İsmet İnönü ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin eğitim konusundaki "hassasiyeti" ve o yılın nisan ayında yasalaşan Köy Enstitüleri Kanunu hakkında açıklamalara da konuşması içinde yer vermiştir. 16 Şubat 1942 tarihli *Ana Baba ve Öğretmenlere Sesleniş* başlıklı konuşmasının genel teması, "millet davalarımızın en önemli konulardan biri" olarak tanımladığı "tütün meselesi"dir. Daha sonra ayrıntılı olarak ele alınacak olan dönemin beden politikalarının bir unsuru, aynı zamanda bir yurttaşlık vazifesi olarak tarif edilen sağlıklı bir bedene sahip olma idealinin, eğitim ve gençlik temelinde radyoya yansıması olan bu konuşma boyunca çocuk ve gençlerin sigara içmelerinin zararları, bu zararı önlemek için hükümet tarafından alınan tedbirler ve sigara içilmemesini sağlamak hususunda ana-baba ve öğretmenlere düşen görevler sıralanmıştır. 12 Eylül 1943 tarihli, *Okulların Açılması ve Ders Yılının Başlaması Münasebetiyle Ana Babalarla Konuşma*'nın genel içeriği ise okulla aileyi birbirine yaklaştırmak için

alınması gereken tedbirler, öğrencilerin imtihanlarda aldıkları başarısız sonuçlara karşı ailenin takınması gereken yapıcı tavır ve maarif vekâletinin açacağı yeni okullar, fakülteler hakkında duyurulardan oluşmaktadır.

Yücel'in radyoda doğrudan eğitim konusuna odaklandığı bir diğer konuşma serisi de 22 Mart 1943 ve 4 Ocak 1945 tarihlerinde yaptığı *İlköğretim Davamız Hakkında* üst başlığını taşıyan konuşmalardır. 22 Mart 1943 tarihli konuşmasına, "Yurtdaşlarım, bu akşam sizlerle ilköğretim meselesini ve ilkokul davamızı konuşacağım" sözleriyle başlamıştır. Çocuk yetiştirmenin, okutmanın güçlükleri ve önemine değindikten sonra, okuyamamış ve çocuklarını okutamamış insanların gündelik hayatta yaşadıkları sıkıntıları örnekleriyle anlatmıştır. Konuşma boyunca özellikle "köylü vatandaş"lara seslenen Yücel, köylerde yaşayan ana-babaları ilköğretim çağındaki okula gitmeyen çocuklarını okula göndermeleri, okula devam eden çocuklarını da okuldan almamaları konusunda ikna etmeye çalışmıştır. Bunlara ek olarak, Köy Enstitüleri başta olmak üzere hükümetin ilköğretim alanına dair yaptığı işler ve projeler hakkında açıklamalara da yer vermiştir. 4 Ocak 1945 tarihli *İlköğretim Davamız* başlığını taşıyan konuşmanın genel içeriği ise ilköğretim alanında o güne kadar yapılmış işlerin, alınan neticelerin bir özetinden oluşmaktadır. Okullarda devam meselesi, okulların geçen yılki mevcudu ile o ders yılı içindeki mevcudunun karşılaştırılması, öğrenci sayısındaki artış, Köy Enstitüleri'nden mezun olan ve tayin edilen öğretmenlerin sayısı, yapılan okul binası ve öğretmen evi sayısı, bunların illere göre dağılımı gibi rakamlar ve istatistiksel verilere dayalı açıklamalar konuşmanın genel içeriğini oluşturmuştur.

Yücel'in radyo konuşmaları arasında en sık tekrarlananı 23 Nisan dolayısıyla yaptığı konuşmalardır. Yücel, 1941 ve 1946 yılları arasında altı kez radyo aracılığıyla, günümüzdeki adıyla 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı etkinliklerinin açılışını yapmıştır. Periyodik olarak nisan ayının 22'si ya da 23'ünde yapılan konuşmaların dönem içindeki değişen adları ve tarihleri şöyledir: *Çocuk Bayramı Münasebetiyle Çocuk Ana ve Babalariyle* (23 Nisan 1941), *Çocuk Haftası'nı Açarken* (22 Nisan 1942), *Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı'nı Açarken* (22 Nisan 1943), *Milli Egemenlik ve Çocuk Bayramını Açarken* (22 Nisan 1944, 22 Nisan 1945, 22 Nisan 1946). Resmi bayramlar arasında yer alan 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı açılışlarında Yücel'in yaptığı radyo konuşmaları epideiktik ya da törensel gösteri söylevi formunda hazırlanmış konuşmalar değildir. Yücel'in 23 Nisan dolayısıyla yaptığı konuşmalarda seslenilen hedef kitle de çocuklar değil, ana-babalardır. Konuşmalarında sadece son paragraflarında çocuklara yönelik bayram kutlaması niteliğinde bir cümleye yer vermiştir. Yücel, "Sevgili Türk Çocukları, şimdiye kadar analarınız, babalarınızla konuştum. Fakat bu konuşma, hakikatte sizinledir ve sizin içindir. Yarın siz de bir Türk anası ve bir Türk babası olacaksınız…" (23 Nisan 1941) sözleriyle konuşmalarını ana-babalara yöneltme sebebini açıklamıştır. 23 Nisan 1941 tarihli konuşma çocukların iyi terbiye görmelerinde ana babalara düşen sorumluluklar, çocukta ahlak eğitimi, vicdan duygusu, çocukların kötü alışkanlıklardan korunması, spor ve beden eğitimi, tembellik gibi konulardan oluşmaktadır. 22 Nisan 1942 tarihli, *Çocuk Haftasını Açarken* başlıklı konuşma, "Çocuk davasında temel bellediğim bir meseleyi sizlerle konuşmak istedim" sözleriyle başlamıştır. Çocukların "Nasıl bir insan örneğine göre

yetiştirileceği, bugünkü Türk'ün nasıl bir insan olacağı" sorusu ve Yücel'in bu soruya verdiği yanıtlar metnin genel hatlarını belirlemiştir. Çocuk eğitimi, çocukları müspet bilgilerle yetiştirmenin gerekliliği, vatan ve millet sevgisi, insanlar ve milletler arasında dayanışma duygularının geliştirilmesi gibi temalar konuşmanın geneline yayılmıştır. 22 Nisan 1943'teki *Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı'nı Açarken* başlıklı konuşmada, ana babaların kendi çocukları kadar diğer çocuklarla da alakadar olmalarının milli birlik açısından önemi, karşılıklı dayanışmanın toplum hayatı içindeki yeri, yardım kurumlarının (Ör. Çocuk Esirgeme Kurumu) toplum içinde üstlendikleri vazifelerin anlamı gibi konulara ayrıntılı bir şekilde yer vermiştir. 22 Nisan 1944 ve 1945 yılında yaptığı *Milli Egemenlik ve Çocuk Bayramı* konuşmalarında değindiği temalar hemen hemen aynıdır: Özellikle "köylü yurttaşlara" yönelik olarak yapılan bu konuşmalar; ilköğretim çağındaki çocukların okula gönderilmesinin gerekliliği, çocuklarını okula göndermeyen ailelerin uyarılması, okula gitmeyen ve devam etmeyen öğrencilerinin takibinde öğretmen, okul müdürü, muhtar, belediye başkanı, vali vb. idari görevlilere düşen sorumlulukların hatırlatılması gibi konulardan oluşmaktadır. Bunların yanı sıra, özellikle kırsal kesim için bir eğitim modeli olarak tasarlanan Köy Enstitüleri'nde verilen eğitiminin niteliği ve hükümetin eğitim alanına ilişkin yeni projeleri hakkında da açıklamalara da yer vermiştir. 22 Nisan 1946, *Milli Egemenlik ve Çocuk Haftası'nı Açarken* başlıklı konuşmada, 1945'te Londra'da toplanan Milli Eğitim Bakanları Konferansı ve bu konferansın ardından kurulan Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Teşkilatı (UNESCO)'nın amaç ve ilkelerini anlatmıştır. UNESCO, toplantısının sonuçları

özellikle politik bağlamla ilişkilendirilerek dünya barışı ve barışın sağlanmasında eğitim ve öğretimin önemi teması üzerinden açıklanmıştır.

Belirli tarihler dolayısıyla yapılan konuşmaların yanı sıra Hasan-Âli Yücel, bir kez *Köy Enstitüleri Bayramı* (17 Nisan 1944), bir kez de *Zürih Türk Öğrenci Derneği Tarafından Zürih'te Yapılan Tören Münasebetiyle* (9 Mart 1946) Ankara Radyosu'ndan halka seslenmiştir. 17 Nisan 1944, *Köy Enstitüleri Bayramı Münasebetiyle* başlıklı konuşmanın yapılış gerekçesi, Köy Enstitüleri Kanunu'nun kabulünün dördüncü yıldönümü dolayısıyla Köy Enstitülü öğretmen ve öğrencileri kutlamaktır. Köy Enstitüleri vasıtasıyla eğitim alanındaki gelişmelerin (mezun edilen öğretmen sayısı, açılan enstitüsü adedi vb.) duyurulması, Köy Enstitülü öğretmenlerin köy yaşamına katkıların övülmesi ve bakanlığa gelen çeşitli kutlama ve tebrik mesajlarının okunması konuşmanın genel içeriğini oluşturmaktadır. 9 Mart 1946 tarihli *Zürih Türk Öğrenci Derneği Tarafından Zürih'te Yapılan Tören Münasebetiyle Öğrencilere Mesaj* bir paragraftan oluşan, telgrafı andırır nitelikte kısa bir konuşmadır. "Genç Arkadaşlar" hitabıyla başlayan konuşma, Zürih Türk Öğrenci Derneği üyelerine yönelik övgü dolu sözlerin ardından, gençlerin devlete ve millete karşı sorumluluklarının hatırlatılmasıyla sona erdirilmiştir.

Belirli bir konu başlığı ve tarih periyodu gözetmemekle birlikte Yücel'in radyo konuşmalarının bir diğer yaygın teması hükümetin eğitim alanında yapmış olduğu işlerin halka duyurulmasıdır. Hükümetin icraatları temalı açıklamaların amacı, Cumhuriyet devrinde yapılmış işlerle önceki devirlerde yapıl(ma)mış işlerin karşılaştırılması aracılığıyla TBMM, Cumhuriyet hükümetleri ve özellikle

de İsmet İnönü'nün övgüsü ve böylece yurttaşlar topluluğu ve seçkinler topluluğu arasında bir bağlılık yaratmaktır. Eksikliklere, olumsuz örneklere yer verilmeyen konuşmalarda "kalkınma devresi" olarak tanımlanan Cumhuriyet devrinin başarılarının bütün anlatılara hâkim olduğu görülmektedir. Yücel, radyo konuşmalarında ilerlemenin bir göstergesi olarak sunduğu öğrenci, öğretmen, okul sayılarındaki artışlara dair rakamsal verileri sadece hükümetin övgüsü kısımlarında kullanmıştır. Yücel, radyo konuşmalarında hükümetin icraatları kadar politik bağlamla ilgili değerlendirmeler aracılığıyla da hükümet politikalarının övgüsüne yer vermiştir. Dış politika bağlamında II. Dünya Savaşı'na değindiği konuşmalarında, savaşın yarattığı olumsuz koşulları betimleyerek hükümetin savaşın dışında kalarak toplum açısından ne kadar isabetli bir karar vermiş olduğunu kanıtlamaya çalışmıştır. Bir bütün olarak radyo konuşmalarında retorik figürlerinin özellikle metaforların en yoğun kullanıldığı yerler savaşın konu edildiği bölümlerdir. Örneğin, savaş yılları "insanlığın ateşler içinde yaralı geçirdiği elemli yıllar", savaş "odunu insan kemiği olan bir yangın" (22 Nisan 1946), savaşanlar "yüreğinde gizlenmiş bir zehri akıtanlar" (22 Nisan 1943) gibi metaforlar aracılığıyla tanımlanmıştır. Yücel, savaş temasını hükümetin politikalarının övgüsü kadar yurttaş terbiyesinin de bir unsuru olarak kullanmıştır. Örneğin, tasarruf haftasında yaptığı konuşmasında tasarruf eğitimini savaşın iktisadi etkilerine karşı alınacak bir tedbir olarak tanımlanırken, her türlü maddenin (yırtılıp atılan kâğıt parçaları, içi boşalmış kibrit kutuları, biçkiden artmış kumaş parçaları) yeniden değerlendirilmesi gerektiğini söylemiştir. Konuşmasında dramatikleştirme stratejisine yer vererek "şimdi dünyanın öyle yerleri var ki orada insanlar, et kemiklerinden çıkarılmış suları etin kendisi

kıymetinde görüyorlar ve yiyorlar hatta bu kadarını bile bulamıyorlar…" (14 Kasım 1940) şeklinde açıklamalarla hükümetin iktisadi politikalarını meşrulaştırmaya çalışmıştır. Politik bağlam hakkında değerlendirmeleri, dış politikaya hâkim olan II. Dünya Savaşı'nın yanı sıra iç politikadaki gelişmeleri de içermiştir. 1940'lı yıllarda iç politikaya hâkim olan siyasal akımlara karşı hükümetin yaklaşımını halka duyururken, bunların halk tarafından desteklenmesi ve benimsenmesini amaç edinmiştir. Bunlar "biz ve onlar/ötekiler" başlığı altında analiz edecektir.

Yukarıda genel hatlarıyla özetlenmeye çalışılan Hasan-Âli Yücel'in radyo konuşmalarının yapıldığı tarihler, yapılış gerekçeleri ve genel içerikleri itibariyle 1940'lı yıllarda seçkinler tarafından radyo kullanımın tipik bir örneği olduğu söylenilebilir. Uygur Kocabaşoğlu'nun "Devlet Radyosu'nun Milli Şef Dönemi Etkisi Altındaki Yılları 1940-1946: Milletin Kulağı, Devletin Ağzı Radyo" üst başlığı ile tanımladığı 40'lı yıllar "meclis başkanları, bakanlar, yüksek bürokratlar ve milletvekillerinin yurttaşlık sorumluluklarını anlatmak üzere sık sık Ankara Radyosu'na gelerek nasihat dolu konuşmalar yaptığı yıllardır" (1978: 202). Halkın yeni rejimin idealleri doğrultusunda yetiştirilmesinin bir aracı olarak görülen radyoda "eğitici yönü ağır basan yayınlar, uyarıcı, aydınlatıcı, bilgi kazandırıcı nitelikte programlar" (200) yapılmıştır. Kocabaşoğlu, bu programlar arasında tasarruf ve yerli malı haftası konuşmaları ile özel günler, yıldönümleri ve bayramlar dolayısıyla yapılan program örneklerinin yer aldığını söylemektedir (96-211). Ayrıca, Meltem Ahıska da 1940'lı yıllar boyunca Ankara Radyosu'nda politikacılar ve aydınlar tarafından yapılan konuşmalarda en sık tekrarlanan temaların aile, beden, sağlık, çocuk, gençlik ve kadınlar olduğunu belirtmektedir

(2005: 221). Konuşmalarının analizinde görülebileceği gibi, Yücel'in radyo konuşmaları "yurttaş terbiyesi" bağlamında bu temaların tamamını içermektedir.

2.2.2.1. Radyo Konuşmalarının Dil, Üslup ve Anlatım Özellikleri

Yücel'in radyo konuşmalarında, dil ve anlatım özelliklerini belirleyen çeşitli etmenlerden söz edilebilir. Bunlardan bir tanesi, metinlerde kendini tanımlayış ya da konumlandırma tarzıdır. Radyo konuşmalarında kendisini kimi zaman bir bakan, kimi zaman bir öğretmen, kimi zaman da bir baba; ama daima öğretici bir otorite figürü olarak konumlandırmıştır. Dinleyicilerine "medeni bir hayat için neyin doğru neyin yanlış olduğunu" öğretmeyi amaçladığı nasihat dolu konuşmalarında zaman zaman samimi ve duygusal bir üslup, zaman zaman ise didaktik, emreden ve resmi bir üslup kullanmıştır. Konuşma metinleri içinde maarif vekilliği görevine doğrudan vurgu yapmazken, öğretmenlik geçmişine sık sık atıfta bulunarak, kendisini bir öğretmen olarak tanımlamıştır. Bu tanımlamayı konuşmalarında açıkça sergilemeye özen göstermiştir: 23 Nisan 1941 tarihli konuşmasında kendinden söz ederken "Ben bir baba ve hoca olarak…", yine aynı metinde "biz hocalar..", 12 Eylül 1943 tarihli konuşmasında "Uzun yıllar öğretmenlik yapmış olarak size söyleyebilirim ki…" gibi. Bu tarz ifadelerin de gösterdiği gibi Yücel, radyo konuşmalarında kendisini halktan biri, bir eğitimci olarak konumlandırmayı tercih etmiştir. Özellikle, öğretmenlere seslenirken sıkça kullandığı "meslektaşlarım" hitabı, Yücel'in mesleksel özgeçmişini öne çıkararak belirli bir dinleyici kitlesiyle arasında özdeşlik kurma çabası olarak değerlendirilebilir.

Radyo konuşmalarında, Yücel'in kendini konumlandırış biçiminin dışında dil ve anlatım özelliklerini belirleyen bir diğer etmen ise dinleyici kitlesinin eğitim ve kültür seviyelerindeki farklılıklardır. Seslenilen kitlenin okur yazar ve şehirlerde yaşayan insanlar kadar köylerde yaşayan ve çoğu okuma-yazma bilmeyen kişilerden oluşması nedeniyle Yücel, radyo metinlerinin tamamında yalın ve basit ifadelere dayalı gündelik bir dil kullanmayı tercih etmiştir. Sohbet havasının hâkim olduğu radyo konuşmalarını 19 Mayıs törenlerinde yaptığı konuşmalar ve parlamento konuşmalarıyla karşılaştırdığımızda, bu konuşmalarda çağrışımlara dayalı zihinleri zorlayacak metaforlar, alegoriler, mecazlar gibi çeşitli kelime ve düşünce figürlerine ve terim ağırlıklı eski, yabancı kelime kullanıma yer vermediği görülmektedir. Söylemek istediklerini doğrudan ifade eden Yücel, anlatımına açıklık kazandırmak, dinleyicilerin zihninde canlandırmak, somutlaştırmak için gündelik hayattan alınmış basit örnekler, hikâye anlatımları, betimlemeler, açıklama, karşılaştırma, özetleme gibi tekniklerden yararlanmıştır. Ortalama 20-30 dakika süren konuşmalarında dinleyicilerin ilgilerinin dağılmasını önlemek amacıyla metinleri ara ifadelerle bölerek: "Size biraz da arttırmanın ve umumîyetle tasarrufun hayatımızdaki öneminden bahsedeyim", "Benim bu akşam söylemek istediğim şudur…", "Umumi olarak ahlâk terbiyesinin niteliği ve vasıflarını anlatmaya geçebiliriz", "Size önce şu tütün dedikleri bela ne zaman, nerede çıktı, onu hikâye edeyim…", "Çocuk davasında temel belledğim bir meseleyi sizinle konuşmak istedim", "Bu akşam sizlere, türlü meselelerin bir medeni cemiyet için en önemlisi olan ilköğretimden bahsedeceğim" gibi açıklamalara yer vermiştir.

2.2.2.2. Retoriksel Teknik ve Stratejiler

Yücel, radyo konuşmalarında söylediklerini pekiştirmek, güçlendirmek için sık sık otoritelere atıf yapmıştır. Konuşmalarında üç tür otorite figürü açığa çıkmıştır. İlki ve en güçlü otorite figürü, neredeyse her konuşmada mutlaka adından bahsedilen İsmet İnönü'dür. İkinci otorite figürü "ileri memleketler" ya da "garplı medeniyetler" olarak adlandırılan ülkelerdir. Üçüncü ve son otorite figürü ise konuşmalar boyunca bir kez yer verilen uzmanların, bilim insanlarının görüşleridir.

Yücel, hemen hemen her metninde İnönü'nün eğitime ilişkin sözlerinden, gazete yazılarından, makalelerinden alıntılar yapmıştır. Örneğin, 14 Kasım 1940 tarihli konuşmasında İnönü'nün bilgi ve ilerleme ilişkisine yer verdiği bir metninden yapacağı alıntıları **"**Milli Şefimizin, senelerden beri sözleri ve hareketleriyle telkin etmiye ve tahakkuk ettirmiye çalıştığı şu hakikati burada tekrar etmek, Maarif Vekiliniz sıfatıyla benim için hem zevk ve hem bir vazifedir" sözleriyle aktarmıştır. 17 Nisan 1944 tarihinde Köy Enstitüleri Bayramı dolayısıyla yaptığı konuşmasında **"**Bize bu davanın hallinde de baş ve önder olan Yüce Başbuğumuz, Büyük İnönü'nün şu sözlerini gönüllerinize yazınız" sözleriyle İnönü'den alıntılar yapmıştır. 22 Nisan 1945 tarihinde "Büyük İnönü'nün 17 Nisan, Köy Enstitüleri'nin kuruluşu gününde yayınlanan makalelerini, kendim için ve sizin için buradan bütün yurda tekrar edeceğim" sözlerinin ardından makaleden pasajlar okumuştur. Yücel, doğrudan İnönü'nün sözlerine yer vermediği konuşmalarında da bir vesile ile adını anmıştır. Örneğin:

> Son seyahatimizde, yer yer gezdikçe, kahve ve han köşelerinde yatarak tahsillerini yapan çocuklar için yurtlar kurulmasını daima telkin etmiş olan Büyük Şefimiz İnönü'nün sevineceği talebe yurtları gördüm (22 Nisan 1943).
>
> Okul dışında kalmış ve öğretmen bulamamış boynu bükük bir Türk çocuğu bile bırakmamak için çalışmakta olduğumuzu anlayarak çocuk bayramlarını kutlamalıyız. Milletimiz içinde bunu en iyi bilen ve tok sesiyle en iyi anlatan, Şefimiz ve Cumhurbaşkanımız İnönü'dür (22 Nisan 1945).
>
> Türk milleti içinde okuma yazmanın iyiliklerinden yoksul kalmış bu türlü vatandaşların duydukları acıyı yüreğinde sızlaya sızlaya en çok hisseden insanın, Şefimiz ve Başbuğumuz İnönü olduğunu unutmayın (23 Mart 1943) gibi.

Yücel'in radyo konuşmaları boyunca argümanlarını desteklemek, güçlendirmek amacıyla başvurduğu ikinci otorite figürü "garplı medeniyetler"dir. Batılı yaşam biçimi açısından hem bir model hem de hükümetin yaptıklarını doğrulamak için bir otorite figürü olarak ele alınan "garplı ülkeler"e konuşmalar içinde, özellikle medenileşme ve ilerleme teması bağlamında atıf yapılmıştır. Bunun yanı sıra, eğitim alanına ilişkin formel kurallar ve kanunlar bağlamında da garplı medeniyetler olumlu örnek olarak konuşmalar içinde yer etmiştir. Örneğin, okullardaki sigara yasağını desteklemek için "Birleşik Amerika Cumhuriyeti", İngiltere, İsveç, Kanada ve Japonya'nın kanunlarını örnek göstermiştir.

Konuşmalar boyunca bir kez yer verilmiş olmasına karşın, Yücel bir başka otorite figürü olarak da bilim insanlarının görüşlerine de atıf yapmıştır. Tütünün zararlarından bahsettiği konuşmasında, Amerikalı Profesör Seaver'in araştırmasından, Amerika Harvard Üniversitesi'nin gençler üzerinde yaptığı araştırmadan, Frayburg Üniversitesi Kadın Kliniği'nde yapılan araştırmalardan argümanlarını desteklemek için yararlanmıştır. Ayrıca, İstanbul Üniversitesi Tıp Müfredatı ve Farmakodinami Ordinaryüs Profesörü Dr. Akil Muhtar Özden,

Uzman Hijyen Ordinaryüs Prof. Hirsch gibi bilim adamlarının adını anarak tütünün zararları konusunda uzmanlardan raporlar talep ettiğini belirtmiştir (16 Şubat 1942).

Yücel radyo konuşmaları boyunca diğer konuşma türlerinde yer almayan örnekleme, hikâye anlatımı, basit metaforlar gibi söylediklerini somutlaştıracak retoriksel figürlerden yararlanmıştır. Yücel'in başvurduğu retoriksel figürleri yalnızca dil kullanıma özgü bir özellik olarak değerlendirmemek gerekir. Politik konuşmanın önemli araçları arasında yer alan retoriksel figürler siyasal seçkinlerin toplum/ birey algısını da gösterir nitelikli kullanımlardır. Yücel'in radyo konuşmalarında özellikle kırsal kesimde yaşayan insanlara yönelik konuşmalarında açığa çıkan figürlerin niteliği yani gündelik hayattan alınmış basit örnekler, soyut düşünce yerine somuta dayalı anlatılar seçkinlerin halk algısının retoriklerine yansımış bir görünümüdür. Cahil, reşit olmayan, yetiştirilmesi gereken kişiler olarak görülen halk yığınlarına yani dinleyicilere "anlayacakları dilde" hitap edilmiştir. Özellikle, köylerde yaşayan insanlara, kendi söyleyişiyle "köylü yurttaşlara" seslendiği konuşmalarında köy yaşamından alınmış motiflerle süslü basit örneklere yer vermiştir. Adeta bir çocukla konuşuyormuş izlenimi veren örnek seçiminin nasıl ve ne biçimde kullanıldığını gösterebilmek amacıyla teknik bilginin insan yaşamındaki önemine ilişkin açıklamalarına aşağıda yer verilmiştir:

> Denizde balık, tarlada pancar, toprağın altında demir, kömür… Balık denizde iken karın doyurur mu? Tarladaki pancar ile şekerli kahve içilir, hamur tatlısı yenir mi? Toprağın altındaki demir, sapan kaması, kılıç, tüfek, makine olur mu? Yerin dibindeki kömür bizi ısıtır mı? Hüner, denizden balığı çıkarmak; günler, aylar, hatta senelerce bozulmadan saklayıp memleketimizin her tarafına yaymaktadır. Tarladan pancarı almak, fabrikaya götürüp onu toz ve kesme, güzel şeker yapmak gerekir. Yerin

> altından madenlerimizi çıkarmak, işlemek ve fayda verecek hale getirmek lazımdır. Bütün bunlar yapılmadı mı denizlerimizde dünya kadar balık varken soframızdan etsiz kalkarız, tarlamızda yığın yığın pancar dururken çocuklarımıza şekersiz süt veririz, topraklarımız altında tonlarca demir pineklerken demirsizlikten yapı yapamayız, kömürsüzlük yüzünden soğuktan donarız, fabrikamızı işletemeyiz (22 Nisan 1942).

Yukarıdaki açıklamaları takiben Yücel, bilimsel bilginin toplumsal hayattaki yeri ve önemini "sıtma ve sivrisinek" örneği üzerinden açıklamayı tercih etmiştir:

> Sıtmanın sivrisinekle kanımıza giren, bir hayvancıktan gelme hastalık olduğunu bilmediğimiz zamandır ki, yatırlara gidip çaput bağlayarak, yahut belimize, bileğimize okunmuş iplikler geçirerek iyi olacağımızı zannederiz. Bu sıtma yapan sivrisinekler, göklerimize gelebilecek düşman uçaklarından daha çok bize telefat verdirirler. O zaman uçaklarla savaşmak kadar bomba yerine mikrop atan bu kanatlı düşmanlarla dövüşmek zorundayız. Sıtmadan kurtulmak için elde etmek gereğinde olduğumuz bilgi basittir. Basittir ama Türk Milletinin bu yoldaki bilgisizlik yüzünden verdiği canlar, Abdülhamit zamanında Yemen'de ölen, yahut geçen Büyük Harpte cephelerde Tanrı rahmetine kavuşan şehitlerimizden az değildir. (…) Çare? Çare basit: Kinin… Fakat kinini yapmak lazım. Bunun için de kimya bilenleriz olacak. Kınakınayı bulacaksınız ve yapacaksınız; fabrikalarınız olacak, onları işleteceksiniz. Doktorlarınız olacak; onlar, bildiğiniz sıtma mücadelesinde olduğu gibi yer yer gezecekler, hastaları görecekler, sıtmanın nevilerine göre iyileştirme usülleri bulacaklar ve yayacaklar; bataklıklar kurutulacak, onları kurutmasını bilen mühendisler olacak; pirinç eken çeltikçiler, sade para kazanmayı düşünmeyecekler, usulünde yolunda kanallar yaparak çeltikleri verimli kılacaklar… Bakın, bir sivrisinek, bir sıtma, bizi ne kadar şeyler öğrenmeye, ne büyük işler yapmaya zorluyor?

22 Mart 1943, *İlköğretim Davamız* başlıklı konuşmasında, kırsal kesimde yaşayan ve çocuğunu okula göndermeyen ana-babaları ikna etmek için retoriksel sorular ve örneklere dayalı açıklamalardan yararlanarak şöyle seslenmiştir:

> Tarlada kuş kovalamak, pınardan bir testi su getirmek, memedeki kardeşini avutup beşiğinde sallamak, birkaç kuzuyu çayırda, birkaç sığırı bayırda otlatmak, çamaşır yıkayan anasına yardım ettirmek gibi bahanelerle çocuğu okula yollamamak doğru olur mu? … Devletin gönderdiği öğretmenin harcadığı emekleri yok etmek yazık değil mi?

Yücel'in radyo konuşmalarında geçen bir diğer retoriksel teknik de hikâye anlatımıdır. –Mişli- geçmiş zamanda söylenen, kimi zaman kişisel deneyimleri

içeren hikaye anlatımının ilk örneği 14 Kasım 1940 tarihli *Tasarruf ve Yerli Malı Haftası* dolayısıyla yaptığı konuşmasında açığa çıkmıştır. Tasarruf ve tutumluluğun farkına işaret ederken şunları anlatmıştır:

> Bir gün İstanbul'da gezerken küçük ve güzel bir caminin tesadüfen ismini öğrenmiştim. "Sanki Yedim Camisi". Bunu yaptıran zat dehşetli cimri imiş. Canının çektiği bir şeyi gördüğü vakit, o şeye bakıp "sanki yedim" der ve onu almak için sarfedeceği parayı bir cebinden çıkarıp öbürüne koymak suretiyle saklarmış. O kadar ki peyniri bir kavanoza koyar, ekmeği üstünden sürmekle kendini katıklanmış sayarmış. Bu, yüzde yüz mahrum hayatın sonunda cami gibi insani bir gaye ile yaptırılacak bir bina vücuda getirmiş olmasına rağmen, Allahın kendisine emanet ettiği binaların en kıymetlisi vücudunu harap etmiş. Biz tasarrufu bu Sanki Yedim Camisi'nin banisi gibi anlamamalıyız.

Hikaye anlatımının bir örneği de "iç ve dış temizliği" adını verdiği hijyen ve ahlak eğitimi temasında yer alır:

> Çocukken işitmiştim. Üstü başı perişan, eli yüzü yıllarca su görmemiş bir dervişe sormuşlar; erenler niçin böyle pis ve bakımsız yaşıyorsun? Derviş cevap vermiş; içimi temizlemekten dışımı temizlemeye vaktim olmuyor… Acaba hakikat böyle midir? Hiç zannetmiyorum, aksine inanıyorum (23 Nisan 1941).

Hikâye anlatımının yanı sıra karşılıklı konuşma repliklerine dayanan, halktan birileri konuşuyormuş gibi kurgulanan, diyaloglara dayalı teatral bir anlatıma da yer vermiştir. Yalnızca radyo konuşmalarında kullandığı bu tekniğin bir örneği aşağıda sunulmuştur:

> Kimbilir, sözlerimi dinleyenler arasında okuma yazma bilmeyen yurttaşlar, nasıl içleri yan yana kaygılara dalıyorlar? Bu zavallılar, içlerini çekerek belki de şöyle diyorlar:
>
> - Ah… ne olurdu, bizi de okutsalardı; biz de okuyanlar gibi olsaydık. Mektuplarımızı kendimiz yazar, hesaplarımızı kendimiz yapardık. Böyle ele güne muhtaç olmazdık.
>
> … Bu zavallı insan bir köşeye büzülür, kabuğunun içine çekilir ve boynunu büküp mukadderini bekler. Günün birinde artık her şey elden çıktıktan, her fırsat kaçtıktan sonra yine acı acı hayıflanır:
>
> - Ne yapalım, 'okumuşun nasibi dam altında, cahilin ki dağ ardındadır' der (22 Mart 1943).

2.2.3. Hitabet Kürsüsünden Politik Seçkinlere Sesleniş: Müzakere/Parlamento Konuşmaları

Hasan-Âli Yücel, 1935 yılında CHP V. Dönem İzmir Saylavı olarak TBMM'ye girerek, 1950 seçimlerine kadar dört dönem (1935-1939 V. Dönem, 1939-1943 VI. Dönem, 1943-1946 VII. Dönem, 1946-1950 VIII. Dönem) boyunca yaklaşık yedi yıl milletvekili, sekiz yıla yakın bir süre de bakan olarak parlamentoda görev almıştır. On beş yıllık parlamenter yaşamı süresince, dört kez milletvekilliği (biri bakanlık öncesi, üçü de bakanlıktan istifası sonrasında), 46 kez de bakanlığı sırasında (26'sı VI., 20'si de VII. Dönem içinde) söz alarak meclis kürsüsüne çıkan Yücel, toplam 50 oturumda konuşma yapmıştır. [124]

---

[124] Yücel'in parlamento konuşmaları: V., VI., ve VII. Devre/Dönem *T.B.M.M. Görüşme Tutanaklarına Mahsus Genel Fihrist*'lerin ve *T.B.M.M. Zabıt Cerideleri'*nin (1945'ten sonraki adıyla *T.B.M.M. Tutanak Dergileri'*nin) taranması sonucu elde edilmiştir. Ayrıca, Yücel'in parlamento konuşmalarını içeren çeşitli yayınlardan* da karşılaştırmalı bir şekilde yararlanılmıştır. Yücel'in parlamento konuşmalarını içeren en kapsamlı yayın, *Hasan-Âli Yücel'in T.B.M.M. Konuşmaları ve İlgili Görüşmeler* (1999) başlığını taşıyan, Canan Yücel Eronat tarafından derlenen, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu tarafından basılan iki ciltlik kitaptır. Yücel'in bakanlık döneminde söz söylediği oturumlarla sınırlandırılan kitap, TBMM Tutanak Dergileri'nde yer alan görüşmelerin aynen aktarılmasından oluşmaktadır. Bunun yanı sıra, *Cumhurbaşkanları, Başbakanlar ve Milli Eğitim Bakanlarının Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçleri* (1946, 1947) adını taşıyan üç ciltlik kitabın yaklaşık bir buçuk cildi Yücel'in konuşmalarına ayrılmıştır. 1921-1947 yılları arasında Atatürk, İnönü başta olmak üzere 1946 yılına dek maarif vekilliği yapmış Mustafa Necati, Vasıf Çınar, Saffet Arıkan gibi bakanların konuşmalarını içeren kitabın ilk iki cildi Yücel'in önsözüyle birlikte 1946 yılında, üçüncü cildi ise 1947 yılında yayımlanmıştır. Ayrıca Kültür Bakanlığı tarafından bastırılan, Hasan-Âli Yücel Külliyatının ilk kitabı olan *Hasan-Âli Yücel Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçler* (ilk basım 1993, yararlanılan basım 1998)'de de Yücel'in Köy Enstitüleri, Bakanlık Bütçesi, İlköğretim Davası gibi seçilmiş bazı parlamento konuşmalarına yer verilmiştir.

Yücel'in TBMM'de konuşma yaptığı meclis oturumlarının listesi Ek. 1'de sunulmuştur.

Yücel'in parlamento konuşmaları güncel gelişmelerle ilgili soru önergelerine verilen yanıtlardan, yeni rejimin ihtiyaç duyduğu yurttaş tipinin özelliklerini belirleyici eğitim/kültür politikalarına ve eğitim alanına ilişkin teknik/pratik uygulamalara değin geniş bir konusal çeşitliliğe sahiptir. Yücel'in parlamento konuşmalarının içerik ve kapsam yönünden çeşitliliğini sergileyebilmek amacıyla, söz aldığı meclis oturumlarından seçilmiş bazı görüşme başlıkları tarih sırasına göre aşağıda sıralanmıştır:

- Eski Harflerle Basılmış Kitapların, Etüt Kitabı Olarak Kitaplıklara Konulmasının 1353 Sayılı Yasaya Aykırı Olup Olmadığının Görüşülmesi
- Maarif Vekâleti Bütçe Görüşmeleri
- Yurtta Katil Olaylarının Azaltılması İçin Maarif Vekâletinin Ne Önlemler Aldığının Sorulması Üzerine Açıklamaları
- Hatay Vilayetinin Kurulmasına Dair Kanun Görüşmeleri
- Erzincan Depreminde Zarar Görenlere Yardım Görüşülürken Açıklamaları
- Köy Enstitüleri Kanunu Görüşmeleri
- Devlet Konservatuarı Kanunu Görüşmeleri
- Devlet Memurları Aylıklarının Tevhit ve Teadülüne Dair Yasa Görüşmeleri
- Devlet Konservatuarı ve Riyaseti Cumhur Filarmoni Orkestrası Temsil ve Konserlerine Giriş Hakkında Yasa Görüşmeleri
- Ankara Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'ne Bağlı Bir "Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü" Kurulması Hakkında Kanun Görüşmeleri
- Beden Terbiyesi Umum Müdürlüğü Bütçe Kanunu Görüşmeleri
- Mesleki ve Teknik Okullar Açılması ve Mevcutlarının Büyütülmesi Hakkında Kanun Görüşmeleri
- Ankara Fen Fakültesi'nin Kurulması Hakkında Kanun Görüşmeleri
- İstanbul Üniversitesi'nin Binalarının Yaptırılması Hakkında Kanun Görüşmeleri
- Kırklareli Milletvekili Fuat Umay'ın Musikide Olağanüstü Kabiliyet Gösteren Beş Yaşındaki İdil Biret'in Geleceği Hakkında Ne Düşünüldüğünü Sorması Üzerine Açıklamaları

Yücel'in, milletvekilliği döneminden bakanlığına ve bakanlıktan istifasının ardından tekrar milletvekilliğine uzanan, on beş yıl gibi uzun bir süreye yayılan parlamento konuşmaları içerik açısından olduğu kadar uzunluk-kısalık

gibi biçimsel özellikler açısından da farklılıklar göstermektedir. Kimi oturumlarda yalnızca bir-iki cümlelik konuşmalar yapan Yücel (Örn. *"Doğru söylemiyorsunuz. Lütfen bir soru takriri vererek bana bu ithamı Yüksek Meclis'in önünde ve memleket önünde açıklamada bulunmama fırsat versinler"*. TBMM Tutanak Dergisi, D: VII, C: 23, B: 57, O: 1, 31.V.1946: 243), kimi oturumlarda ise tekrar tekrar söz alarak oldukça uzun süren (yazılı metin olarak on sayfaya denk düşen) konuşmalar yapmıştır.

Nitelik ve nicelik açısından birbirinden oldukça farklılaşan, ilgili görüşmelerle birlikte binlerce sayfalık yazılı metinlere ulaşan parlamento konuşmalarının tamamının incelenmesi, tezin kapsam ve sınırlarının dışında tutulmuştur. Yücel'in parlamento konuşmaları zamansal açıdan bakanlık süresiyle; içerik açısından ise aktüel gelişmelerden ve teknik konulardan ziyade yeni yurttaş kimliğinin inşası ve yurttaşın niteliklerinin belirlenmesine yönelik kültür ve eğitim politikalarının tartışıldığı, bu politikalar doğrultusunda kanunların çıkarıldığı oturumlarla sınırlandırılmıştır. Bu sınırlamalar dâhilinde analize temel alınan konuşmaların içinde geçtiği oturum başlıkları şunlardır: [125]

- Maarif Vekâleti (1945'ten sonraki adıyla Milli Eğitim Bakanlığı) Bütçe Görüşmeleri (25.5.1939, 27.5.1941, 25.5.1942, 26.5.1943, 25.5.1944, 24.12.1945, 23.5.1946)
- Beden Terbiyesi Umum Müdürlüğü Bütçe Kanunu Görüşmeleri (29.5.1942, 7.5.1943, 5.5.1944, 30.5.1945, 28.12.1946)
- Köy Okulları ve Köy Enstitüleri Kanunu Görüşmeleri (17.5.1940, 3.6.1942, 5.6.1942, 10.6.1942, 19.6.1942),
- Devlet Konservatuarı Kanunu Görüşmeleri ve Devlet Konservatuarı Hakkında Kanun Maddelerinin Görüşülmesi (13.5.1940 ve 15.5.1940),

[125] Metnin ilerleyen kısımlarında, tamamı *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, 1945'ten sonraki adıyla *T.B.M.M. Tutanak Dergisi*'nden yararlanılarak incelenen ve künyesi Ek.1'de sunulan görüşmelere atıfta bulunurken ya da konuşmalardan alıntılar yapılırken dergilerin yalnızca tarih ve sayfa numaralarına yer verilecektir.

- Ankara Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'ne Bağlı Bir 'Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü' Kurulması Hakkında Kanun Görüşmeleri (3.4.1942)

Yücel, yukarıda başlıkları sıralan oturumlarda ya gündem hakkında genel açıklamalar yapmak ya da ilgili tartışma ve soruları değerlendirmek üzere konuşma yapmıştır. Konuşmaların yapılış gerekçesi; Parti Meclis Grubu'nda alınan kararlar doğrultusunda TBMM üyelerini bilgilendirmek, önerilen kanun maddelerine destek sağlamak ve hükümetin maarif alanıyla ilgili politika, uygulamalarına karşı milletvekilleri tarafından ileri sürülen olumsuz eleştirileri çürütmektir. Konuşmaların içeriğini, önceden hazırlanarak okunduğu anlaşılan genel girişlerin (Maarif Vekâleti ve Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü Bütçe Görüşmeleri'ne dair oturumlarda bütçeyle ilgili sayısal veriler aktardığı konuşmaların) dışında meclis içindeki tartışmalar, sorular ve talepler belirlemiştir. Dolayısıyla, Yücel'in parlamento retoriğinin kapsamını belirleyebilmek için söz aldığı oturumlarda gündeme gelen konu başlıklarına değinmek gereklidir. Bu değini, hem Yücel'in parlamento konuşmalarının genel içeriği hem de 1939-1946 yılları arasında TBMM'de maarif vekâletinin görev alanları bağlamında müzakere edilen konuların geneli hakkında fikir edinilmesi bakımından önemlidir. Tamamı analize dâhil edilmeyecek olmakla birlikte gündeme gelen temalar, tartışmalar ve talepler başlıklar halinde sıralanmıştır:

Eğitim politikalarıyla ilgili temalar ve tartışmalar: Maarifte sistem tartışmaları, sık sık değiştirilen program meselesi, çocuk ve gençlerin terbiyesi, milli terbiye (fikir, ahlak/karakter, beden terbiyesi), öğrenci ve öğretmenlerin rejime bağlılık ve disiplin sorunları, kız çocuklarının terbiyesi, köylü çocuklarının okutulması, hijyen eğitimi, bilim siyaset ilişkisi ve üniversite özerkliği, yüksek

tahsil gençliğinin örgütlenmesi (talebe birlikleri), teknik öğretimin geliştirilmesi, okul müfredat programları (azınlık okulları ve Köy Enstitüleri müfredat programları).

Kültür/sanat ve dille ilgili konular: Türkçe'nin yabancı dillerin tesirinde kurtarılması, gramer ve terimler meselesi, dünya edebiyatından çeviriler, çocuk edebiyatı, "muzır" sinema filmleri ve öğretici filmler, devlet konservatuarı (opera, bale, müzik eğitimiyle ilgili tartışmalar), tekke ve türbelerdeki kıymetli eserler başta olmak üzere sanat eserlerinin korunması için alınacak tedbirler, Ankara'da bir genel kütüphane açılmasına ilişkin talepler.

Maarif Vekaletinin görev alanı dahilindeki uygulamalar ve genel talepler: Sınıf mevcutlarının azaltılması, okul ve öğretmen sayılarının arttırılması, öğretmenlerin kadro ve kıdem artışları, yeni okul binalarının yapılması, okul kitaplarının ücretlerinin düşürülmesi, okul kitaplarındaki dil farklılıklarının giderilmesi, öğrencilerin devam sorunları, sınıfta kalan öğrenciler için açılacak sınavlar, öğretmenlerin maaşlarının azlığı, ek ders ücretleri, çocuk sağlık yurtlarının kurulması, öğrenciler için sanatoryum binasının ve ortopedi merkezinin açılması, göçmen öğretmenler meselesi, yabancı dil öğretiminin niteliği, muallim mektebine müfettiş yetiştirilmesi, yurtdışına gönderilecek burslu öğrenciler, öğretmenlerin ev sahibi olmalarını kolaylaştırmak amacıyla kurulan Yapı ve Yardım Sandığı'nın desteklenmesi, yatılı okullarda okuyan öğrencilerin gıda meselesi, çocukların iyi ve dengeli beslenmesi için alınacak önlemler ve milletvekillerinin seçim bölgelerinde eğitim öğretim faaliyetinin arttırılmasına yönelik talepler…

2.2.3.1. Dinleyiciler: "Yeni Nesli Terbiyeyle Mükellef Olanlar"

Yücel'in 1939-1946 yılları arasında TBMM'de yaptığı konuşmaların dinleyicileri ya da hitap edilen kitle, Cumhuriyet Halk Partisi VI. Dönem (3 Nisan 1939- 15 Ocak 1943) ve VII. Dönem (8 Mart 1943- 14 Haziran 1946) milletvekilleridir.[126] CHP ya da daha genel bir ifade ile Tek Parti dönemi kökenleri, ideolojisi, politika ve uygulamaları itibariyle pek çok çalışmaya konu edilmiş olmasına karşın, dönemin siyasal seçkinleri TBMM üyelerine yönelik ilgi sınırlı bir düzeyde kalmıştır. Yine de "Türk Siyasal Elitleri" (Frey, 1965; Arslan 2005) üzerine yapılmış sınırlı sayıdaki çalışmadan yararlanarak, retorik teorisinde dil ve anlatım özelliklerini belirleyen başat unsurlar arasında sayılan hitap edilen kitlenin sosyolojik portresini (cinsiyet, yaş, eğitim, mesleki özgeçmiş, yabancı dil bilme oranı gibi) açığa çıkaracak çeşitli verilere ulaşılabilir.

VI. Dönem TBMM üye sayısı 14'ü kadın olmak üzere toplam 429, VII. Dönem TBMM üye sayısı ise 16'sı kadın olmak üzere toplam 455'tir. VI. ve VII. Dönem TBMM üyeleri içinde kadın milletvekillerinin % 3.7 gibi bir oranla temsil

[126] VI. ve VII. Dönem TBMM üyelerinin yani dinleyicilerin bir kısmının adları alfabetik sıraya göre aşağıda sunulmuştur: Abidin Daver (İstanbul), Agâh Sırrı Levent (Aydın), Ali Süha Delilbaşı (Kütahya), Behçet Uz (Denizli), Berç Türker (Afyon Karahisar), Cevat Dursunoğlu (Kars), Ebubekir Hazım Tepeyran (Niğde), Emin Erişirgil (Zonguldak), Emin Sazak (Eskişehir), Fâik Ahmet Barutçu (Trabzon), Feridun Fikri Düşünsel (Bingöl), Hacer Dicle (Kastamonu), Halil Menteşe (İzmir), Hamdullah Suphi Tanrıöver (İçel), Hasane Ilgaz (Hatay), Hıfzırrahman Raşit Öymen (Bolu), Hikmet Turhan Dağlıoğlu (Antalya), İbrahim Alâettin Gövsa (İstanbul), İsmail Hakkı Baltacıoğlu (Afyon Karahisar), İzzet Arukan (Eskişehir), Kasım Gülek (Bilecik), Kazım Karabekir (İstanbul), Kemâlettin Kamu (Rize), Mahmut Şevket Esendal (Bilecik), Muhittin Birgen (Mardin), Münir Hüsrev Göle (Erzurum), Nevzad Ayas (Bursa), Rasih Kaplan (Maraş), Reşat Nûri Güntekin (Çanakkale), Reşat Şemsettin Sirer (Sivas), Rıdvan Nâfiz Edgüer (Manisa), Sâbit Sağıroğlu (Elazığ), Saim Ali Dilemre (Rize), Suat Hayri Ürgüplü (Kayseri), Suut Kemal Yetkin (Urfa), Şükrü Sökmensüer (Erzinan), Veled İzbudak (Yozgat), Yavuz Abadan (Eskişehir).

imkanı bulması, diğer bir deyişle meclisin yaklaşık olarak % 96 sının erkeklerden oluşması, parlamentonun cinsiyetçi yapısına işaret ederken, konuşmaların da ezici çoğunluğunu erkeklerin oluşturduğu bir dinleyici kitlesine yönelik olarak yapıldığını göstermektedir. Erkek yoğun nüfusun mevcudiyeti parlamento konuşmaları içinde "Hepimiz evlat babasıyız" (26.5.1942: 209), "Bu memleket çocuklarına baba şefkati ile bakan insanlar…" (26.5.1942: 314) gibi cümlelerin yanı sıra, Yücel'in konuşmalarını yaparken dinleyicilerin hislerini tanımlamak için kullandığı "babacan alaka", "baba duygusu" gibi tamlamalar aracılığıyla da görünürlük kazanmaktadır.

Meclis üyelerinin ağırlıklı yaş ortalaması 50 civarındadır. Karar verme sürecinde daha etkin olan meclis üyelerinin (meclis başkanları, bakanlar) yaş ortalamasının ise 54- 55 olduğu tespit edilmiştir (Binark, 2004: 420; Arslan, 2005: 138). İncelenen dönem aralığı içinde yaş olgusunun parlamento görüşmelerinde "daha tecrübeli, daha bilgili" olmak anlamında tartışmalarda üstünlük sağlayan bir unsur olarak kullandığını belirtmek gerekir. Örneğin: [127]

> En yaşlı arkadaşlarınızdan birisiyim. Yakın tarihimizin ayrı ayrı devirleri içerisinde yaşamış olmak itibariyle biraz düne bakarak söz söyleyeceğim (Cemil Bilsel, 25.5.1944: 268).
>
> Kendileri benim yaşımda değildir… Binaenaleyh söylediklerim kulaktan duyma, uzaktan görme değil işin içinden görülmüş vakalardır (Şefik Türsan, 24.12.1945: 328).
>
> Ben sizden yaşlıyım, siz ancak bir iki tecrübe gördünüz. Fakat benim tâ 320 senesinden beri tecrübelerim vardır, işte 67 yaşına geldim (Saim Ali Dilemre, 11.6.1946: 172) gibi…

[127] Tutanak Dergileri'nden yapılan alıntılar üzerinde, günümüz yazım ve imla kurallarına göre düzeltmeler yapılmaktan özellikle kaçınılmıştır. Söylendiği dönemin dil kullanım özelliklerini yansıtan konuşma örnekleri aynen aktarılmaya çalışılmıştır.

Mesleki özgeçmiş açısından ise TBMM üyelerinin çoğunluğu asker-sivil bürokrat kökenli kişilerle, avukatlık, doktorluk, eğitmenlik gibi yüksek statülü meslek grubu üyelerinden oluşmaktadır.[128] Eğitim düzeyi açısından ise VI. Dönem milletvekillerinin % 77,8'i, VII. Dönem milletvekillerinin ise % 63'ü üniversite mezunudur. Aynı zamanda, Tek Parti dönemi içindeki milletvekillerinin % 43,7'sinin bir, % 21,7'sinin iki, % 9,4'ünün üç, % 2,7'sinin üç yabancı dil bildiği belirtilmektedir (Frey, 1965, Arslan, 2001, 2005). Dinleyici kitlesinin bir diğer özelliği de çoğunluğunun daha önceden parlamento deneyimine sahip kişilerden oluşmasıdır. Frederic W. Frey'in aktardığı bilgilere göre, VI. Dönem milletvekillerinin % 68'i, VII. Dönem milletvekillerinin ise % 67'si daha önceki dönemlerde, Kurucu Meclis süreci de dâhil olmak üzere milletvekilliği yapmışlardır (1965: 164, 215). Politik eğilimleri itibariyle ise Cumhuriyet'in ilke ve inkılâplarına sadık kalmak koşuluyla aşırı milliyetçilerden sosyalizm yanlılarına kadar, Kemal Karpat'ın sözleriyle "Açıkça Komünizm ve

[128] Frey (1965), Arslan (2005) tarafından verilen bilgilere göre, VI. ve VII. Dönem milletvekillerinin mesleki dağılım şöyledir:

Mesleki Dağılım	*VI. Dönem*	*VI. Dönem*
Hukukçu	13	17
Tıp	11	10
Diş.Vet. Ecz.	2	2
Mühendis	1	2
Sivil Bürokrat	18	19
Asker	16	14
Eğitimci	13	14
Ticaret	10	7
Tarım	6	7
Gazeteci	5	3

İslami düzen yanlısı olanlar hariç", çok sayıda politik seçenek Tek Parti dönemi parlamentolarında yer alabilmiştir (2007: 82).[129]

Özetle, Yücel'in parlamento konuşmalarının retoriksel özelliklerinin belirlenmesinde etkili unsurlardan biri olan dinleyici kitlesi; toplumsal kökenleri ve statüleri bakımından homojen, eğitimli, orta yaş üstü, çoğunluğu erkeklerden oluşan seçkin bir topluluk görünümü arz etmektedir. Bu topluluğun kendisini tanımlayış biçimde öne çıkan unsur ise kendilerini yeni rejimin "kurucusu, koruyucusu, bekçisi, yapılan işlerin en büyük tetkik ve hal mercii" (Ayas, 1939: 246) [130], farklı bir söyleyişle "toplumun üzerinde ve ondan özerk olan bir devletin hizmetkârı, kamu yararının tek koruyucusu, modernleşmenin başlıca aracı" (Özbudun, 1995: 9) olarak görmeleridir.

2.2.3.2. Konuşmaların Yapıldığı Mekânın Genel Özellikleri ve Mekâna Bağlı Konuşma Usulleri: "Hitabet Kürsüsünden Kıraat Etmenin Kuralları"

Yücel'in parlamento konuşmalarının retoriksel durum analizi için konuşma yapılan mekân yani TBMM'nin yapısı, işlevleri, kararların alınış biçimi ve genel olarak parlamento konuşmalarının tabî olduğu usûl ve kurallar üzerine kısa bir değerlendirme yapılacaktır. Parlamento konuşmalarının usul ve kuralları hakkında yapılacak değerlendirme, Yücel'in parlamento retoriğin yanı sıra

---

[129] Ergun Özbudun'un (1995) da belirttiği gibi, Türkiye'de siyasal seçkinler üzerine yapılan araştırmaların çoğu Frederick W. Frey'in parlamento seçkinleri üzerine yaptığı araştırmanın çizgilerini izleyerek, verilerin güncelleştirilmesi yoluyla yapılmıştır. Yapılan araştırmalar halen seçkinlerin sosyal kökenleri ve belli nitelikleri üzerine yoğunlaşmış, tutum ve değerlerini konu edinen çalışmalar genelde ihmal edilmiştir. Dolayısıyla, dönemin parlamento üyelerinin ideolojik-politik eğilimlerine ilişkin ayrıntılı bir veriye ulaşılamamıştır.

[130] Yukarıdaki ifadeler, Bursa Milletvekili Nevzad Ayas'ın 1939 yılı Maarif Vekâleti Bütçe Görüşmelerinde TBMM'yi tanımlamak için seçtiği ifadelerden alıntılanmıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, Devre VII, Cild 2, İçtima 17, On yedinci İnikad, 25.5.1939: 246)

dönemin parlamento tartışmalarının kapsam ve sınırlıklarının belirlenmesi açısından da önemlidir.

Tek Parti döneminde parlamento üyelerini belirlemek üzere yapılan tüm seçimler: 24 Ekim 1876 tarihli "Talimatı Muvakkat"le kabul edilen ve 20 Temmuz 1324 (1908) tarihli "İntihab-ı Meb'usan Kanun-ı Muvakkatı"yla ayrıntılı olarak düzenlenen iki dereceli seçim sistemine göre yapılmıştır (C. Koçak, 1996: 30, 285; Öz, 1992: 152). Dönem içinde dört yılda bir tekrarlanmasına özen gösterilen seçimler, Parti Merkez Yönetim Kurulu tarafından seçilmiş milletvekili adaylarının, Parti İl İdare Heyetleri tarafından belirlenmiş ikinci seçmenler tarafından onaylanmasıyla sınırlıdır (Öz, 1992: 156). Katılmacı ve yarışmacı bir seçimden ziyade, bir tür atama ya da idari işlem niteliği taşıyan iki dereceli seçimler neticesinde parlamentoya giren milletvekilleri, parti ve devlet başkanlarının (Atatürk ve İnönü'nün) güvenini kazanmış kişilerden oluşmaktadır[131] Milletvekillerinin seçiliş biçimi hükümeti denetlemekle görevli yasama organı yani parlamentonun çalışma biçimini ve işlevlerini de belirlemiştir. Parlamento faaliyetleri ve işlevleri açısından parti yönetim kurulunun aldığı kararlara bağlı bir organ durumundadır. 1927 tarihli Parti Nizamnamesi'nde yer alan, "Umumi riyaset divanının vereceği kararlar

[131] Yücel, 1953 yılında yazdığı 'Bizde Devlet Adamı' başlıklı yazısında, CHP'nin tek parti olduğu bu yıllarda meclise kimlerin girebildiğine ilişkin değerlendirmelere de yer vermiştir. Bu değerlendirmeler TBMM'de yaptığı konuşmaların dinleyicilerine ilişkin açıklayıcı notlar içermektedir:
"Tek siyasî merci olan B.M. Meclisi'ne kumandan, vali ve bakanlıklarda ileri mevkileri işgal edenlerden bazıları girebiliyordu. Veya inkılâp yolunda yazı yazan bazı muharrir ve münevverler bu imkânı buluyorlardı. Devlet adamları bu mahdut (sınırlı) çevre içerisinden çıkabiliyordu. Başka yol yoktu. Atatürk'ün ve İnönü'nün şahsî güveni kazanılmadan ilerleme imkansızdı…" (1998c: 116).
Yücel'in yukarıdaki değerlendirmesi kendisi için de geçerlidir. O da bakanlıkta işgal ettiği "ileri bir mevki" (Orta Öğretim Umum Müdürlüğü) ve inkılâp yolunda yazdığı yazılarla Atatürk ve İnönü'nün güvenini kazanarak parlamentoya girebilmiştir.

tekmil Fırka azasınca mutadır" (CHF., 1927: 384. Akt. C. Koçak, 1996: 578) maddesi doğrultusunda TBMM üyelerine CHP Meclis Grubu'nun önceden aldığı kararlar doğrultusunda oy kullanma zorunluluğu getirilmiştir. Parti Meclis Grubu tarafından parlamentoya sunulan karar önerilerine karşı, muhalif fikirler ileri sürülse ve şiddetli tartışmalar yapılsa dahi karar anında milletvekilleri olumsuz oy kullanamamaktadır. Aksi oy kullanmak partiden ihraç nedenleri arasında sayılmıştır. [132] Grupça kararlaştırılmamış konularda ise, üyeler serbest davranabilmektedir. Bu uygulamalar dahilinde TBMM, hükümet faaliyetlerini denetleyen bir organ olmaktan çok yönetime bağlı, yürütme tarafından alınan kararları meşrulaştıran bir organ işlevi görmüştür. Ancak, 1938 yılında İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından, Kazım Karabekir başta olmak üzere eski muhaliflerle barışma politikası[133] ve de 1939 yılında yine İnönü'nün girişimiyle TBMM'nin Parti üzerinde denetim işlevini artırmak amacıyla CHP V. Büyük Kurultayı'nda (29 Mayıs 1939) alınan bir karar gereği Müstakil Grup[134]

---

[132] Ancak, milletvekilleri onay vermek istemedikleri yasa tasarılarına karşı oylamaya katılmayarak tepkilerini gösterebilmektedir. Bu uygulamanın bir örneğini, incelediğimiz dönem aralığında mecliste tartışılan *Köy Enstitüsü Kanunu Görüşmeleri'nde* (17.4.1940) görebilmek mümkündür. Oldukça şiddetli tartışmalara sahne olan kanunla ilgili görüşmeler süresince pek çok muhalif görüş ileri sürülmüştür. Muhalefet şerhlerine karşın, karşıt oy kullanamayan milletvekilleri tepkilerini oylamaya katılmayarak göstermişlerdir. Kanun görüşmelerinin ardından yayınlanan "Köy Enstitüsü Kanunu'na verilen reylerin neticesi"ne göre, 278 milletvekili oylamaya katılmış dolayısıyla 278 kabul oyu çıkmış, 148 milletvekili ise "reye iştirak etmemiştir" (TBMM Zabıt Ceridesi, 17.4.1940: 99-102).

[133] İnönü, cumhurbaşkanlığa seçilmesinin ardından ilk olarak yönetimini güçlendirmek, otoritesini güvence altına almak için kendi kadrosunu oluşturmuş, muhaliflerin elimine etmiş ve Cumhuriyet döneminde çeşitli zamanlarda mevcut yönetimle ve bizzat Atatürk'le anlaşmazlıkları sonucunda aktif politikadan uzaklaştırılan "eski küskünler"le barışma politikasına yönelmiştir. VII. ve VIII. Dönem TBMM'nin oluşmasında belirleyici olan bu çabalar sonucu Hasan Rıza Soyak, Şükrü Kaya, Tevfik Rüştü Aras, Kılıç Ali, Nuri Conker gibi Atatürk'e yakın kişiler parlamento dışında kalırken; Kazım Karabekir, Hüseyin Cahit Yalçın, Ali Fuat Cebesoy, Fethi Okyar parlamentoda yer alabilmiştir.

[134] Tevfik Çavdar'ın parlamentoda "güdümlü çokseslilik yaratma" girişimi (2004: 399) olarak değerlendirdiği Müstakil Grup uygulamasına göre, partili milletvekillerinden Kurultay tarafından seçilen 21 kişi mecliste bağımsız bir kimlik taşıyacaktır. Grubun görevi devlet işlerinin yürütülmesini, CHP tüzük ve programlarının ve Büyük Kurultay kararlarının

kurulması yönündeki gelişmeler parlamento tartışmaları içinde "farklı görüş ve tasavvurların ifadesine olanak tanımıştır" (Binark, 2004: 484). Ancak, Müstakil Grup uygulaması grup kararı doğrultusunda oy kullanma zorunluluğu nedeniyle sınırlı bir etkiye sahip olmuştur. "Müstakil Grup üyelerinin görüşleri ne kadar ikna edici de olsa, bu oylama sonucunu etkileyememektedir" (C. Koçak, 1996: 127).

Hasan-Âli Yücel'in bakanlık dönemine denk gelen Müstakil Grup uygulamasının oylamaların sonucunu değiştiremese de, parlamento konuşmalarının niteliği üzerinde sınırlı da olsa bir etkiye sahip olduğu iddia edilebilir. Yücel'in 1946 yılı Milli Eğitim Bakanlığı Bütçesi'yle ilgili yaptığı bir konuşmasında, Müstakil Grup Başkanı Ali Rana Tahran'ın bir sorusunu yanıtlarken yaptığı açıklama bu tespite örnek gösterilebilir. Yücel, Tahran tarafından sorulan sorunun daha önce Grup Genel Kurulu'nda görüşülerek reddedildiğini hatırlattıktan sonra "Yalnız Müstakil Grup, öbür grubun kararı ile mukayyet olmadığı için Ali Rana Tahran arkadaşımızın bu mevzuu sorması yerindedir, bunda şüphe yoktur" (24.12.1945: 336) sözleriyle konunun tekrar meclis gündemine taşınmasının gerekçesini açıklayarak, konuyu yeniden tartışmaya açmak zorunda kalmıştır.

Tek Parti döneminde "meclisin faaliyet merkezi, müzakere ve karar organı" (Binark, 2004: 484) olarak tanımlanan umumi heyet içtimaları yani genel

---

uygulanmasını denetlemek, gerektiğinde soru ve gensorular vermek, hükümetten açıklamalar istemek ve hükümeti güvenoyu istemeye zorlayabilmektedir. CHP Meclis Grubu toplantılarına görüş bildirme ve oy kullanma hakkı olmaksızın katılacak Müstakil Grup vekilleri, Meclis toplantılarında ise, görüşlerini kendi grup kararları yönünde ifade ederek oy kullanabileceklerdir (C. Koçak, 1989: 127). Meclis içinde karşıt görüşlerin öne sürülmesine, tartışmaların yapılmasına olanak tanıyan bu uygulama aynı zamanda siyasal sistemin meşruluğunu sağlayacak bir unsur olarak değerlendirilmiştir.

kurul toplantıları, 1924 Teşkilât-ı Esâsîye Kanunu'nun 21. Maddesi'nde "Meclis görüşmelerini dâhilî nizamname (içtüzük) hükümlerine göre yapar" ibaresiyle düzenlenmiştir. İncelenen dönem aralığı içinde (1939-1946) meclis görüşmelerinin usûl ve kuralları 2 Mayıs 1927 tarihli T.B.M.M. Dahilî Nizâmnâmesi'nde belirlenen kurallar dâhilinde yürütülmüştür.[135] İçtüzüğe göre; genel kurul toplantıları parlamento üye sayısının en az yarıdan fazlasının hazır bulunması ile ve sadece haftanın üç gününde toplanabilmektedir. Başkanlık divanınca hazırlanan toplantı gündemi, bilgi edinmeleri için görüşmelerden en az bir gün önce bütün milletvekillerine dağıtılmak zorundadır. Genel kurul toplantılarının en önemli safhasını oluşturan kanun tasarıları ve tekliflerinin müzakeresinde ise teklif ve tasarı metinleri en az kırk sekiz saat önce basılmış olarak milletvekillerine dağıtılmaktadır (İba, 2007: 99-113). Bu uygulamalar milletvekilleri ve vekillerin parlamento tartışmalarına hazırlanmasına olanak sağlamıştır.

1927 tarihli İçtüzük'te parlamento kürsüsünden "hitabet kürsüsü" adıyla söz edilmiştir. "Hitabet kürsüsünden kıraat etme"nin kuralları 25 baptan (bölümden) ve 236 maddeden oluşan nizamnamenin, yedinci ve sekizinci bölümlerinde düzenlenmiştir. İçtüzüğe göre: [136]

> Parlamento görüşmeleri içinde söz, reis (TBMM başkanı) tarafından verilir (Madde 83). Hiçbir milletvekili TBMM başkanından izin almaksızın söz söyleyemez. Söz, hitabet kürsüsünden söylenir ve Heyeti Umumiyeye hitap

[135] Osmanlı'dan günümüze parlamentoların işleyişini düzenleyen içtüzüklerle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. İba, 2007.

[136] 1927 tarihli T.B.M.M. Dahilî Nizamnamesi'nden günümüz Türkçesine uyarlanarak aktarılmıştır.

> edilir (Madde 84). Söz, talep ve kayıt sırasına göre verilir (Madde 85). Ancak, vekiller (bakanlar) sıraya bağlı olmaksızın söz isteyebilir (Madde 87). Görüşmeler sırasında söz kesmek, kişiliğe saldırı yasaktır (Madde 91). Bir kanunun veya bütçenin görüşülmesi sırasında her milletvekili hükümete veya mazbata muharririne istediği soruları sorabilir. Sorular sözler bittikten sonra sıra ile sorulabilir (Madde 111). Sorumlu vekilin, cevabını takiben yalnız soruyu soran milletvekili görüş beyan etme hakkına sahiptir (Madde 155). TBMM bütçe görüşmeleri sırasında ya da bir bakanlığın bütçesi görüşülürken, milletvekilleri sorular hakkındaki usule tâbi olmaksızın, istediği soruları vekile sorabilir ve lüzum gördüğü açıklamaları talep edebilir (Madde 156). Bir bakanlığa ait tasarı veya kanun teklifi görüşüldüğü sıra, sorumlu vekilin veya adına söz söyleyebilecek birinin mecliste bulunması şarttır (Madde 87).

Parlamento konuşmalarını ve tartışma usullerini düzenleyen yukarıdaki maddelerin, incelenen dönem aralığındaki uygulamalarına dair Tutanak Dergileri'nde yer alan kimi örnekler şunlardır: 11.6.1946 tarihli oturumda meclis başkanı *"Daha dört arkadaş söz aldı. Fakat Bakan da söz söylemek istiyor. Sözü evvela kendilerine veriyorum*" (172) diyerek İçtüzükte düzenlenmiş olan vekillerin sıraya bağlı olmaksızın konuşma yapabilmesine dair maddenin bir uygulama örneğini vermiştir. Yine İçtüzüğün 87. maddesinde belirtilen, görüşmeler esnasında sorumlu vekilin hazır bulunması şartına binaen 5.5.1944 tarihli görüşmede Yücel'in görüşme salonunda hazır bulunmadığı bir anda konuşmasına başlayan Konya Milletvekili Osman Şevki Uludağ *"Maarif Vekili burada yok sesleri"*yle uyarılmış, daha sonra ise kendisi *"Fakat ben de şimdi burada Maarif Vekilini göremiyorum, kime hitap edeyim!"*(4) diye sormuştur. 16.7.1943 tarihli konuşmasında Yücel *"Arkadaşlar, Yüksek Meclisiniz her mevzuda mütalâa dermeyan eder (ileri sürer) ve sonunda karar alır. Bu salâhiyeti katidir ve hududsuzdur"* diyerek İçtüzüğün 156. maddesinde yer alan bütçe görüşmelerinde her türlü sorunun sorulabilmesi hususuna değinmiştir. Tutanaklara yansıyan bir diğer içtüzük uygulaması ise milletvekillerinin sözlerinin kesilmesi üzerine "*Müsaade buyurunuz, ben nasıl sizi dinledimse ve*

müdahale etmedimse siz de beni öyle dinleyiniz. Söz sırası şimdi benimdir" tarzındaki sıkça tekrarlanan ifadelerdir. Dönemin parlamento konuşmalarının bir diğer özelliği, 1927 tarihli içtüzükte hükümet ya da yasama organı adına söz ala üyelerin konuşmaları 155. madde ile on beş dakika ile sınırlandırılmış olmasına karşın bu maddenin uygulanmayışıdır. [137] Süreyya Örgeevren (Bitlis), bir konuşmasında *"Arkadaşlar söze başlarken söz sırasının önden ve sonradan olması, buraya çıkan mebus arkadaşın sözünü uzun mu veya kısa mı söyleyeceği gibi bir havanın Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde esmediğini çok iyi bilenlerdenim"* (25.5.1939: 263) diyerek, bu uygulamaya gönderme yapmıştır. Parlamento görüşmeleri içinde konuşmaları herhangi bir süreyle kısıtlı olmayan milletvekilleri kimi zaman vekile yalnızca kısa sorular sormuş, kimi zaman ise gerekçeleri sayfalar süren sorular yöneltmiştir. Vekile soru sormanın dışında, özellikle hitabet yeteneği güçlü olan milletvekillerinin kişisel değerlendirmelerini aktarmak üzere oldukça uzun konuşmalar yaptığı da görülmektedir. Örneğin, Fazıl Ahmet Aykaç yazılı halde sekiz sayfa süren konuşması için "konferansa benzer bir harekette bulunuyorum" sözlerini sarf etmiştir (26.5.1942: 208). Dönemin ünlü hatipleri arasında yer alan Hamdullah Suphi Tanrıöver de 1946 Maarif Bütçe Görüşmeleri'nde aralıksız, yalnızca milletvekillerinin "devam devam" tezahüratlarıyla bölünen sekiz sayfaya denk düşen bir konuşma yapmıştır.

Parlamentoda konuşmalarının sınırlarını belirleyen unsurlar İçtüzük ve Anayasa'da düzenlenmiştir. Hakaret etmeme, kötü söz söylememe gibi usule ilişkin esaslar içtüzükte düzenlenirken içeriğe ilişkin esaslar ise Anayasa'da düzenlenmiştir. 1924 Anayasası'nın Yasama Görevi başlıklı ikinci bölümünün 16.

[137] Bu madde, VIII. Dönem tartışma mevzu edilmiş, 1948 yılından sonra uygulanmaya başlamıştır (İba, 2007: 254, 89 dn.)

maddesinde belirtilen milletvekili andında "Cumhuriyet'in esaslarına sadakatten ayrılmayacağım Vallahi" şeklinde edilen yemin ve yine Anayasa'nın 1. maddesinde yer alan "Türkiye Devleti bir Cumhuriyettir" maddesine gönderme yapan 102. maddeye göre "Devletin şeklinin Cumhuriyet olduğu hakkındaki birinci maddenin değişikliği ve başkalama yapılması hiçbir türlü teklif dahi edilemez" (Akt. Şakar, 1990) düzenlemeleri ile parlamentoda Cumhuriyet rejimine, ilke ve inkılâplara karşı görüş dile getirmek yasaklanmıştır. Bu yasağın incelenen dönem aralığı içinde kimi zaman milletvekilleri tarafından meclis kürsüsünden dile getirildiği görülmektedir. Örneğin:

> *Cevdet Kerim İncedayı (Sinop):* Türkiye Devleti'nin şekli Cumhuriyettir, bunun üzerinde hiçbir suretle bu devletin hayatı müddetince konuşulamaz ve bunu Türk milletinin vicdanı yasak etmişse, bunun gibi bütün milletin ruhuna sinmiş ve bütün milletçe benimsenmiş olan C.H.P. nin prensiblerine itaat ve uygunlukla çalışmak vicdanî duygu ve mecburiyetinde isek, bu inkılabın başından beri inkılabcı olan bu mecliste elbette ki daima inkılabçılıkla muttasaftır ve öyle kalacaktır. Burada bunun dışında hiç kimse düşünemez ve düşünmesi yasaktır (15.5.1940: 192).
>
> *Süreyya Örgeevren (Bitlis):* Arkadaşlar şu hakikati belirtmeğe mecburum, ihtilali yaratan bu meclisti, inkılabı yaratan bu meclistir. Büyük Türk ihtilali ve büyük Türk inkılabı meclis demektir. Meclis demek, ihtilal ve inkılab demektir. Büyük Türk ihtilali demek, Türkiye Büyük Millet Meclisi demektir. …Bütün dünya iyi bilmelidir ki, Türkiye Büyük Millet Meclisi hariminde inkılâb ruhuna münafat teşkil edecek bir zihniyeti kafasında tutan değil, hayalinde yaşatan insanın kafasını ezmek lazım gelir (15.5.1940: 184)

TBMM'deki konuşmaların Anayasa'da yer alan bir madde gereği kamuya açık olduğu da belirtilmelidir. 1924 Anayasası'nın Yasama Görevi başlıklı ikinci bölümünün 20. maddesinde "Meclis görüşmeleri herkese açıktır ve olduğu gibi yayılır" şeklinde düzenlenmiş uygulamaya göre, yapılan konuşmalar kayıt altına alınmış, tartışmalı ve kritik görüşmeler ise gazetelere yansımıştır.[138] Tutanaklarla

[138] Günümüzde TRT 3- Meclis TV ile canlı olarak yayınlanan parlamento görüşmelerinin, dönem içinde kamuya iletilmesinin tek aracı gazetelerdir. Özellikle, hükümet yanlısı ve

kayıt altına alınan konuşmalar parlamento üyeleri tarafından zaman zaman söylediklerinin ve söylemediklerinin ispatı olarak kullanılmıştır. "Zabıtlar buradadır ben … demedim", "Zabıtlara bakarız", "Sözlerini zabıtlardan alır, neler arzu ediliyorsa tetkik ederim" gibi ifadeler, Yücel'in 23.5.1945 tarihli oturumdaki konuşmalarında geçen örneklerdir.

Yazılı bir kurala tabi olmamasına karşın parlamento konuşmalarının analizi sırasında tespit edilen bir diğer usul de milletvekillerinin kürsüden birbirlerine hitap ediş biçimleridir. İncelen dönem aralığı içinde milletvekillerinin kürsüden seslenirken "Arkadaşlar, Arkadaşlarım, Sayın Arkadaşlar, Muhterem Arkadaşlar, Pek Muhterem Arkadaşlar" gibi hitaplar kullandığı gözlenmiştir.

Milletvekillerinin konuşmalarında, yasal temellere dayanan resmi nitelikte değerlendirmeler yapma, açıklamalar getirme gibi bir formal konuşma tarzının dışında kendi hayatına dair hikâyeler anlatma, tecrübelerini ve anılarını dile getirme, duygularını ifade etme gibi kişiselleştirme öğelerinin sıkça kullanıldığı informal bir konuşma tarzı da dikkat çekmektedir. Retoriksel bir anlatım tekniği olan kişiselleştirme unsurunun parlamento konuşmaları içinde kullanımına dair kimi örnekler aşağıda sunulmuştur:

> Hiç unutmam, bundan 30-35 sene evvel bir gece İstanbul'da Türk Ocağı'nda yine böyle söylenip duruyordum (İsmail Hakkı Baltacıoğlu, 30.5.1945: 521).
>
> Ben üç çocuk babasıyım; biri doktor, biri yüksek mühendis, diğeri yüksek ticaret mektebinden çıkmıştır. Binaenaleyh söylediklerim kulaktan duyma, uzaktan görme değil işin içinden görülmüş vakalardır (Şefik Türsan, 24.12.1945: 328).
>
> Memuriyet hayatımın acı bir hatırasını arzetmek zorundayım. Ben yüksek öğretim umum müdürü iken bir hukuk fakültemizden 70-80 talebenin

---

muhalif gazetelerinin parlamento konuşmaları içinden seçtikleri cümleleri gazete başlıklarına yansıtarak haberleştirdikleri görülmektedir.

> Devlet Şûrası notlarından şikâyet ettiklerini hatırlarım (Reşat Şemseddin Sirer, 11.6.1946: 163).
>
> Bundan dört sene evvel benim bir akrabam İstanbul'a geldi. Bugün Tıp Fakültesinde okuyor. Tesadüfen bu fakültede Profesör Schwarz'a rast geldik… (*Avram Galanti Bodrumlu,* 11.6.1946: 151).

Parlamento konuşmalarının diğer bir özelliği ise milletvekillerinin kürsüde söz almak dışında, konuşmalara oturdukları yerden tepkilerini gösterme biçimleridir. Tutanak Dergilerine yansıdığı biçimiyle, "alkışlar", "bravo sesleri", "yaşa var ol! sesleri", "gürültüler", "gülüşmeler", "söyle hakkındır sesleri", "müzakere kâfi sesleri", "devam devam sesleri", "çok doğru sesleri", "Allah muvaffak etsin sesleri" "çok güzel sesleri" gibi memnuniyet ve memnuniyetsizliği gösteren ifadeler parlamento konuşmalarının tipik özellikleri arasında yer almaktadır.

2.2.3.3. Yücel'in Parlamento Retoriğinin Biçimsel Özellikleri: Konuşmaların Yapılandırılması Dil ve Anlatım Özellikleri

Yücel, parlamento görüşmelerinde öncelikle öneri ve değerlendirmeleri dinlemiş ve genellikle oturumların sonlarına doğru söz almıştır. İlk kez söz aldığı her oturumda Cumhuriyet devri içinde kendisinden önce maarif teşkilatının gelişmesine katkıda bulunmuş vekilleri, mevcut parlamento içindeki milletvekillerini, eğitim teşkilatında görev yapan kadroları övücü/yüceltici konuşmalar yapmıştır. Epideiktik konuşmalar olarak da adlandırabilecek olan bu konuşmalar metinlerin giriş kısmını oluşturmaktadır. Girişin hemen ardından, özellikle maarif ve beden eğitimi teşkilatı bütçe görüşmelerinde öğrenci sayılarına, öğretmen sayılarına, açılan okul vb. sayılara ilişkin önceki yıllarla karşılaştırmalara dayanan istatistiksel veriler aktarmıştır. Daha sonra ise konuşmalarına kendisine yöneltilen soruları, önerileri yanıtlamakla devam

etmiştir. Ancak, konuşmaların gelişme bölümü olarak adlandırılabilecek bu kısımlarda Yücel, kendisine yöneltilen talep, temenni, öneri, eleştiri tarzındaki ifadelerin tamamına karşılık vermemiştir.[139] Yanıt vermeyi tercih ettiği sorulara ise kimi kez milletvekillerinin sözlerinin bitiminin ardından şahsa yönelik açıklamalarla, kimi kez ise oturumların en sonunda şahıs ismine gönderme yapmaksızın genel ifadelerle ve toplu olarak karşılık vermiştir. Yücel, oturumların seyrine göre ihtiyaç duyduğu hallerde tekrar tekrar söz almıştır. Genellikle oturumların kapanış konuşmalarını da Yücel yapmıştır. Kapanış konuşmaları da açılış konuşmaları gibi övgü dolu sözlerden oluşmaktadır. Epideiktik türe dâhil edebileceğimiz bu konuşmalar, milletvekillerini aldıkları kararlar dolayısıyla gururlandırmaya, duygulandırmaya ve yapılanların tarihsel önemini vurgulamaya yönelik ifadelerden oluşmaktadır. Üniversiteler Kanunu Görüşmeleri'nin ardından yaptığı kapanış konuşması bunun bir örneği olarak aşağıda sunulmuştur:

> Aziz arkadaşlarım, yüksek heyetinizin yeni seçime gideceği şu günlerde ivedilikle konuştuğunuz Üniversiteler Kanunu tasarısı her bakımdan dikkatle incelenmiş sayılmalıdır. Ana hükümleri içine alan hemen her madde üstünde, bu kürsüden bazan saatlerce duruldu, tartışıldı, görüşüldü. Kanunun, diyebilirim ki, hiçbir noktası dikkatinizin ışığından, ilginizin faydasından mahrum kalmadı. Çetin konuşmalar oldu, yoruldunuz. Fakat Türkiye'de her kudretin kaynağı ve toplanış merkezi olan Büyük Millet Meclisi'nin yedinci dönemi onu şerefli tarihinde Üniversiteler Kanunu'nu çıkarmakla anacaktır (Güzel sesleri).
>
> Arkadaşlarım, Büyük Meclis'in bu döneminde dört fakültesi ile ve yeni şubeleriyle İstanbul Teknik Üniversitesi'ni kurdunuz. Bir yıl sonra mezun verecek Ankara Fen Fakültesi sizin eserinizdir.
>
> Arkadaşlarım; Türk üniversiteleri ve Türk bilginleri size minnettardır. Yıllar geçtikce ve geçen yıllarla mukayese imkânı artıkça bu minnetini daha derinden duyacaklardır. Bu kanunla onların kişiliklerini tanıdınız, hürriyetlerini tamamladınız. …bu çalışkan ve mütevazı Türk çocukları

[139] Parlamentoda maarif vekiline yöneltilen soru ve eleştirilere zaman zaman maarif encümeni ve mazbata muharriri unvanını taşıyan kişi yanıt vermiştir. VI. ve VII. Dönem içinde bu görevi üstlenen kişi İbrahim Alâeddin Gövsa'dır.

> gösterdiğiniz babacan alakayı hiçbir zaman unutmıyacaklardır, buna inanınız. Türk üniversiteleri, bu kanunla kazandıklarını bilgide ve ahlakta gösterecekleri başarı ve olgunlukla size ödeyeceklerdir buna itimad buyurunuz (13.6.1946: 239-240).

Maarif vekilinin, milletvekillerine yönelik övgü dolu sözleri, vekillerin görüş ve temennilerini iletirken Yücel'in kişiliğine, çalışmalarına, mesleki başarısına yönelik övgü dolu sözlerle karşılık bulmuştur. Parlamento görüşmeleri içinde milletvekillerinin birbirlerine ve vekile yönelik övgü dolu sözlerinin politik konuşmaların bir özelliği olduğu belirtilmelidir. Övgülerin ardından gelen eleştirileri hafifletmenin bir yolu olarak kullanılan iltifat dolu sözler ayrıca parlamento görüşmelerinin bir üslûp özelliği olarak da kaydedilmelidir. Milletvekilleri, Yücel'e yönelik övgü dolu giriş konuşmalarında onun çalışkanlığı, uzmanlık bilgisi, mesleki tanınmışlığı, bilim, fikir ve sanat eserlerindeki başarılarını öne çıkarmışlardır. Milletvekillerinin Yücel'e iltifat ederken seçtikleri ifadelerden bazıları şunlardır:

> "Her derde çare bulmak isteyen genç, basiretkâr muhterem Maarif Vekilim" (İstamat Özdamar, 25.5.1939: 252), "Alnı, garbin ve bizim dehalarımızla temas etmiş, hakikî irfanla tenevvür eden Maarif Vekili" (Fuad Gökbudak, 25.5.1939: 253), "Alim ve gayretli, muhterem ve dirayetli Maarif Vekilimiz" (Berç Türker, 25.5.1939: 254), "Bugün mesleğinde, cidden sayılı bir üstad olarak tanınan Maarif Vekilimiz" (Osman Şevki Uludağ, 17.4.1940: 77), "Çekirdekten yetişerek, bu mevkiye gelen … Genç ve bilgili Maarif Vekilimiz" (Hakkı Kılıçoğlu, 13.5.1940: 90), "Kıymetli memleket adamı, aynî derecede kıymetli ilim, fikir ve kafa adamı Maarif Vekilimiz (Ali Süha Delilbaşı, 26.5.1944: 266), "Hem hâkim, hem edip, hem sanayii nefiseye âşina ve nice nice işler başarmış ve daha da başaracak olan muktedir vekilimiz" (Nazım Poroy,), "Değerli bir sanat ve bilgi adamı olan Milli Eğitim Bakanımız" (Reşad Nuri Güntekin: 24.12.1945: 322), "Anadolu'da halk hükümeti kurulduğundan beri teşebbüslerinde muvaffakiyetler kazanmış genç devlet adamı" (İsmail Hakkı Baltacıoğlu, 24.12.1945: 322), "Dikkatiyle, uyanıklığı ile, zekâsı ile, çalışkanlığı ve sevimliliği ile, talim, terbiye heyetinin başında, teknik öğretim ve ilköğretimin başında, diğer maarif şubelerinin başında bulduğu veya bu mevkilere getirdiği arkadaşlariyle ahenkli bir mesainin yolunu bilen ve Cumhuriyetin başarılı Bakanlarından biri haline gelen Yücel" (Şerat Şemsettin Sirer, 23.5.1945: 297) gibi.

Yücel, konuşmaları esnasında dinleyicilere yani milletvekillerine genel olarak "Arkadaşlar, Arkadaşlarım, Sayın Arkadaşlar, Muhterem Arkadaşlar, Aziz Arkadaşlarım" sözleriyle hitap etmiştir. Milletvekilleri ise Yücel'e yani vekile seslenirken; "Sayın, Saygıdeğer, Muhterem, Yüce Maarif Vekilimiz" ifadelerini kullanmışlardır. Bu ifadeler, maarif vekili ile milletvekilleri, diğer bir deyişle parti merkez kurulu üyesi ve hükümetin temsilcisi ile yasama organı üyeleri arasındaki hiyerarşik ilişkinin göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Yücel, parlamento konuşmalarında kendisini vekillik görevinin yanı sıra "îcra mümessili", "milli eğitim işlerinde CHP Hükümetinin sorumlu bir üyesi", "Hükümetin naçiz bir uzvu" gibi ifadelerle hükümetin bir temsilcisi olarak konumlandırmıştır.

> Maarif vekili sıfatile dahil bulunduğum Hükümetin müşterek mesuliyetini de taşımaktayım. Ben sadece Maarif Vekili değilim (25.V.1939: 265).
>
> Burada, bu kürsüde yalnız Bakan olarak değil mesul bir Hükümet adamı sıfatile bulunuyorum (13.V.1940: 100).
>
> Maarif vekilliği verdiğiniz bu arkadaşınız (diğer) vekaletlerin de müşterek mesuliyetine dahil bir vatandaştır (26.V.1943: 248) gibi.

Maarif vekilinin, hükümetin temsilcisi konumu milletvekillerinin konuşmalarında karşılık bulmuştur. Örneğin: sorularının yanıtlarını talep eden Süreyya Örgeevren Yücel'e yönelik olarak "Hükümet bize bu kürsüden bahsetsin" (15.5.1940: 186) sözlerini sarf etmiştir.

Yücel konuşmalarında milletvekillerini ise "Siz milletvekillerisiniz, sizler Türk milletini temsil ediyorsunuz", "Size ve temsil ettiğiniz millete ifade edebilirim ki", "Türk milletini temsil eden Büyük Millet Meclisi" gibi ifadelerle yasama organının işlevlerine gönderme yaparak, milli iradenin temsilcileri olarak

tanımlamıştır. Konuşmalarında hükümet ve TBMM üyeleri arasındaki farkı açığa çıkarır biçimde, genellikle hükümetin görüşlerini, önerilerini milletvekillerine aktarırken "biz", "bizim için", "bize göre", "biz diyoruz ki" gibi kelimeler kullanmıştır. Buradaki "biz" zamirinin kararları tartışılan ancak son haddede kabul edilen Parti Meclis Grubu'na işaret ettiği belirtilmelidir. Yücel, kendi düşüncelerinden bahsederken ise "biz" ya da birinci tekil şahıs zamiri "ben" yerine aynı anlama gelen ancak daha mütevazı bir içeriğe sahip olan "bendeniz" sözcüğünü tercih etmiştir.

Hasan-Âli Yücel'in parlamento konuşmaları anlatım özellikleri (dili, kelime dağarcığı, cümle yapısı) bakımından genel dinleyici kitlesine seslendiği 19 Mayıs söylevleri ve radyo konuşmalarından farklıdır. Bu farkın temel nedeni, konuşma konusunun ve dinleyici kitlesinin farklılaşmasıdır. Parlamento konuşmalarında, uzman ve seçkin bir topluluğa seslenen Yücel çoğunlukla verilere dayanan teknik bir dil kullanmıştır. Ancak, uzun ve tartışmalı geçen oturumlarda teknik dilin dışında zaman zaman gündelik dile yakın bir anlatım tarzını tercih ettiği görülmektedir. Diğer iki konuşma türünde, anlamı hareketlendirmek ve dinleyicilerin dikkatlerini canlı tutmak için başvurduğu ikilemeler, tekrarlar, tezatlar ve abartmalar, konuşma dilinin bir özelliği olan devrik cümle yapılarından yararlanma gibi tekniklere, içeriğin ve anlamın öne çıkarıldığı bu konuşma türünde yer vermemiştir. Yücel'in parlamento konuşmaları sırasında sıkça kullandığı anlatım tekniklerinden birisi tanımlama/açıklama bir diğeri ise özetlemedir. Parlamentoda görüşmelerin içeriğini sınırlandırmak, tartışmaları istediği yöne çekmek, dinleyicilerin konuyla ilgili nasıl düşüneceğini kontrol etmek için başvurduğu tanımlama tekniği

mesleki uzmanlık alanlarından beslenmektedir.[140] Dil konusundaki uzmanlığından yararlanarak parlamento konuşmaları içinde kimi zaman kelimelerin kökenleri ve anlamlarına yönelik açıklamalar da yapmıştır. Örneğin, *Etüd Kitabı Olarak Kullanılmak Üzere Eski Harflerle Basılmış Olan Kitabların Okul ve Kültür Kurumları Kitab Evlerine Konulmasının 1353 Sayılı Kanun Hükmüne Aykırı Olup Olmadığının Tefsiri Hakkında Görüşmeler'*de (10.V.1939) tartışmaların, kültür kurumlarının neler olduğu üzerine odaklanması üzerine Yücel, tartışmaları sonlandırmak amacıyla dil konusundaki uzmanlık bilgisine başvurarak "kültür kurumları" tabirini açıklama yoluna gitmiştir:

> 'Kurum' eskiden kullanılan ve şimdi de kısmen kullanılmakta olan 'müessese'nin mukabili 'kurmak'tan gelen bir kelimedir. Böylece kurum tabiri çıkmıştır. 'Kültür kurumu' Maarif cemiyetinin ismi hassıdır. Burada kullanılan ismi cemidir. Kültür kurumları deyince 'maarif müesseseleri' manası anlaşılır. Onun için cemi (çoğul) ve müfret (tekil) olduğuna göre bu kelimenin mahiyeti değişiyor…[141]

Dinleyicilerin dikkatlerini toplamak, önemli gördüğü yerleri bir kez daha vurgulamak için kullanılan özetleme tekniği ise ara ifadelerle desteklenmiştir. Uzun konuşmaları birbirine bağlamak için kullanılan ara ifadelerde Yücel neyi, ne amaçla yaptığını belirterek konuşmalarına devam etmiştir:

---

[140] Türk Parlamento Araştırma Grubu tarafından hazırlanan, İsmet Binark'ın kaleme aldığı *Türk Parlamento Tarihi TBMM VI. Dönem (2004*) başlıklı dört ciltlik eserde, VI. Dönem TBMM üyeleri uzmanlık alanları ve mesleklerine göre sınıflandırılırken Yücel'in mesleği edebiyat ve maarif (83); uzmanlık alanı ise dil ve maarif (85) olarak belirtilmiştir.

[141] Yücel'in tartışmaları yönlendirmek amacıyla kelimenin anlamlarına yönelik açıklamaları parlamento görüşmeleri içine kimi zaman eleştiriyle karşılanmıştır. Örneğin, Yücel 10.5.1939 tarihinde "kültür kurumları"nı tanımlayışından ardından Ziya Gevher Etili "Kelime oyunu yapmayalım. Kelime oyunu yaparak mutlak bir kelimenin kanuna girmesine müsaade etmeyelim. Kelime oyunu Büyük Millet Meclisi'nde yer almamalıdır. Bu Meclis, oyuna gelmez" diyerek eleştirilerini dile getirmiştir.

> Sizi fazla yormamak için bütçemiz hakkında esaslı rakamlar üstünde ve esaslı meseleler üstünde bu kısa izahları yaptıktan sonra, arkadaşlarımın işlerimiz hakkındaki tenkitlerine yine kısaca cevap vermek istiyorum (25.5.1939: 267) .
>
> Şimdi bütçemizin bu şekilde bir mukayesesini yaptıktan sonra, gerek bütçe heyeti umumiyesinin müzakereleri esnasında ve gerek bugün Maarif bütçesinin heyeti umumiyesi konuşulurken arkadaşların temas ettikleri cihetlere cevap vermeye çalışacağım (25.5.1944: 289).

Yücel eleştirilere karşılık verirken genellikle olumlu, yapıcı, yumuşak bir üslup kullanmıştır. Altı yıllık dönem aralığı içindeki parlamento konuşmalarında sert ve ağır bir üslupla tartışma içine girdiği tek bir durum gözlenmiştir.[142] Bir konuşma dışında Yücel, milletvekilleri tarafından yapılan eleştirileri "samimiyetlerinin bir işareti" olarak değerlendirmiş, milletvekillerinin olumsuz kimi zaman sert bir üslupla ifade ettikleri duygu ve düşüncelere karşı empatiye dayanan açıklamalar yapmıştır. Örneğin:

> … aynı kötümserliği ve aynı pesimizmi görmüş ve sezmiş bulunuyoruz. Bunu çok tabii bulmaktayım. Bu memleket çocuklarına baba şefkatiyle bakan insanların onların bulundukları vaziyetten daha iyi olmalarını istemesinden daha tabii bir şey olamaz. Ne diyeyim, tenkit mi diyeyim, temenni mi diyeyim bilmiyorum. Her ne olursa olsun bu ruhça rahatsız olmuş bulunmanın ifadesini; aynı baba duygusu ve üstelik bütün memleket çocuklarının terbiye mesuliyetini üzerine almış ve bunu vicdanının en küçük zerrelerine kadar duymuş bir insan sıfatiyle düşünmemek ve bunlar hakkında aynı samimiyet ve aynı cüretle konuşmamak benim de elimden gelmiyecektir (26.5.1942: 314)

---

[142] Emin Sazak'la karşılıklı tartışmaya dönüşen Köy Enstitüleri Kanunu Görüşmelerinde yaptığı konuşmasında Yücel, Sazak tarafından konuşmasının "tezyif" (alay, küçültme) olarak değerlendirilmesi üzerine, Sazak'ı yanıtlarken sert bir üslup kullanmıştır. Meclis başkanının oturuma ara vermek zorunda kaldığı bu tartışmalarda Yücel'in söylediği sözler parlamento konuşmalarının usulüne yönelik göndermeler içermesi nedeniyle önemli bulunmuş ve bir kısmı aşağıda sunulmuştur:

"Emin Sazak diyor ki; «arkadaşımız azıcık muvaffak olunca çileden çıkıyor.» Nerede konuşuyoruz efendim, nerede konuşuyoruz? Çileden çıkmak ne demektir, azıcık muvaffak olmak ne demektir? İşte bunun adına tezyif derler. Yoksa ben kendilerine, hürmetsiz bir tek kelime söylemedim ve söylemem. … Sonra «Beyefendi, hoca mıydı, talebe miydi?» bu tarzı ifade bu millet kürsüsünün tarzı ifadesi midir? Beyefendi hoca mıydı, talebe miydi? Böyle mi konuşacağız? Huzurunuzda, Türk Milletini temsil eden Büyük Millet Meclisinin huzurunda. Beyefendiyi kaldıran sizsiniz. Beyefendi tezyif değil de benim adam gibi konuşmam mı tezyiftir? (23.5.1945: 318-319).

Diğer iki konuşma türünde yer vermediği eski ve yabancı sözcük kullanımına bu tür içinde sıkça rastlanmaktadır. Bu çerçevede, Osmanlıca kullanımına ilişkin çok sayıda örnek vermek mümkündür. Seçilen bazı örnekler şunlardır: "deruhte, tavsif, mühtelifünfih, müteveccih, iktiran, temdit, dematır, iltihak, mebde, münteha, iktifa, ıstırar, müteaddit, teşettüt, teadül, taallûk, usul-u tahrir, tebahhur, baid, muttali, müntesik, müftehir, tegafül, silsile-i meratib, amme maslahatı, neşvünema, darülelhan…" Yücel, ayrıca parlamento konuşmalarında; "politeknik, realite, prestij, parprensip, ansabl, eliminatuvar, endikasyon, palyatif, puresciense, demonstrasyon, paramiliter, restorasyon, konstüktif, seleksiyon, palpaple"[143] gibi yabancı sözcük kullanımına da yer vermiştir. Çoğunluğu terim niteliğinde olan Batı kökenli sözcükler kullanırken, genellikle Türkçe karşılıklarını da kullanmıştır.

Türkçe'ye son derece hâkim olan, Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nde Etimoloji Kolu Başkanlığı yapan, dilde sadeleştirme ve yeni terim arama faaliyetleriyle ilgili komisyonlarda görev alan Yücel'in parlamento konuşmalarındaki eski ve yabancı sözcükleri kullanım sıklığı çeşitli nedenlerle açıklanabilir: Nedenlerinden biri, dönem içinde henüz terimlerin tamamının Türkçe karşılıklarının bulunmamış olmasıdır. Günümüzde yaygınlık kazanmış *doçent, senato, burs, restorasyon, deplasman, antrenör, monitör, federasyon, potansiyel, paralel* gibi kimi sözcükler dönem içinde yeni yeni kullanılmaya başlanmıştır.[144] Bir diğer nedeni ise aynı toplumsal kökenden gelen, tamamı

[143] Tutanaklarda yazıldığı şekilde aktarılmıştır.

[144] Örneğin: Yücel'in 1944 Maarif Bütçesi görüşmelerinde "öğretmen ve öğrenci sayısında aşağı yukarı paralel bir yükselme görülmektedir" sözleri ardından, Konya milletvekili Dr. Osman Şevki Uludağ "Paralel? Ne demektir paralel?" diye sorar. Meclis içerisinden "muvazi" sesleri yükselir (25.V.1944: 289).

Osmanlı İmparatorluğu devrinde doğmuş ve yetişmiş politik seçkinlerin dil kullanımlarındaki ortaklıklardır. Söylendiği ve söyleyenlerinin yetiştiği dönemlerin özelliklerini yansıtan, zaman zaman günümüz Türkçesine göre hayli ağır sayılabilecek, diğer parlamento üyelerinin de konuşmalarında sıkça geçen eski ve yabancı sözcük kullanımı, dönemin dil çalışmalarının bir yansıması olarak Türkçe kullanımına önem verilmesini talep eden vekiller tarafından kimi kez eleştiriyle karşılanmıştır. [145] Eleştirilere karşılık Yücel, konuşmalarında yabancı sözcük kullanmayı sınırlandırmaya yönelmiştir. Örneğin: "Affedersiniz federasyon kelimesi maalesef dilimden kaçtı. Frenkçe kelimeler insanın ağzından böyle kaçıyor", "Frenkçe bir kelime söyleyeceğim affınızı rica ederim. Restorasyon" gibi. Ancak yine de Yücel de dahil olmak üzere parlamento konuşmalarında vekillerin duygu ve düşüncelerini en iyi şekilde anlatmaya yaracak, kendilerini en iyi ifade edecek kelime ve kelime grupları nelerse konuşmalarında onları kullanmayı tercih ettikleri görülmektedir.

[145] Parlamento konuşmalarının biçimsel özelliklerine ilişkin eleştiriler arasında yer alan, eski ve yabancı sözcük kullanıma yönelik değerlendirmeler, milletvekillerinin dile bakışını ve dönemin dilsel gelişmelerini örneklemesi bakımından önemli görüldüğü için bir örneği aşağıda sunulmuştur:
"Sırası geldiği vakit burada kelime üzerinde oynarız. Maarif Vekâleti sık sık bize Türkçe kelimeler sunar, memnun oluruz. Fakat bazen da niçin acaba kendisi ecnebi kelimeler sunmakta ısrar eder? Meselâ evvelce görmüştüm, bir ansambl tedrisat vardır. Bu nedir? diye sorduk. Bir arkadaşımız cevap verdi, küme tedrisât demektir, dedi. Şimdi bir de deplasman var. İki defa aynı cümle içinde bu kelime geçmiş. Lügate baktım, öğrendim, yer değiştirme demekmiş «Antrenör» kelimesi senelerdenberi söylendiği için konulmuşmuş. Şimdiye kadar pehlivanlarımız arasında antrenmana idman ve antrenöre de idmancı derlerdi. Antrenör tâbirine ne lüzum vardır? «Monitör» bunu da bu sefer gördüm. Onu da bilmiyordum lügate baktım öğrendim, müzakereci demekmiş. Bir de «Sürveyyan» tâbiri vardır, o da «gözetleyici» mubassır demekmiş" (5.5.1944: 6)

2.2.3.4. Parlamento Retoriğinin Genel Stratejileri

Maarif vekili unvanıyla parlamentoda hükümetin temsilcisi olarak konumlanan Yücel, milletvekilleri tarafından yapılan kanun önerilerine, politika ve uygulamalardaki eksikliklere yönelik eleştirilere; hükümetin politika ve uygulamalarının olumluluklarını öne çıkaracak örnekler gösterme, karşıtlıklar kurma, rasyonel kanıtlara başvurma, dramatikleştirme ve otoritelere atıf gibi retoriksel stratejilerden yararlanarak karşılık vermiştir. Yücel'in parlamento konuşmalarının tematik analizinde sıkça gönderme yapılacak bu stratejilerin genel olarak hangi amaçlarla ve hangi argümanları desteklemek için kullanıldığını belirlemek için bu kısımda kısa bir değerlendirme yapılacaktır. Ancak, kategoriler halinde ele alınan ve birbirinden ayrıştırılan retoriksel stratejilerin çoğunlukla aynı amaçlar doğrultusunda ve iç içe kullanıldığı belirtilmelidir.

Yücel'in parlamento konuşmalarında açığa çıkan retoriksel stratejilerden ilki, eski ve yeni karşıtlığıdır. Eski-yeni karşıtlığının TBMM'de geçen tartışmaların genelinde tartışmaları sonlandıran, karşı argüman üretimini donduran bir "anahtar strateji" olarak kullanıldığı görülmektedir. Eskide var olanın ama yenide olmayanın söylenmesi bir anlamda eskinin olumlu yanlarının öne çıkarılması meclis içinde, vekilleri "irtica yanlılığı"na ya da rejim karşıtlığına kadar götürülebilecek tehlikeli bir konumdur.[146]

---

[146] Parlamento görüşmeleri içinde, Osmanlı geçmişine ait olan yani "eski"ye yönelik değerlendirmelerinin ele alınış biçimini, vekillerin "eski"ye ait olana yönelik algılarını açığa çıkaran tartışma örneklerinden biri *"Etüd Kitabı Olarak Kullanılmak Üzere Eski Harflerle Basılmış Olan Kitabların Okul ve Kültür Kurumları Kitab Evlerine Konulmasının 1353 Sayılı Kanun Hükmüne Aykırı Olup Olmadığını Tefsiri Hakkında Görüşmeler" (TBMM Zabıt*

Yücel'in konuşmalarında "eski devirler ve Cumhuriyet devri" karşıtlığının hem bir tema hem de bir strateji olarak açığa çıktığı görülmektedir. Yücel'in ifadesiyle "Cumhuriyet devri"nde yapılan işlerin yani ilerlemenin/medenileşmenin boyutlarının açıklanması esnasında bir tema olarak açığa çıkan eski-yeni karşıtlığı hem hükümetin eğitim alanına ilişkin uygulama ve politikalarının övülmesi hem de uygulamalara yönelik "eski devirlerde böyle bir şey vardı şimdi bu eksik" türünden eleştirileri çürütmek için bir strateji olarak kullanılmıştır.

Yücel, özellikle giriş konuşmalarında geçmişle mevcut anı karşılaştırmıştır. Bu karşılaştırmaların iki cephesi vardır: "uzak geçmiş" diyebileceğimiz Osmanlı devri ve "yakın geçmiş" yani Cumhuriyet'in kuruluşundan o güne kadarki süreç. Konuşmalarda uzak geçmişe/eskiye yönelik göndermelerin amacı, Yücel tarafından;

> Daha evvel yapılmış, fakat bizim rejimimizin yüzde yüz halline muvaffak olduğu dâvaların nasıl evvelce yarım kalmış, gerçekleşmemiş olduğunu göstermek, hem bir tarihî hakikati meydana koymak, hem de bu rejimin ve o rejimin başında bulunan büyük insanların nelere muktedir olduğunu göstermek bakımından bir kıymettir (3.4.1942: 72).

sözleriyle açıklanmıştır. Genel girişlerde yer alan rejimin ve önderlerin övgüsünün yanı sıra, konuşmalarının gelişme kısımlarını oluşturan eleştirilere

---

Ceridesi, Devre VI, Cild 2, İçtima F, Onuncu İnikad, 10.V.1939, s.38-41)'dir. Tartışmalar Maarif Vekaletinin, 1 Kasım 1928 tarihli 1353 sayılı kanunla yasaklanmış eski harflerle basılmış bazı kitaplarının etüd kitabı olarak okul ve kültür kütüphanelerinde kullanılmak üzere satın alınabilmesi için tefsir yoluyla yetki istemesi üzerine başlamıştır. Karşı çıkan vekiller önergeyi sert sözlerle eleştirerek, yapılmak isteneni inkılaplardan "rücû etmek" (geri dönme, vazgeçme) olarak değerlendirmiştir. Görüşmelerde ilk konuşmayı yapan Ziya Gevher Etili (Çanakkale) eleştirdiği önergeyi Büyük Millet Meclisi'nin kabul edemeyeceğini belirterek "Bu mazbatada beyan edilen mütaleatta bir rücû (geri dönme, vazgeçme) şekil ve kokusu vardır. Hatta açık bir rücû. Biz şimdiye kadar yaptığımız büyük inkılâbların hiç birisinden rücû edemeyiz" sözleriyle maarif vekilini eleştirmiştir.

yanıtlarda ise eski-yeni karşıtlığına mevcut hükümetin, maarif vekaletinin ve vekaletin parçaları olarak görülen öğretmen, öğrenci, programlarının övgüsü amacıyla başvurmuştur. Örneğin, Yücel, eski rüştiyelerle mevcut ortaokulların karşılaştırılması üzere "Hiçbir devirde, Cumhuriyet devrinde olduğu kadar halk ile hükümet maarife bu kadar ehemmiyet vermemiştir ve hiçbir devrin hükümeti, elindeki imkânları bizim kadar sarf edip bu ihtiyaca cevap vermeğe çalışmamıştır" derken; meclis içinde lise mezunlarının bilgi bakımından eksikliklerinin eleştirilmesi üzerine ise "Çalışma ve liyakat itibariyle hiçbir devirde böyle talebe yetişmemiştir, hiçbir devirde Cumhuriyet devri liselerinin yetiştirdiği liyakatte talebe görülmemiştir" gibi açıklamalarla karşılık vermiştir.

Eski devirler, karşılaştırmaların yanı sıra konuşmalar içinde olumsuz örnek kullanımının da adresi olmuştur. Olumlu örnekler ise. "ileri memleketlerin maarif uygulamalarından" seçilmiştir. "İleri", "medeni", "müterakki", "gelişmiş" gibi sıfatlarla anılan "garp" ülkelerindeki uygulamalar, yapılan ve yapılacak uygulamalarının doğruluğunun bir kanıtı olarak kullanılmıştır. Yücel, milletvekilleri tarafından uygulamalara yönelik eleştirileri yanıtlarken "Biz bütün medeni ve müterakki dünyanın kullandığı metotları kullanıyoruz"; "Bütün bunları ileri memleketlerin geçirmiş olduğu tecrübelerin dışında yapmayacağım", "Çekler böyle yapmıştır, Ruslar böyle yetişmişlerdir, başka milletler de böyle yapmışlardır" tarzındaki açıklamalarla özellikle İngiltere, Fransa, Almanya, Amerika, Rusya, Japonya gibi devletlerin maarif uygulamalarından örnekler aktarmıştır. Avrupa ülkeleri konuşmalar içinde, bir kıyastan ya da karşılaştırma yoluyla "bizim" geriliğimizi, eksikliklerimizi gösterecek bir unsurdan çok olumlu örnekler olarak konuşmalarda yer etmiştir.

Yücel, parlamento görüşmeleri içinde argümanlarını desteklemek amacıyla belge kullanımı, uzman görüşlerinden yararlanma, rakam ve istatistiksel veri kullanımı gibi rasyonel kanıtlara başvurmuştur. Bütçe görüşmelerinde her zaman, diğer görüşmelerde ise ihtiyaç duyduğu hallerde rakam ve istatistiksel verilerden yararlanmıştır. Meclis oturumlarda çoğu açılış konuşması niteliği taşıyan istatistik veri kullanımının iki amacı vardır. Biri, hükümetin maarif alanına ilişkin icraatlarının övgüsü, ikincisi ise ilerleme vurgusudur. *Maarif Vekaleti ve Beden Terbiyesi Umum Müdürlüğü Bütçe Görüşmeleri* ile *Köy Okulları ve Enstitüleri Teşkilat Kanunu* görüşmelerinde sıkça tekrarlanan rakam ve istatistik kullanımın gerekçelerini açıklayan bir konuşma örneği aşağıda sunulmuştur. Bu konuşma aynı zamanda Yücel'in parlamento konuşmalarının giriş kısımlarının bir örneği olarak da okunabilir:

> Maarif vekilliğinin son üç dört senelik bütçeleri gözden geçirilecek olursa … araştırma ve tedkikler ile müterafik olan tekâmül safahatı derhal göz önünde canlanacaktır. Vekilliğimizin bütçesi 1934 yılında 9 370 000 liradır. 1935 de 10 360 000 liradır. 1936 da 10 520 000. 1937 de 13 781 000. 1938 de 14 670 000 liraya çıkmıştır. Mebde ve münteha olarak aldığım yıllara muhtelif tedrisat şubelerine isabet eden talebe miktarını da söylersem bütçede görülmüş olan bu ilerleme ile mütenasib olmak üzere bir inkişaf olduğu derhal meydana çıkar. 9 milyon lira ile idare edilen 1934 senesinde teknik tedrisatta 4 000 talebe vardı. Bütçesi 14 milyona çıktığı zaman 16754 talebe olmuştur. Aradaki ilerleme farkı bariz olarak görülüyor. 12 754 yükseliş vardır. Orta tedrisat müesseselerimize gelince: 1934 yılında, 50 000 çocuğumuz varmış, şimdi 104 000 çocuğumuz vardır. Yüksek tedrisatta 4 000 talebemiz varmış, şimdi 8 000 talebemiz vardır, iki misli olmuştur (25.5.1939: 265).

Tekamül, inkişaf, ilerleme, gelişme gibi aynı anlama gelen kelimelerin aynı paragraflar içinde tekrar tekrar vurgulanması, Yücel tarafından ana davamız sözleriyle tanımlanan "medenilikte ilerleme işinin" boyutlarına dikkat çekmek amaçlıdır. Rakamlara, istatistik bilgiler yer yerdiği verdiği konuşmalarının bir

diğer amacı TBMM ve hükümetin maarif işlerine verdiği "önemi" ispat etmektir. Bu amaç farklı tarihteki konuşmalar içinde açıkça sergilenmiştir:

> "Cumhuriyet rejiminin, maarif işlerine verdiği ehemmiyeti tebarüz ettirmek"; "Meclisin, hükümetin, bütün milletin eğitim işlerine verdiği büyük önemi göstermek"; "Cumhuriyet devrinde terbiye ve maarif meselesinin hakikaten ilk safta tutulur bir dâva olduğunu ispat etmek"; "Hükümetlerimizin ve Yüksek Meclisin mevzuumuza, işimize ne kadar büyük bir ehemmiyet verdiğini sarih olarak gösterebilmek" …

Hükümetin yaptığı işlerin yetersizliğine yönelik eleştirileri çürütmek için gelişmelerin ispatı olarak başvurulan istatistiksel veriler; bazı durumlarda ise yapılacak işlerin ve gerekliliklerin "canlı delili" olarak sunulmuştur. Özellikle okuma yazma oranlarının, okul ve öğretmen sayısının düşüklüğü bütçe görüşmelerinde maarif vekaletine ayrılan bütçenin artırılması [147] konusunda milletvekillerini ikna etmek amacıyla kullanılan rasyonel kanıtlar arasında yer almıştır.

Yücel'in konuşmalarında yer verdiği bir diğer kanıtlama stratejisi ise uzman görüşlerinden, partice yaptırılmış araştırmalar ve kurultay, şûra kararlarından yararlanmaktır. Uzmanlık bilgisinin önemine yönelik göndermelerin yanı sıra, Yücel'in konuşmalarda sıkça başvurduğu bir başka strateji ise uzmanlık bilgisinin yokluğuna gönderme yaparak konunun rasyonel bir şekilde değerlendirilebilmesi için araştırma aşamasına gereksinim duyduğunu ifade etmesidir. Bir taraftan yanıt verdiği konulara tam hakimiyetini, diğer taraftan işi ele alınan her türlü konunun "müspet" bir şekilde değerlendirildiği anlamlarını barındıran açıklama örneklerine aşağıda yer verilmiştir:

[147] Yücel'in Maarif Vekili olduğu dönemde, Maarif Vekâleti bütçesi Milli Savunma Bakanlığının ardından gelen ikinci en büyük bütçe kalemidir.

> Tabiî takdir buyururlar ki, ben… hüküm verecek vaziyette değilim. Mütehassıslarını dinlemek, yapabilecekleri kadarını yaptırmak ve bunları efkârı umumiyenin takdirine bırakmak mecburiyetindeyim (Doğru sesleri). Henüz bu mevzuu esaslı bir surette cevab verecek şekilde tedkik etmiş değiliz. Bunu muhtelif bakımlardan tedkik etmek lâzımdır. …Bunlar için başlamış tetkikatlarımızı bitirip ayrıca maruzatta bulunmak lâzım gelir (25.5.1939: 269)

> Arkadaşlarımın arzularına uyarak bu mesele üzerinde de dikkatle durmak, mütehassısların düşüncelerini öğrenmek, başka memleketlerde bu işler için neler yapıldığını anlamak gerek Parti ve gerek bu teşekkül tarafından yapılmış tetkiklere muttali olmak, bu işten anlayanları dinlemek ve bu suretle sevimli, sempatik, her bakımdan devlet bakımından, hususi teşekküller bakımından memleket gençliğinin teşkilâtı için, okul içinde ve dışında, büyük, sıhhatli ve canlı bir teşkilât kurmak emelimizdir. Bunun haricinde … konu hakkında bilip size söyleyebileceğim başka bir söz yoktur, bendenizi maruz görürünüz (29.5.1942: 444).

Yücel'in parlamento konuşmalarında Atatürk, İnönü ve "Partimizin emirleri" olarak tanımladığı CHP programları birer otorite figürü olarak yer etmiştir. Cumhurbaşkanı olarak meclis görüşmelerine katılamayan [148] İsmet İnönü, Yücel'in diğer konuşma türlerinde de olduğu gibi parlamento konuşmalarında da en önemli otorite figürüdür. İnönü'ye yönelik atıflar özellikle kanunların çıkarılma gerekçelerinin açıklandığı giriş konuşmalarında yer almaktadır. Milli Şef'in yapılan "bütün işlerde ne kadar ilgili ve bilgili olduğu"nun, "yakın alaka ve teşvikleri"nin birer kanıtı olarak sunulan sözleri Yücel tarafından sıkça tekrarlanmıştır. Kimi zaman İnönü'nün konuşmalarından seçtiği eğitim politikalarının amaçları konusundaki pasajları parlamento kürsüsünden okuyan Yücel, kimi zaman ise doğrudan alıntı yapmadan, dinleyiciler tarafından bilindiği metinlerin genel seyrinden anlaşılan konuşmalarının yapıldığı yer ya da zamana gönderme yaparak İnönü'nün görüşlerinden yararlanmıştır. Yücel, İnönü'nün sözlerini "ilk tahsil davası başta

[148] 1924 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun 32. maddesi gereğince devletin başı olarak Cumhurbaşkanı "törenli oturumlar" haricinde meclis tartışma ve görüşmelerine katılamamakta ve oy kullanamamaktadır.

olmak üzere verdikleri direktifler" (25.5.1939: 268), "açık nutuklarından birinde ifade buyurdukları direktif" (3.6.1942: 55), "Geçen sene Büyük Meclis'in altıncı intihab devresinin birinci açılış nutukları içerisindeki direktifleri" (17.4.1940: 78) gibi açıklamalarla görev, emir ve talimat olarak adlandırılmıştır.

Yücel'in parlamento retoriğinde, yaşayan şef İnönü'ye kanunlara destek sağlamanın, argümanlarını güçlendirmenin bir aracı olarak rasyonel bir şekilde atıf yapılırken, hayatta olmayan "Ebedi Şef"e ise, yalnızca genel politikaların özetlendiği kısımlarda dramatik ve duygusal ifadelerle atıf yapılmıştır. Hemen hemen her konuşmasında İnönü'nün adını anan Yücel, Atatürk'ten ise çoğu aynı paragrafta tekrarlanmak suretiyle yalnızca 26 kez söz etmiştir. Yücel, ulusa seslenişlerinde de İnönü adını Atatürk'e kıyasla daha sık anmıştır. Bu durum, İnönü'nün toplum içindeki iktidarını sağlamlaştırmak ve mutlaklaştırmak için alınmış çeşitli önlemlerden birisidir. Milli Şef döneminde, İnönü'nün otoritesini mutlaklaştırmak için "Atatürk'ün karizması dondurulmuş, İnönü daha ön plana çıkarılmıştır". Örneğin, paralara, pullara İnönü'nün resmi basılmış, okul duvarlarından Atatürk'ün resmi indirilerek İnönü'nün resimleri asılmış, bir uygulamayı meşrulaştırmak için Atatürk adına müracaat edilmemiş, Anıtkabir'in yapımı ağırdan alınmıştır (Ünder, 220: 153).[149]

[149] Cemil Koçak, *Türkiye'de Millî Şef Dönemi* başlıklı kapsamlı çalışmasında, İnönü dönemini değerlendirirken "yeni dönemde Atatürk adının sık anılmaması hemen dikkat çeker" demiştir. Atatürk'ün adının dönem için siyasi meşruiyet temeli yaratılmak için kesinlikle kullanılmadığı; yeni dönemdeki siyasi, iktisadi ya da kültürel girişimlere meşruiyet kazandırmak amacıyla yaşayan şef İnönü'ne atıflar yapıldığını belirtir. Koçak, dönem içinde Atatürk adına bazı önemli tarihler ve bayramlar dışında sık rastlanmadığını da ekler (1996: 85). Atatürk adına sık rastlanılan önemli tarihler arasında 19 Mayıs törenleri başta gelmektedir. Yücel'in 19 Mayıs söylevlerinde sıkça adına yer verilen Atatürk'ün, konuşmalar içinde hangi amaç, işlev ve bağlamlar dahilinde anıldığı üçüncü bölümde analiz edilecektir (bkz. s.205- 210).

İnönü ve Atatürk'ün yanı sıra Parti ve Parti programlarına yönelik atıflar da kanun önerilerinin gerekçelerinin açıklanması sırasında başvurulan otorite figürleri arasındadır. Örneğin, Köy Enstitüleri Kanunu'nu tanımlarken "Arkadaşlarım huzurunuza getirmiş olduğum bu kanun, Partimizin ilköğretim için Hükümete vermiş olduğu direktifi tam, yüzde yüz yerine getirmek üzere aldığı tedbirlerin mütemmimlerinden olan bir hüküm ve teşkilat mecmuasıdır" (3.6.1942: 54) ya da giriş konuşmalarında yer verdiği "Maarif Vekâletinin ve onun mensub olduğu Hükümetin ve emirlerini yapmakla mükellef olduğumuz Partinin ve programının fikirlerine tercüman olmağa çalıştım" tarzındaki ifadeler kanunların amaçlarını gerekçelendirirken kullandığı açıklamalar arasındadır. Bunun yanı sıra, eleştirileri yanıtlarken de parti programlarına atıf yapmıştır: "Parti grubu neye karar vermişse, hangi cihetleri hükme bağlanmışsa biz o kanunların ve hükümlerin temayülleri ve hudutları içerisinde kaldık" (13.1.1943: 11) gibi. Programların yanı sıra yürürlükte olan kanunlar da Yücel'in eleştirilere yanıt verirken gönderme yaptığı otorite figürler arasındadır. Örneğin, 1946 Milli Eğitim Bakanlığı Bütçe Görüşmeleri'nde Hamdullah Suphi Tanrıöver'in üniversitelere "ilmi istiklal" (bilimsel özerklik) verilmesini talep etmesi üzerine Yücel, "Biz icra mesulleri sizin yaptığınız kanunları tatbikle mükellefiz" sözleriyle yapılanlar kadar yapılmayan politika ve uygulamaların gerekçelerini de kanunlara dayandırmıştır. [150]

[150] Yücel'in eleştirilere yanıt verirken kanunlara yönelik atıfları dönemin önde gelen hatiplerinden Hamdullah Suphi Tanrıöver tarafından, klasik retorik çalışmalarındaki öğretileri anımsatır bir biçimde şu sözlerle değerlendirilmiştir: "Arkadaşlar; eski bir Yunan darbımeseli der ki; 'bir fikrin aleyhinde ve lehinde aynı kuvvette mütalaalar serdetmek mümkündür'. Millî Eğitim Bakanımız, üniversite hocaları hakkında aldığı kararı sizin çıkardığınız bir kanuna istinat ettirdi." Tanrıöver'in tespitleri ve tartışma konusu bağlamında

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
HASAN-ÂLİ YÜCEL'İN KAMUSAL/POLİTİK KONUŞMALARI ve ULUSAL/MİLLİ KİMLİĞİN (YENİDEN) İNŞASI

3.1. Ulusa Sesleniş Konuşmaları: Ulusal Kimliğin ve Öğelerinin Tanımlanması ya da İfade Ediliş Biçimleri

Ulusal kimliğin inşası ulusun simgesel inşasını (Cohen, 1999), kolektif adın "biz"in tanımlanmasını (Billig, 2002), topluluk mensuplarının kendilerini özdeşleyecekleri, aidiyet hissi duyacakları belli bir toplumsal mekânı (Smith, 2009), ortak mitler ve tarihsel bellek inşasını (Guibernau, 1997), ulusal bir geçmiş ve şimdiki zaman tahayyülünü (Anderson, 2004) ve "öteki"nin icadını (Walby, 2000) gerektirir. Kimlik nosyonunun geçerli olabilmesi, ulusal kimliğin işlevini yerine getirebilmesi için bunların yanı sıra yurttaşlara bir ulusal kimliğe sahip olmanın ne anlama geldiği öğretilmelidir. Kolektif birlik ve bağlılıkların yaratılması süreci olan ulusal kimliğin inşası ve yayılma araçları arasında yer alan ulusa sesleniş konuşmaları aynı zamanda yurttaşlara seçkinlerce kurgulanan kimlik ve özelliklerini aktarma, öğretme araçları arasındadır.

---

sürdürdüğü "Kanunları Büyük Millet Meclisi yapar. Onların nerede, ne şartlar dahilinde tatbik edileceğini ise bakanlarımıza aittir" (24.12.1945: 343) tarzındaki açıklamaları, parlamento konuşmaları içinde kanıtlama stratejileri başta olmak üzere kullanılan retoriksel stratejilerin dinleyiciler tarafından çözümlenerek karşı stratejiler aracılığıyla tartışmaların sürdürüldüğünün bir kanıtı olarak sunulabilir.

Bu kısımda, Milli Şef dönemi Maarif Vekili Hasan-Âli Yücel'in 1939-1946 yılları arasındaki ulusa seslenişlerinde (19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı açılış söylevleri ve radyo konuşmalarında) ulusal kimliğin ve öğelerinin -ulus, vatan, tarih, biz ve onlar, yurttaşlık vazifeleri vd.- nasıl tanımlandığı konuşmalarında açığa çıkan çeşitli retoriksel unsurların (metaforlar, çağırma/adlandırma stratejileri, yüceltme ve yerme stratejileri, biz ve onlar gibi ikilikler…) analizi yoluyla açığa çıkarılmaya çalışılacaktır.

3.1.1. Ulusun Tanımlanması ve Metaforlar Aracılığıyla Kurulan Bağlar: Hayali Bir Üst Aile Olarak Ulus

Yücel, ulusu/milleti, ebeveynler (millet-anne ve devlet/şefler-baba), evlatlar (kız-erkek Türk çocukları ve gençleri) ve kardeşlerden (köylü ve şehirli yurttaşlardan) oluşan "bir vatan üzerinde yaşayan büyük bir aile" olarak tanımlayarak, politik konuşmalarında aile metaforunu öne çıkarmıştır.

Aile metaforu ulusların inşasında sıkça kullanılan retoriksel bir araçtır ve "modern uluslar çoğunlukla aile metaforlarıyla tahayyül edilmiştir" (Najmabadi, 2000: 118). Akrabalık mecazlarına ya da Etienne Balibar'ın ifadesiyle "ulusal cemaatin simgesel bir akrabalıkla özdeşleştirilmesine" (2007: 126) dayanan aile metaforu, aile üyeleri arasındaki ilişkilere, bağlara ve bunların gönderme yaptığı çeşitli önermelere sahiptir. Birbirini tanımayan, birbiri ile akraba olmayan insanların, aynı evi ya da sosyal mekânı paylaşan bir ailenin üyesi (annesi, babası, çocukları ve de çocukların birbirlerinin kardeşleri) olarak tanımlanmasına dayanan aile metaforunun anlamı ve peşi sıra gelen önermelerin niteliği zamana,

mekâna ve toplumlara göre değişiklik göstermektedir.[151] Tarihsel ve toplumsal bağlama göre farklı işlevleri söz konusu olmakla birlikte, ulusun aile metaforuyla ifadesinin ortak bazı göndermeleri de vardır. Ulusa aile metaforuyla hitap etmek ya da ulusun büyük bir aile olarak resmedilişi ulusal kimliğin temellerini oluşturduğu varsayılan "bizim ortak atalarımızın, atalarımızın üzerinde yaşadığı ortak bir mekânın, atalarımızın yarattığı ortak tarihin…" varlığına gönderme yapmaktadır. Ulusun "aynı ana dili konuşan, ana veya baba toprağında yaşayan kardeşler olarak tanımlanışı, sadakat ve bağlılığın gücünü arttırmaya" (Smith, 2009: 128-129) ve geleneksel olarak ailenin "çıkar gözetmeyen bir sevgi ve dayanışma alanı olarak kavranması sonucu 'fedakârlık' talebinin" meşrulaştırılmasına yaramaktadır[152] (Anderson, 2004: 161). Ayrıca, metaforun

[151] Aile metaforunun toplumlara ve tarihsel süreçlere göre değişik anlamlar içermesine ilişkin olarak çeşitli örnekler verilebilir. Örneğin, Alan G. Gross, Amerikan İç Savaşı (1861-1865) sırasında başkanlık yapan, kölelik karşıtı Abraham Lincoln'un kamuya yönelik hitaplarında metaforun rolünü araştırdığı "Lincoln's Use of Constitutive Metaphors" başlıklı makalesinde, Lincoln'un önemli kamusal konuşmalarında argümanlarını biçimlendirmek için stratejik kaynaklar olarak metaforlara başvurduğunu, bu metaforlardan en önemlililerinden birinin de "ulus bir ailedir" metaforu olduğunu belirtir. Gross'un değerlendirmelerine göre, Lincoln'un konuşmalarında aile metaforunun kullanımı şu önermeleri peşi sıra getirmektedir: "Ulus, bir aile ise köleliğin ulusal sınırlar içinde yasaklanması bir onurdur. Ve şayet ulus bir aile ise köleliğe izin verilmesine öfke duyulması gereklidir." (2004: 173-176). Aile metaforununun tarihsel ve toplumsal bağlama göre değişik işlevlerine dair bir başka örnek de Afsaneh Najmabadi'nin çalışmasında yer almaktadır. Najmabadi, 18. yüzyılın ikinci yarısından 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar İran modernitesinin söylemsel olarak kuruluşunu incelerken, aile metaforunun İslam kültürüne uygun bir şekilde "ulusal cemaatin, bir erkekler kardeşliği birliği olarak inşa edilmesi, erkek bağlarının merkeziliği ve kadınların sözleşmeden dışlanmasına işaret eden" bir ulusal kimlik kurgusunun aracı olarak kullanıldığını belirtmektedir (2000: 118-154). Aile metaforu Türkiye'de de ulusun ve kimliğinin inşası sürecinde, tarihsel ve toplumsal bağlama uygun olarak işlev görerek, Kemalist modernizasyon projesinin ilk yıllarında "devrimlerin ve milliyetçi değerlerin meşrulaştırılması ve yerleşmesi" çabaları doğrultusunda kullanılmıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında ailenin bir metafor ve kurum olarak nasıl kullanıldığına ilişkin ayrıntılı bir değerlendirme için bkz. Şerifsoy, 2000.

[152] Anderson, sosyal bilimler alanında son yıllarda "eklemlenmiş bir iktidar aygıtı olarak" kavranan aile üzerine çok sayıda inceleme yapılmasına karşın, aile hakkındaki akademik değerlendirmelere yönelik kavrayışın insanlığın ezici çoğunluğuna yabancı olduğuna dikkati çekerek; geleneksel olarak ailenin "çıkar gözetmeyen bir sevgi ve dayanışma alanı" olarak kavrandığını belirtir. Aynı şekilde tarihçiler, diplomatlar, politikacılar ve sosyal bilimcilerin kullandığı "ulusal çıkar" kavramına karşın, sıradan insan için ulus kavramının bütün anlamının, herhangi bir çıkar ifade etmemesinde yattığından söz eder (2004: 161)

gönderme yaptığı ailenin ve aile ilişkilerinin doğallığı (kendiliğindenliği, seçilmemiş olması) ulusun ve devletin varlığının, üyeler arasındaki ilişkilerin de doğallaştırılmasının, çıkar ve çatışmalarının yok sayılmasının, topluluğun yeniden üretimi için gerekli olan ulusal birlik öğesinin güçlendirilmesinin de aracı olabilmektedir.

Yücel'in, politik konuşmalarında aile metaforunun kullanılma biçimleri ve göndermelerine geçmeden önce, genel olarak aileyi nasıl tanımladığının üzerinde durulması ulus ve aile arasında kurduğu analojiyi anlayabilmek açısından önemlidir. Aileyi tanımlayış biçimi konuşmalarında açık olarak yer etmemekle birlikte, başka metinleri aracılığıyla aileden ne anladığı ve işlevsel olarak nasıl tanımladığı gösterilebilir. Yücel, (Çalapala ile birlikte yazdıkları) *Yurttaşlık Bilgisi* (1955) kitabında, "Türk varlığının çekirdeği" dediği aileyi ve ailenin milletle ilişkisini şöyle açıklar:

> Aile en küçük insan topluluğudur… Aileleri içine alan, hepsini kapsayan büyük topluluğun adı ise millettir… Aile topluluğu baba, ana ve çocuklardan meydana gelir. Ailenin temeli sevgiye dayanır. Karşılıklı sevgi ailenin temelidir… Her insan, hayatını önce anasına, babasına, sonra etrafındakilere borçludur. İnsanlar analarına, babalarına ve büyüklerine bütün hayatları boyunca borçlu kalırlar. Onları severek, onların sözlerini dinleyerek, iyi insan olarak bu borcu ödemeye çalışırlar. Ailede herkesin kendine göre bir işi vardır (1955: 10-26).

Yücel politik konuşmalarında aile metaforunun içeriğini, milletin mikro ölçeği olarak gördüğü aileye yönelik tanımında dile getirdiği gibi çeşitli duygusal ve toplumsal bağlar dolayımıyla kurmuştur. Konuşmalarda, Türk milleti bir aile, aynı zamanda millet tek başına bir anne; şef ve "alt şefler"[153] milletin babası;

---

[153] "Alt şefler" kavramı, Taha Parla'nın *Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları- Cilt 1 Atatürk'ün Nutuk'u* (1994: 125) adlı eserinde Tek Parti döneminde Atatürk dışında kalan

çocuk ve gençler, milletin ve aynı zamanda "Atatürk ve İnönü'nün gerçek evlatları" (1944, 6) olarak yer etmiştir. Millet denilen büyük aileyi bir arada tutan bağ ise sevgi, minnet ve fedakârlık duyguları olarak tarif edilmiştir. Aynı zamanda, aile tanımında olduğu gibi, konuşmalarında da milletin üyeleri arasında çıkar ve çatışmadan uzak, görev ve sorumluluk esasına dayanan bir işbölümü söz konusudur. Yücel'in ulusa seslenişlerinde yer eden, ulusun üyelerine yönelik "en"leri de kapsayan hiyerarşik sıralama, duygusal bağlar, işbölümüne yönelik ifade örnekleri ve işlevleri sırasıyla değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Yücel, konuşmalarında bir kez geçmekle birlikte büyük bir aile olarak tanımladığı ulusu/milleti aynı zamanda bir "anne" olarak nitelendirmiştir:

> Aziz Milletim;
>
> Sıcak koynunda hâtırası yatan evlâtların kadar, göğsünde besleyip büyüttüklerin ve büyütmekte oldukların da, bu mübarek yurdu her tehlikeden evet, her tehlikeden koruyacak, onu var kuvvetiyle yükseltecek ve bahtiyar edecektir (19 Mayıs 1939, 7).

Sıcak koynu, göğsünde besleyip büyüttüğü evlatlarıyla mutlu edilecek, her türlü fedakârlığı hak eden "anne" olarak millet, toplumda birbiriyle hiçbir ilişkisi olmayan insanları bir potada toplayabilmek için zımni bir kardeşlik zemini yaratmanın ve evlatların sorumluluklarını tanımlamanın sembolik araçları arasında yer almıştır.[154] Milletin büyükçe bir aile, kadının büyük ailenin yani

---

"öteki" şefleri, "vesayet eden" siyasal seçkinleri tanımlamak için kullandığı kavramdır. "Alt şefler" kavramı bu çalışmada parlamento üyelerine gönderme yapmak amacıyla kullanılmıştır.

[154] Feminist araştırmacılar, ulusların ve ulusal kimliklerin inşasında annelerin "etnik ve ulusal kategorilerin dönüşümü, yeniden üretimi ve inşasında kullanılan ideolojik söylemlerin merkezinde yer alan semboller" olduğunun (Anthias ve Yuval-Davis'den akt. Walby, 2000: 32) ve "vatan-millet-anne" kavramları arasındaki bağlantının neredeyse evrensel denebilecek kadar yaygın olduğunun altını çizmişlerdir. (Farklı ülkelerden ve tarihsel süreçlerden örnekler için bkz. *Vatan, Millet, Kadınlar* (der.) 2000). Daha sonra değinileceği gibi, Yücel'in konuşmalarında ana metaforu yalnız milleti değil, aynı zamanda vatanı da simgeleştirmek amacıyla kullanılmıştır.

ulusun tümünün "anası" olarak tasarlanması yurttaşlar topluluğunun inşasında önem taşıyan korporatist dayanışmayı da güçlendirici bir unsur olarak işlev görmektedir.

Geleneksel Türk ailesinin reisi olarak tanımlanan babayı ya da ailenin-milletin "en büyük" erkek evladını "şef"ler temsil etmektedir. Yücel, 1939 tarihli 19 Mayıs söylevinde Atatürk'ü "milletimizin en büyük evladı" (1939, 4); İnönü'yü "milletin aziz evladı" (1940, 7), "Atatürk'ten sonra gelen en büyük Türk, büyüğümüz, babamız, başbuğumuz" (1946, 5) sözleriyle tanımlamıştır. 1942 yılı 19 Mayıs'ında, kendisinden sonra söylev verecek İnönü'yü gençlere takdim ederken "Biraz sonra, baba yüreğiyle size çok seven, sizi çok düşünen Büyük Şefinizi dinleyeceksiniz" (19 Mayıs 1942, 7) derken radyo konuşmalarında da, İnönü'yü "çocuklarını candan seven bir baba" (22 Nisan 1945, 317) olarak resmetmiştir. Parlamento konuşmalarında da "baba" vurgusu ifadelere yansımış, Yücel parlamenterlerin duygu ve düşüncelerini değerlendirirken "baba duygusu", "baba ilgisi", "Bu memleket çocuklarına baba şefkatiyle bakan insanlar" (26.5.1942: 314) gibi açıklamalar yapmıştır.[155]

Yücel'in konuşmalarında geçen baba metaforunun işlevinin değerlendirilmesi için baba ve çocuğu tanımlarken öne çıkardığı özelliklerin

---

[155] Parlamento konuşmalarında yalnızca alt şefler yani milletvekilleri baba olarak tanımlanmamıştır. Aynı zamanda, bakanlıklar ve kurumlar da millete karşı babalık görevlerini yerine getiren unsurlar olarak görülmüştür. Örneğin, Hakkari milletvekili A.R. Göksidan, 1945 Yılı Yedi Aylık Bütçe Kanunu ve Bütçe Komisyonu'nun Raporu Görüşmeleri'nde "Tekel Bakanlığı ve ona bağlı Müdüriyeti Umumiye bizim müstahsilimizle zıt bir vaziyette değildir. Tamamen hami bir baba şefkati rolünü ifa etmektedir" (28.12.1945: 641) diyerek, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e intikal eden, yöneten ve yönetilenler arasındaki ilişkinin baba-çocuk ilişkisi olarak kavranışının Cumhuriyet döneminde, şeflerin dışında kurumları da kapsayışının ve de nasıl geniş bir çerçeveye yayıldığının bir örneğini sergilemiştir.

açılması gerekir. Çünkü "metaforun gücü, bir araya getirdiği şeylerin özünde yatmaktadır" (Sennett, 2005: 92). Örneklerin de gösterdiği gibi, Yücel'in konuşmalarında baba figürü sevgi, şefkat, fedakârlık gibi unsurlarla anlam kazanmıştır. "Baba" kavramına sınırlı ve olumlu bir anlam yükleyen, kavramın içerdiği otorite, zor, denetim, hiyerarşi, sertlik gibi kategorileri yok sayan bu tanımlama biçimiyle, Yücel bir taraftan eski düzenin baba figürleriyle bir farklılık ifade ederken, diğer taraftan da yeni düzenin yeni babalarıyla halk arasındaki yakınlığa gönderme yapmıştır.

Eski düzenin baba figürü, Yücel'in hem kendi yaşantısına dair anılar anlattığı kitaplarında, hem de politik konuşmalarındaki örneklerinde yer etmektedir. Yücel, kendi babasına ilişkin anlatılarında onun uzaklığına, otoritesine ve aralarındaki iletişimsizliğe değinir (1998f). Radyo konuşmalarında da eski devirlerdeki çocuklar ile yeni devrin çocuklarının yaşantısını karşılaştırdığı "Sizin babalarınız bizler… büyük yanında ağzımızı açıp bir söz söyleyemezdik. Şımarırız diye bayramlarda bile okşayıp, öpmeyen sert babalarımız vardı. … görseniz bizlerin Orta Çağ'daki esir çocukları olduğumuzu zannederdiniz" (22 Nisan 1945) sözleriyle, hem Cumhuriyet devrinin yeni çocukluk yaşantısını hem de yeni babalarını tanımlamıştır. Bir anlamda, Yücel'in yaşantısındaki ve zihnindeki baba figürünün, Osmanlı devrinin en büyük babası "padişah"la, "reaya" arasındaki ilişkiye gönderme yaptığı, politik konuşmalarındaki yeni babalık hallerinin ise, Deniz Kandiyoti'nin ifadesiyle "uzak, otoriter bir baba figürü yerine, yeni bir yakınlık biçimi ve babalık ilgisinin" (1998: 107-108) aldığı Cumhuriyet döneminin baba figürüne gönderme yaptığı söylenilebilir.

Yücel hiyerarşi, mutlak otorite ya da mesafeyi temsil eden baba figürü yerine baba sevgisi ve şefkatini öne çıkararak, başkalarının bakımını üstlenme, sevgi, fedakarlık ve iktidar olgularını yan yana getirmiştir.[156] Böylece milletin babası olarak tanımlanan otorite sahibi, gücünü diğerlerinin bakımı için kullanacak kişi olarak tarif edilmiştir. Evin direği, çocuğun bakımını ve geleceğini düşünen, kendini feda eden, katı ahlaki değerlere sahip, dürüst baba figürü ile "şef"in niteliklerinin özdeşleştirilmesi, "şef"in sevgi dolu ve sevilen bir insan olarak tanımlanmasına daha açık bir ifadeyle, "sevgi ile iktidarının" bir araya getirilmesine yol açmıştır. Yücel'in konuşmalarında "sevgi" bağı açık bir şekilde sergilenir:

> Gönülden sevdiğimiz Türk gençleri (16 Şubat 1942, 136).
>
> (Türk Çocukları), sizi bu kadar candan seven bir babanın millet ve devlet başı olarak uğraştığı bir devirde yaşıyorsunuz (22 Nisan 1945, 317).
>
> Ey büyük milletim! … yerden ve gökten uğradığın en müthiş felaketlerin acısını, milli iradeni şahsında tecessüm ettiren büyük insanın, aziz evladın İnönü'nün sevgi dolu göğsüne başına koyarak dindiriyorsun (19 Mayıs 1940, 7)…

Millet denilen büyük aileyi bir arada tutan bağ olarak "sevgi" yalnızca, babaların evlatlarına karşı duygularını değil, aynı zamanda evlatların da babalarına karşı duygularını ifade eden kavramlar arasında yer almıştır. "Sevgili

---

[156] Richard Sennett, paternalist ideolojilerde "baba" metaforu aracılığıyla, baba ile liderin ("şef"in) bir araya getirilişinin her birinin anlamını değiştirdiğini, baba figürünün sahip olduğu bir öğenin, diğer öğelerden soyutlanarak kullanımının liderin de anlamını dönüşüme uğrattığını, lider ya da şef sözcüğünün hiçbir zaman sahip olamayacağı "duygusal iktidar", "başkalarının sevgilerine egemen olma iktidarı" ile yoğrulduğunu ve bunun insanların birbirine karşı duygu ve davranışlarını etkileyen çeşitli sonuçlar doğurduğundan söz eder. Bu birleşimin sonuçlarından birisi, iktidar sahibi kişi ile aile içinde babanın sahip olduğu ve kişinin yüz yüze ilişkilerle aşına olduğu "denetim" deneyimini birleştirmesidir. Baba ile şef arasında bağlantı kurulmasının bir diğer sonucu ise, metaforların gönderme yaptığı çerçevelerin sınırları dâhilinde, algıları biçimlendirilen "insanların yaşamlarına hükmeden iktidar koşullarını doğru dürüst kavramalarının engellenmesidir". Sennett bu anlamda Platon'un şiirsel retoriğin siyasetteki rolünden korkmasını haklı bulur (2005: 90-92).

Atamız", "Sevgili Şefimiz" (1942, 5), "Sevdiğimiz Atatürk" (1944, 2), "(Türkiye Cumhuriyeti'nin) Yüce Başkanı sevdiğimiz İnönü" (1946, 9) gibi. Yücel'in ulusa sesleniş konuşmalarında sıkça yer eden "sevgi" bağı Norbert Elias'ın ulusallık ve birey ilişkisine yönelik değerlendirmelerinden yola çıkılarak ulusal kimlik inşasıyla ilişkilendirilebilir. Elias'a göre, ulusallık ve birey ilişkisi ancak sevgi ile açıklanabilir bir ilişki türünü temsil eder. Ulusallık bir tür sevgidir, fakat bu sevgi bildik sevgilerden tamamen farklıdır. Çünkü, bu sevgide hedef diğeri, başkası değildir. Ulusal sevgi, bir kişinin siz diye tanımladığı bir başkasına duyduğu sevgiden farklıdır. Bu, bireyin biz diye tanımladığı bir gruba duyduğu sevgidir. Kendini sevmenin bir biçimidir (Akt. Vatandaş, 2004: 26).

Yücel'in konuşmalarında sevginin yanı sıra, evlatların babalarına ya da milletin şeflerine duygularını ifade eden bir başka kavram da "minnet"tir:

> Hizmetlerine minnet ve muhabbetle saygı beslediğimiz Atatürkümüz (19 Mayıs 1941, 2).
>
> Karadeniz'in azgın dalgaları arasında küçük bir geminin Türk milletine getirdiği saadeti; bir ideal, bir sevgi ve minnet halinde her zaman yüreklerimizde yaşatacağız (1939, 4).
>
> …Atatürk, hatırası gönüllerimizde, sevgisi içimizde, minneti iliklerimizdedir" (1944, 2).
>
> Ulusumuzu insanları yakıp yıkan badirelerden sıyırarak bugüne getiren Şefimiz, Başımız ve Başbuğumuz İnönü'ye, fertçe ve kütlece duyduğumuz minnet (1945, 3) gibi.

Konuşmalarda birçok kez tekrarlanan "sevgi" ve "minnet" duyguları, milli birlik ve bütünlüğün, Yücel'in ifadesiyle "milletçe ve fertçe birbirimize bağlılığımızın" bir göstergesi olarak sunulmuştur.[157] Şeflere ya da babalara

[157] Tek Parti dönemindeki milli eğitim müfredatları ve ders kitapları üzerine araştırma yapanlar "minnet" ve "fedakarlık" gibi kavramların sıkça vurgulanan temalar arasında yer aldığını belirtmektedir (Bkz. Şerifsoy, 2000, Üstel 2004, Caymaz 2007). Türklerin geleneksel vasıfları, tarihsel özellikleri olarak kodlanan fedakar olmak ve minnet duygusuna sahiplik her

duyulan sevginin ulusa bağlılıkla özdeşleştirilmesinin açık bir ifadesi *Yurttaşlık Bilgisi* kitabında yer almaktadır: "Atatürk'ü sevmekle Türk tarihinin en büyük adamına bağlanmış, o bağlılıkla millet halinde birleşmiş oluyoruz" (1955: 28). Sevgi ve minnet bağı aynı zamanda talep edilen fedakârlığın da gerekçesini oluşturmuştur:

> Vatanına ve milletine candan bağlı olan insanın ferdî ahlakı, bu sevginin neticesi olacak ve feragatimiz, birbirimize bağlılığımız, bütün muamelerde doğruluktan ayrılmayışımız, bu sevginin ciddiliği derecesine uygun bulunacaktır (23 Nisan 1941-97)
>
> …Hem vatanını ve milletini sevmek, hem feragatli yardımsever, doğru vatandaşların şahsiyetlerine saygılı olmamak, kabil midir? .. Bu radyodan zaman zaman kahramanlık menkıbelerini dinlediğimiz Türk evlatlarına, hayatlarının en kutsal hareketlerini yaptıran iç duygu vatan ve millet sevgisinin tabiî neticesi olan feragatten doğmuyor mu?

Milletin üyelerinin baba ve evlatlar olarak tanımlanması, evlatların babaya duyduğu (duyması gereken) hislerin ve bağlılıkların dışında, babaya karşı sorumluluklarına paralel bir şekilde kurgulanmıştır:

> O (Atatürk) bizim millet ve devlet anlayışında fikir ve inan atamızdır. Ona yaraşır insan olmayı baş vazifemiz sayıyoruz.
>
> … Atatürk'ümüzün fâni hayata gözlerini yumduğu andan itibaren, idareyi ve iradeyi temiz ellerine alan Büyük Şefimiz İnönü, tıpkı önünde ve karşısındaki şu duruşunuz gibi, Türk Milletini bir bütün emrine hazır, her sözünü dinler buldu ve daima böyle bulacak. Türk Milletinin varacağı her iyi kararı, her türlü korunma ve yaşama kudretlerini O'nun yüce şahsında görüyoruz, O'na inanıyoruz. (19 Mayıs 1941, 2).
>
> Gözlerimiz Onun gözünde, can kulağımız Onun sözünde, gönüllerimiz Onun özündedir. İnönü Türk Milletinin başında, İnönü Türk milletinin önündedir. Onun arkasından gidiyoruz, Onun dediğini yapıyoruz, Onun gösterdiği yoldan yürüyoruz. O, bize doğruyu söylüyor, O bizi doğru yolda yürütüyor. Onu, en aydın bir bilinçle, Onu en şaşmaz bir bulunçla dinliyoruz. … Tarihi ve milli vazifelerimizi Onun emrinde yerine getiriyoruz ve yeni vazifeler için Onun yeni işaretlerini bekliyoruz. Her Türk, Türk milletine düşen ve düşecek ödevin bir parçasını ödemek için …Büyük Şefinin İnönü'nün parmağını gözüne dikmelidir (19 Mayıs 1942: 5).

---

yurttaşın devlete karşı vazifelerle borçlu olduğunu ve bunu ödemenin yolunun da hayatını vatanına, milletine adamak olduğunu hatırlatmak amacını taşımaktadır.

> 20 yıldır hükümet ve devlet başında, millet ve memleket yolunda ağarttığı saçıyla bugün başımız ve Başbuğumuz olan İnönü… Onun emrindeyiz, Onun etrafındayız (19 Mayıs 1944) gibi…

Çocuklarını korumakla yetinmeyip fedakârlıklarda bulunan, saçlarını ağartan, cemiyete hayat vakfeden, doğru ahlâk ve davranışın ne olduğunu öğreten baba figüründen yola çıkılarak, çocukların babaya ya da milletin devlete karşı borçları ve sorumlulukları da belirlenmiştir. Böylece millet, babanın sözünü dinleyen, dediğini yapan, doğru yolu gösteren babanın gösterdiği yoldan yürüyen, vazifelerini yapmak için "milleti ve memleketi için her türlü fedakârlığa hazır" (13 Aralık 1939, 46) bir evlatlar topluluğu olarak kurgulanmıştır. Bu kurgu içinde, halk ya da çocuklar minnet duymak, itaat etmek, talepkar olmamak, çalışkan olmak, kendini besleyip büyüten fedakâr ebeveynlere karşı borçlu ve hizmete mecbur hissetmek özlüce "iyi evlat" ya da "iyi vatandaş" olmak için uğraşmakla yükümlüdür. Katılım, hak talepleri gibi unsurların önemsizleştirildiği bu kurgu aynı zamanda "yurttaşın terbiye" edilmesi mantığını da daha anlaşılabilir bir hale getirmektedir. Millete (annelerine), şeflerine (babalarına) sevgi, minnet ve adanmışlık duygularıyla evlat gibi bağlı olma yurttaşın (evladın) terbiye edilebilir bir "çocuk" olarak görülmesini, aynı zamanda şeflerin vasi, mürebbi olarak kurgulanmasını meşru kılmaktadır.

Baba ve çocuk ilişkisinin dışında, aile içindeki bir diğer ilişki türü olan kardeşliğe yönelik vurgu, özellikle Yücel'in hitaplarında görünürlük kazanmıştır. Yücel, 19 Mayıs ve radyo söylevlerinde yaşça küçük dinleyicilere "çocuklarım, evlatlarım, yavrularım", büyük yaştaki dinleyicilere ise "kardeşlerim" ifadeleriyle seslenmiştir. Yücel'in gençliği "çocuklarım, kardeşlerim, yavrularım" diye çağırması bir taraftan kan ve akrabalık bağına dayalı organik bir ilişkiler ağına

gönderme yaparken, diğer taraftan da 19 Mayıs konuşmalarında kendisini nasıl konumlandırdığı göstermektedir. Yücel, dinleyiciler yani "çocuk/evlat" olarak görülen ulusun/bireyin karşısında kendisini bir "baba, ağabey" olarak konumlandırmıştır. Gençliği hedef alan 19 Mayıs söylevlerinin dışında, bütün millete seslendiği radyo konuşmalarının dinleyicilerin yaşça çeşitliği, Yücel'in "çocuklarım", "millet çocukları" (22 Nisan 1942) gibi hitaplar dışında, sık sık "kardeşlerim" hitabına yöneltmiştir: "Aziz kardeşlerim" (22 Mart 1943, 209), "Köy Enstitülerinde okuyan kardeşlerim, Tıp Fakültesi'nde okumakta olan genç kardeşlerim" (22 Nisan 1943, 215) gibi… Yücel, radyo konuşmalarında kendisinden bahsederken de kardeşliğe vurgu yapmıştır. "Maarif vekili olan ben, kardeşiniz…" (22 Mart 1943, 209), "Sizin öz kardeşiniz olarak, yine sizlere sesleniyorum" (22 Mart 1943, 212) gibi. Kardeşlik ilişkisi, tıpkı aile üyeleri arasındaki ilişkilerde olduğu gibi, aynı ulusun üyeleri ya da evlatları arasında ilişki biçiminde de dayanışmanın vurgulanması, farklılıkların önemsizleştirilmesinin bir aracı olarak kullanılmıştır.

Yücel'in konuşmalarında ulusun üyeleri arasındaki işbölümüne yönelik vurgu yine hitaplar aracılığıyla açıklık kazanmaktadır. Radyo konuşmalarında konu ya da seslenilen hedef kitle ne olursa olsun metin girişlerinde değişmeksizin bütün yurttaşlar olarak adlandırılan dinleyiciler, metinlerin ilerleyen kısımlarında değişen temalar göre ana-babalar, öğretmenler, öğrenciler gibi toplumsal işbölümü ve vazifelere yönelik rollerle tanımlanmıştır. Toplumsal sorumluluklara ve işbölümüne dayalı ayrımların yanı sıra, Yücel radyo konuşmalarında dinleyicileri kimi zaman demografik özelliklerine göre de sınıflandırmıştır. Köylerde yaşayan insanlara hitap ederken "Türk köylüsü", "Köylü kardeşlerim"

(22 Nisan 1944, 263 ve 1945) gibi ifadeler kullanan Yücel, şehirlerde yaşayan insanlara seslenirken ise "yurttaşlarım" dışında başka bir ayırıcı tanımlamaya gitmemiştir. Ancak, köylerdeki ve kentlerdeki eğitim farklılıklarına değindiği bir konuşmasında şehirlerde yaşayan meslek sahibi insanları "memleket aydınları", "Türk aydınları" olarak tanımlamıştır (22 Nisan 1945). Yücel'in konuşmalarında, köylü ve şehirli ayrımı, birbiriyle farklı çıkarlara sahip, çatışan topluluklar değil birbirinin yararı için hareket eden bir bütünün parçalarıdır. "Birimize felaket, hepimize felakettir; birimizin bahtiyarlığı, hepimizin bahtiyarlığıdır. Bu duygu ile Türk Milleti yekpare, sarsılmaz, paslanmaz, çelik bir kütledir" (1940, 7) sözleriyle seçkinler tarafından tayin edilen ulusun örgütlenme tarzına gönderme yapmıştır. Bu anlamda, aile metaforunun korporatist milliyetçilik anlayışının pekiştirilmesi ve yeniden üretilmesi için bir araç olarak kullanıldığından söz edilebilir.

3.1.2. Ulusun Yurdu: "Anamız", "Evimiz" ve "Kutsal Topraklar" Olarak Vatan

Bir ulusal kimlik oluşturma ideali, öncelikle ulusa ait ortak bir mekan "vatan" tasavvurunun ulus-devlet sınırları içinde kurgulanmasını ve "biz"i "ötekiler"den ayıran bu *hayali mekana* [158] yönelik bağlılık duygularının uyandırılmasını gerektirir. Vatanseverlik ya da yurtseverlik olarak adlandırılan bağlılık duygularının uyandırılabilmesi için, bu duyguların kaynağı olarak

[158] Michael Billig, Benedict Anderson'un "hayali cemaatler", hayal edilmiş topluluk olarak ulus fikrine benzer bir şekilde, "vatan"ın da hayal ya da tahayyül edildiğinden söz eder. Yurttaşlar tarafından sınırlarının doğrudan kavranması mümkün olmayan, bütün hali hiç görülemeyecek, gidilemeyecek olan; gidelen yerlerde bile "turist" ya da "yabancı" kalınacak toprakların ulusal kimliğin bir öğesi haline dönüştürülmesi kişilerce tahayyül edilebilmesine bağlıdır (2002: 90-91). Bu tahayyül, "parçalanamaz bütünlük imgesi"nin sağlanması ve "bizim" varlığımızın somutlanması için önemlidir.

gösterilen ortak mekânın bir coğrafya, bir toprak parçası olmasının ötesinde tarihsel, duygusal anlamları yaratılmalı ve bu anlamlar ulusa aktarılmalıdır. Epideiktik retorik/törensel gösteri söylevleri başta olmak üzere kamuya yönelik söylevler, ulusal kimliğin kurgulanan diğer öğeleri gibi, ortak vatan idealinin de özel bir dil, hissiyat ve sembolizmi içerecek şekilde inşa ve pekiştirilme araçları arasındadır. Yücel'in ulusa sesleniş konuşmalarında vatana yönelik bağlılık duygularının tanımlamalar, metaforlar, yüceltme stratejileri aracılığıyla yaratılmaya çalışıldığı görülmektedir. Yücel, vatanı, tarihi ve kutsal bir toprak, "en büyük ata" başta olmak üzere ataların/ecdadın yadigârı, ulusal varlığın ve istikbalin sembolü olarak tanımlamıştır.

Yücel'in kutsal topraklar olarak nitelendirdiği vatan kavramsallaştırılmasının açılması için, Smith'in milli kimlik inşasının bir unsuru olarak "tarihsel topraklara sahip olma" iddiasının ne anlama geldiğini özetlediği çalışmasından yararlanılabilir. Smith, milli kimliğin inşası ve mevcudiyetinin unsurları arasında ilk sırayı verdiği vatanın, genellikle "tarihi bir toprak", "yurt", "ulusun beşiği" olarak tanımlandığından söz eder. "Tarihi toprak" olarak vatan kavrayışının içerdiği öğeleri ise şöyle özetler:

> … terrain (toprak), halkın nesiller boyu üzerinde müşterek ve yararlı etkilerde bulunduğu bir topraktır. Tarihi bellek ve çağrışımların mekanıdır. 'Bizim' bilgelerimizin, azizlerimizin ve kahramanlarımızın yaşadıkları, çalıştıkları, dua edip savaştıkları yerdir. Bütün bunlar yurdu yeryüzünde biricik kılar. Nehirleri, denizleri, gölleri, dağları ve kentleriyle 'kutsal' hale gelir yurt – derin ve deruni anlamları sadece sırra matuf olanlar, yani milletin öz-bilinçli evlatlarınca kavranabilecek mübarek ve yüce yerlerdir buralar (Smith, 2009: 25).

Smith'in ulusal kimliğin bir unsuru olarak "tarihi toprak" olarak vatan kavramsallaştırmasına ilişkin tespitlerinin ayrıntılarını, Yücel'in yazılarında ve

konuşmalarında birebir görebilmek mümkündür. Örneğin, 19 Mayıs 1940 tarihli söylevinde "Aziz Türk vatanı"nı:

> 17 milyon insanı besliyen topraklariyle; suları damarlarımızda akan kan gibi bizim olan nehirleriyle; zaferlerin gölgesi hâlâ dalgalarında titriyen denizleriyle; ecdat türbesi olmuş sıra dağlariyle; göklerinde rahmet ve bereket taşıyan bulutlariyle mukaddes bir bütün" (1940, 7)

olarak tanımlamıştır. Benzer şekilde 14 Eylül 1952 tarihli "Millet Olmak" başlıklı yazısında da vatanı, bir topluluğu "millet" haline getiren tarihi anılarla bezeli "kutsal" bir toprak olarak adlandırmıştır. Verdiği örneklerle konuşmalarında yer eden vatan tasavvurunun anlaşılması bakımından açıklayıcı notlar içeren yazının bir bölümü aşağıda sunulmuştur:

> Tarih bilinci ve zaman anlamı zayıf bir toplulukta vatan, kuru topraktan ibaret kalır. Onda dağlar mânasız, ovalar çorak, nehirler ölü, denizler durgundur. Ankara civarında gezerken Çubuk düzlüğünde Yıldırım Beyazıt'la Timur'un ordularını döğüşürken göremiyen, Sakarya kıyılarında dolaşırken Ankara kapılarına dayanmış düşman ordularını geri almak için canını veren Türk şehitlerini seçemiyen gözlerde vatan sevgisi aranamaz. Vatan, üstündeki her varlığa, açıkça bir mâna aksettiren, bir hatıra hikaye eden, ilerisi için bir ümid, bir emel, bir dilek telkin eden kutsal bir duraktır" (1998c: 231).

Yücel'in konuşmalarında vatanın kutsal yani "mukaddes bir bütün" ya da 30 Eylül 1940 tarihli radyo konuşmasındaki ifadesiyle "mukaddes varlık" olarak tanımlanmasına eşlik eden çeşitli anlatılar vardır. Bu anlatılardan biri vatanın bir "yadigâr" (armağan; bir kişi veya olayı hatırlatan şey) olmasıdır. Yadigâr kelimesinin iki anlamı da konuşmalarda geçmiştir. "(Gençler)… hür, müstakil ve daima mamur edilmeğe çalışılan bir vatan üstünde büyüdünüz. Her müstakil ve daima mamur edilmeye çalışılan bir vatan üstünde yaşıyorsunuz (1941, 9)" şeklinde anlamın gücünü arttırmaya yönelik tekrarlarla süslediği konuşmasında vatanı, üstü kapalı olarak gönderme yaptığı geçmişteki ataların (şehitlerin)

yadigârı olan ve bugünkü ataların (şeflerin) bayındır hale getirmeye çalıştıkları bir mekân, toprak olarak tanımlamıştır. Yadigârın ikinci anlamıyla yani bir kişiyi hatırlatan sembol olarak geçtiği konuşmalarda hatırlanan kişi "Atatürk"tür:

> Şimdi hür müstakil bir vatan olarak üstünde dimdik durduğunuz bu aziz topraklar, Onun (Atatürk'ün) bize ölmez, zeval bulmaz yadigârıdır (1939, 5)
>
> Onun bize emanet ettiği hür ve özgür vatan … (1942, 3) gibi.

Bir yadigar olan "vatan", aynı zamanda ulusun tarihi (Milli Mücadele), tarihin başlangıcı (19 Mayıs) ve tarihin başlatıcısı (Mustafa Kemal) ile birlikte "kutsal hatıralara" sahip bir semboldür:

> 19 Mayıs!.. Samsun!.. Mustafa Kemal!.. Millî Mücadele!.. Vatan ve istiklâl!
>
> Hepimizi yürekten coşturup sarsan bu kelimelerin arkasındaki kutsal hâtıralar bugün yine gönüllerimizde bütün tazeliğiyle canlanmış bulunuyor.
>
> 19 Mayıs!... Samsun!.. Mustafa Kemal!.. Millî Mücadele!.. Vatan ve istiklâl!

Vatanın kutsallığı, mübarekliği ve yüceliğini ifade etmenin bir diğer aracı da metaforlardır. Yücel'in konuşmalarında vatan, milletin hem "anası" hem de "evi" olarak geçer. "Ana vatan ve onun evladı olan Türk milleti" (17 Kasım 1940), "topraklarımızın üstünde ve altındaki istihsal unsurlarıyla bizi besleyip büyüten, yedirip içiren, giydirip kuşatan, bir kelime ile bizi yaşatan vatanımız…" (14 Kasım 1940, 85) ifadelerinde de görüleceği gibi, vatan milletin annesidir.[159]

[159] Vatan-ana metaforu Yücel'in politik retoriğinin yanı sıra başka metinlerinde de önemli bir yer tutmuştur. Yücel'in yayınlanan ilk yazısı "İntikam Olsun!"un (1913) odağında ana-vatan metaforu vardır. "Ben vatanıma hakkıyla hizmet edemedim. …Her manasiyle ona evlatlık edemedim" gibi cümlelerin ardından vatanı, tedavi ve bakıma muhtaç bir ana olarak tanımlamıştır. Yazı boyunca, gaflet uykuları içindeki çocukların ihmal ettikleri, tedavi ve bakıma muhtaç hasta annenin kaybedileceği korkusu, tehdidi çocukların uyanması ve siyasal eyleme geçmesi için bir gerekçe olarak sunulmuştur. Rakım Çalapala ile birlikte kaleme aldığı *Yurttaşlık Bilgisi* (1955) kitabında da "Vatanı her zaman anneye benzetiriz. 'Ana vatanı' yahut 'ana yurt' deriz. Çünkü, Türkler yurtlarını anaları gibi severler'" açıklamalarıyla, altını çizdiği anne-vatan ilişkisini milli bağlılık, milli duygu olarak tanımladığı yurtseverliği güçlendirmek amacıyla kullanmıştır.

Besleyen, koruyan, büyüten vatan aynı zamanda doğurgan bir kadındır. "Atatürk ve Cumhuriyet anavatanın bağrına ikiz doğan varlıklar"dır (1946, 3). Ana olarak "Türk vatanı" "istikbale kavuşturulan" (1944, 2), "muhabbet duyulan, sevilen" (1939, 5), "faydasına hareket edilen", "müdafaa edilen", "can ve malın uğruna feda edileceği" (1945, 13) "bahtiyar edilecek" (12 Eylül 1943. 246) kutsal, yüce bir nesne olarak tarif edilmiştir. Kavramın epistemolojik kökeninde[160] varlık bulan "vatanın dişileştirilmesi" ya da "kadının madde ve toprakla ilişkilendirilmesi yabancı egemenliğine karşı mücadele eden milliyetçi hareketlerin sıkça başvurduğu bir sembolizmdir" (Berktay, 2004: 277). Vatanın kadın bedeni olarak temsil edilmesi erkek kardeşlerden kurulu olan ulusta, erkeklerin birliği ve dayanışmasını temel alan bir ulusal kimlik inşası ve milli birlik ve düzenin istikrarının sağlanması açısından işlevseldir (Najmabadi, 2000).

Yücel'in konuşmalarında anne olarak vatan metaforunun gördüğü ideolojik işlev, analık hak ve beklentilerinden, çocukların annelerine yönelik duygularından ve anneye karşı vazifelerinden yola çıkarak, yurttaşların vatana karşı görevlerini tanımlamaktır:

---

[160] Vatan kavramı Latince "pater" yani "baba" sözcüğünden türemiş olan "partia"dan gelir, "babanın ülkesi" demektir. Eril bir sözcük olan "pater"den dişil bir sözcük olan "partia"nın türetilmiş olması, sözcüğün tarihsel serüvenini de özetler niteliktedir: Baba'ya (Tanrı'ya, Sezar'a, diktatöre, devlete) ait, onun toprağı, mülkü olan üzerine yerleşilen ve iktidar kurulan yer, toprak ve vatan çoğu dilde "ana" ön ya da son ekiyle birlikte anılır. Böylece, özünde erkeğe ait olan "vatan" -bir kadın- anne ve/veya eş olarak görülüp gösterilir. Vatanın, bir kadın bedeni olarak temsil edilmesi modernist tahayyülde kadınlara ilişkin iki söylemsel yapıdan –eşitlik ve koruma– sadece birini, yani koruma ve sahiplenme söylemini pekiştirmiştir. Böylelikle, gerek kadınlar gerekse de vatan, erkek vatandaşların koruyup sahiplenmesine muhtaç varlıklar olarak üretilmiştir. Bu şekilde, vatan, korunan bir kadın kategorisine yerleştirilince, kadın vatanı korumakla yükümlü bir erkekler topluluğu olarak modern ulus-devlet, simgesel düzeyde giderek erkekleştirilmiştir (Najmabadi, 2000: 152-54).

> Vatan sizden önceki nesilden, bizden, mal istediği zaman malımızı, can istediği zaman canımızı verdik. Sizin de, bizden sonra gelecek nesillerin de böyle yapacağınıza iman ediyoruz (1939, 13).

"Vatan"a yönelik fedakarlık ve sadakat duygularının yaratılmasında kullanılan bir başka metafor da "ev"dir.[161] Yücel, vatanı "milletin evi" olarak tanımlamıştır. Fiziksel bir mekân ya da insanların altında yaşadıkları bir çatıdan daha farklı anlamlara sahip olan ev, evrensel olarak aşina olunan, dış dünyanın olumsuzluklarına karşı korunaklı, güvenli, sıcak ve rahat bir yere gönderme yapmaktadır (Billig, 2002: 127). Yücel, vatanın "ev" olarak temsil edilme gerekçesini, ana-babalara yönelik yaptığı 22 Mart 1940 tarihli radyo konuşmasında şöyle açıklamıştır:

> Şimdi size çocuklarımızı mutlaka ilkokulda okutmamızın sebeplerini anlatayım: Yurdumuzu, evimiz; millet malını, devlet malını kendi malımız belletmek istiyoruz. O zaman, bu kadar candan benimsediğimiz vatanımızı, milletimizi ve devletimizi daha candan koruyacağımıza, o uğurda canımızı duya duya ve doya doya vereceğimize bütün varlığımızla güveniyoruz. Müdafaasına böyle yüksek bir özveri ile hazır olduğumuz vatanımızı, daha iyi sevebilmek için onu, daha iyi tanımamız lazım geldiğine yüksek bir hakikat olarak bağlanıyoruz (22 Mart 1943, 210).

Yücel'in de işaret ettiği gibi, ev metaforu ulusal varlığın temel mekânı vatanın müdafaası için ihtiyaç duyulan sevgi, fedakârlık, özveri gibi his ve tutumların inşası ve pekiştirilmesi amacıyla kullanılmıştır. Koruma duygusu, sadakat, vatan sevgisi-yurtseverlik, "ana vatana" manevi bağlılıkların ifadesi olarak tanımlanırken, Yücel, milletle vatan arasındaki maddi bağlılıklara da

---

[161] Tek Parti döneminde "ev", "ocak", "oda" ve türevleri sıkça kullanılmış, hatta Cumhuriyet kurumları "halk", "Türk" gibi kavramlarla biraya getirilerek Türk Ocakları, Halkevleri, Halkodaları olarak anılmıştır (Yeğen, 2003: 215). "Pederşahi bir aile söylemine ait olan bu kavramlar" toplumu farklı, çatışan güçlerden oluşan bir kompozisyon alarak görmek yerine, dayanışma içerisindeki organik bir bütünlük, aynı vatan üzerinde bir aile olarak tahayyül edilmesinin hem göstergesi hem de aracı olarak işlev görmüştür.

dikkat çekmiştir. Tasarruf ve Yerli Malı Haftası dolayısıyla radyoda yaptığı konuşmasında:

> Hemen bütün kültür öğretimi, ana vatanla onun evlâdı olan Türk Milletinin yalnız mânevi değil maddî münasebetleri de anlatmayı kendine mihver edinmiştir. Küçük boyu ve minimini cüssesiyle aramızda dolaşan ilkokul çocuklarımız, yediğimiz şekerlerin memleketin nerelerinde ekilmiş pancarlardan ve nerelerinde kurulmuş fabrikalarda yapıldığını isimleri gibi bilirler. 'Yerli malıdır, kullan çocuğum' diye öğüt verdiğimiz bezler ve kumaşlarımızı sırtlarında taşırken, vücutlarının üstünde o bez kumaşların yapıldığı vatan parçalarını küçük varlıklarına sarılmış yurt haritaları gibi hissederler. Yedikleri üzümlerin bağlarını, incir ve fındıkların ağaçlarını, koyunların, kuzuların, danaların yayıldıkları otlakları, balıkların kulaç attıkları denizleri okulundaki sınıflar ve evlerindeki odalar gibi sarahatle, vuzuhla tanırlar (14 Kasım 1940, 85).

diyerek, yer altı ve üstündeki zenginlikleriyle ulusal ekonominin kaynağı olan vatana bağlılığın inşasını milli eğitim politikalarının amaçları arasında yer aldığını belirtmiştir.

3.1.3. Ulusal Tarihin Başlangıcı: 19 Mayıs

Tarih yazıcılığı "muhayyel ulus"a ilişkin kimlik inşasının vazgeçilmez unsurlarındandır. Her devlet, ulusal varlığını meşrulaştırmak ve yurttaşlarına standart bir kimlik sunmak için kolektif kimliğin gereklerine uygun bir toplumsal bellek, "milli hafıza" oluşturmaya yönelerek resmi bir tarih inşa eder. Her resmi tarih, belli bir başlangıç miti, bir milat ya da başlangıç anına dayanır (Aydın, 1999: 59). Tarih yazıcılığında yeni bir sayfanın açılmasını ifade eden bu anlar, "kendilerini öne çıkarıp tarihin karşıt ve koşut güçlerin dinamik ilişkisiyle kurulan bir süreç olduklarını unutturdukları ölçüde söylemseldirler; yeni toplumsal kimliğin, siyasetin ve iktidarın kurulum sürecine doğrudan ve taraf olarak müdahale eden anlamsal pratikler haline gelirler", oysa bu anların içi boştur, kendi başlarına hiçbir şey ifade etmezler anlamlarını "öncesi" ve

"sonra"sına ilişkin (kapkara bir olumsuzluk ve aydınlık ve olumluluk içeren) anlatıların karşıtlığından alırlar (Mutlu, 1995: 49).

Diğer tüm ulus devletlerde olduğu gibi, Türkiye Cumhuriyet'i tarihi de yeni bir milat üzerine kurulmuştur. Türkiye resmi tarihinin miladı 19 Mayıs 1919'dur. Yeni tarih kurgusunun başlangıcını temsil eden mitin etkili olabilmesi için sürekli canlı tutulması gerekir ve "bellek destekleyici özelliğe sahip, tekrarlara dayanan tören dilinin biçimcilik özelliği" (Connerton, 1999: 95) ve tören alanlarının atmosferi mitin hafızaya kazınması için elzem araçlar arasındadır.

Yeniden inşa edilmek istenilen kolektif hafızanın pekiştirilmesi için ihtiyaç duyulan, başlangıç mitinin tekrarlanmasını da içeren törensel gösteri söylevlerinde Yücel, 19 Mayıs'ın milli bir gün olarak tarihi anlamını vurgularken özellikle iki tema üzerinde yoğunlaşmıştır. Bunlardan ilki, 19 Mayıs'ın tarihsel bir başlangıç anı olduğu; ikincisi ise milli birlik ve bütünlüğün bir sembolü oluşudur. Bizzat Atatürk tarafından Nutuk'ta belirtilen, resmi tarih anlayışına hâkim olan 19 Mayıs (1919)'ın ülkenin kurtuluş tarihinin başlangıç anı olduğu mitosu, Yücel'in 19 Mayıs'ın anlamını açıkladığı konuşmalarında şu ifadelerle tekrarlanmıştır:

> "Sevgili Atamız Mustafa Kemal'in Anadolu topraklarına ayak bastığı gün" (1939, 4); "Türk tarihinin bahtiyar bir başlangıcı" (1939, 4); "İstiklâl ve hürriyet tarihimizin başlangıcı" (1939, 13); "Türk Milletinin şerefli alnına yazılı, kutsal bir doğum tarihi... Hür, bağımsız millî devletin varoluşu, başlangıcı" (1946, 2),

Bir başlangıç anı olarak işaret edilen 19 Mayıs'ın Yücel'in konuşmalarında tarihin sıfır noktası ya da ulusun/milletin yoktan varoluşu

anlamına gelmediğinin altı çizilmelidir. Bu gün, "Harikalar dolu tarihinin acı, tatlı hiçbir satırı hafızasından silinmiyen" (1940, 5), "İnsanlık tarihinin hiçbir sayfasını adını yazdırmadan geçirmemiş Türk milletinin" (1946, 2) varlığında yeni bir dönüm noktasıdır. Yani, Yücel bir taraftan insanlık tarihi kadar eski bir ulusal tarihe atıfta bulanarak, dinleyicilerinde "bize" ait eşsiz bir tarihi geçmiş imgesi uyandırmaya çalışırken, diğer taraftan da bir yeniden doğuş metaforu aracılığıyla ebediyete dek yaşayacağı varsayılan bir milletten söz ederek, ulusal kimlik inşasının tipik özellikleri arasında yer alan ezel ebed millet tasavvurunu konuşmalarına yansıtmıştır. 19 Mayıs konuşmalarının dışında radyo konuşmalarında da Yücel, ulus devletin kuruluşunu yeni bir başlangıç, yeniden doğuş, tazeleniş metaforu aracılığıyla sembolize etmiştir. Örneğin, 22 Nisan 1945 *Milli Egemenlik ve Çocuk Bayramını Açarken* başlıklı radyo konuşmasında, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu gerçekleştiren TBMM'nin açılış günü olan 23 Nisan'ın ilkbaharın başlangıcı ve çocuk bayramı olduğunu hatırlatarak "Milli Türk Devleti'nin kuruluşunu, Türk Milleti'nin kıştan bahara geçişi"; devletin ilk 25 yılını ise "kıştan sıyrılıp çiçek açan bir ağacın müjdelediği bahara" benzetmiştir.

Paul Connerton'un da ifade ettiği gibi "her türlü başlangıcın içinde bir anımsama öğesi yatar" (1999: 14). Tamamen keyfi olarak belirlenen, geçmişten alıp sürdürdüğü hiçbir şey yokmuş, yoktan belirivermiş gibi sunulan başlangıç anları geçmişte olup bitenlerin anımsandığı bir an içeriği taşımaktadır (15-16). Yücel'in geçmişe yönelik anımsatmaları politik konuşmalarında yer eden retoriksel figürler aracılığıyla çözümlenebilir. "Atatürk'ün ölümlerden kurtardığı Türk milleti" (1942-2), "(Vatanın) kat'i bir kurtuluş müjdesi" (1940, 7);

"Tarihimizin en karanlık devrine ışık ve hayat verici bir sabah" (1941, 2) gibi ifadeler, örtük bir şekilde yok sayılan, kurtuluş anının öncesinin yani Osmanlı devrinin "kış, ölüm, karanlık" gibi olumsuz çağrışımlarla hatırlatılması ve de olumsuzlanarak unutturulması amacına yöneliktir. Billig'in de ifade ettiği gibi "unutma ve hatırlama diyalektiği milli kimliğin taşıyıcılarıdır" (2002: 76).

Yücel'in 19 Mayıs'ın anlam ve önemine gönderme yaparken öne çıkardığı bir başka tema, bu günün milli birlik ve bütünlüğün bir delili, hürriyet ve bağımsızlığın bir sembolü olmasıdır.

> 19 Mayıs'ı bütün Türk milleti tek varlık olarak iliklerine kadar hissediyor. Millî birlik ve bütünlüğümüzü, her millî hadise gibi bu da yeni bir delil şeklinde bütün cihana gösterecektir (1939, 5),
>
> Bu birlik ve beraberlik manzarasının azametini ve kuvvetini hudutlarımız dışından bakarak görmek lazımdır (1941, 6)

gibi açıklamalarda öne çıkan "bütün cihana göstermek", "başkalarına hissettirmek" (1940, 7) gibi vurgular, milli birlik ve bütünlüğün bir sembolü olarak kabul edilen 19 Mayıs kutlamalarının, II. Dünya Savaşı bağlamında "içerideki düşmanlar kadar dışarıdaki düşmanlara" (1944, 6) karşı da "milletin gücünü" temsil eden bir an olarak sembolleştirildiğini göstermektedir.

Yücel'in 1939-1946 yılları arasında yaptığı politik konuşmalar boyunca "dış düşman" ifadesi ilk ve son kez 19 Mayıs'ın önemini açıkladığı yukarıdaki cümle içinde geçmiştir. "İdeolojik, tehdit", "savaş tehdidi" gibi ifadelerin dışında ne ulusa sesleniş ne de parlamento konuşmaları içinde özel bir dış düşman vurgusu yapılmamıştır.

3.1.4. Tarihin Başlatıcısı ve Sürdürücüleri: "Ulusal Kahramanlar" ya da "Şefler"

Ulusal kimlikler bir mitoslar yumağıdır ve ulusal tarihler mitoslarla örülüdür. Mitoslar/mitler:

> Kutsal bir öyküyü anlatır; en eski zamanda, "başlangıçtaki' masallara özgü zamanda olup bitmiş bir olayı anlatır. Başka bir deyişle mit, Doğaüstü Varlıklar'ın başarıları sayesinde, ister eksiksiz olarak bütün gerçeklik, yani Kozmos olsun, isterse onun yalnızca bir parçası… olsun, bir gerçeğin nasıl yaşama geçtiğini anlatır. Demek ki mit, her zaman bir "yaradılış"ın öyküsüdür: Bir şeyin nasıl yaratıldığı nasıl var olmaya başladığı anlatılır. Mit ancak gerçekten olup bitmiş, tam anlamıyla ortaya çıkmış olan şeyden söz eder. Mitlerdeki kişiler Doğaüstü Varlıklar'dır. Özellikle "başlangıçtaki" o eşsiz zamanda yaptıkları şeylerle tanınırlar. Demek ki mitler, onların yaratıcı etkinliğini ortaya koyar ve yaptıklarını kutsallığını (ya da yalnızca "doğaüstü" olma özelliğini) gözler önüne serer. Sonuç olarak, mitler, kutsal (ya da doğaüstü) olan şeyin, dünyaya çeşitli, kimi zaman da heyecan verici akınlarını betimlerler. İşte Dünya'yı gerçek anlamda kuran ve onu bugün içinde bulunduğu duruma getiren de kutsalın bu akınıdır. Dahası, insan bugünkü durumunu, ölümlü, cinsiyetli ve kültür sahibi bir varlık olma özelliğini Doğaüstü Varlıklar'ın müdahalelerinden sonra edinmiştir (Eliade, 1993'ten Akt. Aydın, 1999: 44-45)

Buradaki dünya ya da kozmos "ulus"la, doğaüstü varlıklar "ulusun kurucu babaları" muhtelif ve muhtemel "atalar" ile değiştirildiğinde ulusalcı tarih yazıcılığının mitik karakteri daha açık bir biçimde açığa çıkmaktadır (45).

Yücel'in ulusa sesleniş konuşmalarında ulusal tarih yazıcılığının önemli bir parçasını oluşturan mitik kahramanlara büyültme/yüceltme stratejisi aracılığıyla yer verilmiştir. Epideiktik konuşmaların başlıca unsurlarından olan büyütme/yüceltme stratejisi, [162] özellikle 19 Mayıs söylevlerinin gelişme

[162] Corbett & Connors'a (1999) göre, epideiktik türde yüceltme stratejisinin başlıca unsuru başarıların ve erdemlerin övgüsüdür. Övgü kişiye yönelikse kişinin başarılarının, yaptıklarının yanı sıra doğuştan getirdiği kimi özellikler övgüye dâhil edilebilir. Övgü konuşmalarında izleyici ve bağlam göz önünde bulundurulur. İzleyicilerin yaşı, cinsiyeti, politik ve dini eğilimleri, tüm bunlar övgünün niteliğini, yani hangi yönlerinin öne çıkarılacağını belirleyen etkenlerdir (126-130).

kısımlarında, ulusun "kurucu baba"larının (Atatürk ve İnönü'nün) övgüsü amacıyla kullanılmıştır. Yücel'in konuşmalarında yer eden ulusal kahramanların/şeflerin öne çıkarılan nitelikleri ya da "erdemleri" inşa edilmeye çalışılan ulusal kimliğin nitelikleri açısından açıklayıcıdır.

Konuşmalar boyunca Atatürk,

> "Ölümsüz kahraman, eşsiz insan" (1942, 2); "Sönmez bir güneş" (1942, 2 ve 1946, 3); "Yaşamakta ve yarın doğup yaşayacak bütün Türklerin ruh ve mâna halindeki ideali" (1942, 3); "Türk milletinin kalbinde sönmeyen ateş" (1942, 2); "Türk milletinin kaynağı, suları tükenmeyen pınarı" (1945, 2); "Büyük insan, eşsiz kahraman" (1944, 2)

gibi ifadeler aracılığıyla yüceltilmiştir. "Ölümsüz", "eşsiz", "sönmeyen", "tükenmeyen" gibi sıfatlarla, rejimin önderi Atatürk sıradan insanlardan farklı, doğaüstü güçlere, tanrısal niteliklere haiz, efsanevi bir kahraman olarak sunulmuştur [163] Atatürk'e yönelik bu yüceltme tarzı bir taraftan, onun kamusal yaşamdaki rolünün bir mit, efsane, kahraman, sembol, kült olarak yeniden üretilmesine hizmet ederken; diğer taraftan da hayali cemaati birbirine bağlayan kutsallıkların (kutsal imgelerin, ikonların, mitlerin) ulusa benimsetilmesi pratiğini temsil etmektedir. "Kemalizm, bir yandan Osmanlı'dan devraldığı kutsal evreni laikleştirerek ulusallaştırmaya çalışırken, öte yandan inşasına çalıştığı ulusal evrenin de kutsallaştırılması zorunluluğu ile karşı karşıya kalmıştır" (Yörük, 2003:

[163] Yücel'in Atatürk'e yönelik övgü ifadelerinin uç örneklerinden biri, Reşat Nuri Güntekin tarafından Türkçe'ye çevrilen Thomas Carlyle'in *Kahramanlar* (1943) adlı kitabına yazdığı önsözde açığa çıkar. Yücel, "Tanrılar da insanlar gibidir; doğar, yaşarlar ve ölürler" dedikten sonra, "Benim neslimden olanlar bir tanrı nasıl ölür ve yeni bir tanrı nasıl doğar, bunu 1918 ve 1922 arasında görmüşlerdir. Hiç değilse görmüş olmaları lazımdır" ifadeleriyle Atatürk'ü tanrısallaştırmıştır. Yücel "kutsal bir varlık" (1998a: 5), "kutsal bir emniyet kaynağı" (1998c: XVIII), "bir sembol, fikir" (1998d: 456) sözleriyle tanımladığı Atatürk'ü, bakan olmadan evvel milletvekilliği döneminde 1936 yılında *Nutuk* üzerine yazdığı "Kitabımız" başlıklı yazısında ise hem tanrı, hem de bir peygamber olarak nitelendirmiştir. Bu bağlamda, Atatürk'ün eseri *Nutuk* da Atatürk'e inananların "kutsal kitabı" olarak adlandırılmıştır (1998a: 1-4).

316). [164] Atatürk'ün ölümsüz bir şahsiyet, "yarı tanrı" bir insan, kutsal bir varlık olarak kurgulanması eski kutsallıkların tasfiye edildiği, toplumu laikleştirme politikalarıyla yaratılan boşluğun Atatürk'ün bedeni ile doldurulma çabasının yanı sıra onun yapıp ettiklerinin, "eser"lerinin, ideallerinin de kutsallaştırılmasının aracı olmuştur. Örneğin, Yücel'in konuşmalarında, Cumhuriyet rejimi "onun ölmez, sönmez, zeval bulmaz bir yadigârı" (1939, 5)", "paha biçilmez emaneti" (1946, 3), "Atatürk'ün büyük emaneti" (1946, 9) olarak adlandırılmıştır. "Türkiye Cumhuriyet'i, Atatürk'ün ölümsüzlüğünü, kendi hayatında beraberinde götürecektir" (1946, 3) gibi sözlerle Atatürk'ün ölümsüzlüğü rejimin sonsuzluğu/sürekliliği ile özdeşleştirilmiştir. Ayrıca, "Ondan ayrılmanın acısı, kalplerimizde vatan muhabbetine, istiklâl aşkına inkılâbetti. Onu vatanımız kadar sevmek, vatanımızı onun kadar sevmek olmuştur" (1939, 5) gibi ifadelerle de Atatürk sevgisi ile vatan sevgisi özdeşleştirilmiştir. Atatürk-devlet-millet-vatan özdeşliği yeni rejime bağlılığın sağlanması ve rejimin meşrulaştırılmasının bir aracı olarak değerlendirilmiştir.

Yücel diğer konuşma türlerinde de yüceltme stratejisi aracılığıyla Atatürk'ten söz etmiştir. Ancak, 19 Mayıs konuşmalarında Atatürk günün anlam ve önemine ya da konuşmanın bağlamına uygun bir şekilde özellikle kurtarıcı,

[164] Mete Tunçay, Tek Parti döneminde Atatürk imgesini anlayabilmek için laiklik soruna bakılması gerektiğini salık verirken, laikleşme hareketlerinin şehirli kesimlerde yarattığı manevî boşluğun bir yarı-din haline getirilen ulusçulukla doldurulmaya çalışıldığı, Atatürk başta olmak üzere önderlerin de bu ideolojinin "Olimpos topluluğu" olarak gösterildiğini belirtir (2005a: 334). Tanıl Bora da Atatürk'ün peygamberâne hatta tanrısal bir kişilik olarak tasvirinin sebebini "dinden milli devlete kutsiyet ve meşruiyet transferi"yle açıklar (2007: 124).
Tek Parti dönemi boyunca, "Mustafa Kemal"in totem/baba/tabu/yasak/kutsal bir imge haline getirilmesinin nedenlerini örnekler üzerinden irdeleyen ayrıntılı bir inceleme için bkz. Kaynar, 2009.

kurucu kimliğiyle öne çıkarılmıştır: "Kurtarıcımız Sevgili Atamız" (1939, 4), "Büyük kurtarıcı, istiklâlimizi kurucu" (1941, 2), "Büyük kurtarıcı" (1942, 2) "Türk milletini esirlikten kurtaran, Türk vatanını istiklâline kavuşturan Atatürk, milli benliğimize vurulan zincirleri kıran, inkılâpçı Türk Cumhuriyeti'ni kuran Atatürk" (1944, 2) gibi.

Atatürk'ün yüceltilmesine yönelik ifadelerde epideiktik türün yüceltme teknikleri arasında yer alan, sonradan kazanılmış özellikler kadar doğuştan gelen özelliklerin öne çıkarılmasına yönelik örneklere de rastlamak mümkündür. Yücel, "Altın saçlarıyla, güneş yüzü ve deniz gözleriyle hilkatin övünüp yarattığı Mustafa Kemal" (1946, 3), "Açık, dik başı ile ve saydırıcı bakışiyle aziz bir hayal sönmez bir hakikat Atatürk" (1945, 2) gibi betimlemeler aracılığıyla da Atatürk'ün fiziksel özelliklerine gönderme yapmıştır.

Yücel, Atatürk'e yönelik övgülerine "Türk milleti"ni de katmıştır. Cevabını içinde taşıyan ya da çoğu zaman cevap gerektirmeyen retoriksel sorulardan ve karşılaştırmalardan yararlanarak:

> Hangi ana evlâdını, hangi çocuk babasını hangi sevgili gönüllüsünü, Türk milletinin onu sevdiği kadar sevebildi? (1942, 2)
>
> Türk milletinin ona beslediği özlemi hangi evlât anasına, çocuk babasına, hangi sevgili gönüllüsüne duyurabildi? (1942, 3) diye sormuştur.

Atatürk sevgisi ve özlemi ile anne-çocuk, çocuk-baba bağlılığını ve sevgiliye duyulan aşkı kıyasladığı bu sözleriyle, "Türk milletinin" Atatürk'e yönelik duygularını tüm bağların, duyguların ötesinde en üstün, en güçlü his olarak tanımlamıştır. Milletin Atatürk'e yönelik hislerinin boyutlarını ifade ederken özel alana dair sevgi, aşk gibi ilişki türlerinden örnekler vermesi, dönemin tipik nitelikleri arasında yer alan özel ve kamusal alan arasında

ayrımların yok sayılmasını ve de "herkes ve herşeyin" rejime ait kılınmasına duyguların nasıl dahil edildiğini göstermektedir.

Yücel'in 19 Mayıs konuşmalarında Atatürk'ün yanı sıra ve Atatürk'ten daha yoğun bir şekilde İsmet İnönü'ye de yüceltme strateji aracılığıyla konuşmalarında yer vermiştir. İnönü'nün siyasal yaşamdaki rolünü, önemini açıklarken karşılaştırma/paralellik kurma tekniğinden yararlanmıştır. Diğer bir deyişle, Yücel'in 19 Mayıs konuşmalarında İnönü, Atatürk'ün sahip olduğu misyon ve değerlerin taşıyıcısı olarak önem kazanmıştır. İnönü'yle Atatürk arasında paralellikler kurarken şu ifadelere yer vermiştir:

> Hizmetlerine minnet ve muhabbetle saygı beslediğimiz Atatürkümüzün fâni hayata gözlerini yumduğu andan itibaren, idareyi ve iradeyi temiz ellerine alan Büyük Şefimiz İnönü… (1941, 2).
>
> 1919 yılının 19 Mayısında Ebedî Şef Atatürk'ün başlattığı İstiklâl Savaşına, 1939 yılının 19 Mayısında bir medeniyet ve istikbâl savaşı halinde devam eden (İnönü) (1939- 8).
>
> Türk milletinin varlık ve birlik dâvası için Atatürk'ün yıllar önce yaktığı kutsal meşâleyi ellerinde taşıyan İnönü (1942- 5).
>
> Atatürk'ün kurduğu millî birliği elinde tutan, Ondan sonra gelen en büyük Türk İnönü (1944, 4)…

Atatürk'ün sahip olduğu karizmadan yoksun olan İnönü, özellikle kişiliği ve çalışmaları aracılığıyla yüceltilmiştir. Yücel, İnönü'nün:

> "Feragatli hayatı, vatan yolundaki fedakârlıkları, azmi, basireti, Türk inkılâbının her safhasındaki yapıcılık hizmet ve kudreti, ahlâk ve fazileti" (1939, 8), "Millet aşkı ile çarpan yüreği" (1940, 7), "Kanlı savaşlarda bilenmiş iradesi, Lozan'da istiklâl beraatımızdaki imzada gördüğümüz yüksek zekâsı… yirmi yıldır hükümet ve devlet başında ağarttığı başı" (1944, 4), "Millete bağışladığı ömür, cemiyete vakfettiği hayatı"nı (1946, 5)

ön plana çıkarmıştır. İnönü'ye yönelik övgü tarzının yorumlanabilmesi için Schwartz'ın (1987) ulusal/milli kimliğin inşasında birlik ve bütünlük simgesi

olarak öne çıkarılan ulusal önderlerin mitleştirilmesine yönelik değerlendirmelerinden yararlanılabilir: "Şayet ulusal kahraman aşikar şekilde donuk, sıradan bir kişilikse, …onun sıradanlığı her zaman ulusun gündelik yaşamındaki dehasını… simgelemek için mitik bir sıradanlığa dönüştürülebilir" (Akt. Billig, 2002: 86). Bu değerlendirmelere paralel bir şekilde yaşayan "şef" İnönü'nün, doğaüstü hatta tanrısal niteliklere sahip kutsal bir şahsiyet olarak mitleştirilen Atatürk'ün aksine, insanlara özgü sıradan erdemler aracılığıyla övüldüğü görülmektedir. Bu övgü tarzı, gençlere İnönü'nün örnek bir insan olarak gösterilmesine olanak sağlamıştır. İnönü, gençlere "Her güzel vasfı ile feyiz verici bir numune" (1946, 5), "Türk idealizminin diri timsali, ahlak ve fazilette onun kutsal bir örneği" (1939, 8) olarak gösterilmiştir. Özlüce, gençlere "eşsiz" Atatürk gibi olmanın mümkün olmadığı, ancak çalışarak ve yurdunu çok severek bir İnönü olunabileceği telkin edilmiştir.[165]

19 Mayıs konuşmalarında Atatürk özellikle geçmiş ve gelecek/sonsuzluk anlatısı aracılığıyla övülürken, İnönü "milli birlik ve bütünlüğün yaşayan simgesi", "milli iradenin timsali" (1940, 7) gibi ifadelerle mevcut an-şimdiki zamanla ilişkilendirilerek övülmüştür. İnönü'nün milli irade ile özdeşleştirilmesi, düşüncelerinin ve kararlarının milletin kararları ya da milli iradenin bir yansıması olarak kurulmasına yardım etmiştir. Yücel, "O'nun (İnönü'nün) düşüncesine

[165] Atatürk gibi olunamayacağı tespitini güçlendirecek bir örnek olarak, dönemin parlamento konuşmalarından bir kesit sunulabilir. Emin Soysal, 1945 Yılı Milli Eğitim Bakanlığı Bütçesi Görüşmeleri esnasında, Köy Enstitüleri'nde yetişen öğretmenlerin göreve başladıklarında kendilerini birer peygamber, Atatürk zannettiklerini, köylüler üzerinde hakimiyet kurmaya yöneldiklerini söyleyerek eleştirilerini dile getirmiştir. Yücel, bu eleştiriye yanıt olarak "Bu çocukların birer Atatürk olması herhalde temenniye değer bir şeydir. Amma Atatürk olmak güç bir şeydir. Biz onları Atatürk'ün parçaları olmak üzere yetiştiriyoruz (Bravo sesleri, alkışlar)." sözleriyle Atatürk olmanın imkansızlığına gönderme yapmıştır (TBMM Tutanak Dergisi, Dönem VII: 1943-1946, Cilt 17, Birleşim 60, 23.5.1945: 313).

uyarken milletin arzusunu yerine getirdiğimize, O'nun sözünü tutarken vatanın faydasına hareket ettiğimize candan inanıyoruz" (1938, 9), "Türk Milletinin varacağı her iyi kararı, her türlü korunma ve yaşama kudretlerini O'nun yüce şahsında görüyoruz, O'na inanıyoruz" (1941, 2) gibi açıklamalarla hem politik seçkinlerin hem de halkın İnönü'nün takipçileri olduğu/olması gerektiğini vurgulamıştır.

3.1.5. Ulusal "Biz"in ya da "Bizim Kolektif Adımız"ın Tanımlanması

Michael Billig tarafından "birinci çoğul şahıs retoriği" (2002: 94) olarak adlandırılan, politik konuşmalarda siyasetçiler tarafından "biz kimiz" sorusuna karşılık olarak verilen yanıtlar konuşmaların yapıldığı zaman ve mekana göre değişebilmektedir. Bütün konuşma türlerinde çoğul zamirler kullanan Yücel'in konuşmalarında ortak olan biz Türkler/Türk milleti dışında, konuşma türlerine bağlı olarak çeşitli bizlik kategorileri açığa çıkmıştır. Örneğin, 19 Mayıs söylevlerinde, zamirlerde ve yüklemlerde açığa çıkan "biz"i "Ağalarınız, babalarınız, analarınız, atalarınız bizler…" (1939, 13) olarak tanımlayan Yücel'in radyo konuşmalarında ise birinci çoğul şahıs zamirinin karşılığı, kimi zaman devlet/hükümet ve parti olarak biz iken, kimi zaman da analar, babalar, hocalar olarak "bizler"e dönüşmüştür. Parlamento konuşmaları içinde ise "biz" zamiri, biz koruyucu ve kollayıcılar, biz parlamenterler, biz aydınlar gibi kategorilere denk düşmektedir. Ulusa sesleniş konuşmalarının analiz edildiği bu kısımda ulusal biz, yani ulusun kolektif adının tanımlanışı üzerinde durulacaktır.

Ulusal kimliğin nihai hedefi "biz" bilincinin içselleştirilmesidir. "Biz"lik halinin ifadesinin ilk biçimi, kolektif bir ada sahip olmak ve onu

yaygınlaştırmaktadır. Geçmişin unutturulmaya çalışıldığı, yeni bir kimliğin inşa edildiği Tek Parti sürecinde "biz"in/ulusun tanımlanmasında öne çıkan kavram "Türkler", ulusal kimliğin temeli ise "Türklük"tür. Ulusun inşasında ve ulusal kimliğin tanımlamasında da öne çıkarılan, toplumun yeni kolektif kimliğinin ya da adının yani "Türklüğün" sürekli tekrarlanarak, toplumun hafızasına kazınması dönem retoriğinin tipik bir unsurudur. Yücel'in politik konuşmalarında da "biz"i tanımlamak için kullanılan "Biz Türkler" ve "Büyük, Ulu, Aziz Türk milleti" dışında, her tür canlı ya da cansız nesne "Türk" sıfatıyla birlikte anılmış Türk hem ad hem de sıfat olarak sıkça kullanılmıştır. Örneğin,

> (*19 Mayıs Nutukları'nda*) Türk çocukları, Türk gençleri, Türk evlatları, Türkler, yaşayan her Türk, her Türk, yaşamakta ve yarın doğup yaşayacak bütün Türkler, Türk vatanı, Türk varlığı, Türk tarihi, Türk idealizmi, Türk inkılabı, Türk istikbali…
>
> (*Radyo konuşmalarında*) Türk ana babaları, Türk anası, Türk yuvası, Türk öğretmenleri, Türk hocası, Türk vatandaşı, Türk insanı, Türk cemiyeti, Türk aydını, Türk köyü, Türk köylüsü, Türk ili, Türk zekası, Türk vicdanı, Türk duygusu, Türk mektepleri...
>
> (*Parlamento konuşmalarında*) Türk ananesi, Türk yaşayışı, Türk dinamizmi, Türk vatandaşları, Türk bünyesi, Türk evlatları, Türk kaynakları, Türk dehası, Türk münevverleri, Türk kızı, Türk erkeği, Türk ahlakı, Türk talebesi…

Yücel'in politik konuşmalarında da yansımasını bulan dönem içinde "Türk sözcüğünün özne-isim olarak kullanılmasındaki olağanüstü yaygınlık" (Bora, 2007: 51) çeşitli nedenlerle açıklanabilir. Osmanlı'da "Türk" kavramının sürekli aşağılanması sonucu gelişen "kompleks duygusu"nun (Akçam, 2003: 54-55) [166] unutturulması ve yeni kimliğin tanımlanmasının başlıca unsuru olan

[166] Osmanlı İmparatorluğu'nda "Türk", daha çok köylüler ve Türkmen aşiretleri için kullanılan ve çoğu kez yanına kaba, cahil, anlayışsız, akılsız gibi küçültücü sözcükler ilave edilen bir sıfattır (Timur, 1984; Akçam, 2003; Yıldız, 2004). Osmanlı padişahları padişah

Türklüğün toplumsal hafızaya olumlu bir içerikle kaydedilmesi için Türklük "ontolojik bir değer, bir özgüven kaynağı" (Bora, 2007: 51) hatta yüklenen değerlerlerle kutsal bir ad haline getirilmeye çalışılmıştır. Yücel'in 22 Nisan 1945 tarihli radyo konuşmasında gençlere yönelik "Türk olmayı her şerefe üstün bilin" öğüdüyle de dile getirdiği gibi, Türk olmakla gurur duyan, kimliğiyle övünen bir nesil yaratılmak istenmiştir. Yücel'in birçok kelimenin başına Türk sıfatını eklemesi, yeni milli kimliğin toplumsal hafızaya kazınmasının yanı sıra, Türklüğün içeriğini tanımlama çabasıyla da ilişkilendirilebilir. Tanıl Bora, "İnşa Döneminde Türk Millî Kimliği" başlıklı yazısında; kimliğin verili bir yapı olmadığı, dil ve söylem içinde kurulan tarihsel olarak inşa edilen ve sürekli yeniden inşa edilen bir kategori olduğundan hareketle, "Türk"ün doğal bir element gibi tanımlanamayacağını, milletin kendini "Türk" olarak algılaması/kurması ölçüsünde "Türk" olunacağını, dolayısıyla "milli devletin Türklere Türklüğü öğretmek ve bunun için o Türklüğün içeriğini tasarlamak" durumda kaldığını belirtir (Bora, 1996: 169). Yücel'in her türlü canlı cansız nesnenin başına Türk sıfatını koyması, Türklüğün tasarlandığı ve öğretildiği süreçte okuldan camiye, müzikten geleneklere varolan her şeyin "Türkleştirilmesi" ya da Türklüğe mal edilmesi amacını taşımaktadır.

---

soyunu Türkmen geçmişe bağlanmasına karşın, Türklüğe ve Türkmenliğe hiç itibar etmemiştir (Aydın, 1999: 104). İmparatorluk devrinde, Türk bağlantısının hatırlanması 19. yüzyılın ikinci yarısında etnik kimliğe dayalı milliyetçiliklerin hız kazanmasıyla birlikte Ahmet Vefik Paşa, Ali Suavi gibi aydınların çalışmalarıyla gündeme gelmiştir. Ancak, belirli aydın ve asker-sivil memurların dışında ne yönetimde ne de halk katında "Türklük" arayışına yönelik bir çaba vardır. Türkçe konuşsalar dahi Anadolu ve Rumeli'de Türkmenler dışında kendisini etnik olarak Türklükle bağlı sayan herhangi bir topluluk yoktur (105). Türklük 19. yüzyılda dahi yabancılanan bir kavramdır (Ahmad, 1999: 78).

3.1.6. "Biz"in Karşıtı Olarak "Onlar": Ulusal Kimliğin Ötekileri

"Kimliği, aynı görünen, aynı hisseden, kendilerini aynı sayan insanlara bağlayan anlayış tam bir saçmalıktır. Kimlik bir süreç olarak, bir anlatı olarak, bir söylem olarak daima ötekinin konumundan anlatılır" (Hall, 1998: 72). Kimlikler daima bir 'ötekilik' problemi ile varolurlar. Her kimlik "biz" ve "öteki"(ler) ilişkisinin bir ürünüdür. "Biz"in kurgulanması ve kurulması bir şekilde "öteki"(ler)den ayırt edilme sürecidir. Genel olarak tüm kimlik formlarında olduğu gibi, milli kimlikler de daima bir 'ötekilik' problemi ile bir "biz" ve "onlar/ötekiler" ilişkisinin ürünü olarak varolurlar. Anderson'un vurguladığı gibi, "hiçbir ulus kendisini insanlıkla özdeş tahayyül etmediği" için milli kimliğin "biz" olarak kurgulanmasında mutlaka "biz"in karşıtı olarak nitelendirilecek bir "öteki" kategorisine ihtiyaç duyulur. Öteki yoksa icat edilir. "Öteki berikini var eden ona kimlik ve varlık bilinci veren bir unsurdur" (Güvenç, 1997: 27). Onlar/öteki ihtiyacı ya da "düşmanın vazgeçilmezliği" yalnızca kimlik inşası açısından gerekli değildir. Topluluğun bütünlüğünün korunması, ulusal aidiyetin sağlanması, ulusal dayanışmanın pekiştirilmesi, farklılıkların ve eşitsizliklerin görünmez kılınması ya da askıya alınması ve böylelikle "milli birliğin" pekiştirilmesi, aynı zamanda kimliğin yüceltilmesi, "biz"in yepyeni bir karaktere sahip olduğu*muzun* vurgulanması, meşruiyetin sağlanması açısından da işlevseldir.

Yücel'in politik konuşmalarından yola çıkarak 1939-1946 yılları arasında Türk ulusal kimliğinde "biz"lik hallerinin kurgulanmasıyla paralellik arz eden

"onlar" ya da "öteki"nin inşasını iki kategoride değerlendirmek mümkündür. Bunlardan ilki tarihi öteki, ikincisi ise mevcut ve müstakbel ötekilerdir.

Türk milli kimliğinin tarihi öteki imgesi, "Türkiye'nin tarihsel-toplumsal gerçekliğine içseldir. Öteki imgesinin, tikel öteki kimlikleriyle ilgili tasavvurlara da izin veren somut kalıbı ise 'Eski Türkiye' yani 'Osmanlı'dır." (Bora, 2007: 41). Kozmopolit bir imparatorluğun tebaasından ulusal bir devletin yurttaşlarını yaratma sürecinde çok dinli, çok etnili ve çok kültürlü Osmanlı mirası kategorik olarak inkar edilmiş, ötekileştirilmiştir. "Osmanlı kimliği"nin ötekileştirilmesinin örnek ve stratejilerini özellikle parlamento konuşmalarında görebilmek mümkündür. Genel olarak, parlamentoda Cumhuriyet devrinin "ötekisi" olarak konumlandıran Osmanlı Devleti "biz ve onlar" ayrımının kurulduğu, "biz"in yüceltildiği, "onlar"ın ise olumsuzlandığı bir seyir izlemiştir.[167] Parlamento tartışmaları içinde geçmişe ait olgu ve olaylardan bahsedilirken çeşitli stratejilerin açığa çıktığı görülmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nu yok sayma, adından söz etmeme; tarihsel süreklilik kurarak Osmanlı tarihine gönderme yapma ancak değersizleştirme; Osmanlı devrinin bir bölümünü seçerek onu yüceltme bu stratejiler arasındadır. Cumhuriyet dönemindeki maarifle ilgili pek çok kanunun ve uygulamanın Osmanlı devrinden intikal etmiş nizamnameler olması kaçınılmaz olarak Osmanlı devrine yönelik göndermeleri gerektirmiştir. Örneğin: "Maarif işlerimize aid hükümleri derli toplu olarak ihtiva etmek üzere gösterilebilecek başlıca vesika 1286 tarihli maarifi umumiye nizamnamesidir",

[167] Teun van Dijk, parlamento tartışmaları üzerine yaptığı araştırmalarında abartılar ve metaforlar gibi retoriksel figürler aracılığıyla "biz"in olumlu temsilinin ("bizim" iyi şeylerimizin vurgulanması ve olumsuzluklarının gözardı edilmesinin) ve "onlar"ın olumsuz temsilinin ("onlar"ın olumsuz şeylerinin vurgulanması ve olumluluklarının ihmalinin) ideolojik/politik konuşmaların tipik bir özelliği ve meşrulaştırmanın evrensel stratejisi olduğunu belirtmektedir (2005: 67), (ayrıca bkz. Dijk 1993, 2000).

“Aşağı yukarı yüz seneden beri tahsili iptidainin meccani (parasız) ve mecburiliğini muhtelif hukukî vesikalarla kabul etmiş bulunuyoruz” , “…kanun zannediyorum ki, 264 tarihinde intişar etmiştir. İmparatorluk zamanında”, “48 seneden beri mekteplerde ayni sistem ve yani tarzda ve yani şekilde lisan öğretiliyor” gibi. Tarihsel süreklilik kurarak Osmanlı devri ya da bu devre ait tarihsel dönemeçlerden bahsederken, olumsuzlama stratejisine başvurulduğu görülmektedir. Osmanlı’nın adını anarak yapılan karşılaştırmalarda “onların” eksik ya da yanlışları; “bizim” yani Cumhuriyet devrinin ise başarıları ortaya konulmuştur. Eskiye ait olanlar “Asyaî, kötü, sakat, dağınık, sistemsiz, kararsız, ihmalkâr, muvaffak olamayan, fena, yarım kalmış” gibi olumsuz kelimelerle nitelenmiştir. Cumhuriyet devri ise “ileri, yüksek, medeni” gibi olumlu kelimelerle anılmıştır. Ancak, konuşmalar içinde geçmişe yönelik olumsuz değerlendirmelerin yalnızca “devleti” ve “devlete ait olanı” (politikalar, yasalar, uygulamalar) kapsadığı belirtilmelidir. Tarihi, kültürel olay ve olgular ise “bizim tarihimiz”, “Türk tarihi” gibi ifadelerle millete ait olarak kurgulanarak Osmanlı devri içinden ayıklanıp yüceltilerek sahiplenmiştir. Konuşmalarında Cumhuriyet devri öncesi geçmişine yönelik olumlu ifadelerde Osmanlı İmparatorluğu’na gönderme yapmaksızın “Osmanlının” yerine “Türk/Türk milleti” konulmuştur. Örneğin, “Mazide büyük müstakil bir medeniyet kuran bu millet”, İstanbul’un fethi “hakikaten Türk milletinin ve Türk tarihinin büyük bir dönüm noktası olacak olan büyük hadise”, Topkapı Sarayı “ecdat yadigârı olan ve Türk'ün en mühim hâdiseleri içinde geçmiş olan saray” Osmanlı devlet arşivi “Bizim İstanbul’da hazine-i evrakımız var. Orası milletin bizatihi kendisidir” gibi.

Ulusa sesleniş konuşmalarında da Osmanlı adına yer verilmemekle birlikte "eski devirler", "bizden öncekiler" gibi üstü kapalı ifadelerle imparatorluk dönemi yöneticilerine göndermeler yapılarak "biz ve onlar" karşıtlığı kurulmuştur. Özellikle hükümetin icraatları temalı radyo konuşmalarında Yücel, "eski devirler" olarak söz ettiği Osmanlı İmparatorluğu eğitim politikaları ile Türkiye Cumhuriyet'i dönemi eğitim politikalarını karşılaştırarak "Bizden önceki nesiller bizim gibi düşünselerdi hepimiz okur yazar olurduk", "Hiçbir devirde, Türk milleti Cumhuriyet devri kadar dikkatli ve başarılı olmamıştır" (22 Nisan 1942), "Kültür ve eğitim meseleleri, ileri nesilleri yetiştirme davası, tarihin hiçbir devrinde bizim yaşadığımız şu son yıllarda olduğu kadar önem kazanmamış, birinci derecede meselelerden olmamıştır" (22 Nisan 1946) gibi geçmişe yönelik olumsuz değer yargıları aracılığıyla toplumun kolektif hafızası biçimlendirilmeye çalışmıştır. Konuşmalar boyunca "Osmanlı 'Türk'ün cevherini baskı altında tutan bir 'heyûla' olarak" (Bora, 2007: 41-42) tasvir edilirken, yeni devlet ve rejim tüm olumlulukların kaynağı olarak sunulmuştur.

Ulusal kimliğin tarihi "ötekileri"ni oluşturan Osmanlı dışında, ulusal kimliği tehdit edecek hâlihazırdaki ve gelecekteki unsurlar da onlar/ötekiler/düşmanlar olarak kodlanmıştır. Yücel'in iç politik bağlama yönelik açıklamalarında geçen "yabancı fikir ve inan"lar ve bunlara inananlar yani Kemalist ideolojinin dışındaki düşünce ve siyasi hareketler (komünizm, irticai hareketler, Turancılık) rejimin başlıca mevcut ve müstakbel ötekileri arasında sayılmıştır. Özellikle radyoda dinleyicileri Kemalist ideolojinin dışındaki düşünceler, siyasi hareketlere karşı uyanık olmaları konusunda uyarıcı konuşmalar yapan Yücel; gündelik konuşma dilinin ve basit örneklerin hakim

olduğu bu anlatılar boyunca çeşitli açıklamalar ve tanımlamalardan yararlanarak halka rejimin ötekilerini, "rejimin hedeflerinden sapan" siyasi hareketleri tanıtmaya çalışmıştır. Bu siyasi hareketlerden ilki laiklik karşıtı hareketlerdir.

> Müslümanlıkta kul ile tanrı, yaratan ile insan arasına hiç kimse, hiçbir kuvvet, hatta devlet bile giremediği için herkes kendi manevi inancında hürdür. Ona kimse karışamaz. Tanrısına istediği gibi tapar, yaradanına dilediği şekilde ibadetini yapar. Buna kimse el uzatamaz. O, herkesin kendi bileceği bir iç duygusudur. Bizim karışacağımız nokta, sözde ve işte içinde yaşadığı ve bir parçası olduğu milletine zararlı olmasın, faydalı olsun. İstediğimiz aradığımız budur (22 Mart 1942).

Yücel'in yukarıdaki konuşmasında, rejimin laiklik ilkesini İslam dininin değerleriyle paralellik kurarak açıklamayı tercih ettiği görülmektedir. Konuşma, "Türk olmayanın" tanımıyla sürdürülmüştür:

> Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olduğu halde ben Türküm diyemeyen; dilde, duyguda Türk olmayan, her şeyim Türk Milleti içindir andını içmeyen elbetteki Türk değildir. Biz bu inanlara uzun ve acı tarih tecrübelerinden sonra ermiş bulunuyoruz. Geçmiş kara günlerimizi hatırlarsak uğradığımız ihanetlerin koskoca bir devleti nasıl yıktığını ve yıkılmış devlet enkazı üstünde yeniden bugünkü milli devletimizi kurmak için yukarıda söylediğimiz duyguda uyanık kahramanların milletle işbirliği ederek nasıl savaştıklarını ve milli istikbalimize nasıl kavuştuklarını kolayca anlarız. Onun için "ben Türküm" sözü içinde "Ben ancak millet olarak hürüm, devlet olarak özgürüm" anlamını buluyoruz. "Her şeyim Türklük içindir" derken "Türkiye Cumhuriyeti'nin istikbali için canıma kadar her şeyimi feda edebilirim" manasını kastettiğimizin farkında oluyoruz (22 Nisan 1942).

Cumhuriyet yurttaşı olan ama kendini Türk görmeyen, Türkçe konuşmayan yurttaşları Yücel bir taraftan geleneklere, diğer taraftan da İslami değerlere gönderme yaparak "milli ahlak kurallarına göre en günahlı insan tanırız" diyerek ötekileştirmiştir.

II. Dünya Savaşı sırasında izlenen denge politikaların bir yansıması olarak iç politikada etkinlik kazanan ırkçı-Turancı hareketler ve komünist ideolojinin

üniversite öğrencileri arasında yaygınlaşması Maarif Vekili Yücel'in radyo konuşmalarında çeşitli vesilelerle bu konuya değinmesine neden olmuştur. Örneğin, bilginin toplumsal yaşamda önemini açıkladığı bir konuşmasında, sözü "yabancı cemaatin duygusu" altındaki insanlara getirerek halkı Kemalizm dışında başka bir ideolojiyi benimseyen kişilerin "zararları" konusunda bilinçlendirmeye çalışmıştır:

> Türk çocuğu seçtiği işe göre, kendisine gereken bilgileri elde etti. İş bitti mi sanıyorsunuz? Hayır!... Bir vatandaş düşünün birkaç dil biliyor, bir meslekin en yüksek derecesine varmış; yazıyor, söylüyor, işinde başarılı olmak için her vasıtaya ve liyakate sahip olmuştur. Fakat yabancı cemaatin duygusundadır, o cemaatin iyiliğine çalışmaktadır. Bize faydalı olmak için yüreği bile çarpmıyor. Hep kendini ve bizden başkalarını düşünüyor; hep kendine ve bizden başkalarına hizmet amacında… Sorarım böyle bir vatandaşın bilgisinden ne çıkar? Ne mi çıkar? Hainlik çıkar, zarar çıkar, fitne çıkar ve ölüm çıkar! (22 Nisan 1942).

Yücel, "biz" olarak tanımladığı bütün bir Türk toplumunun karşısına eğitimli, dil bilen, iyi meslek sahibi ancak başka bir ideolojiye inanan insanı "öteki" olarak koymuştur. Cevabını kendi verdiği retoriksel sorularla da ötekilerin kötülüklerini hainlik, zarar, fitne, ölüm olarak sıralamıştır.

Yücel'in konuşmalarında "yabancı fikir ve inanlar" olarak adlandırılan politik-ideolojik ötekilerin yanı sıra "ihanet, fitne, hainlik, ölüm" kelimeleriyle tanımladığı farklı "ötekiler" de vardır. Bu ötekilerin başında gelenler "tembeller"dir. Çocuk ve gençlere yönelik konuşmalarında, çalışkanlık- tembellik karşıtlığına sık sık değinen Yücel çalışkanlığı "Her Türk çocuğuna düşen vazife", tembelliği ise "Türk'ün Türk'te affetmemesi lazım gelen en büyük günah" olarak tanımlamıştır. "Yaşamak isteyen her cemiyette tembele hayat hakkı olamaz, olmamalıdır" diyen Yücel, tembelliğin "istiklal mücadelesini yapanlara, vatan

uğruna can veren nesillere" ve onların yadigarı olan "mukaddes varlığa" karşı hıyanet etmek olduğunu söyleyerek, tembelliği "bir hastalık" olarak nitelendirmiş ve çalışmayanları yeni rejiminin ötekileri arasında saymıştır (30 Eylül 1940). Yücel'in konuşmalarında tembellik ve çalışkanlık, ölüm-yaşam, insanlık-hayvanlık, iyi-kötü, doğru-yanlış gibi ikilikler üzerinden tanımlanmıştır. Yücel'in konuşmalarında milli seciyeyi/benliği tanımlamada öne çıkarılan niteliklerin dışında (ör. çalışkanlık, temizlik, fedakarlık, disiplin) her türlü farklı düşünme ya da yaşama tarzı bir tür ihanet olarak değerlendirilmiştir. Örneğin, "müsrifler", "lüks içinde yaşayanlar", "tasarruf etmeyenler" memleketlerine "ihanet eden" insanlar olarak adlandırılarak ötekileştirilmiştir.

3.1.7. Ulusun Üyelerinin Adlandırılması: Türk Milleti ve Yurttaşlar

Maarif Vekili Hasan-Âli Yücel, ulusa sesleniş konuşmalarının tamamına dinleyicileri selamlamakla başlamıştır. Metin girişlerindeki selamlama hitaplarının yanı sıra, metin içlerinde de sık sık dinleyicilere çeşitli biçimlerde seslenmiş, dinleyicileri adlandırmıştır. Adlandırma/çağırma ya da dinleyiciye yönelik sesleniş ifadelerinin eleştirel retorik analizlerinde yalnızca iletişimi başlatan ama bir şey söylemeyen, herhangi bir iddia da bulunmayan, metnin etkililiğini arttıran bir unsur olarak değerlendirilmediğini belirtmek gerekir.[168] Seçilen hitaplar, konuşma içinde hatibin dinleyicilerinin kimliklerini tanımlama

[168] Klasik retorik analizlerinde dinleyicilere seslenme ve sık sık çeşitli adlarla çağırma, dinleyenleri metne dahil etmeye, dikkatlerini canlı tutarak iknaya elverişli bir hale getirmeye yarayan bir teknik (Corbett & Connors, 1999) olarak ele alınırken eleştirel retorik analizlerinde özellikle de kurucu retorik analizinde dinleyicileri çağırma farklı anlamlar dolayımıyla değerlendirilmektedir. Bu farkın temel nedeni, eleştirel retorik analizlerinde dinleyicilerin ikna edilmeye çalışılan, kimlikleri önceden verili topluluklar olarak görülmemesidir. Çağırma/adlandırma stratejileri, konuşmalar içinde dinleyicilerin kimliklerinin kurulmasının başlıca araçları arasında yer almaktadır (Bkz. Charland, 2001)

ya da yeniden tanımlama ve dinleyicileri kurma süreci açısından başat bir strateji ve dolayısıyla önemli bir analiz birimidir. Yücel'in ulusa sesleniş konuşmalarındaki dinleyicileri tanımlarken, konumlandırırken seçtiği hitaplar ulusun ve ulusal kimliğin tanımlanması açısından önemli veriler sunmaktadır.

Yücel'in 19 Mayıs söylevlerinin başlangıç kısımlarını oluşturan sesleniş/hitap ifadeleri sırasıyla şunlardır:

> "Büyük Türk Milleti ve Onun Yüce Millî Şefi" (1939 ve 1940); "Yüce Millî Şefimiz, Sevgili Yurtdaşlarım" (1941); "Yüce Millî Şefimiz, Sevgili Vatandaşlarım" (1942); "Yüce Başbuğumuz, Sevgili Yurtdaşlarım (1944); "Büyük Şefimiz Cumhurbaşkanımız, Sayın Yurdaşlarım" (1945); "Cumhurbaşkanımız, Yurtdaşlarım" (1946).

Yücel, 19 Mayıs konuşmalarında öncelikle tören alanında hazır bulunan İsmet İnönü'yü daha sonra ise milleti/ulusu selamlamıştır. Yücel'in İnönü'ye yönelik hitaplarında değişen politik bağlamın yansımalarını görmek mümkündür. Atatürk'ün ölümünün ardından 26 Aralık 1938 tarihinde toplanan CHP I. Olağanüstü Kurultayı'nda, İnönü'ye "Değişmez Genel Başkan" unvanının verilmesinin ardından yaygınlık kazanan "Milli Şef" sıfatı Yücel'in konuşmalarında karşılığını bulmuştur. 1939 ve 1945 yılları arasındaki konuşma metinleri içinde on iki kez "Milli Şef" ya da "Şefimiz" ifadelerini kullanan Yücel'in bu kavramlara sıkça yer vermesi, CHP'nin henüz aldığı bu kararı yaygınlaştırma ve halk arasında tutunumunu sağlama politikalarıyla ilişkilendirilebilir. Demokrat Parti'nin kuruluşuyla (7 Ocak 1946) başlayan çok partili sistem sürecinde, CHP II. Olağanüstü Kurultayı'nda (10 Mayıs 1946) kaldırılan "Değişmez Genel Başkanlık" unvanı, o tarihten itibaren, İnönü'nün yalnızca CHP Genel Başkanı ve Cumhurbaşkanı olarak tanımlanmasına neden

olmuştur. Yücel bu gelişmeler paralelinde, 1946 yılında İnönü'yü selamlarken yalnızca "Cumhurbaşkanımız" sözcüğüne yer vermiştir.

Yücel'in 1939 ve 40 yıllarında metinlerinin giriş cümlesini oluşturan selamlama hitaplarında genel dinleyicileri birbirine ortak geçmiş, hatıralar, dil ve kültür bağıyla bağlı, devleti oluşturan unsurlardan biri "millet" kavramına başvurarak "Büyük Türk Milleti"nin üyeleri olarak çağırırken; 1940'tan 1946'ya kadar dinleyicileri "yurttaşlar" kavramını öne çıkararak çağırmıştır. Giriş hitaplarının ardından da dinleyicilere "millet" ve "yurttaşlar" kavramlarıyla ve bu kavramları sıfatlarla güçlendirerek tekrar tekrar seslenmiştir. "Aziz Milletim", "Ey! Büyük Milletim" gibi ifadeler bunun örnekleri arasındadır.

Yücel, radyo konuşmalarında da dinleyicilere seslenirken:

> "Yurtdaşlarım" (16 Şubat 1942, 23 Nisan 1941, 22 Nisan 1943, 22 Mart 1943, 22 Nisan 1945, 22 Nisan 1946), "Aziz Yurtdaşlarım" (13 Aralık 1939, 22 Nisan 1946), "Sayın Yurtdaşlarım" (14 Kasım 1940, 22 Nisan 1944, 4 Ocak 1945), "Sevgili Yurtdaşlarım" (22 Nisan 1942, 22 Mart 1943, 17 Nisan 1944, 22 Nisan 1945, 22 Nisan 1946), "Sevgili Vatandaşlarım" (22 Mart 1943)

gibi hitap sözcükleri kullanmıştır. 19 Mayıs söylevlerine benzer şekilde, radyo konuşmalarında da giriş hitaplarında kullanılan "yurttaş/vatandaş"ın dışında, metin içlerinde sıkça millet/Türk milleti hitabına yer vermiştir. Özetle, Yücel'in ulusa sesleniş konuşmalarının iki türünde de dinleyicilerin kimliklerini tanımlamak ya da kurmak için Türk milleti ve yurttaşlar kavramlarını öne çıkardığı görülmektedir. Bu kavramlar, ulusal kimliğin nasıl ya da hangi kategoriler ile tanımlandığını göstermesi açısından önemlidir. Hitap şekillerinin de açıkça gösterdiği gibi, yeni Türk kimliği bir yandan siyasal-hukuksal bir yurttaşlık kategorisine, diğer yandan özcü-organik bir ulus/millet anlayışına atıfta

bulunan çift uçlu bir yapıyla tanımlanmıştır (Bkz. Aydın, 1993; Bora, 1995, 2007; Parla, 1995, Benhabib, 2001- akt. Tekin- vd.). Başka bir ifadeyle, Türk ulusal kimliği bir taraftan yurttaşlık ve toprak/vatan bağı esasına dayanan Fransa modeliyle özdeşleşen, ulusal sınırlar içinde yaşayan farklı dinsel etnik grupları yurttaşlık temelinde tanımlayan evrensel yurttaşlık ilkesine gönderme yaparken; diğer yandan da etnisist Alman modeliyle özdeşleşen kültürel, tarihsel, dilsel ve etnik kökene dayanan bir eksen üzerinde kaygan bir kimlik olarak kurgulanmıştır.

Yücel'in konuşmalarında, ulusal kimliği tanımlamak üzere öne çıkarılan milletlik ve yurttaşlık halinin içeriğinin hangi anlamlarla doldurulduğunun açığa çıkarılması için onun diğer metinlerinden yararlanılması gerekmektedir. Yücel, (Rakım Çalapala ile birlikte yazdığı) *Yurttaşlık Bilgisi* kitabında milleti, "Dil, tarih, kültür, ülkü ve vatan bağlariyle bağlı insanlar topluluğu"[169] (1955, 27-29, 95); yurttaşı ise "Bir milletten olan insanlara teker teker yurttaş yahut vatandaşlar derler" (26) şeklinde tanımlamıştır. Millet ve yurttaş ilişkisini açıklamak için seçilen örnek ise yurttaş kavramının açıklanmasının ardından gelmiştir: "Biz Türkler, 21 milyon vatandaşız" (26). Bu ifade, dönem içinde yurttaşlığın/vatandaşlığın formülasyonuna ilişkin önemli ipuçları içermektedir. Yurttaşlığın milletin nüfus oranıyla eşleştirildiği bu anlatım, dönemin yurttaşlar topluluğu anlayışının bireyi ulus devlete bağlayan, bireyin devletle ilişkisinde sahip olduğu haklar ve yükümlülükleri ifade eden anayasal bir kavram olan

[169] Yücel'in yukarıda verdiği millet tanımı, Ziya Gökalp'in formüle ettiği millet tanımıdır. Bu tanım, Atatürk'ün söylev ve demeçleri başta olmak üzere (bkz. Parla, 1997), CHP nizamnamesi ve programlarında (1931, 1935 ve 1939 programlarında) ve dönem içinde farklı yazarlarca yazılmış yurttaşlık bilgisi kitaplarında aynen tekrarlanmıştır (bkz. Üstel 2004, Caymaz 2007, Oğuz, 2007). Diğer bir deyişle bu döneme hakim olan millet tanımıdır.

modern yurttaşlık tanımlarıyla ilişkilendirilmediğini, "modern bir yurttaşlık anlayışının yerleşmediğini" (Kasaba, 1998: 26-27) göstermektedir.

Yücel'in "millet" ve "yurttaş" kavramlarının tanımlarına yer verdiği bir başka eseri *İyi İnsan İyi Vatandaş (*1956) adlı kitabıdır. Ernest Renan'dan, Ziya Gökalp'ten ve Atatürk'ün yazılmasıyla "bizzat alakadar" olduğunu özellikle vurguladığı Afet İnan'ın *Vatandaş İçin Medeni Bilgiler* kitabından yaptığı alıntılarla beslediği millet tanımını "vatan ve müşterek ideal" unsurlarını ön plana çıkararak "Millet, hukuki olmaktan ziyade sosyal bir tabirdir ve millet olmak sosyal bir olaydır" (200) sözleriyle özetlemiştir. Bir bütünün sosyal yönüne işaret eden milletin, hukuksal yönünü tanımlayan kavram ise "vatandaşlık"tır. Yücel yazısında, aynı bütünün iki ayrı cephesi olarak tarif ettiği millet ve vatandaş arasındaki ilişkiyi 1924 Anayasası'nın 88. maddesine atfen kurmuştur: "Türkiye'de din ve ırk ayırt edilmeksizin vatandaşlık bakımından herkese Türk denir …resmi olarak Türk vatandaşlığı isteyen yahut Vatandaşlık Kanunu gereğince Türklüğe kabul edilen herkes Türk'tür." Millet kavramını açıklamak için yer verdiği maddenin aynı zamanda "Türk kime denir?" sorusunun karşılığı olması; yani milletin Türkler, Türklerin ise vatandaşlar olarak tarif edilmesi, milli kimlik ve yurttaşlık özdeşliğine yol açmaktadır. Yurttaş olmak, Türk milletinin/ulusunun ve dolayısıyla Türk devletinin bir üyesi olmaktadır. "Esas olan vatan-daşlık (yurt-taşlık) değil, devlet uyrukluğudur" (İnsel, 1998: 23). Türk milletinin üyesi olmayanlar (ki bu kendini Türk olarak adlandırmamak ya da Türkleşmemek anlamında da okunabilir) yurttaş değildir. Böylece Türk kimliğine kayıtlı bir yurttaşlık kurgulanmış; dil, tarih, kültür, ülkü ve vatan bağlarıyla tasavvur edilen millete aidiyet ya da milletle aynı manada kullanılan devlete

üyelikten başka bir anlam yüklenmemiştir. Devlet uyrukluğu ile yurttaşlığın eş anlamda kullanılması, Osmanlı dönemindeki "tebaalık" konumunda olduğu gibi bireyi devletle ilişkilerinde pasif konumda bırakmaktadır (Ünsal, 1998: 5). Oysaki siyasal hak ve sorumlulukların kavramın özünü oluşturduğu yurttaşlık, siyasal yaşama etkin bir biçimde katılan aktif bireyi içerir. Ancak, dönem içinde yurttaşlık, devlete karşı bireysel hak ve özgürlükler türünden liberal kavramlarla değil; daha çok siyasal alanın meşruluğu temelinde katıldıkları toplumsal ve siyasal aktivitelerle cumhuriyetin değerlerini taşıyacak, kanun ve nizamlara itaat edecek, edilgen özneler olarak kurgulanmıştır (L. Köker, 2005: 158). Dolayısıyla, Yücel'in dinleyicileri ya da ulusu "yurttaşlar topluluğu" olarak adlandırması, onları siyasal bir aktör olarak tasavvur eden bir anlama işaret etmek yerine, görevleri bağlamda devlete bağlı ve devletle birlikte varlık bulan, bir anlam çerçevesi içinde okunmalıdır.

3.1.8. Yurttaşlık Vazifeleri: Milli ve Medeni Bir Hayat İçin Gereklilikler

Ulusal kimlik inşasının unsurlarından biri de yurttaşların tanımlanmış hak ve görevlere sahip olmasıdır (Guibernau, 2007; Smith, 2009). Ancak, Tek Parti dönemi içinde açığa çıkan kimlik inşası kurgusu dâhilinde yalnızca görevlere yer verilmiştir. Tarihsel gelişimin bir sonucu, tabandan yükselen bir devrimci toplumsal mücadelenin ürünü olarak değil; seçkinlerin tepeden belirlediği niteliklerle belirlenmiş olan yurttaş kimliği, dönemin siyaset kavrayışı[170] ve "gereksinimleri" doğrultusunda "hak yoktur, vazife vardır" anlayışıyla

[170] Dönem içinde siyaset, farklı toplumsal taleplerin karar alma süreçlerine eklemlenme ve böylece siyasal alanda temsil edilmelerini olası kılan bir etkinlik değil; aksine, modernleştirmeci seçkinler tarafından belirlenmiş bir "toplumsal yarar"ın, topluma empoze edilmesinin ve toplumu yönlendirilmesinin bir yoludur (Keyman&İçduygu, 1999: 173).

çerçevelenmiştir. Tek Parti döneminde yurttaşlık devlete-millete karşı sadakat, ödenmesi gereken borçlar, yerine getirilmesi gereken ödevler biçiminde kurgulanmıştır. Kurgunun gerisinde, ulusu "sınıf bölünmelerinin ve çatışmalarının olmadığı, imtiyazsız, kaynaşmış bir kitle olarak algılayan ve bunu devlet tarafından temsil edilen ve korunan sonsuza dek yaşayacak bir varlık olarak kutsallaştıran" bir görüş bulunmaktadır (L. Köker, 1996: 158).

Devlete karşı yükümlülüklere dayalı bir yurttaşlık anlayışının hakim olduğu bu süreçte, Yücel'in politik konuşmalarında (ayrıca parlamento konuşmalarının bütününde) yurttaşlık haklarının (medeni, siyasi ya da sosyal) gündeme hiçbir şekilde getirilmediği belirtilmelidir.[171] Yücel konuşmalarında sıkça yer verilen yurttaşlık vazifeleri ise konuşma türlerine uygun biçimlerde öğüt ve tavsiye niteliğindeki açıklamalarda dile getirilmiştir. 19 Mayıs konuşmalarında özellikle gençlerin devlete ve millete karşı vazifeleri üzerinde duran Yücel'in radyo konuşmalarının yaygın temalarından biri ise çocukların eğitiminde ana-baba ve öğretmelere düşen vazifeler ve bu vazifeler doğrultusunda okul ve aile yaşantısının düzenlenmesidir.

3.1.8.1. Yetiştirici Nesil: Ana-Baba ve Öğretmenlere Yönelik Öğüt ve Tavsiyeler

Yücel'in "evde ve mektepte yetiştirici nesil" olarak tanımladığı ana-baba ve öğretmenlere seslenmesinin anlamı, aile ve okulun birer kurum olarak ulus devlet açısından önemiyle açıklanabilir. Ulus devlet için ailenin kurum olarak

[171] Retorik analizlerinde konuşulanlar kadar konuşulmayanlar, konuşmalarda dile getirilmeyen unsurlarda dikkate alınmaktadır. Yücel'in politik konuşmalarının tematik analizinin tamamlanmasının ardından politik konuşmalarında yer verilmeyen unsurlar hakkında bir değerlendirme yapılacaktır.

değeri, nüfusun fizyolojik üretimini sağlaması ve temel sosyalizasyonu vermesinde yatar. Ailenin çocuklara okul öncesi verdiği sosyalizasyon, devletin "iyi" vatandaşlar yetiştirme idealine hizmet eder. "İyi vatandaş" tanımı kişinin kanuna saygılı olması kadar toplumsal görevlerine de saygılı olmasını; dolayısıyla ailesine karşı sorumlu olmasını gerektirdiği için, "iyi evlat" veya "iyi vatandaş" yetiştirmek, milliyetçi ideoloji bazında birbirinden farklı iki proje olarak ele alınmaz. Yücel'in *İyi Vatandaş İyi İnsan* (1956) başlıklı kitabında ahlak kurallarına dayandırarak açıkladığı şekliyle iyi evlatlık ve iyi vatandaşlık esasında aynı kaynaktan beslenen durumlardır:

> Ahlak kuralları, iyi vatandaş, iyi insan olabilmek için ferdin iyi evlat, iyi ana ve baba, iyi kardeş olmasını lüzumlu gösterir… Kendisini besleyip büyüten insana karşı vicdanında bir bağlılık ve minnet hissi duymayanın daha büyük bir topluluğa kendini borçlu ve hizmete mecbur bilmesi gerçekten çok güçtür (1956: 137).

Ulus devletlerde iyi evlatlık ve iyi vatandaşlık rollerinin üst üste oturtularak pekiştirilmesinde okul ile aile birlikte çalışır. Ailede çocuğun "vatanına faydalı bir evlat" olarak yetiştirilmesi için çaba sarf edilirken okulda iyi vatandaşın "aile" içerisindeki görevleri hakkında öğretiler verilir (Şerifsoy, 2000: 157-158).

Yücel, *Okulların Açılması, Yeni Öğretim Yılının Başlaması* ve *23 Nisan* dolayısıyla yaptığı radyo konuşmalarında, ebeveynlerin yeni/medeni terbiye usullerine göre çocuklarına nasıl davranmaları gerektiğinden, çocuklarını iyi yetişmeleri için gündelik hayatlarını ne biçimde düzenleyeceklerine kadar öğüt, tavsiye niteliğinde ayrıntılı açıklamalara yer vermiştir. Yücel, ailenin vazifelerini sıralarken, söylediklerinin önemi vurgulamak için, farklı tarihlerde "Ailenin

çocuklarını yetiştirmekteki vazifelerden ilki" tarzında tekrar eden cümleler kullanmıştır. Bu nedenle, önem derecesine göre bir sıralama yapılamayacak vazife tanımları genelden özele giderek aktarılacaktır.

Yücel, çocuk yetiştirilmesinde aileye düşen sorumluluklara değindiği radyo konuşmalarında, ana-babaların öncelikli vazifesinin "evlatlarını iyi yetiştirmek" olduğunu söylemiştir. Çocukların iyi yetiştirilmesinden ne kastettiğini ise şu sözleri aracılığıyla dile getirmiştir: "Evlatlarımızı ahlaklı, karakteri sağlam, yiğit, canını millet ve memleket uğruna fedâdan çekinmez olarak yetiştirmek". Çocukların beden, ahlak yönünden kuvvetli ve fedakar olarak yetiştirilmesi gereği, ana-babaların hem millete ve devlete karşı "yurttaşlık sorumlulukları", hem de gelecek huzurunda hesabını verecekleri "kutsal bir ödevleri" olarak tanımlamıştır (30 Eylül 1940).

Çocuk yetiştirmenin özel alana ait bir uğraş olmaktan çıkarılıp bir toplumsal sorumluluk, kutsal bir ödev olarak tanımlanmasının kökeninde II.Meşrutiyet döneminden itibaren politik seçkinlerin yeni bir cemiyet/millet yaratma hedefleri doğrultusundaki çocukların eğitimlerine yönelik ilgilerinin yer aldığını belirtmek gerekir. II. Meşrutiyet döneminden itibaren politik seçkinler, çocuğu "potansiyel bir siyasal özne" olarak görmeye başlamış ve yeni değerler sistemi doğrultusunda yeni kuşakların üretimi sorunsalı çocuğa yönelik ilgiyi arttırmıştır. Toplumun geleceği, geleceğin vatandaşları olarak görülen çocuk, rejimin geleceği açısından devletin manipülasyon alanına dahil edilerek "kamusal bir aktör olarak" kimi zaman ulusun kimi zaman ırkın geleceği, yarının üreticisi, askeri ve vatandaşı olarak başlı başına bir değer olarak kabul edilmeye

başlanmıştır (Üstel, 2005: 30-32). II. Meşrutiyet döneminde başlayan bu ilgi çocuk eğitimi ve pedagojisinin özel bir odak olduğu Cumhuriyet döneminde de sürdürülmüş, çocuk "milli bir varlık, yeni Türk milletinin ve geleceğin simgesi" olarak ele alınmıştır (Ahıska, 2005: 231-233). Yücel'in radyo konuşmalarında, yaşadığı dönemlerin bir ürünü olan çocuğa yönelik politik tasavvurları görebilmek mümkündür. Çocukları yeni rejimin varlığının ve sürekliliğinin teminatı, "Türklüğün yarını ve Türk vatanının istikbali" (23 Nisan 1941), "yarının teknikçi çiftçileri, anlayışlı politikacıları ve devlet adamları; evini, yolunu, fabrikasını yapacak iş adamları" (22 Nisan 1945) yani kalkınma ve sanayileşme sürecinde görev alacak yeni nesilleri olarak tanımlamıştır.

Yücel, rejimin geleceği ile özdeşleştirdiği Türk çocuğunun "yalnız ana-babanın malı değil bütün milletin gözbebeği" (23 Nisan 1941) olduğunu, çocuk yetiştirmenin ailenin öncelikle görevi olmakla birlikte "yalnızca ana-babanın keyfine bırakılmayacak denli önemli" bir uğraş olduğunu söylemiştir (22 Mart 1943). Yeni nesli iyi yurttaş olarak yetiştirecek ana-babalar ve öğretmenler, milletin ortak evladı olan Türk çocuğunun yetiştirilmesinde işbirliği halinde hareket edecek ve "memleket evlatları"nın yetiştirilmesinde devlete yardımcı olacak aracı unsurlardır. Yücel'in "Bizim nazarımızda hakikatlerin ilki şudur: Herkes ve her şey vatan için!" (30 Eylül 1940) sözlerinin ardından ana-babaların ve öğretmenlerin vazifelerini tanımlayışı da onları araçsallaştırdığının bir göstergesidir.

Öğretmeni "devlet adına okulda yeni nesli yetiştirenler" olarak tanımlayan Yücel, ana-babaların vazifelerini sıralarken, öğretmenlere ve okula saygı

göstermeyi de ilk vazifeler arasına almıştır. Devletin otoritesini okullarda temsil eden öğretmenlere saygı gösterilmesinin gerekliliği Türk ananeleri, milli vasıflar, milli birlik ve beraberlik, milli şeref ve itibar gibi geleneksel değerlere atıflarla güçlendirilmiştir:

> Analar ve babalar, vatandaş olarak milletlerine, devletlerine, içinde yaşadıkları cemiyete nasıl iman ediyorlarsa milletin, devletin ve içinde yaşadıkları cemiyetin öz evlâdı ve öz malı olan hocaya ve mektebe de öylece itimat etmelidirler. Onlar bu varlıkları kötüledikçe ve çocuklarına böyle bir kanaati bilâperva aşıladıkça mektebin ve hocanın arzu ettikleri kemale ermesi için lazım olan şeref ve itibar yok olur; bunlar yok olunca da iyi mektep ve iyi hocaya nail olmaktan, millet mahrum kalır; Türk an'anesinde hocaya verilmiş itibar ve itimat hissini kaybetmek, milli vasıflarımızın en sağlamlarından birini terk etmek olur (30 Eylül 1940).

"Türk"ün milli vasıfları, tarihsel geleneklerinin bir parçası olarak gösterilen öğretmene yönelik saygı ve güven duyguları, hem bugün ve geçmişteki gelenekler arasında bir bağ kurulmasının hem de yurttaşlık vazifelerinin tarifinin bir aracı olarak kullanılmıştır.

Yücel'in radyo konuşmalarında aileye ve öğretmenlere yüklediği bir diğer ortak vazife de "şefkatli fakat müsamahasız bir inzibattır". Ana-babaların evde, öğretmenlerin okulda verecekleri disiplinin temeli, çocuklara kurallara ve otoritelere itaatin öğretilmesi, görevlerinin eksiksiz yerine getirilmesini sağlamaktır. Çocukların hem aile içinde hem de okullarda sıkı disiplinize edilmesi gerekliliğini politik bağlamla ilişkilendiren Yücel, "şimdiki zaman bizim yetiştiğimiz zamana göre çok değişmiştir" dedikten sonra; ülke içinden ve dışından gelecek "ideolojik tehditlere" karşı çocukların "zihinlerinin hazırlanması" gereğini öğütlemiştir. Ayrıca, savaş tehdidine karşı da ana babalara ve öğretmenlere yeni nesilleri savaşa hazırlamaları görevini vermiştir:

> Yurtdaşlarım! …Bugün dövüşmeler, boğuşmalar o hale geldi ki, kimse kimseye acımıyor… Ne mutlu bize ki, bu acımasız ana baba gününde, millet olarak kaya gibi, bütün ve sert durmaktayız. Bu, savaşta değiliz ve daha zorlu savaşlara girmeden kalacağız demek sayılmamalıdır. Yarının bize, Türk Milletine hangi vazifeleri vereceğini ve ne zaman vereceğini bilemeyiz. Onun için, biz ve bizden sonra gelmiş, gelecek evlâtlarımızı bu söylediğim zorlu döğüşmeye hazırlamak; kaya parçaları gibi yiğit, kolu, bacağı, gönlü, kafası kuvvetli yetiştirmek başlıca vazifemizdir (16 Şubat 1942).

Aile içindeki disiplin usullerine ilişkin öğütlerini eski-yeni karşıtlığı üzerinden kuran Yücel, özellikle şehirli ve "varlıklı" ailelere seslenerek, Osmanlı devrinden kalan alafranga terbiye usullerinin (çocukların ev hapsine kapatılması gibi) bırakılması gerektiğini, çocukların ahlakının tek başına değil, toplumun bütünü içinde düşünülmesini öğütlemiştir. Ana-babaların sorumluğunun yalnızca kendi çocuklarını yetiştirilmekle sınırlı olmadığını söyleyen Yücel, ailelere kendi çocukları kadar "yakın akrabalarınızdan olan çocuklarla, hatta hiç tanımadığınız memleket evlatlarıyla yakından alakadar olunuz" çağrısında bulunmuştur (23 Nisan 1941). Bu çağrı, Tek Parti dönemindeki siyasal seçkinlerin toplum tasavvurlarını temsil eden niteliklerinden biri olan, toplumu birbirine bağımlı ve işlevsel bakımdan birbirini tamamlayan organik bütünlüğün bir parçası olarak gören organizmacı toplum anlayışı ve dayanışmacı korparatist yaklaşımın çocukların eğitimi bağlamında radyo aracılığıyla halka benimsetilmesinin bir örneği olarak değerlendirilebilir. Yücel, 22 Nisan 1943 tarihli radyo konuşmasında çeşitli retorik stratejilerden yararlanarak rejimin toplum tasavvurunu çocuk eğitimiyle şöyle ilişkilendirmiştir:

> Çocuğum bugün ne halde, yarın ne olacak? diye düşünmeyen hangi ana baba vardır? Aman hasta olmasınlar, aman çalışmazlık edip sınıfta kalmasınlar, aman haylazlık edip okuldan çıkarılmasınlar… Çocukların sağlam ve terbiyeli insanlar olması için, nasıl üstlerine titreriz. Bu kaygılar ve düşünceler salt kendi evlatlarımız için ise, iyice bilelim ki, meseleyi tamam çözmüş sayılamayız. Türk Cemiyetini var eden milyonlarca aileden

> birkaç tanesinde bu düşüncenin oluşu yeter mi? Milletin bütün çocukları düşünülüp yetişmedikçe, hali vakti yerinde insanların çocuklarını yetiştirmesi devede kulak gibi kalır. Asıl dava bütün millet çocuklarının iyi büyütülüp tertip edilmesindedir. Ancak o zamandır ki, bahtiyar ve çalışkan insanlar arasında yaşacak olan benim çocuğum ve çocuklarım da bahtiyar olabilir. Onun için sade kendi çocuklarını düşünen ana babalar, hakikatte onları tam düşünmüş değillerdir.

Yücel, radyo konuşmalarında yalnızca ana-babalara düşen görevleri ve sorumlulukları sıralamakla kalmamıştır. Aynı zamanda iyi ana-baba olmanın kıstaslarını, gerekliliklerini gündelik hayattan aldığı basit örnekler, karşılaştırmalar, retoriksel sorular gibi teknikler kullanarak açıklama yoluna gitmiştir. Yücel'e göre, iyi ana-babalar her şeyden evvel evlerinin hayatlarını çocuklarının vaziyetine göre düzenleyenlerdir. "Ben çocuğumu okula verdim, vazifem bitti' diyen ana ve babalar, analık ve babalık vazifelerinden gafil olanlardır" (30 Eylül 1940). Yücel, ailelerin gündelik hayatının çocuklara göre nasıl düzenlenmesi gerektiğini konuşmalarında örnekler aracılığıyla açıklamıştır:

> Köylerimizde ve pek çok kasaba ve şehirlerimizde erken yatıp erken kalkmak, bir Türk itiyadı olarak esasen mevcuttur. Fakat büyük şehirlerimizde vaki olan gece toplanmaları, uzun saatler süren misafirlikler, çocukların çalışmalarına ve istirahatlarına engel olan ve devamlı muntazam çalışma imkânlarını onların elinden alan kötü ve zararlı adetlerdir. … Evlatlarını içki sofrasının veya oyun masasının yanında bulunduranlardan; her türlü lâubali, açık konuşma ve hareketlere çocuklarını muhatap kılanlardan Türk vicdanının nasıl nefret ettiğini söylemeye hacet yoktur. Onların bu gaflet uykularından uyanmalarını dilerim. Çocuklarımızın kötü söz söylemelerini, kötü hareket etmelerini istemiyorsak biz onlara iyi misal olmalıyız (30 Eylül 1940).

12 Eylül 1943 tarihli konuşmasında da yurttaş kitlesinin aile içi yaşamını düzene koymaya yönelik benzer bir nasihate yer veren Yücel, ana-babalara şöyle seslenir: "Uzun saatlerimizi öldüren ve kendi eğlencemiz için çocuklarımızın hayatını bozan devamlı gece misafirliklerinden vazgeçmeliyiz. …Komşu gezintileri her derece ailede görülmektedir. Çocukların üzüntü ve başarısızlıkları

pahasına yapılan bu kötü alışkanlığa bilhassa dikkat çekerim." Ana-babaların günlük hayat pratikleri içinde neler yapıp yapmaması gerektiğini formüle eden bu sözler paternalist bir yaklaşımın izlerini taşımaktadır. Kötü alışkanlıkların ne olduğunu ve nasıl uzak durulacağını söylenen Yücel, bunların yanı sıra konuşmalarında ailede çocuk terbiyesi ve bakımına ilişkin "iyi misallere" de yer vermiştir:

> Tek odasında, çocukları, sessiz ve dikkatli çalışırken günün ve dış âlemin yorgunlarını, üzüntülerini sâkin sâkin dinlendiren ve bu suretle kendi günlük dertleri üstünde rahat düşünebilmek fırsatını elde eden bir baba ve onun başımda huzur ile oturan bir ana, bu hal içinde saadetlerin en büyüğüne ermiş değil midir? (30 Eylül 1940).

Kadını ev işleri ve çocuk bakımı, erkeğin de ailenin reisliğini üstlendiği modele dayalı bu örnekler, modernleştirmeci seçkinlerinin aileye ilişkin tasavvurlarını da göstermektedir. Milletin mikro ölçeği olarak görülen aile, yeni hayatın düzenlenmesi için terbiye edilecek, yeniden kurgulanacak alanlardan birisidir. Ailenin ilk vazifesi çocuk yetiştirmek olduğu için çocukların durumlarına göre ev yaşamın düzenlenmesi "bir fedakârlık değil, kendi yaşayışları düzenlemek içinde mühim" gerekliliklerdendir. Ev yaşamının düzenlenmesi ve ulusun geleceği sayılan çocukları yetiştirme görevi analar yani kadınların öncelikli vazifesidir. Yücel, aile hayatının düzenlenmesine ilişkin nasihatlerinde analara ayrıca seslenerek değişen aile yaşantısında, kadınların değişmeyen "vazife"lerini şöyle tanımlamıştır:

> Bilhassa sabah saatleri anaların, kocalarına ve evlatlarına karşı en mühim vazifeleri aldıkları zamanlardır. Kendisi uyurken çocukları okullarına, kocası işine gitmiş olan ana, içtimai mevkii ne olursa olsun, servetinin mertebesi ne kadar yüksek bulunursa bulunsun analık vasfından kendini mahrum etmiş demektir. Türk Milleti ne bahtiyardır ki, böyle analar onun kucağında, varlığı yokluğuna müsavi denecek kadar azdır. Hakikatte Türk anası, yuvasının sessiz ve icabında cefakeş ve fedakâr koruyucusudur.

Sessizlik, cefakârlık ve fedakârlık "iyi/makbul ana"larının başlıca vasıfları olarak tanımlanmıştır. Milli geleneklere dayandırılan bu vasıflarla kadının aile hayatı içindeki geleneksel konumu (çocuğun yetiştirilmesi ve eşin kamusal hayatını sürdürmesi için yardımcı olan ev kadını-ana konumu) yeniden üretilmiştir.[172] Yücel, kadınların vazifelerini tanımladığı konuşmasında "Türk anası bu söylediğim vasıflara sahip olmasıydı hepimizin mukaddes tanıdığı ve yürekten saydığımız, başımızda görerek saadet duyduğumuz, kaybettiğimizde matem tuttuğumuz büyük ve aziz vücutlar nasıl yetişebilirdi?" sözleriyle, şeflere gönderme yaparak, kadınların analık vazifelerini bütün milletin "kurtuluşunun ve istikbalinin" sağlayıcısı olarak işaret ettiği ulusun "en büyük evlatlarının, babalarının" varlığı ile ilişkilendirmiştir. Annelik ve ev işleri, ulusun geleceği sayılan çocukları yetiştirmek ve "milletin çekirdeği" ailenin yeniden üretiminin örgütlenmesi için kadınlara biçilmiş "ulusal" bir görevdir.

3.1.8.2. Yetişen Nesil: Gençliğe Yönelik Vazife Tanımları ve Tavsiyeler

Yücel, 19 Mayıs ve radyo konuşmalarının sonuç kısmını gençlerin vazife ve sorumluluklarının tanımlanmasına ayırmıştır. Doğrudan vazife ve sorumlulukların ifade edildiği kısımların yanı sıra, gençliğe yönelik övgü dolu sözleri hatta gençliği çağırırken seçtiği hitap sözcükleri de vazife tanımları içermektedir.

[172] Yücel'in radyo konuşmalarına da yansıyan kadının toplumsal sorumluluklarının, yeni rejim tarafından tanımlanma, pekiştirilme ve yeniden üretilme araçlarından birisi de yurttaşlık bilgisi kitaplarıdır. Aylin Kılıç Oğuz (2007), 1970-1990 arasındaki yurttaşlık bilgisi kitaplarını incelediği çalışmasına "Fedâkar Eş-Fedâkar Yurttaş" adını vermiştir. Yücel'in 1940'lı yıllarda yaptığı radyo konuşmalarında kadınları tanımlayış biçimiyle, 30-50 yıl sonrasının yurttaşlık bilgisi kitaplarında kadınların tanımlanış biçimi arasındaki paralellik, devletin yurttaş olarak kadına biçtiği misyonun, kadınların sosyal rollerini tanımlayış biçiminin sürekliliğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

.

"Özneleri çağırma biçimi, onlara tarihsel-sosyal misyonlarını tarif etme, yurttaşları kategorilere ayırma, işbölümü üzerinden tanımlanan vazifelerini de tarif etme anlamına gelir" (Açıkel, 2003: 139). Yücel'in gençleri çağırırken kullandığı sıfatlarda vazife tanımları açıkça görünmektedir. Yücel, "Ey Yiğit, Yurtsever Kız, Erkek Türk Çocukları" (1939, 11); "İnkılâbın, Cumhuriyetin Çocukları" (1940, 8) gibi ifadelerle yeni rejimin çocukları olarak tanımladığı gençliğin başlıca görevini yiğit (ruhça ve bedence güçlü) ve yurtsever (milliyetçi) bireyler haline gelerek inkılabın sürdürücüsü olmak şeklinde tanımlamıştır.

Yücel'in gençliğe yönelik övgü dolu sözleri politik seçkinlerin gençlikten beklentilerini ve inşa edilmek istenilen yeni neslin özelliklerini yansıtır niteliktedir. Yücel, gençliği överken şu ifadelere yer vermiştir:

> "Çelik gibi sağlam vücudlu, şaşmıyan akıl ve muhakeme sahibi, doğru yoldan ayrılmayan ahlak ve karakter sahibi" (1939, 13); "Neşeli, canlı, heyecanlı, duygulu ve uyanık" (1939, 15), "Ahlaklı, çalışkan, ruh ve bedence sağlam" (1942, 7), "Çetin iradeli, pak vicdanlı" (1941, 10); "Her güçlüğü yenecek kudrette ve kıymette" (1944, 6); "Bedence gürbüz, ruhça uyanık, karakterce üstün" (1946, 6) …

Gençler hem zihinsel özellikler (zeki, akıllı, muhakeme sahibi…) hem fiziksel özellikler (sağlam vücutlu, gürbüz…) hem de kişilikle (ahlaklı, duygulu, heyecanlı, neşeli…) ilgili bir çerçeve taşıyan sıfatlar aracılığıyla övülmüştür. Dönemin "milli kimlik inşasının gözde uğraşları arasında yer alan milli seciye (ulusal karakter)" (Bora, 1997: 48) özelliklerini içeren bu sıfatlar, seçkinlerce kurgulanan "bizim' biricikliğimizi anlatmak için kullanılan kişilik ve huy streotiplerinin" (Billig, 2002: 87), ortak karakter özelliklerinin neler olduğunu gösterir ifadelerdir. Yücel'in konuşmalarında yer eden ulusal karaktere ilişkin özellikler, dönem içinde yurttaşlık bilgisi kitaplarından parlamento

konuşmalarına pek çok kez tekrarlandığı gibi "Şark imgesinin zıddına, dinamik, pratik zekalı, rasyonel, dünyevi, canlı, neşeli" (Bora, 1997: 48) bir insan tipi ile tasvir edilmiştir. Yücel'in bir tasavvur, bir hedef olarak ortaya konulan beden, fikir, ahlak yönünden güçlü Türk gençleri idealini politik konuşmalarında gençleri övmenin ve yüceltmenin bir aracı olarak kullandığı görülmektedir. Diğer bir deyişle, Yücel dinleyicileri olan gençlere, gençliği, idealin gerçekleşmiş, somutluk kazanmış bir görünümü olarak sunmayı tercih etmiştir.

Gençlerin sahip oldukları varsayılan sağlam vücut, ahlak, karakter, çetin irade gibi kişisel özelliklerin yanı sıra, tayin edilen siyasal/toplumsal açıdan işlevleri de övgünün yüceltmenin bir aracı olarak kullanılmıştır. Rejimin geleceği ile özdeşleştirilen gençlik önce "Türk Cumhuriyet ve istikbalinin emanetçisi" (1939, 10) olarak adlandırılmış, sonra da bu "emanete liyakatli görerek tebcil (yüceltme, ululama) edilmiştir" (1939, 12). "Türk milletinin güzel yarınları, bahtiyar gelecekleri" (1942, 7), "Milli birliğin çelik bağı ve beraberliğin diri timsali" (1941, 8), "Milli istikbalin emniyeti" (1941, 10) tarzındaki övgü ifadeleri, rejimin varlığı ve sürekliliğinin garantisi gençlik tasavvurunun, yüceltme stratejisi vasıtasıyla gençliğe aktarılmasının bir yolu olarak da değerlendirilebilir.

Yücel, gençliğe yönelik övgü dolu sözlerin ardından, onların milli ve tarihi vazifelerini tanımlamıştır: "Millet ve memleket davalarında başarınızın birinci şartı; Atatürk'e ve İnönü'ye inanmaktır, onlara bağlanmaktır" (1944, 6) gibi açıklamalarla Atatürk ve İnönü'nün şahsında somutlaştırılan, rejime bağlılığı gençlerin ilk vazifesi olarak tanımlamıştır. "Her şeyden önce yürekleriniz vatan ve millet sevgisiyle dolmalı; namus, şeref ve istiklâl ateşi ile yanmalıdır" (1941, 9)

sözleriyle tekrarlanılan yurtsever/milliyetçilik gençliğin bir diğer vazifesidir. "Büyüklerinize şuurlu bir itaatle bağlı oluşunuz; bu kıymette ve bu kudrette özlü Türk çocukları olduğunuzun delilidir" (1941, 10) sözleriyle de bir övgü unsuru olarak ele aldığı "milli seciye"nin belli başlı unsurları arasında sayılan itaatkârlığı aynı zamanda bir vazife olarak da tekrar etmiştir.

Gençliğe yönelik vazifeler bugün kadar geleceği de kapsamıştır. Örneğin, "Türk Milletine beşer tarihinde mukadder medeniyet vazifesini, emniyet ve huzur vazifesini yerine getirmek işini, yarın sizler üstünüze alacaksınız. Bugünden, bu güç, bu sert vazifeye kendinizi hazırlamalısınız" (1941, 10) sözleriyle gelecekte modernleşme projesinin sürdürülmesi ve rejimin istikrarının sağlanması gençlerin vazifeleri arasında sayılmıştır. II. Dünya Savaşı'nın yaşandığı yıllarda "vatan için savaşmak ve ölmek" gençliğin bir diğer vazifesi olarak tarif edilmiştir. 1940 ve 1945 yılları arasında yapılan konuşmalarda bu vazife tekrar tekrar hatırlatılmıştır:

> Size bu mesut çocukluk ve gençlik devrini bahşetmek için, taarruza uğramış vatan toprakları üstünde çekinmeden can verenleri ve onlara baş olanları yüreklerinizde minnetle, hürmetle yaşatmalısınız. Sıra size geldiği zaman, gözü pek, vatansever babalarınız, analarınız gibi millet ve istiklâl uğrunda döğüşmeyi, erkeği, kızı beraber icabında ölmeyi şimdiden göze almalısınız (1940, 9).
>
> Vatan sizden önceki nesilden, bizden, mal istediği zaman malımızı, can istediği zaman canımızı verdik. Sizin de, bizden sonra gelecek nesillerin de böyle yapacağına iman ediyoruz (1945, 13).

1944-1946 yılındaki konuşmasında gençliğe vazifelerinde başarılı olmanın yolları sıralanırken, örtük bir şekilde iç politik bağlama gönderme yaparak Atatürkçü düşünceye karşı olan "iç ve dış düşmanlar"la savaşmak ve bu düşmanlara karşı uyanık olarak "sinirlerini şu bu tesire kapılmayacak kudrette tutmak (1946, 6) gençliğin vazifeleri arasına eklenmiştir. "Biz Atatürkçüyüz…"

sözleriyle başlayan konuşmasında Yücel, "Doğru düşünce Atatürk'ün ve İnönü'nün sözünde, doğru hareket Onların izindedir" açıklamalarının ardından gençlere şöyle seslenmiştir:

> Böyle olmayanlar karşınıza çıkarsa onlara yüz vermeyin, onlara söz vermeyin. Atatürk ve İnönü'nün izinde ve emrinde can veren istiklâl kurbanları, sizden bunu bekliyor, bunu istiyor. Düşman, ister içimizde ister dışımızda olsun, onunla düşünerek döğüşeceğiz. Bu topraklar bizimdir. Atatürk'ün Cumhuriyeti, İstiklâli emanet ettiği Türk gençleri, siz de bizimsiniz, bize emanetsiniz. Bu kutsal emanete topraklarımızı gibi, Cumhuriyetimiz gibi istiklâlimiz gibi kendi ve düşüncesi yabancı hiç kimsenin elini sürdürmeyeceğiz. Size güveniyoruz; size inanıyoruz (1944,6).

Yücel'in gençliğe yönelik övgü stratejilerinden biri de sık sık tekrarladığı "size güveniyoruz", "size inanıyoruz", "sizin böyle yapacağınıza iman ediyoruz" tarzındaki telkin ifadeleridir.

Yücel, 19 Mayıs konuşmalarının aksine radyo konuşmalarında, "bütün milletin geleceği" olarak tanımladığı çocuk ve gençlere yönelik öğüt ve tavsiyelerini daha çok onların gelecekteki vazifeleri üzerinden kurmuştur. "Vakitlerinizi öldürmeyerek, iyi ve zamanında çalışarak, daima terbiyeli olarak memleketin büyük hizmetlerine kendinizi hazırlayasınız" (12 Eylül 1943) gibi ifadelerin de gösterdiği gibi gençliğin vazifesi medenileşme, ilerleme ve kalkınma için çok çalışarak yarına hazırlanmak, "iyi vatandaş ve iyi yurttaş" (23 Nisan 1941) olabilmektir. Yücel radyo konuşmalarında "iyi yurttaşlığı" çalışkanlık, iyi ahlak sahipliği, fedakârlık ve milliyetçilik gibi kavramlar aracılığıyla tanımlamıştır. "Çok çalışın; iyi yürekli, doğru sözlü olun. Milletinizi sevin, Türk olmayı her şerefe üstün bilin. Sizin yaşadığınız Türk ili, bizim yaşadığımız Türk ilinden daha bayındır, daha üstün, daha bahtiyar olsun, çocuklarım!" (22 Nisan 1945) gibi öğüt ve temennilerle CHP programlarında da

yazılı olan milliyetçi gençlik yetiştirme idealini ve ilerleme anlayışını gençlere aktarmıştır. Yücel gençliğin sorumluluk ve vazifelerini tanımlarken; Milli Şef İnönü'nün, Cumhuriyet Hükümeti'nin, TBMM'nin, bütün diğer devlet teşkilatlarının, kendi ana-babalarının da dâhil olduğu bütün milletin gençlerin iyi yetişmesi için seferber olduğunu vurgulamıştır:

> Bütün devlet teşkilatı, analar babalar hep sizin için ayaklanmış haldedir (22 Nisan 1945).
>
> Candan bilmelisiniz ki bütün milletin gözü geleceklerin ta kendi olan sizlerdedir (12 Eylül 1943).
>
> Sizi yetiştiren, sizi düşünen analarınız, babalarınız, hocalarınız ve koskoca bir Türk milleti var (22 Nisan 1942)

gibi ifadelerle çocukların kendilerinden beklenilen "iyi yurttaş" olma vazifelerini bütün millet ve devletin beklentisi bir milli ideal olarak yansıtmıştır. Vazife tanımlarını Atatürk, İsmet İnönü, "istiklal kurbanları" olarak adlandırdığı İstiklal Savaşı şehitleri ve bütün milletin gençlikten beklentileri olarak sunmuş, özellikle geçmişin hatıraları, yaşanan güçlükler, ortak anı ve zaferler gibi mitik anlatılardan yararlanmıştır.

Yücel konuşmalarında çocukların nasıl "iyi bir insan ve verimli bir yurttaş" olacaklarına dair öğütlere de yer vermiştir. Bu öğütlerin bir örneği aşağıda sunulmuştur:

> İlk öğüdüm, günün yirmi dört saatini iyi kullanmanız gerekir. Bu yirmi dört saatin sekiz saatinde çalışacak, sekiz saatinde dinlenip uyuyacaksınız. Eğer sekiz saat çalışma, başarınız için yetmiyorsa, eğlence zamanınızdan alabilirsiniz. Uyku saatlerinizi dokunmamalısınız. İkinci öğüdüm, temiz olmanız, vücudunuzu örten çamaşır ve elbiselerinizi de temiz tutmanızdır. Bilhassa başınızı pislikten korumanın birinci şartı saçları uzatmama olduğunu biliniz. …Üçüncü öğüdüm vücut ve elbise temizliği yanında ruh ve ahlak temizliği olacaktır. Yıkanmış bir elbise üstüne kirli çamaşır giymek ne kadar iğrendirici ise, ruh temizliğine sahip olanların hareketlerinde ve bilhassa konuşmalarında dikkatsiz, kaba ve terbiyesiz

> konuşma o kadar rahatsız edicidir. Kaba konuşmayız, ciddi ve kibar olunuz (12 Eylül 1943).

Çalışkan, temiz ve ahlaklı olmanın öğütlendiği bu tarz konuşmalarda, bu nitelikler kişisel bir değerden ziyade milli bir görev, medeniliğin ölçütü ve ilerlemenin bir gereği olarak sunulmuştur. Benzer şekilde, Yücel, "sıhhat ve ahlak yönünden esaslı bir cemiyet davası" olarak tanımladığı gençlere ve çocuklara tütünden uzak durmalarını öğütlerken, bunu kişisel sağlıktan çok "kuvvetli bir millet" olabilmenin gereğiyle temellendirmiştir.

3.2. Parlamento Konuşmaları: Ulusal Kimliğin Taşıyıcıları "İdeal Türk"ün/Yurttaşın İnşası

Bu kısımda, Maarif Vekili Hasan-Âli Yücel'in parlamento konuşmaları çerçevesinde, 1939-1946 yılları arasındaki ulusal kimlik ve kültürün inşasına yönelik icraatların yasalaştırıldığı parlamento görüşmeleri analiz edilecektir. İkinci bölümde başlıkları sıralanan seçilmiş parlamento görüşmeleri (bkz. s. 150-151). 1940'lı yıllarda ulusal tip ve karakterin inşasının anahtar kavramlarından biri olan "terbiye" ve tasavvur edilen yeni "Türk insanının" niteliklerine yönelik tartışmalar çerçevesinde değerlendirilecektir.

Dinleyicileri, yapıldığı mekân, amaçları, dil ve anlatım özellikleri bakımından ulusa sesleniş konuşmalarından ayrılan parlamento konuşmalarının bir müzakere, diyalog ortamı içinde gerçekleştirilmesi nedeniyle tematik kategorilere yer verirken, bu kategorilerin açığa çıkmasına neden olan soru, öneri ve eleştirilere de kısaca değinilecektir. Bu değini, hem konuşmaların spesifik bağlamı olarak tanımlayabileceğimiz meclis oturumlarının genel

atmosferinin/sahnenin yansıtılmasına katkı sağlaması, hem de hükümet temsilcisi Maarif Vekili Yücel ile yasama organı üyeleri yani milletvekilleri arasındaki konuşmalarda tarafların taleplerini ve beklentilerini ifade ediş biçimleri, seçtikleri kavramlar, olay ve olguları tanımlama biçimleri ve tartışmalarda kullandıkları kategoriler hakkında bilgi vermesi bakımından önemlidir. Ancak, çalışmanın konusu parlamento görüşmelerinin analizi olmadığından, diğer konuşmalara değini yalnızca Yücel'in konuşmalarını yönlendiren tartışmalar ve yanıt vermeyi tercih ettiği soru ve konularla sınırlı tutulmuştur. Diğer parlamenterler arasında geçen, kimi zaman meclis görüşmelerine damgasını vuran ancak Yücel'in konuşmalarına yansımayan tartışmalar metne dâhil edilmemiştir.

3.2.1. Ulusal Tip ve Karakterin İnşasında Eğitim/Tahsil ve Terbiye Karşıtlığı: Yeni Tip Yurttaşlar Yetiştirmenin Bir Aracı Olarak Terbiye

Tek tip bir insan modeli üzerinden homojen bir Türk ulusunun ve ulusun üyesi "ideal Türk"ün fikir, beden ve ahlak yönlerinden özelliklerinin kurgulandığı parlamentoda inşanın anahtar kavramı "terbiye"dir. Daha açık bir ifade ile terbiye, dönem içinde inşa edilen ulusal/milli kimliğe uygun yurttaşın oluşturulma sürecini tanımlamak için seçilmiş kavramdır. Parlamento konuşmaları içinde sıkça yer eden "terbiye" kavramından ne anlaşıldığı doğrudan tanımlanmamıştır. Ancak, Afyon milletvekili ve ünlü pedagog İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun partinin isteği doğrultusunda yazdığı *Halkın Evi* (1950) adlı eserinde yer alan açıklamalar kavrama hangi anlamların yüklendiğini anlayabilmek açısından önemlidir:

> Otuz yıldan beri memleketimizde terbiyeyi tarif edip duruyoruz; ilhamımızı bazan maddeden, bazan ruhtan, hatta bazan da sosyeteden alıyoruz; 'terbiye bir teşekküldür, bir tekamüldür, bir oluştur, bir sosyalleşmedir…' deyip duruyoruz. Fakat Kristof Kolomb'un yumurtası gibi basit olan şu tarifi cesaretle söyleyemiyoruz; terbiyenin gayesi gerçek sosyete adamının şahsiyetidir. Bütün açıklığı ve gerçekliği ile tekrar edelim ki: Bugünkü Türk terbiyesinin gayesi 1) cumhuriyetçi, 2) milliyetçi, 3) halkçı, 4) devletçi, 5) laik, 6) inkılapçı Türk şahsiyetinin teşekkülüdür" (1950: 60).

Özetle, terbiye Tek Parti'nin ideolojik prensiplerini içselleştirmiş yurttaşlar yaratma; bireylere, seçkinler tarafından tayin ve tespit edilmiş "şahsiyetlerini/benliklerini" öğretme sürecidir.

Parlamentoda Maarif Vekâleti'nin görevleri bağlamında yapılan tartışmalar özellikle "eğitim ve terbiye" karşıtlığı üzerinden cereyan etmiştir. Maarif Vekâleti'nin amacına ve önemine yönelik tanımlamalarda, maarifin klasik anlamı olan eğitim, öğretim kavramlarının ötesine geçilerek "terbiye" kavramı öne çıkarılmış ve vekâletin "maarifin" ötesinde taşıması gereken amaçlar üzerine vurgu yapılmıştır. "Terbiye" kavramının "maarif" kavramının önüne geçmesi; Maarif Vekaleti'nin adının "terbiye vekaleti" olarak değiştirilmesine yönelik önerilere dahi neden olmuştur. Örneğin, Bursa milletvekili Nevzad Ayas "Maarif deyince bizde daha ziyade okuma, yazma anlaşılıyor. Okuma yazmanın asıl dinamik gayesi olan terbiye cephesi ihmale uğramıştır" eleştirilerinin ardından "Maarif Vekâleti'nin terbiye davasile alâkasının ve ahlâk ile alâkasının şiddetle ifadesine bir vesile olur mülâhazasile … diyorum ki 'maarif' kelimesinin yerine 'terbiye' kelimesini koysak da 'Maarif vekâleti' yerine 'Terbiye vekâleti' desek acaba daha mı iyi olur?" diye sormuştur. Fazıl Ahmet Aykaç (Elazığ) da 1942 Maarif Bütçe Görüşmeleri'nde Maarif Vekaleti'ni "Bedeni terbiye, fikri terbiye, ahlaki terbiye, iktisadi, bedii binnetice bütün medeni dünyaya şâmil mefhumata ait umumî terbiyemizle meşgul olan, bu büyük şerefli faaliyeti üzerine almış

bulunan makamdır" sözleriyle tanımladıktan sonra "Maarif Vekâleti'ne, bugünkü telâkkiler dahilinde, bir 'millî terbiye vekâleti' mânayı umumisini vermek çok daha doğru olur ve esasen gerek Partimizin prensipleri, gerek bugün cihandaki irfan anlaşmaları bu lüzum ve vücubu ortaya koymuştur" sözleriyle vekaletin adının değiştirilmesini önermiştir.

Eğitimin okuma, yazma ve tahsil; terbiyenin ise "fikir, beden ve ahlak" yönünden yeni neslin inşası anlamlarına geldiği oturumlarda, milletvekillerinin Maarif Vekâleti'nin görevleri ya da "terbiyenin esası"na yönelik yaptıkları bazı tanımlamalara aşağıda yer verilmiştir:

> "Cemiyetin yeni esaslara göre kurulması, yeni tib vatandaşlar yetiştirme, bugünü teşkilatlandırma… İnkılâplarımızın ruhunu kavrayarak, bu sahada kabiliyetini âlet gibi kullanacak gençliğin, yeni vatandaşın teşkili" (Hasip Ahmet Aytuna, 25.5.1939: 259).
>
> "Dimağa ehemmiyet verildiği kadar ele, vücuda ve harekata ehemmiyet vererek, atılgan, müteşebbis ve hür türlü beden ve el harekatını yapabilecek, doğrudan doğruya amelî mahiyette yetişecek bir gençlik kütlesi vücude getirebilme" (Feridun Fikri Düşünsel, 27.5.1941: 211).
>
> "Vatandaşlık hak ve vazifelerini bilen ve bir istihsal kudretiyle memlekete faydalı olan ve içinde yaşadığı içtimai bünyenin ideallerine uygun olarak hizmet ve hareket eden insanı… iyi vatandaşı yetiştirme" (Zeki Mesud Alsan, 3.6.1942: 53).
>
> "Memleket davalarının ideolojisini anlayacak, anlatacak, nesilden nesile yaşatacak ferdleri ve kurumları yaratma" (Hacer Dicle, 25.5.1939: 248).
>
> "Hakiki milli şuur ve milli heyecan ve gençlikte daha büyük fedakarlık, feragat ve hakseverlik uyandırma" (Kazım Karabekir, 3.4.1942: 73).
>
> "Çocukların hem kendine, hem yurduna ve insaniyete yarar bir şekilde yetiştirilmesi; gürbüz, dimağı, sinirleri, adaleleri ile denk, muvazeneli kendi kudretinden emin, hareket ve cevvaliyete iman etmiş, korku zincirlerinden maneviyatını azat etmiş, bilgili ve medeni insan yetiştirme" (Galip Bahtiyar Göker, 25.5.1944: 268).

"Yaratma", "teşkil etme", "forme etme", "kurma", "vücuda getirme", "aşılama", "yetiştirme" gibi sözcüklerin ön plana çıktığı tanımlar, dönemin politik seçkinlerinin topluma ilişkin tahayyüllerini ve pozitivist ideoloji

çerçevesinde yüklendikleri toplumsal mühendislik nosyonunu gösterir niteliktedir. Yücel'in ulusa sesleniş konuşmalarında aile metaforu vasıtasıyla yer eden yöneten-yönetilen ilişkisinin baba-çocuk ilişkisi olarak kavranışı, parlamento konuşmalarında ergin-rüşte ermemiş, bilen-cahil, terbiye eden/aktif-terbiye edilen/pasif… gibi hiyerarşik karşıtlıkları içinde barındıran terbiye kavramıyla doğrudan dile getirilmiştir. "Yaratılacak, oluşturulacak, şekillendirilecek, büyütülecek" bir çocuk olarak görülen ulus, "şefler/babalar" tarafından yeniden inşa edilecektir. İnşa zihniyeti, parlamentoda "büyük inkılaplar yapmış memleketimizde cemiyetin ve devletin, yeniden ve yeni prensiplere göre teşkilinin bir gereği" olarak meşrulaştırılmıştır. TBMM, toplumun yeniden inşası davasının "en büyük müdafii (koruyucusu, bekçisi) ve en büyük tedkik ve hal mercii"; Maarif Vekâleti, toplumsal ve kültürel yeniden inşasının "mesul makamı" (Yücel, 26.5.1942); Maarif Vekili, "yeni nesilleri terbiye ile mükellef" kişi (Yücel, 6 Aralık 1939) olarak addedilmiştir. Maarif Vekâleti'nin görev alanı yani yeni yurttaşın kimlik inşasının boyutları ise yurttaşların *fikir, beden, ahlak* yönünden modern toplumun gerekliliklerine göre terbiyesini içermiştir.[173]

[173] Yurttaşların fikir, beden ve ahlak yönünden modern toplumun gerekliliklerine göre yeniden inşası, II. Meşrutiyet döneminden itibaren politik seçkinlerin temel uğraşları arasında yer almıştır. Füsun Üstel (2005), II. Meşrutiyet'ten bugüne yurttaşlık eğitimini incelediği *Makbul Vatandaş'ın Peşinde* adlı kitabında, II. Meşrutiyet döneminin Malumat-ı Medeniye kitaplarında medeni, "makbul vatandaşın" niteliklerinin "beden, akıl ve ruh" ekseninde önce tarif edildiği daha sonra ise bu tarif üzerinden icat edilmeye çalışıldığını belirtmektedir (73-95). Bu çaba, Cumhuriyet döneminde de devam etmiş, kimlik inşasının sac ayağını oluşturan yurttaşların fikir-beden-ahlak yönünden yeniden inşasına yönelik hedefler parti programlarına konulmuştur. 1931 CHP Programı'nın Beşinci Kısmı'nda, Milli Talim ve Terbiyenin esas ilkeleri arasında "Fikri olduğu kadar bedenî inkişafa ve bilhassa seciyeyi milliyi (milli ahlakı) yüksek derecelere çıkarmak"; 1935 CHP Programı'nın Ulusal Eğitim Kısmı'nda ise, "Fikriğ olduğu gibi, bedeniğ gelişmeye de önem vermek ve hele, ırayı (ahlakı) ulusal derin tarihimizin gösterdiği yüksek derecelere çıkarmak büyük gayedir" açıklamalarıyla beden, fikir ve ahlak eğitimi CHP'nin milli eğitim politikalarının temel unsurları arasında sayılmıştır (Akt. Parla, 1995).

Milletvekillerinin maarif vekâletinin uygulamalarına, dolayısıyla Maarif Vekili Yücel'e yönelik eleştirileri vekâletin görevleri ve terbiyenin amacına yönelik olarak yaptıkları tanımlardan beslenmiştir. Örneğin; Feridun Fikri Düşünsel,

> Bizim Maarif vekâletimizin yaptığı işlerin umumî seyrinden, enstrüksiyon, yani tahsil ve maarif kısmının daha mütebariz (belirgin) olduğunu görüyorum. Hâlbuki bazı memleketlerde Maarif vekâletine, «Millî terbiye», «Edükasyon vekâleti» denir. Mektep programlarında umumiyet itibarile terbiye noktai nazarından lâzımgelen elemanı göremiyorum (27.5.1941: 213)

diyerek maarif vekilinden "içtimai ve ferdi terbiyeye" ağırlık vermesini talep etmiştir. Diyarbakır Milletvekili Zeki Mesud Alkan "Okumak yazmak bir gaye değildir. Okuyup yazma nihayet bir vasıtadır. Eskiden olduğu gibi kendisiyle iktifa edilecek bir gaye değildir" (3.6.1942: 414) sözlerinin ardından maarifin amacının terbiye olduğunu belirterek bu noktaya ağırlık verilmesini istemiştir. Kazım Karabekir ise "Hâlihazırdaki mekteplerimiz gerek beden terbiyesi gerek ruh terbiyesi bakımından bizi tatmin edecek derecede değildir" (17.4.1940: 41) sözleriyle vekâletin uygulamalarını eleştirmiştir.

Hasan-Âli Yücel, maarifin vekâletinin görev alanının "bütün terbiye hareketleri"; amacının ise yeni rejimin ihtiyaç duyduğu yurttaşın fikir, ahlak ve beden yönünden terbiyesi olduğunu söyleyerek yurttaşların kimlik profilinin bütün boyutlarıyla yani sağlığından dış görünümüne, düşünce yapısından davranışlarına bir bütün halinde ele alındığını kanıtlamaya çalışmıştır. TBMM üyelerine "Terbiye, ahlâk, beden bütün bu davalarda biz memleketin hizmetçisiyiz, arkadaşlar!" sözleriyle seslenen Yücel, yurttaş terbiyesi

meselesinin bir bütün olarak ele alındığını milletvekillerine şu sözleri aracılığıyla ifade etmiştir:

> Terbiye mefhumunda biz bedeni ayrı ahlakı ayrı fikri ayrı telakki etmemekteyiz. Bedeni terbiye ederken ahlakı ve fikri terbiye ederken bedeni ve ahlakı, ahlakı terbiye ederken diğer ikisini gözden ayrı tutmak bizce hatadır. Biz bu hatayı yapmamak üzere çalışmaktayız (17.4.1940: 41).
>
> Biz bedenle ruh arasında, ahlâkî terbiye ve millî terbiye arasında sıkı münasebetlerin bulunduğuna kaniiz (27.V.1941: 217).
>
> Biz her şeyimizin ideali, gayesi olmak üzere Türk milletini almaktayız. Ben varım, niçin? Türk milleti için, Çalışıyorum, kimin için? Türk milleti için! Prensibimiz budur… Böyle olduğuna göre mademki ben varım ve Türk milleti için varım, bu prensibi ahlâkımızın esası olarak alıyoruz. O halde bedeni zaafa düşürücü kötü şeylerden kendini vikaye ediş, bu prensibin bedende tecellisidir; zihinde de bu türlü tecelli ettiği gibi. Biz bedeni, fikri, ahlâkî aralarında divar konmuş birer meleke gibi de almıyoruz. Birini yaparken diğerini ihmal etmemeyi, biriyle meşgul olurken diğerini bir kenara bırakmamayı esaslı dâvalarımızdan biri telâkki ediyoruz (26.5.1942: 315).

Parlamento görüşmeleri boyunca, Yücel'in terbiyeden ne anladığını ortaya koyan tanım ve açıklamaları oturumların genel konularına ve görüşülen yasa maddelerinin bağlamlarına göre değişiklik göstermiştir. 1941 yılı Maarif Bütçesi Görüşmeleri'nde terbiyenin amacı "Genci teşkil etmek, forme etmek ve millî terbiye, insanî terbiye, ümanist duygu bakımından takviye etmeği istihdaf (gaye, amaç) eder" (27. V. 1941: 217) derken, *Ankara Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'ne Bağlı Bir Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Kurulması Hakkında Kanun Görüşmeleri*'nde "Biz millî terbiyenin ruhunu, temelini millî mücadele ruhunda bulmaktayız" dedikten sonra "bravo" sesleriyle kesilen konuşmasında vekilliğinin birinci vazifesinin "milli mücadele ruhunun sıcaklığını ve heyecanını müstakbel nesillere nakletmek", terbiyenin amacını ise "müstakbel nesillere, İstiklal Savaşı'nın ve inkılâbımızın esaslarını, umdelerini telkin edebilmektedir" (3.IV.1942: 71) sözleriyle tanımlamıştır. Bir taraftan milli eğitimin/terbiyenin,

diğer taraftan hümanist eğitimin öne çıkarıldığı bu açıklamalar dönemin milli eğitim ve kültür uygulamalarını yansıtır ifadelerdir. Ancak, Yücel'in parlamento konuşmalarında, dönemin kültür ve eğitim politikalarının niteliğini tanımlamak için seçilen "milliyetçi ve hümanist" ikiliğinden hümanizme yukarıdaki açıklama dışında yer verilmemiştir. Ayrıca, hümanist uygulamalar arasında yer alan Dünya klasiklerinin çevirisi, milli klasiklere önem verilmesi talebiyle yalnızca bir kez gündeme gelirken; liselerde Latin dili eğitimi gibi uygulamalar ise parlamento tartışmalarında hiç gündeme getirilmemiştir. Kısaca, parlamento konuşmalarının ideolojik alt yapısını diğer konuşma türlerinde de olduğu gibi milliyetçi ideoloji oluşturmuştur.

3.2.2. Bedenin Terbiyesi

"Manipüle edilen, biçimlendirilen, terbiye edilen, becerikli hale getirilen" ya da "tabi kılınabilen, kullanılabilen ve geliştirilebilen itaatkâr bedenlerin" (Foucault, 2000: 208-209) yaratılması, aynı zamanda aynı fikir ve ideallere sahip uyumlu bir neslin ve homojen bir toplumun oluşturulması gibi amaçlar için spor faaliyetlerinden yararlanma birçok devletin/toplumun inşa tarihinin ortak bir özelliğidir. Türkiye Cumhuriyeti de kuruluşunun ardından yeni bir toplum ve yurttaş inşası için "beden terbiyesi ve spor" [174] faaliyetlerinden yararlanmıştır. 1920'lı yıllardan itibaren spor, bireysel ve özel bir faaliyet alanı olmaktan

[174] Tek Parti dönemi boyunca beden terbiyesinin vazgeçilmez bir öğesi olan spor kimi zaman beden terbiyesi ile aynı anlamda kullanılmış, kimi zaman ise iki kavram farklı etkinlik türlerine gönderme yapmak için kullanılmıştır. Yiğit Akın'ın değerlendirmelerine göre, erken Cumhuriyet döneminde beden terbiyesi ve sporun özdeşleştirilmesi, "sporun yarışmacı, rekabetçi, saldırgan ve bireysel yönlerinin bastırılması ve beden terbiyesi bağlamında eritilmesi yoluyla biçimlendirilmesi" amacına dayanmaktadır (2004: 46-47)

çıkarılmış, araçsallaştırılarak aşama aşama devlet denetimi altına alınmıştır.[175] Beden eğitimi ve sporun devlet tekeli altına alınmasının son aşaması 1938 yılında çıkarılan Beden Terbiyesi Kanunu'dur. Kanunun birinci maddesi uyarınca 22 Ekim 1938 tarihinde Başbakanlığa bağlı Beden Terbiyesi Genel Direktörlüğü (sonradan Müdürlüğü) kurulmuştur. Müdürlüğün kuruluş amacı Kanunda şöyle belirtilmiştir:

> Yurttaşın fiziki ve moral kabiliyetlerini milli ve devrimci yollardan geliştirmek, ona yurdu tanımayı, sevmeyi, korumayı öğretmek amacını güden oyun, cimnastik ve spor çalışmalarını sevk ve idare etmek; gençlerin kulüp ve gruplara girerek boş zamanlarını beden terbiyesiyle değerlendirmeleri konusunda spor mükellefiyetini tatbik etmektir.

Kanunla amaçlanan hedefleri tam olarak kavrayabilmek için kanun görüşmeleri esnasında İçişleri Bakanı Şükrü Kaya tarafından sarf edilen şu sözleri anmak gerekir:

> Her rejim kendine layık bir vatandaş tipi bulmuştur ve onu arar. İstibdat rejiminin vatandaşının tipi malumdur. Bizim Atatürk rejiminin, Kemalist inkılabın rejiminin adamı güzel vücudlu, sağlam düşünceli, cesur, vakur, hakkını ve fikrini her yerde müdafaa eden, neşeli ve ciddi olmaktan ibarettir. Bizim aradığımız budur. Bu beden terbiyesinden maksad, fikrî,

[175] Cumhuriyet'in ilk yıllarında beden eğitimi ve spor teşkilatının kısa tarihi ve devletleştirilmesi süreci özetle şöyledir: Türkiye'de ilk merkezi spor teşkilatı Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı'dır (TİCİ). 1922 yılında kurulan ve 1936 yılına kadar faaliyet gösteren teşkilatın işlevi, kurulduğu ilk yıl İstanbul'daki spor klüplerinin bir koordinasyon organı olmaktan ibarettir. Spor klüplerinin başkanları ve seçilmiş üyelerinden oluşan teşkilat, 1924 yılında kamuya yararlı dernek statüsü kazanmış ve ulusal düzeyde spor ilişkilerini koordine eden yetkili tek organa dönüşmüştür. Türkiye'de ilk biçimsel spor yönetimi kurumu olarak beliren federatif nitelikle TİCİ'nin 1936 yılında lağvedilmesinin ardından yarı resmi nitelikli Türk Spor Kurumu (TSK) kurulmuştur. TSK'nın kuruluşu "sporda özel girişimcilikten devletçiliğe geçişin ara dönemi"ni temsil etmektedir (Fişek, 1980: 310). TSK'nın kuruluşundan sonra, 29 Ekim 1936'da yapılan törenlerle sporcular resmen CHP üyesi yapılmış, o tarihten itibaren spor işleri tamamen partinin yönetimi ve denetimi altında sürdürülmüştür. 1936-1938 yılları arasında faaliyette bulunan TSK, "sporda kuvvetli bir otorite ve disiplin kurma ihtiyacı, beden terbiyesi ve sporun ancak kurumların üstündeki bir makamın prestiji ile sevk ve idare edilebileceği" gerekçeleriyle lağvedilerek yerine 1938 yılında Başbakanlığa bağlı Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü (BTGM) kurulmuştur. Genel Müdürlük 1942 yılında 3.6.1942 Tarih ve 4235 Sayılı Yasayla Maarif Vekaleti'ne bağlanmıştır (Ayrıntılı bilgi ve değerlendirmeler için bkz. Fişek 1980, Akın 2004 .)

> seciyevî ve ahlakî terbiyedir. Bizim rejimin istilzam ettiği tip budur". TBMM Zabıt Ceridesi, Devre V, C.26, 29 Haziran 1938, s.487 Akt. Yıldız, 2004: 237).

Yeni yurttaş kimliğinin inşası için bir araç olarak görülen Beden Terbiyesi Kanunu hazırlanırken, Avrupa'daki gençlik teşkilatları (Alman gençlik teşkilatı Hitler-Jugend ve İtalyan gençlik teşkilatı Ballila'nın hukuki yapısı, Macar gençlik teşkilatının ise dış görünümü) örnek alınmıştır (Akın, 2004: 77). Paramiliter hatta faşist bir örgütlenme tarzını öngören kanunun üçüncü maddesine göre, yurttaşların boş zamanlarında spor klüplerine ve beden terbiyesi programlarına katılımı zorunlu kılınmış, "beden terbiyesi mükellefiyeti" askerlik gibi ulusal bir görev olarak telakki edilmiştir. Kanunun üçüncü maddesi ile, dokuz il hariç olmak üzere diğer bütün illerde 18, 19, 20 yaşlarındaki gençler; 25 ilde, İstanbul, İzmir, Seyhan Belediye sınırlarının içi hariç olmak üzere 15, 16, 17 yaşlarındaki gençler ve bunlara ilâveten bütün bu illerdeki mevcut memur ve işçi sayısı 500'ü bulan fabrika ve emsali müesseselerde çalışan 15 - 35 yaşlarındaki kadınlar da dâhil olmak üzere bütün yurttaşlar beden terbiyesi mükellefiyetine tabi tutulmuşlardır. Boş zamanların vazifeli olunacak anlar için bir yeniden üretim zamanına dönüştürülüp, işlik-okul dışı zamanların uzantısı olarak sayılması esasına dayanan kanunla amaçlanan, okullarda düzenli beden eğitimi çalışmalarına tabi tutulacak gençlerin dışında kalanların kitlesel halde spor yapmalarını sağlamaktadır. "Kitlesel spor, askeri disiplin, buyruklara itaatin paramilitarize edilmiş ya da yarı sivilleştirilmiş biçimidir; kolektif enerjiyi tek yöne kanalize etmenin, bireylere belli bir direktifi içselleştirtmenin ve onları seferber etmenin yoludur" (Parla, 1995: 205).

Beden Terbiyesi Kanunu'nun Genel Direktörlüğü Başvekâlet'e bağlayan 1. maddesi, 1 Haziran 1942'de kanunla değiştirilerek, Genel Direktörlük Maarif Vekaleti'ne bağlanmıştır. Dolayısıyla, 1942 yılından itibaren beden terbiyesi işlerinden sorumlu kurum maarif vekâleti olmuş, *Beden Terbiyesi Umum Müdürlüğü Bütçesi Görüşmeleri* de maarif vekilinin başkanlığında toplanmıştır. *Beden Terbiyesi Umum Müdürlüğü Bütçesi Görüşmeleri'*nde (29.5.1942, 7.5.1943, 5.5.1944, 30.5.1945, 28.12.1946) genel olarak beden eğitimi ve sporun amaçları, spor türleri, yararları ve de Beden Terbiyesi Kanunu'nun uygulanma biçim ve esaslarına yönelik değerlendirmeler üzerine odaklanılmıştır.

Milletvekilleri tarafından beden terbiyesi: "bir sıhhî terbiye mefhumu", "gençliğimizi ve memleketimizi cismani ve ruhani istikbalini çok yakından alakadar eden esaslı bir mesele", "memleket gençliğini sıhhatli olarak ve ruhunu kuvvetlendirerek yetiştirme aracı", "askeri terbiyenin öncülü", "milletin kütle halinde gövdece, kafaca ve ruhça kalkınma ve gelişme vasıtası" gibi sözlerle tanımlanmıştır. Beden terbiyesinin amacı ise "yurttaşın fizik ve moral kabiliyetlerini ulusal ve inkılâpçı amaçlar dâhilinde geliştirmek" (Suat Yurtkoru, 5.5.1944: 6); "kuvvetli bir millet yaratmak için güçlü bedenlerde güçlü ruhlar ve iradeler yetiştirmek" (Galip Bahtiyar Göker, 5.5.1944: 16); kuvvetli bünyelerde kuvvetli seciyeler kuvvetli iradeler- yaşar hakikati göz önünde tutularak kuvvetli bünyeler yetiştirmek – bünyeyi kuvvetlendirmek, çevikleştirmek, gürbüzleştirmek; "Türk çocuğunu beden bakımından, ahlak bakımından, disiplin bakımından her an orduyu ikmal edecek, itmam edecek, takviye edecek surette hazır bir nesil haline getirmek" (Hıfzı Oğuz Bekata, 5.5.1944: 8); gençlerin savaşların güçlük ve zorluklarına karşı dayanıklılıklarını arttırmak (Emin Sazak, 7.5.1943: 38) gibi

açıklamalarla dile getirilmiştir. Bir taraftan erken Cumhuriyet yıllarında yoksulluk, salgın hastalıklar, kötü beslenme ve diğer problemler yüzünden bozulmuş sağlığın düzeltilmesi, diğer taraftan özellikle içinde bulunulan siyasal konjonktürün de etkisiyle sürekli tehdit altında bulunma haliyle beslenen savaşa hazırlanma durumunun bir yansıması olarak gürbüz nesiller yetiştirerek askeri açıdan güçlü bir ulus olabilme ve kalkınma gibi amaçlarla ilişkilendirilen beden terbiyesine yönelik tanımlamalar maarif vekâletinin beden eğitimi uygulamalarının yanlış ve eksikliğine yönelik eleştirilerle sürdürülmüştür. Örneğin, Hacim Muhittin Çarıklı, beden terbiyesi adı altında haftada birkaç gün çocukları hırpalayacak ağır hareketler yaptırıldığı, diğer günler çocukların atalete terk edildiğini belirterek, okul çocuklarına her gün "bedenlerinin gıdası olacak hareketlerin" (17.4.1940: 41) yaptırılmasını talep etmiştir. Doktor Osman Şevki Uludağ ise "spordan maksat vücudu sertleştirmektir. Beden terbiyesinden maksat gol atmak değildir" eleştirilerinin ardından mesleki uzmanlığından da yararlanarak beden terbiyesinden beklentilerini savaş koşulları bağlamında örneklendirmeyi tercih etmiştir. Uludağ, maarif vekiline "Gençlik yağmurda, çamurda arkasında 20 kilo yük olduğu halde kışta soğukta yorulduğu zaman kar, buz üstünde battaniyesine sarılarak uyuduğu zaman pnömoni olmamalıdır" (30.4.1945: 519) diyerek beklentisini ifade etmiştir. Feridun Fikri Düşünsel ise geleneksel anlatılara başvurarak: "Türk milletinin geleneklerinde, ruhunda daima askerlik vasfının" yer ettiğini söylemiş ve maarif vekilinden beden terbiyesi programlarının "dünyanın vaziyetleri karşısında" yani o günkü ve gelecekti savaşlara karşı bu ruhu, gençlerin mücadele kabiliyetini geliştirmek için yeniden düzenlenmesini istemiştir (27.5.1941: 211). Beden terbiyesi konusunda maarif vekiline yöneltilen

talepler kimi zaman eleştirilerle birlikte iletilmiştir. Eleştiriler özellikle eski-yeni karşıtlığı üzerinden, yani eski devirlerdeki beden eğitimi derslerinin müfredat programlarındaki ağırlığı ile yeni devrin beden ders saatlerinin karşılaştırılması aracılığıyla dile getirilmiştir. Milletvekilleri eleştirilerini sunarken genellikle kişisel tecrübelerine atıf yapmışlardır. Örneğin, Orgeneral İzzettin Çalışlar (Muğla), kendi öğrenciliği esnasında geniş kapsamlı "jimnastik talimleri" yapıldığını, hemen her gün bir buçuk saat jimnastik muallimlerinin terbiyesi altında yetiştiklerini ancak kendi çocuklarının "bu kadar dahi bedenî terbiyeden yoksun" olduklarını söyleyerek, maarif vekilinin beden terbiyesi derslerine daha çok yer vermesini ve öğretmenlere daha çok önem vermesini talep etmiştir. Çanakkale Milletvekili Ziya Gevher Etili de "mektep mutlaka her sabah beden terbiyesi ile başlamalıdır. Birinci kampana (çan) beden terbiyesi olmalıdır. Sonra mektepte ders bitti mi çocuk evine gitmeden evvel mutlaka sonuncu kampana yine beden terbiyesi için olmalıdır" (29.5.1942) sözleriyle okulların hem açılış hem de kapanışlarının spor faaliyetleriyle yapılmasını önermiştir.

Beden terbiyesinin/sporun amacı ve hedefine yönelik konuşmalar içinde genel olarak futbolun diğer tüm spor türlerinden ayrıldığı, olumsuzlandığı görülmüştür. Günümüzde, kitleleri milliyetçilik ve yurtseverlik çerçevesinde mobilize etmenin, ulusal birliği sağlamanın yaygın araçları olarak kabul edilen, geçmişin tören alanlarının işlevini üstlenen futbol, dönem içinde "Kemalist fiziki kültür hareketlerinin "ötekisi" olarak konumlandırılmıştır (Akın, 2004: 47). Beden Terbiyesi Umum Müdürlüğü'nün futbola karşı olan olumsuz tutumu kimi zaman milletvekillerince de eleştirilmiştir. Örneğin, İstanbul Milletvekili Abidin Daver,

> Umum müdürlük futbolda bazı vakalar oluyor diye futbola karşı bir husumet duymuştur. Hâlbuki ekmek bıçağıyla adam öldürülebiliyor diye bütün ekmek bıçaklarını ortadan kaldıracak değiliz ya. Futbolda çıkan hadiseleri önlemek, futbol gibi memlekette çok rağbet görmüş ve gençler arasında iş birliği temin eden, cesareti artıran, sürati kararı çoğaltan bu sporu baltalamaya lüzum yoktur.
>
> İbrahim Dıblan (Kocaeli):
>
> …futbol aleyhinde umum müdürlükte müthiş bir cereyan var. Fakat bu cereyanın neden neşet ettiğine aklım ermiyor. Arkadaşlar futbol demek, yalnız sahada kovalanan topu kovalamak değildir. Futbola başlarken atletizmden birçok lüzumlu spor hareketleri yapılır. Bilhassa hakikaten beden terbiye ve atletizmi futboldan evvel yapmak şart ve elzemdir.

Futbola karşı duyulan tepkinin nedenleri Konya Milletvekili Osman Şevki Uludağ tarafından şöyle dile getirilmiştir:

> Onbirerden 22 genç karşı karşıya birbiriyle muhtelif oyunlar, çeşitli hareketler gösterilerek birbirini yenmeğe çalışırken onları seyreden bizler kahve dövüyoruz. Benim gibi seyircilerin, uzaktan seyredenlerin hınk diyiciliğinden başka bir şey değildir bu. Esas itibariyle futbol merakını etrafa yaymak gaye değildir. Mekteplileri de maça sevkediyorlar. Maça sevkedilen talebeler lise talebesidir. Mektepliler liseyi 18 yaşında bitirirler. Prensip olarak klasik kitaplara kadar geçmiş olan futbol gibi ağır sporlar ancak 18 yaşından sonra başlar (30.5.1945: 519).

Futbolun dışında yer alan dağcılık, izcilik, atletizm, yüzme gibi sporlar ise sporlar hiyerarşisi içinde üst sıralarda yer alan etkinler olarak sıralanmıştır. Bu sporların desteklenmesi ve öne çıkarılmasının nedenleri milletvekillerinin ifadeleriyle şöyledir: Eskişehir Milletvekili Emin Sazak, dağcılık sporunun daha fazla önemsenmesi ve bütçeden ayrılan payın arttırılmasını talep ederken: "Gençlerin dağa alıştırılması, zamane harplerinin meşak ve mezalimine tahammül içindir… Maksat, yalınayak, başıkabak, kış içinde gençleri boğuşturmaya alıştırmaktadır" (7.5.1943: 38) demiştir. İsmail Hakkı Baltacıoğlu ise izcilik faaliyetlerini önemini şöyle açıklamıştır:

> İzcinin yalan söyleme ihtimâli yoktur, izci askerdir, disiplinlidir, izci tabiat âşıkıdır, izci tecrübe edicidir, izci dere atlar, ağaca tırmanır, kement atar, ata

> biner, yürür, yorulmaz, açık havada yatar. Bütün tarihi geleneklerimiz burada yaşayabilir. Bu kadar feyizli bir şeyden biz ulusça neden yararlanmıyalım? Bu kadar güzel bir şey var elimizde. Sonra, izcilik meşrutiyette takılmış bir ad değildir. Tarihîdir, İstanbul'da bir mahallenin adıdır. O halde hem yurtseverlik duygusunun gelişmesi, hem askerliğe insiye edilmek, hem gövde evriminin hem de pratik bilgilerin alınması bakımından çok hayırlı olan bu teşkilâtı daima göz önünde bulundurmalı. Çocukları böylece öbek öbek tabiata koşturursak eroin yok, kokain, hattâ cığara, içki vesaire gibi fena itiyatlara düşmeleri önlenmiş olacağı tabiidir (30.5.1945: 521).

Özetle, milli seciye ya da Türk'ün ortak karakter özellikleri olarak belirlenen özellikleri güçlendireceği düşünülen, hem kişilerin bedenlerini hareket ettiren hem de kitle halinde harekete imkân tanıyan sporlar öne çıkarılmıştır. Yukarıdaki paragrafta da bir örneği görüldüğü üzere, sporun önemine yönelik açıklamalarda gençleri "zararlı alışkanlıklardan" koruyacağı beklentisi yaygın olarak dile getirilmiştir. Bu tarz açıklamalarının bir örneği de Maarif Vekili Yücel'e aittir:

> Bizlerin ve bizden evvelki nesillerin devirlerinde bugün hikâyelerini dinlediğimiz birçok ahlâksızlıklar yok denecek kadar azalmıştır ve bu azalış memlekette beden terbiyesinin gençler arasında yayılmış olmasile de izah olunabilir. Çünkü yaşına göre yaptığı sporla esrar içmek veyahut kötü yerlere gitmek bunlar bu gün gençlerde tesadüf edilmeyen hususlardır (27.5.1941- 219)

Boş zaman kullanımı ve eğlence biçimlerinin devlet tarafından denetlenmesine dayalı bu anlayışla merkezi yönetim, gençleri belirli bir disiplin altına almak ya da bedenlerini ve zihinlerini terbiye ederek geliştirmek, "zararlı" alışkanlıklarını törpülemek, rasyonel ve verimli bir nesil yaratmak için sporu araçsallaştırmıştır.

Amaçlar, hedefler ve eleştiriler üzerinden sürdürülen beden terbiyesi tartışmaları Yücel'in yanıtlarıyla sonlanmıştır. Yücel, yapılan eleştirilere karşı beden eğitiminin milli eğitim hareketleri içinde temel iş olarak ele alındığını,

"Beden eğitimi terbiye meselesinin bel kemiğini teşkil eder" (29.V. 1942: 446) sözleriyle dile getirmiştir. Beden terbiyesinin yalnız derslerden ibaret olmadığını ifade eden Yücel, hükümetin beden terbiyesi politikalarının amaçlarını bilimsel dilden uzak bir şekilde örneklerle açıklamayı tercih etmiştir:

> Bakıyorsunuz (gençlerin) birçoğunun kulaklarının arkası kir içinde, boynu kir içinde, dişleri simsiyah. Bunu alıp da kolunu bacağını sallatmak veyahut koşturmakta bir fayda yoktur. Beden terbiyesinden bizim anladığımız ve telkin etmek istediğimiz şey uzviyeti iyi muhafaza etmek ve onu iyi kullanmasını öğretmek ve bu arada bunu takviye etmek için, bir vazife olarak spor temrinleri yapmaktır. Çocukların yalnızca vücutlarını sağlamlaştırma için yapılmamaktadır (27.V.1941: 219)

Olumsuz örnek kullanarak tanımladığı beden terbiyesine ilişkin amaçları, olumlu örneklerle sürdürerek, eleştirilere karşı hükümetin bu konudaki başarılarını öne çıkarmıştır. Eski-yeni karşıtlığı üzerinden, hükümetin beden terbiyesi konusundaki "ilerlemelerine" dikkat çekmeye çalışan Yücel konuşmalarında betimlemelerden yararlanmıştır:

> Çocuklarımız açık havaya çıktıkları zaman sırtlarına gömlek dahi giymeyecek, güneşin karşısında yanmış vücutlarıyla spor hareketleri yapacak hale gelmişlerdir. Memleket çocukları bedence kuvvetlenmiştir. …Gençlik kambur, müteverrim, öksürüklü, yün fanilasını ağustosta bile çıkaramaz halde değildir. Şimdi böyle bir nesil Türkiye'de yoktur… Türk gençliğinin terbiyesinde noksanlık, fizyolojik sefalet, sosyolojik düşüklük böyle bir şey yoktur (26.V.1942: 316).

sözleriyle eski devirlerin genç kuşaklarını sağlıksız, hastalıklı olarak niteleyerek yeni rejimi ve yeni rejimin ürünü olarak gördüğü gençliği yüceltmiştir. Milletvekillerinin olumsuz eleştirilerini çürütmek içinse gençliğin sağlıklı olarak yetiştirildiğine dair istatistikî verilerden yararlanmıştır. Veremin ve başkaca bulaşıcı hastalıkların gençlik arasında görülme sıklığının azalmış olduğuna dair istatistikler bunlar arasındadır.

Yücel de beden terbiyesini özellikle askerlik eğitimiyle ilişkilendirmiştir. II. Dünya Savaşı'na gönderme yaparak, bedenin terbiyesini ulusal savunma teması altında saldırmanın ve saldırılara karşı koyabilmenin gerekli bir aracı, bir zaruret olarak tanımlamıştır. "Her şey vatan müdafaası içindir. Çocuk ve gençlerin bedenlerini takviye ediş de vatan müdafaası içindir" (7.5.1943: 38) diyen Yücel, beden terbiyesinin amacının gençliği askerliğe ve savaş alanlarına hazırlamak olduğu söylemiştir:

> …bedenîn terbiyesi yalnız kışlada olacak bir iş değildir. Çünkü kışla muayyen bir yaştan sonra muayyen bazı melekeleri inkişaf ettirmek ve muayyen, bazı bilgileri vermek üzere memleket müdafaasına müteveccih olmak üzere kurulmuş bir mekteptir. Bundan önceki devirde okulun içinde ve dışında, memleket gençliğini kışlaya geldiği vakitte kendisine yaptırılacak vazifeleri yapmağa mütehammil ve muktedir bir hale getirmekle mükellef ve muvazzafız. Bugünkü dünya harbi bunun bir zaruret olduğunu göstermiştir. Bedence sağlam olmadıkça bu günkü silâhları kullanmak ve bugün saldırılmak üzere kullanılan bu silâhlara karşı koymağa imkân olmadığı anlaşılmıştır. Yaşı ilerleyinceye kadar kar üstüne çıkmamış, kızağa binmemiş, kayak kullanmamış, denize girmemiş, uzviyetini fennî bir surette işletmek öğüdünü dinlememiş ve öğrenmemiş, hiç olmazsa bunu yapmamış bir kütleyi asker olarak kışlaya aldığımız zaman uğrıyacağımız güçlük meydandadır. Bizim düşündüğümüz şudur: Nasıl ki, her şey vatan müdafaası içindir, şimdi burada bu mâruzâtta bulunuşum dahi bunun parçalarından biridir, gençliğimizin ve çocuklarımızın bedenlerini takviye ediş de bunun gibi vatan müdafaası içindir. Vatan müdafaası yalnız askerlikten ibaret değildir. Top yeldin harp; bütün milleti kadını ile, erkeği ile, çocuğu ile, ihtiyarı ile, sağlamı ile, hastası ile kendini müdafaaya sevkettiği için bugünün savaşları bütün kuvvetleri seferber etmek ve onu harekete getirmek demektir. Onun için biz okul içinde veya dışında ne kadar imkân varsa memleket gençlerini dağlara, kamplara çıkarmak, izciliği bir gösteriden ibaret tutmayıp fiili bir hale getirmek, tabiatla temas, tabiatla mücadele ve tabiatı tanıtmak için elimizdeki vasıtalar nispetinde tedbir almak yolundayız. Dağcılık meselesi bunlardan, bunun parçalarından biridir. Onun için askerlik çağına kadar bekleyip ondan sonra kışlada Türk gençliğini yetiştirmemizi, intizara fazla tahammül ve sabır telâkki ederim. Bendeniz yeni nesilleri, gençken, çocukken tabiatla temas ettirerek, savaşa alıştırmak ve tabiatla yan yana bırakmak suretiyle güçlü ve sağlam yetiştirmek lâzımdır, kanaatındayım (Alkışlar), (7.5.1943, 38-39).

Özetle, parlamento konuşmalarının bütünü içinde beden terbiyesi ve sporun diğer işlevlerinden çok askerliğe hazırlık fonksiyonu öne çıkarılmıştır.

Bedeni ve zihni askerliğe hazırlamak dönemin başlıca vatandaşlık görevi, beden terbiyesi ve spor bu görevi yerine getirmenin dolaysız yolları olarak tarif edilmiştir.

3.2.3. Gençliğin Karakter/Ahlak Terbiyesi

Ulusa sesleniş konuşmalarında geleceğin simgesi, "emanetin" koruyucusu olarak yüceltilen, "Cumhuriyetin, inkılabın çocukları" olarak çağırılan, seçkinlerin kurguladıkları ideal niteliklerden (sağlam vücut, çetin irade, üstün karakter vb.) yola çıkılarak övülen gençlik, parlamento konuşmalarında denetim ve disiplin altında tutulması gereken, karakter/ahlak terbiyesine muhtaç, etkilere açık, edilgen, yönlendirilmesi, korunması gereken varlıklar olarak değerlendirilmiştir. Tasavvur ya da idealize edilen yurttaş kimliği ile yaşayan ya da mevcut yurttaş arasındaki gerilimi parlamento görüşmelerinde gündeme gelen tartışmalar aracılığıyla izlemek olasıdır.

Parlamentoda gençliğin karakter/ahlak terbiyesine ilişkin tartışmalar; "muzır" sinema filmlerinden okullardaki disiplin soruşturmalarına, gençliğin gündelik yaşamdaki davranışlarından üniversite öğrencilerinin siyasal eylemlerine kadar uzanmıştır. Genel olarak, gençliğin disipline edilmesi gençliğe iyi ahlak kazandırmak, iyi ahlaklı olmak ise rejime bağlılık olarak tanımlanmıştır.

Milletvekilleri, özellikle genel konuların dile getirildiği bütçe görüşmeleri esnasında gençliğin yeterince disipline edilmediği, ahlak yönünden iyi yetiştirilmediği konusunda maarif vekiline eleştiriler yöneltmişlerdir. Örneğin, Antalya Milletvekili Hikmet Turhan Dağlıoğlu, politik bağlama gönderme yaparak "dünya buhranı" olarak nitelendirdiği dış politikadaki gelişmelerin maddi

olduğu kadar manevi sarsıntılara yol açtığını, manevi sarsıntıların özellikle gençlik üzerinde etkili olduğunu belirtmiş; gençliği etkileyen öğeleri ise "zararlı neşriyat, zararlı filmler, her türlü menfi propaganda gençlik üzerinde çok müessirdir" sözleriyle açıklamıştır. Dağlıoğlu, okulda verilen eğitimin yalnızca toplumsal ve iktisadi terbiye ile sınırlandırılmamasını, okulların "vatan ve Cumhuriyet menfaatlerinin kutsileştirileceği bir tapanak" (26.5.1943: 238) haline getirilmesi talep etmiştir. Hulki Karagülle ise okullardaki denetim eksikliğinden bahsederek, "marazi, bünyevi ve sosyal hastalıklara müsait" olarak tanımladığı gençlerin kültürel ve ahlaki gelişimleri için bir teşkilat kurulmasını talep etmiş; talebini, gençliğin mevcut haliyle "her türlü manevi âfetlere, bizim davamıza, bekamıza, istikbalimize ve istiklalimize aykırı ideolojilere açık bir kapu halindedir" sözleriyle gerekçelendirmiştir. Karagülle, mitik bir tarih anlatısıyla:

> Arkadaşlar, tarihimize geri baktığımız zaman atının sırtında Sudan çöllerine, atının sırtında Viyanalara giden bu kuvvet bir iman için gidiyordu. Bugün ayni ihtiyacı duyduğumuzu kabul etmeliyiz. Arzetmek isterim ki gençlikteki boşlukları günün imaniyle doldurmalı, sağdan soldan, arkadan ve önden gelecek telkinlere bu kapıyı kapamalıyız (23.5.1945: 305)

tarzında açıklamalar yaparak, örtük bir şekilde 1940'lı yıllarda gündeme gelen öğrenci eylemlerine gönderme yapmış ve Kemalizm dışındaki ideolojilere karşı gençlerin "korunması" gerektiğini belirtmiştir. İzzet Ali Akkurt da "Kemalizm, altı ok iyiden iyiye millete telkin edilmiş değildir" (25.5.1944: 279) tespitinin ardından maarif vekilinden "genç dimağlara Kemalizmin yayılması ve yerleştirilmesi" amacıyla konferanslar düzenlemesini ve rejimin ideolojisinin öğretilmesini rica etmiştir.

Maarif vekiline iletilen talep, öneri ve eleştiriler arasında çocuk ve gençlerin "zararlı neşriyattan", "muzır sinema filmleri"nden uzak tutulması

gerekliliği de yer almıştır. Görüşmelerde zararlı neşriyat "rejimi kötüleyen ve rejime karşı sevgi uyandırmayan" yayınlar, muzır sinema filmleri ise başka ideolojilerin propagandalarını yapan, çocukların evde ve okulda aldıkları terbiyeyi bozan "edebe mugayir aşk maceraları, hırsızlık ve gangsterlik hünerleri, türlü cinayetlerin nasıl irtikâb ettiğini gösteren filmler" olarak tanımlanmıştır. Gençliği "zehirlediği", "körpe dimağları üzerine suitesir ettiği" söylenen yayınlara karşı maarif vekilinin tedbir alması ve öğrencilere gösterilmek üzere "öğretici, millî ahlâk ve seciyeyi tenmiye ve takviye edecek" filmlerin hazırlatılması milletvekillerinin önerileri arasında yer almıştır.

Disiplin ve karakter terbiyesi bağlamında maarif vekâleti, gençliğin gündelik hayattaki "olumsuz" davranışları nedeniyle de eleştirilmiştir. Okullarda muaşeret kurallarının gereğince öğretilmediği, gençliğin büyüklerine saygı göstermedikleri, "iyi selam vermedikleri", "merhametsiz, kaba, nezaketsiz olarak yetiştirildiği", "lâubalîyane hareketler, lâkaydi davranışlar" sergiledikleri, "hürmet hissinden yoksun, hodgâm, avare oldukları" gibi olumsuz eleştiriler milletvekilleri tarafından genellikle örnekler vasıtasıyla ifade edilmiştir: "Bir tramvayda ninesi yerinde bir kadına veya çocuğu kucağında bir genç anneye yer vermeyen gençlere maalesef rastlıyoruz" ya da "Öğrencilerin okuldan kaçarak kahvelerde gazinolarda kumar oynadıklarını duydum" gibi örneklerin yanı sıra, milletvekilleri eleştirilerini sunarken karşılaştırma amacıyla eski-yeni ikiliğinden de yararlanmışlardır: "Bizim yetiştiğimiz devirlerde inzibat esası daha kuvvetli idi" ya da "Arkadaşlar, ben üç devri idrâk etmiş bir arkadaşınızım, fakat bu kadar laubali hareketleri hatırlamıyorum" gibi ifadeler bunun örnekleri arasındadır.

Gençlik terbiyesine yönelik genel olarak paylaşılan eleştiri ve önerilerin yanı sıra milletvekilleri tarafından maarif vekiline iletilen tekil öneri ve ricalar da vardır. Örneğin, Osman Şevki Uludağ, maarif vekilinden gençleri terbiye, sıhhat ve iktisadı açıdan olumsuz olarak etkilediği gerekçesiyle "bacaklara bir engerek gibi yapışan ipekli çorapların" okullarda yasaklanmasını ve vekâlet tarafından "mekteplere mahsus bir çorap tipi" (24.12.1945: 311) kabul edilmesini talep etmiştir. Rasip Kaplan ise gençliğe "Türk kültürü, milli seciye ve milli terbiyenin aşılanabilmesi, gençliğin milli terbiye bakımından kuvvetlendirilmesi" için orta ve lise okul kitaplarına "Türk gençliği ancak Türk ile evlenebilir hükmünde" sözler yazılmasını, bunun esaslı bir şekilde gençlerin "başlarına sokulmasını" (25.5.1939: 258) vekilden rica etmiştir. Kaplan:

> Arkadaşlar, eğer Türk genci erkekse Türk kızile, kızsa Türk erkeğile evlenmeği millî bir terbiye olarak öğrenmelidir. Arkadaşlar, ecnebî ile evlenme işi, gerçi bunlar aded itibarile çok değiller ise de, günden güne genişliyor. Hem de oldukça kültürü, yüksek insanlar arasında genişliyor. Demek ki, memleketimizde kültür, millî seciye ve millî terbiye ile aşılanmamış bulunuyor. Eğer kültürü yüksek olan erkekse, Türk kızıyla, kızsa Türk erkeği ile evlenmeği hakir görüyor, yahud kendisine lâyik görmüyor, gidiyor ecnebi ile evleniyor. Bu çok tehlikeli bir vaziyettir.

açıklamalarıyla parlamentoda kimlik inşasının nitelik ve kapsamına yönelik dile getirilen farklı milliyetçilik anlayışlarının bir örneğini sergilemiştir.

Maarif Vekili Yücel, yukarıda örnekleri sunulan talep ve eleştiriler arasından seçtiklerine çeşitli retoriksel teknik ve stratejilerden yararlanarak karşılık vermiştir. Konuşmalarına "karakter terbiyesi bizatihi terbiyenin esasıdır, kendisidir" (17. IV. 1940: 80) gibi genel girişlerle başlayan Yücel konuşmalarını açıklamalar, tanımlamalar, eski devirlerdeki disiplin uygulamaları ve mevcut uygulamaların karşılaştırılması ve disiplin vakalarının azalışına dair istatistiksel

verilerle sürdürmüştür. Parlamento retoriğinin tipik bir unsuru olan tanımlama stratejisinden yararlanarak konunun çerçevesini sınırlandırmaya yönelen Yücel, disiplini: "(İnzibat), bir müessese için muhtelif uzviyetlerin tam sıhhat ve selâmetinin mevcud olduğu halin kendisidir. Bir organizm her parçasında iyi işliyorsa o organizmin kendisini rahat hissetmesinin adına inzibat diyebiliriz" şeklinde tanımlamıştır. Karakter/ahlak terbiyesinin kapsamını ise "Sizin parti programınız ahlak ve inzibat meselesini çok güzel tesbit etmiştir" sözlerinin ardından parti programına ve temel konularından biri ahlak olan I. Maarif Şûrası'nın ardından yayımlanan talimatnameye gönderme yaparak açıklamıştır. Talimatnamede yer alan maddeleri tek tek okuyarak ahlak bakımından yetişen gençlikten neler beklenildiğini ve gençliğin hangi niteliklere sahip olması gerektiğine ilişkin tespitleri milletvekillerine aktarmıştır. İnşa edilen yurttaşın milli seciye/ulusal karakter özelliklerinin tanımlandığı, Yücel'in tamamını okuduğu maddelerin seçilmiş bazıları şunlardır:

> Türk çocuğu doğrudur yalandan nefret eder - Türk Devleti'nin kanunlarına, Türk cemiyetinin ahlâk kaidelerine, okulun nizamlarına içinden gelerek ve bunları severek itaat eder. - Öğretmeni de ana ve babası gibi aziz ve kutsal tutan Türk ananesine sadık kalır ve minnettarlık duyguları içinde öğretmenini sayar. – Bütün arkadaşlarının da kendisi gibi aynı büyük varlığın, Türk milletinin ve Cumhuriyetinin evlâdı olduğunu hatırından çıkarmaz; onların haysiyet, şeref, sıhhat ve haklarına riayet eder. Müşterek hayatın icap ettirdiği muaşeret ve nezaket kaidelerine uygun hareket eder. -Yurt ve millet hizmetine adanmış olan sıhhat ve kuvvetini zehirli ve zararlı maddelerle tahrip etmez. -Okulda geçecek zaman dışında kalan vakitlerini aile ocağında, spor alanlarında, halkevlerinde, kırda, bahçede güzel piyes ve film seyrinde geçirir. İçki yerleri, sefahetle sefaletin kaynaştığı mahaller, tembellik yuvası olan kahveler onun gidebileceği yerler değildir (27.5.1941: 219).

Ahlak terbiyesinin amacı olarak sunulan yukarıdaki özellikler (itaatkârlık, devlet ve millete karşı beslenen sadakat ve minnet hisleri, çalışkanlık …) aynı zamanda inşa edilen yurttaşa biçilen kimlik özellikleridir. Bu özellikler, Yücel'in

ulusa seslendiği 22 Nisan 1942 tarihli radyo konuşmasında şu sözlerle aktarılmıştır: "İlim kafası, Türk duygusu, milli ilim zihniyetiyle milli hayat kaygusu bir Türk'ün varlığında birleştiği zaman; vücutça sağlam, karakterce özlü, kafası işler, bilgisi hayata uygun bir vatandaş kazanmışızdır. Bizim için insan numunesi budur". "Bizim için" yani modernleştirmeci seçkinler için terbiye (beden terbiyesinde ahlak terbiyesine) yeni rejimin ihtiyaç duyduğu milliyetçi ve medeni "insan numunesi"nin yaratılmasının aracıdır. Milliyetçilik ve medenilik ise inşa edilen yurttaşın yeni kimliğinin başlıca unsurlarıdır.

Vekâletin uygulamalarına yönelik eleştirileri yanıtlarken tanımlama ve açıklamalarının yanı sıra rasyonel kanıtlardan yararlanma da Yücel'in başvurduğu retoriksel ikna stratejileri arasında yer almıştır. Yücel, geçmiş senelerde okullarda yaşanan disipline ilişkin soruşturma gibi uygulamalara ilişkin rakamlarla vekillik yıllarını karşılaştırarak disiplin sorunlarının giderek azaldığı iddiasında bulunmuştur. Ayrıca, gençliğin genelinin disiplin açısından iyi vaziyette olduğunu, genel kabullerden ve örnekleme tekniğinden yararlanarak açıklamıştır. Farklı oturumlarda öğrencilerin disiplin sorunları bağlamında dile getirilen eleştirilere; tartışmalara konu edilen olayların "münferit" olduğu, "vukua gelen bir iki hadisenin asla Türk çocuklarının ve Türk gençliğinin terbiyesi konusunda endişe yaratmaması gerektiğini", "milyonluk kütle içinde üç beş tane kötü" ya da "30.000 içinde 10 tane yolunu sapıtmış insan, anormal tipler" var diye bununla "koca bir Türk evladları kütlesini ahlak bakımından terbiye bakımından zaif gösterme"nin doğru olmadığını söylemiştir. Yücel, argümanlarını desteklemek için açıklamalar esnasında başvurduğu genelleştirme stratejisini, eleştirilere karşılık verirken ise tam tersi yönde kullanmıştır. Gençliğin karakter ve ahlak

bakımından iyi durumda olduğunu ispat etmek için tekil ve duygusal öğeler barındıran örneklerden yararlanarak "Türk milletinin büyük ruhtaki çocuklarına layık hadiseler sıralayabilirim" dedikten sonra, fakir bir balıkçı çocuğunun bulduğu parayı sahibine vermesini, küçük bir çocuğun kendisine sorulan soruya yalan söylemeden karşılık vermesini örnek olarak sunmuştur.

Yücel, milletvekillerinin gençlerin ideolojik terbiyelerindeki eksikliklere yönelik eleştirilerini ise Kemalizm dışında hiçbir ideolojinin okullara sokulmadığı, "yabancı, zararlı" ideolojilere inananların bir "casus", "kötü bir suyun delikten sızması" gibi okullara girdiğini söyleyerek yanıtlamıştır. Sızma metaforu aracılığıyla Yücel, bir taraftan farklı ideolojilerin engellenemezliğini vurgularken, diğer taraftan bunlara inananların son derece az, cılız olduklarını ifade etmiştir. Genel olarak gençliğin "memleket davaları söz konusu olduğunda büyük bir duygu ve hassasiyetle davrandıklarını Türk milletinin büyük ruhtaki çocuklarına layık örnekler sergilediklerini" söyleyen Yücel, gençlerin rejime, Atatürk'e ve Milli Şef'e bağlı olduklarını delilleriyle ispatlamaya yönelmiştir:

> Memleket çocuklarının umumiyetle rejime, Atatürk'e ve Millî Şefimize bağlılıklarının bin bir deliline sahip bulunuyoruz. Yazı yazarlar, söz söylerler, onlardan bahsedildiği vakitte ciğerleri görülecek şekilde haykırırlar, bağırırlar ve bizim dilimizle hoca olarak, hükümet adamı olarak kendilerine bu mevzular söylendiği zaman bize yakınlıktan başka bir şey göstermezler. Onun için Türk öğretmeni ve Türk öğrencisi, içinden iki üç insan doğru yoldan sapmıştır diye umumî bir itham mevzuu yapmaya Maarif Vekilinizin gönlü razı değildir (Bravo sesleri. Bizde razı değiliz sesleri) (25.5.1944: 290).

Milletvekillerinin konuşmalarındaki eski devirlerdeki disiplin derecesinin daha yüksek olduğuna ilişkin eleştirileri, bütün memleket gençliğinin eğitim alması argümanına dayandırarak çürütmeye çalışmıştır. "Tarihimizin hiçbir devrinde varamadığımız bir talebe kütlesini okullarda toplamış bulunuyoruz"

diyen Yücel, milletvekillerinin yaş olarak en küçük olanlarının yaşadığı dönemlere kıyasla bile mevcut haldeki öğrenci sayısının fazlalığına işaret ederek, disiplin problemlerinin artışını öğrenci sayısının artışına bağlamıştır "Realist" olmak, "gerçekçi hüküm vermek için" öğrenci miktarlarındaki artışın göz önünde tutulması gerektiğini belirtmesinin ardından, maarif vekâletine ulaşan disiplin vakalarının her yıl daha azaldığına istatistiksel verilerden yararlanarak işaret etmiştir. Ayrıca, "bizim yetiştirdiğimiz gençlikten Milli Müdafaa Vekâleti olsun, Genel Kurmayımız olsun memnundurlar" sözleriyle otoritelere de atıf yaparak, Genel Kurmay Başkanı Fevzi Çakmak tarafından Maarif Vekaletine gönderilen bir mesajı parlamento kürsüsünden okumuştur.

Yücel eleştirileri yanıtlarken kişisel tecrübelerinden de yararlanmıştır. Eski-yeni karşıtlığı stratejisi bağlamında da ele alınabilecek değerlendirmelerinde özellikle rejimin övgüsünü ve ilerleme vurgusunu öne çıkarmıştır:

> Bendeniz bugünü eski ile asla mukayese etmiyorum. … Eskiden ben Vefa'da okumuştum. Ben nasıl sigara, esrar içilir, Acem'in kahvesine nasıl gidilir, kumar oynanır, bunları biliyorum; unutmadım. Yalnız talebe değil, eski muallim ahlâksızlıklarını da asla hafızamdan silmedim. Amma onunla bugünü mukayese etmiyorum. Çünkü bizim idealimiz geride değil, ileridedir. Biz daima iyiye doğru, ileriye doğru gidiyoruz (Bravo sesleri) (26.5.1942: 315).

Yücel ayrıca konuşmalarında dramatikleştirme stratejisini etkin bir şekilde kullanarak gençliğin rejime bağlı "ruhta ve duyguda" yetiştirildiğini kanıtlamaya çalışmıştır. Parlamento konuşmaları boyunca ilk kez ve son kez şiir okuyarak "gözlerimi yaşartan dört beş satırı okuyacağım" (25.5.1944: 290) sözleriyle takdim ettiği, bir ortaokul öğrencisi tarafından yazılmış "Atatürk olmasıydı, İnönü olmasıydı" cümleleriyle başlayan on iki satırdan oluşan şiiri parlamento kürsüsünden okumuştur. Yücel'in dramatikleştirme stratejisini etkin bir şekilde

kullandığı, bu stratejiye başvurarak yaptığı her konuşmanın "şiddetli alkışlar, bravo sesleri" ile kesilmesinden anlaşılmaktadır.

Yücel'in eleştirileri yanıtlarken kullandığı bir diğer retoriksel kanıtlama stratejisi de konuşmalardaki çelişkiler açığa çıkararak, iddialarını güçlendirmektir.

> Bir defa iki arkadaşlarımın sözlerine dikkat ettim, onlarda şu iki esas mevcut: Türk milleti temiz ahlâklı, yüksek seciyeli, yüksek duyguludur, amma bu milletin çocukları olan gençlik bu bakımlardan çok terbiyeye muhtaçtır; bu hususdaki tehlikeleri hissederek bu noksanı derhal telâfi edelim. Bendeniz bunda tezat görüyorum. Türk milleti büyük ve güzel ahlâklı telâkki olunuyor da bir milyonu geçmiş aynı memleket çocukları sanki bu milletin özünden çıkmamış, ayrı mahluklar zümresi imiş gibi, ahlaken, fikren, cismen dun telâkki ediliyor. Bendeniz bu noktada bir tezat görüyorum (26.5.1942: 314)**.**

Yücel, gençlik terbiyesi bağlamında, özellikle Kazım Karabekir tarafından dile getirilen gençlerin beceriksiz olarak yetiştirildikleri isnatlarına ise yüceltme stratejileri ve retoriksel sorular aracılığıyla yanıt vermiştir: "Şu Cumhuriyet devrinde, memlekete kilometrelerce demiryolu döşendi, dik başlı muazzam dağlar delindi, içerisinden şimendiferler geçirildi. Kim yaptı bunları? Dün, sıhhiye ekilini dinlerken hatırımda kaldı. Çiçek için 14 milyon aşı yapılmış. Bunu yapan kim? Bu çocuklar başka memleketlerin çocukları mıdır?" (26.5.1943: 250) diye sormuş, sorularının yanıtını da vererek; yapanların maarif vekaleti tarafından okullarda yetiştirilen "Türk" çocukları olduğunun altını çizmiştir. Gençliğin eski devirlere kıyasla, yazıyla kendilerini ifade etme yeteneklerinin azaldığı eleştirilerine karşı ise yine kişisel tecrübeler ve yüceltme stratejisi aracılığıyla yanıt vermiştir:

> Partide genyönkurul üyesi iken Cumhuriyetin 15 nci yıl dönümü işini bendenize vermişlerdi. Mekteplere tamim edildi ve 15 nci yıl cumhuriyet ve istiklâl mevzularındaki tahassüslerini çocuklar yazsınlar denildi ve binlerce kağıt buraya geldi bunun bir çoğu benim gözümden geçmiştir.

> Bunlarda talebemiz ifade edemiyor, yazamıyor fikrini bende uyandıracak bir şey görmüyorum. Çocuklarımız eski devirlerin şair diye parmakla gösterdikleri yağlı saçlılardan çok daha güzel, çok daha parlak ve çok daha manalı yazılar yazıyorlar (Alkışlar**)** (25.5.1939: 271).

Özetle, Yücel hükümetin temsilcisi olarak, terbiye meselesiyle ilgili uygulama ve sonuçlara yönelik eleştirileri, gençlerin genel olarak bedenen, ahlaken ve fikren tasavvur edilen düzeyde yetiştirildiği argümanına dayanarak karşılık vermiştir. Dile getirilen eleştiriler ve yanıtlar arasında beden ve ahlak terbiyesine oranla daha sınırlı bir yer tutan "fikir terbiyesi" tartışmaları da milliyetçi gençlik yetiştirme ideali odağında sürdürülmüştür. Yücel, fikir terbiyesinin bir boyutunu oluşturan bilimsel eğitim ve öğretimin amacını milliyetçi ideoloji bağlamında tanımlayarak:

> Biz, Türk gençliğinin kazandığı bilgilerin ancak Türk menfaatına ve Türk milletinin varlığına fayda verir hale geldiği zaman kıymet olduğuna inanıyoruz. Bilgilerin kendi kendine bir kıymeti olmadığını kanaatindeyim. … Onun için Türklüğe faydası olmıyan bilgiler bizim için zararlı olur ve olmuştur" (3.IV.1942: 71)

değerlendirmelerini yapmıştır. Bu açıklamalar, daha sonra başka örneklerde de destekleneceği gibi inşa edilecek yurttaş kimliğinin medenilik sınırının milliliğe "halel getirdiği" noktada bittiğini göstermektedir.

3.2.4. Toplumsal Cinsiyet Eğitimi ve Kızların Terbiyesi Meselesi

Türkiye'de, 19.yüzyıldan 20.yüzyıla dek çeşitli toplumsal düzenlemeleri öngören düşünce akımlarına kadın kimliğine yönelik tartışmalar eşlik etmiştir. Farklı projelere sahip olmakla birlikte egemen düşünce akımlarının (İslamcılık, Osmanlıcılık, Türkçülük) kadın kimliği konusunda ortaklaştıkları nokta, kadınları toplumsal projelerin nesnesi olarak kavramaları ve ailenin sınırları içinde

tanımlamalarıdır. Örneğin, İslamcılığın baskın olduğu Tanzimat ve İstibdat döneminin ideal kadını "iyi anne, itaatkâr eş ve Müslüman kadın"ken (Toksa, 1998: 75), Türkçülük/Türk milliyetçiliği siyasetinin egemen olduğu II. Meşrutiyet'ten itibaren kadınlar "iyi anne ve itaatkar eş" olarak tanımlanmalarına ek olarak "ulusal topluluğun yeniden üretiminin temel aktörleri ve kültürün aktarıcısı olarak" önem kazanmışlardır (Üstel 2005: 113). Bu önem Cumhuriyet döneminde de sürmüş kadın kimliği, milliyetçilik ideolojisi ve ulus devletin sosyal mühendislik programları ve yasal-siyasal düzenlemeler[176] aracılığıyla yeniden düzenlenmiştir. Ancak, söz konusu düzenlemeler kadının toplumsal konumuna ilişkin tasavvuru değiştirememiş, kadınlara biçilen rol "ulusun/milletin anası" olmak biçimde tarif edilmiştir. "Türk ulusunun gelecekteki ana-babalarını doğuracak ve yetiştirecek" unsurlar olarak kurgulanan "yeni" siyasal projenin kadın kimliğine dair tasavvurunu, Milli Şef dönemi parlamento görüşmelerinde yeni neslin terbiyesi bağlamında gündeme gelen kız öğrencilerinin eğitimine yönelik tartışmalar aracılığıyla takip edebilmek mümkündür.

[176] Cumhuriyet'in ilanını takip eden ilk on yıl içinde kadınlara medeni ve siyasi haklar tanınarak yasal düzeyde statülerinin değişmesi yönünde önemli adımlar atılmıştır. 1924 yılında çıkarılan ve eğitim birliğini sağlayan Tevhidi Tedrisat Kanunu, 1926 yılında kabul edilen Medeni Kanun, doğrudan kadınların kılık kıyafetlerine yönelik olmasa da 1925'te çıkarılan Kılık Kıyafet Kanunu, 1934 yılında yerel, 1935 yılında genel seçimlerde kadınlara seçme ve seçilme haklarının tanıması ile kadınlara erkeklerle eşit siyasal ve ekonomik haklara sahip yurttaşlar statüsü kazandırılmaya çalışılmıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında görülen kadın konumuna yönelik bu reformların ulus devletin inşası sürecine geç girişen bütün ülkelerde benzer bir gelişim çizgisine sahip olduğu söylenilebilir. "Üçüncü Dünya'da kadınlar meşruluk, ulusallık, kültürel özerklik, reform ve gelişme yönünde yürütülen mücadelelerin simgesi olmuştur. Radikal toplumsal dönüşüm noktalarında kadın haklarına ilişkin programlar özel önem taşımıştır" (Jayawardane, 1986'dan aktaran Çağatay ve Soysal, 1995: 328). Yeni kurulmuş devletler, kadın hakları alanındaki reformları uluslararası devletler sistemindeki yerlerini alabilme çabasının bir parçası olarak görmüşler, kadın haklarına ilişkin reformlar eski düzenin yıkılmasının, eskiyle bağların koparılmasının, kültürel özerklik ve gelişme yönünde yürütülen mücadelelerin önemli göstergelerinden biri sayılmıştır.

Parlamento görüşmelerinde kız öğrencilerin eğitiminin, Yücel'in ifadesiyle "kızların terbiyesi meselesi"nin bir bütün halindeki eğitim/terbiye tartışmaları içinde ayrıca ele alındığı görülmektedir. Askerlik eğitimiyle ilişkilendirilen beden terbiyesi tartışmalarında dahi erkeklerin eğitimine yönelik ayrı kategoriler kullanılmazken, kızların terbiyesi konusu özel bir ilgi odağı halinde hararetle tartışılan konular arasında yer almıştır. Özelikle, Kız Enstitüleri, Kız Teknik Okulları[177] ve Köy Enstitüleri ile ilgili konular bağlamında tartışılan ayrıca, ilköğretim ve lise düzeyinde genel eğitim politikalarının tartışıldığı bütçe görüşmelerinde de gündeme gelen kızların terbiyesi temalı tartışmalar; okullarda kız öğrencilere verilen/verilmesi gereken eğitimin amaçları, Maarif Vekâleti tarafından gerçekleştirilen toplumsal cinsiyet eğitimine yönelik uygulamaların eksikliği ve bunların düzeltilmesine yönelik öneriler üzerinden sürdürülmüştür. Tanımlamalar, eleştiriler ve öneriler dönemin politik seçkinlerinin ulusun yeniden inşa sürecinde kadınların eğitiminden ne amaçladıklarını, beklentilerini, kadınlara biçilen toplumsal rol modellerini ve aynı zamanda "ideal kadınlığı" nasıl tasarladığını gösterir niteliktedir.

[177] "Kız Okulları" adıyla da anılan Kız Enstitüleri ve Kız Teknik Okulları'nın ders programlarında "kızlara, evlerini sağlıklı, düzenli, ekonomik ve zevk kurallarına uygun olarak çekip çevirme yollarını gösteren" teorik ve pratik bilgiler (ev idaresi, çocuk bakımı, yemek ve dikiş gibi) yer almaktadır (Arat Z., 1998: 64). Ancak, bu okulların görevi yalnızca programlarında belirtilen ev işleriyle sınırlandırılmamıştır. Okullarda verilen eğitimle bir bütün olarak ne amaçlandığı bir okul yöneticisi tarafından şöyle aktarılmıştır: "Cumhuriyetimiz bayanlara verdiği hep bütün haklarla nasıl bugün saylav, doktor, kimyager, avukat… yetiştiriyorsa, okulumuz da bilgili ana, tutumlu ev çevirgeni, eşine can yoldaşı, düşünüş arkadaşı yetiştirerek ulusal işlerle Cumhuriyet temellerini pekiştiriyor" (Akt. Köksal, 1998: 34). Yani bu okullarda rejimin yeniden üretilmesini kolaylaştıracak, ideal Türk kadınının kimlik özellikleri olarak belirlenen iyi ana, iyi eş, iyi ev hanımı yetiştirmek amaçlanmıştır.

1939, 1941, 1943, 1944 Maarif Vekaleti Bütçe Görüşmeleri'nde kızların terbiyesi temalı konuşmalar, özellikle kız öğrencilerin eğitilme gerekçelerini ve vazifelerini tarif etmeye odaklanmıştır. Konuşmalar içinde kızların eğitilmesinin nihai amacı ve onların "doğal ve milli vazifesi", "evlenmek, ana olmak ve millete çocuk yetiştirmek" olarak tanımlanmıştır. Örneğin: 1941 yılı Maarif Vekaleti Bütçe Görüşmeleri'nde söz alan Feridun Fikri Düşünsel "Kız evlatlarımızın esas vazifesi, evlenmektir, millete çocuk yetiştirmektir (Bravo sesleri)" derken, aynı oturumda söz alan Muğla Milletvekili Or. Gl. İzzettin Çalışlar "Onların bütün gayesi, bütün mefkûresi hakikaten ana olmak olmalıdır. Bol çocuk yetiştirmek, geniş, zengin ve refah verici bir aile ocağının anası olmak olmalıdır" (25.5.1941: 216) sözlerini sarf etmiştir. "Milli varlığın üreticileri" olarak görülen kızların terbiyesinin temel hedefi Hikmet Dağlıoğlu'nun sözleriyle "Kızlarımızı medeni hayata hazırlamak ve iyi ev kadını, iyi anne yapmak"tır (25.5.1944: 277).[178] Bu tanımlamaların parlamentonun geneline hakim olan erkek milletvekillerinin yanı sıra kadın milletvekilleri tarafından da benimsendiği görülmektedir. Örneğin,

[178] "Kadın terbiyesi"nin nihai amacının "ulusun analarını" yetiştirmek olarak tanımlanışı otoriter ve faşist devletlere özgü nitelikler arasındadır. Kate Millett'in Nazi Almanya'sından örneklerle beslediği açıklamalarına göre, "Hitler Almanya'sında kadınlara düşen rol, aileye ve analık duygularına kendilerini adamaktır" (1987: 262). Hitler *Kavgam*'da "kadın öğreniminin amacı, geleceğin annelerini yetiştirmektir" (Akt. Millett, 1987: 267) açıklamasına yer verirken, Propaganda Bakanı Goebbels de "Kadının en yüce ve önemli görevi, eşlik ve analık görevidir ve bu görüşten sapmamız bizim için bağışlanmaz bir yanlış olacaktır" (268) diyerek, kadının ulus açısından önemli rolünü ulusun yeniden üretim süreci olarak tarif etmiştir. 1930'lu yıllarda faşist rejim, kadınların rollerini yasalarla tanımlamış, evlenmemiş kadınlara vergiler, evli ve çocuklulara vergi indirimleri, "evlilik kredileri" vererek kadınları anneliğe zorlamıştır (268-269). Kadınların anneliğe zorlanmasının bir başka örneği de Stalin dönemi Sovyet Rusya'sıdır. Stalin, 1936 yılında Beş Yıllık Planı'yla birinci gebelikte çocuk düşürmeyi, 1944 yılında ise çocuk düşürmeyi yasaklamıştır. Savaşla kaybedilen nüfusun yeniden üretimini hedefleyen benzer bir politika 1930'lu yıllarda Türkiye'de de uygulanmıştır. 1930'ların başında çıkarılan bir dizi yasayla Sağlık Bakanlığı doğumları teşvik edici yollar (altı ya da daha çocuk sahibi olan kadınlara ödül verme gibi) geliştirilirken, doğum kontrol araçlarının ithali ve satışı yasaklanmıştır. Türk Ceza Hukuku çocuk aldırmayı bir suç olarak tanımlarken, 1936 yılında bu suç için öngörülen ceza artırılmıştır (TC. Hükümeti- UNICEF İşbirliği Programı, 1991: 25)

1939 yılı Maarif Bütçe Görüşmelerinde söz alan kadın milletvekili Şehime Yunus alkışlar ve bravo sesleriyle kesilen konuşmasında, kızların toplumsal hayattaki yerlerini, ne amaçla eğitilmesi gerektiğini, eğitim sürecinde "telkin edilecek" fikirleri şu sözleri aracılığıyla dile getirmiştir: "Kız talebe ne kadar tahsil yaparsa yapsın, her hangi bir mesleğe sulûk ederse etsin, nihayet günün birinde ana olacağını unutmasın. Esasen bu vazife aldığı vazifelerin başında gelir ve en doğrusu da budur" (25.5.1939: 265). Daha önce de belirtildiği gibi VI. dönem içinde 14, VII. dönem içinde 16 kadın milletvekili parlamentoda yer almıştır. Ancak, genel olarak parlamento görüşmeleri boyunca kadın milletvekillerinin erkek milletvekillerinden farklı biçimlerde kadınların eğitimi ve hakları konusunda özel bir öneri ve talep gündeme getirmedikleri görülmektedir. Bu genel durumun istisnası olarak görülebilecek tek durum Ankara Milletvekili Belkis Baykan'ın çalışan annelerin çocukları için "ana mektepleri" açılması talebidir. Ancak, Baykan bu talebini çalışan kadınların hakları ve ihtiyaçlarından ziyade çocuğu merkeze alarak gerekçelendirmiştir. Yalnızca, hayat şartları ve ekonomik nedenlere bağladığı kadının evi dışında "çalışmak mecburiyetinde kalışının" çocukların ilk mektep çağına kadar sokakta başıboş kalmasına neden olduğu, sokakta vakit geçiren çocuğun "bedeni, ruhi, ahlaki her türlü fena tesire, tehdide maruz kaldığı" bu etkilerin izlerinin bütün hayatına sirayet ettiği gibi açıklamalar ana mektepleri açılmasının temel gerekçesidir (26.5.1942: 310). Özetle, genel olarak Cumhuriyet'in kuruluş dönemindeki reformlardan yararlanarak kamusal yaşamda, hatta parlamentoda kendine bir yer bulabilen kadınların "öteki" kadınlara bakışının da araçsal ve yalnızca çocuk merkezli olduğu görülmektedir. Ayşe Durakbaşa'nın ifadesiyle Cumhuriyet'in ilk

dönemlerinde "resmi ideoloji çerçevesinde, genellikle görevlendirilerek yüksek sesle (!) hatiplik yapan birçok kadın olmasına rağmen kadının sesi esasında boğulmuştur" (1998: 37).

"Bir realite", "yaşadıkları hayatın bir gereği ve cemiyetin kendilerinden beklediği vazife" gibi açıklamalarla gerekçelendirilen kadınların iyi ev kadını ve iyi aile anası olarak yetiştirilmesi "nüfusun artması", "kalkınma", "milletin istikbali", "milleti kuvvetlendirme ve müstakil mücadelelerde Türk gücünü arttırma", "kahraman Türk askerlerini yetiştirme", "harplerin muhtaç olduğu kültürlü ve fedakâr elemanları hazırlama", "yarının hayatına layık nesiller yetiştirme", "nüfusça milletlerin istikbalini temin etme" gibi amaçlarla ilişkilendirilmiştir. Yani kadının terbiyesi bir taraftan modernleşme ve kalkınmanın ön koşulu olarak görülürken, diğer taraftan annelik yoluyla yarınları biçimlendirecek çocukların özellikle de savaş dolayımıyla "erkek" çocukların yetiştirilmesi nedeniyle önemsenmiştir. "Kadınların eğitimi onlar için bir hak, kendi başına bir amaç ya da kadınları özgürleştirmek için bir araç olarak değil gelecek erkek kuşakların daha iyi yetiştirilmesi için çocuk bakımının kalitesini geliştirmenin yöntemidir" (Arat, Z., 1998: 53). Parlamento konuşmalarındaki dile getirilen kızların 'terbiye edilmesi'nin gerekçelerine dair açıklamalar bu iddiayı doğrular niteliktedir. Örneğin, Çalışlar, "Bir milletin yaşaması için her ailenin en az dört çocuğu olması lâzımdır. Bundan aşağısı nüfusça milletlerin istikbalini temin etmiş sayılmaz" (25.5.1941: 216); Düşünsel, "Türk milletinin müstakbel mücadelesi kültürlü ailelerin, çok çocuk yetiştirerek, bugünkü ve yarınki harplerin muhtaç olduğu kültürlü ve fedakâr elemanları yetiştirmek olmalıdır" açıklamalarıyla kadınların analık görevinin önemini nüfus politikalarıyla

ilişkilendirmiştir. Her iki vekil de kadını ulusun güçlenmesi ve ulusal kalkınmanın sağlanması için ihtiyaç duyulan nüfus yoğunluğuna ulaşmanın bir aracı olarak kavrayarak, döneme hâkim olan otoriter bakış açısının bir örneğini sergilemişlerdir. İzzettin Çalışlar ve Halil Menteşe ise köylerde yaşayan kızların eğitilmelerinin gerekçelerini ülkenin kalkınma problemleri bağlamında ele alarak "köylü kızların terbiyesinin geri kalmışlığı ortadan kaldıracak bir çare" olduğunu söylemişlerdir:

> Köylerin kalkınması için köylerde sıhhat, neşe içinde bir yurt vücut bulması için köy kızlarının okutulması lâzımdır. Köy kızı iyi bir bayan öğretmenin yanında okursa, terbiye alırsa o evlendiği zaman kendi mütevazı köy evini neşeli bir yuvaya çevirebilir. Okuyacak ve çocuklarına da o suretle temiz bakacak, evine temiz bakacak, temiz bir bahçesi olacak, bahçesinin önünde birkaç ağaç bulunacak ve nihayet o suretle şimdi gördüğümüz çirkin manzaralar da ortadan kalkacak. Köylerimizi yükseltmek, onlara hayat vermek için bu bir usuldür (Çalışlar, 27.5.1941-216).
>
> Arkadaşlar, çiftçinin yarısı kadındır. Köyün çiftçinin kalkınmasında çare ararken bilhassa bu noktayı ihmal etmemek lazımdır. Kadın çocuğunu sıhhatli yetiştirir, evin idaresini iktisadlı bir şekilde yürütürse çiftçi yarı yarıya kalkınmış demektir (Menteşe, 17.4.1940).

Kızların "iyi ev kadını ve ana" olarak eğitilmelerinin nedenlerine yönelik farklı bir gerekçe Şehime Yunus tarafından dile getirilmiştir. Yunus, kızları "daha ufak yaşta ana olmağa hazırlamanın" onları "feci maceralardan" uzaklaştıracağını iddia etmiştir. Konuşmasında feci maceralardan ne kastettiğini açıklamaksızın:

> Bu feci maceralar öyle fena şeylerdir ki aile kadını oldukları zamana kadar uzanıyor, çok kötü hale düşürüyor. Bu sonra da devam ediyor ve dahası alışıyor. Eğer biz ona daha küçük yaşta iken, sen ana olacaksın, yuva kuracaksın dersek ve bunu aşılarsak ki bizim eski terbiyemizde pek güzel vardır; kuvvetli, demir gibi, ahlâkı yerinde analara sahib oluruz (Alkışlar) (25.5.1939, 265).

sözleriyle, Batılı tarzda yeni terbiye usulleri geliştirmeyi ve yaymayı görev edinmiş bir parlamentoda, "eski terbiye" usullerini yücelterek, kadınlara yönelik kimlik inşasının sınır noktalarından birisine dikkat çekmiştir.

Parlamento görüşmelerinde kızların terbiyesine yönelik tanım ve önerileri "kızların evlenmedikleri ve analık vazifelerinden uzaklaştıkları", "okullarda analık eğitimin verilmediği", "kızların memleketin kendilerinden beklediği analık vazifesini dimağlarına iyice sindirecek lazım gelen derslerin hesaplanmadığı", kız çocuklarının pratik hayatta kullanacakları çocuk doğumu, çocuk beslemesini ve büyütmesini öğretme, ev işleri, evin idaresi, aile bütçesi gibi bilgilerden yoksun olarak yetiştirildiği, ev işlerinde tembel ve beceriksiz oldukları gibi eleştirel takip etmiştir. Hem eleştirilerde hem de önerilerde medenileşmenin, kalkınmanın ve güçlü bir ulus olabilmenin güvencesi olarak araçsallaştırılan kadınların, kamusal hayattaki diğer faaliyetlerinin önemsizleştirildiği görülmüştür. Kadınların yeni kamusal roller edinerek, erkeklerle eşit meslek sahipleri olması önemsizleştirilirken, kadının varoluşu analık ve doğurganlıkla özdeşleştirilmiştir. Örneğin, Yunus kızların doktorluk, hâkimlik, öğretmenlik gibi meslek seçimlerinin vazifelerini en önde geleni olarak tanımladığı "ana olma"nın önüne geçtiğini ifade ederek "kızları daha küçük yaşta iken analığa hazırlamak lazımdır. Acaba liselerimizde bu telkinini yapamaz mıyız?" (25.5.1939: 265) diye sormuştur. Feridun Fikri Düşünsel de:

> … kızların orta mektepte behemehal yaşadıkları hayatın kendilerinden analık vazifesini beklediğini, cemiyetin esas şekilde kendilerine bu vazifeyi verdiğini öğrenmeleri lâzım gelir. Mektebe giden kız, cemiyette ana olmak vasfına hiç bir vasfın ve hiç bir hizmetin takaddüm etmiyeceği hususunu, beyninin içine yerleştirmiş bir şekilde bulunmalıdır. … Okur yazar kızlarımıza, tahsil gören kızlarımıza, behemehâl Türk cemiyetine evlât

> yetiştirmek vazifesini üzerinde taşıdıklarını, Maarifin zerk ve telkin etmesi lâzımdır (27.5.1941: 212).

sözlerinin ardından kızlara bir toplum için analık vasfının "her türlü fikri ve içtimaî mevki ve vaziyetten" daha üstün olduğunun telkin edilmesi gerektiğinin altını çizerek, kızların terbiyesinin yalnızca ilkokullarda okutulan "aile bilgisi" ile bırakmanın doğru olmadığını, iyi bir aile anası olabilmeleri için ortaokul ve liselere ilave dersler konulmasını lüzumunu belirtmiştir. Ayrıca, pek çok milletvekili tarafından cinsiyete dayalı bir işbölümü teması vurgulanarak kız çocukların annelik rolüne özendirilmesi için, okul kitaplarının yeniden düzenlenmesi talep edilmiştir.[179] Hatta maarif vekilinden talep ve ricalar arasında, "kızları müspet olarak yetiştirmek" için laboratuarda öğretilen fen dersleri gibi, okullarda kız çocuklarına "çocuk kundaklamak, yemek pişirmek" tarzında derslerin gösterilmesi de yer almıştır. Düşünsel,

> Ben kundaktaki çocuğu alıp dershaneye getirelim demedim. Amma desem ne çıkar? Şimdiye kadar biz ayni usulü takip etmiyor muyuz? Laboratuar da müsbet olarak maddeleri görmüyor mu? Arkadaşlar bir ağaç dalının okutulması için bu sene lisenin ikinci sınıfında çocuğuma ben hakikaten dalı kesip göstermek mecburiyetinde kaldım. Tomurcuk şudur, şöyle olur.. Böyle bir dal üzerinde bile müsbet olarak, amelî olarak ders görmek lâzım gelirse fena mıdır? Kız evlâtlarımızın esas vazifesi, evlenmektir, millete çocuk yetiştirmektir. Çocuğa nasıl bakılır, bunlara öğretmek lâzımdır. Bu hususstaki kanaatim hiçbir veçhile değişmez. Kızlarımızı müsbet yetiştirmeliyiz.

[179] Milletvekillerinin okul müfredatlarına yönelik talepleri 1945 sonrası ders kitaplarında karşılık bulmuştur. Firdevs Gümüşoğlu, "Cumhuriyet Döneminin Ders Kitaplarında Cinsiyet Rolleri (1928-1998)" başlıklı makalesinde 1945'e dek ilköğretim ders kitaplarında yaratılmaya çalışan kadın imgesiyle, bu tarihten sonra yaratılmaya çalışan kadın imgesi arasında büyük bir fark olduğunu kaydetmektedir. Gümüşoğlu, 1945'ten önceki kitaplarda kadına ülkenin kuruluşuna katkıda bulunması açısından önemli toplumsal işlevler yüklenirken ve aile içi geleneksel roller yoğun olarak vurgulanmazken bu tarihten sonra ders kitaplarının cinsiyetçi yaklaşım temel alınarak hazırlandığını ve artan sayıda örnekle kadınların asıl görevinin evi ve ailesi olduğunun altının çizildiğini belirtmektedir (1998: 102-103).

Kadınların kamusal yaşamdaki görünürlüklerinin sınırlarını ya da kamusal yaşamdaki etkinliklerinin nerede başlayıp nerede bittiğinin sınırları da politik seçkinler tarafından çizilmiştir. Feridun Fikri Düşünsel, kızlarımız "umumî hayatta erkeklerle beraber çalışmak esasına, yani erkek ile ayni denkte, ayni vaziyette çalışmak esası üzerinde yetiştiriliyor. Bunu bendeniz kendi evlâdımın yetiştirilme tarzını tetkik ederek anlamaktayım; mümasil vaziyetlerde de görmekteyim (27.5.1941. 212)" sözlerinin ardından kadının kamusal yaşamda erkeklerle "denk" işlerde çalışma esasına göre eğitilmesinin "milli vazifelerine halel getirmemesi" koşuluna bağlanması gerektiğini ifade etmiştir. Kadın ve erkeğin kamusal yaşamda ayrı usullere tabi tutulması eğitim kurumlarının dışındaki alanlara da yayılmıştır. Bunun bir örneği, Kazım Karabekir tarafından dile getirilen aşağıda görüşlerdir:

> Haydarpaşa Lisesi ve Erenköy Kız Lisesi sabahları aynı trene dolarlar ve akşamları da aynı trenle dönerler. Çünkü ders saatleri birdir. Bunun halkı ıstıraba sokması yani gerek izdihama sebep olması cihetinden gerekse çocukların bir arada gelip gitmesi sebebiyle bazı uygunsuzluklar halkı biz mebuslara kadar şikayete mecbur bırakmıştır. Şikayetin haklı olduğunu gözlerimle de gördüm, kız ve erkek talebenin ayrı ayrı trenlerde gidip gelmesi çaresini düşündüm (26.5.1943: 255)

Yücel, yukarıda özetlenen öneri, talep ve eleştirilere parlamento retoriğinin tipik unsurları olan tanımlama, ileri memleketlerin maarif uygulamaları ile karşılaştırma gibi stratejilerle yanıt vermiştir. "Umumi kültür kurumları" olarak tanımladığı ilkokuldan liseye kadarki öğretim kurumlarında ev idaresi, çocuk bakımı gibi "kadınların terbiyesine" yönelik pratik uygulamaların mümkün olmadığını, genel okulların amacının "bütün dünyada müşterek surette belirlendiğini", meslek okulları haricindeki okullarda pratik amaçlar güdülemeyeceğini açıklamalarının odağına yerleştirmiştir. Yücel, konunun

kapsamını sınırlandırmak için kullandığı tanımlama çerçevesinde genel eğitim verilen okullar ve mesleki okulları ayırarak:

> Umumî kültür veren müesseselerde tatbik edilecek usul ve tarz, düşünme bakımından genci teşkil etmek, forme etmek ve millî terbiye, insanî terbiye, ümanist duygu bakımından takviye etmeği istihdaf eder. Bunların içerisinde kızlarımıza ev idaresi, çocuk bakımı birer fikir olarak bir ders halinde verilmektedir. Fakat okul içerisine bizzat küçük çocuk getirerek bunu böyle kundaklıyacaksın, böyle meme vereceksin, altını böyle temizliyeceksin diye bir ders dünyanın hiç bir yerinde olmadığı gibi bizde de yoktur. Bu ancak kız sanat okullarında yapılır. Ankara'da Kız Enstitüsü'nde bu şekilde çalışılmaktadır (27.V.1941: 218)

açıklamalarıyla, analık eğitime yönelik pratik uygulamaların okullara sokulmasına yönelik öneriyi, evrensel rasyonellik iddialarına dayanarak reddetmiştir.

Kızların, "Türklerin yaşamına uygun pratik eğitimden yoksun olarak yetiştirildiği" iddialarına ise milli eğitim politikalarının medenileştirme vurgusunu öne çıkararak "Biz bedevi değil, medeni insan yetiştirmek istiyoruz" (26.5.1943: 258) sözleriyle yanıt vermiştir. Ses benzerliğinden yararlanarak kurulan medeni olan ve olmayan insan karşıtlığının konuşma bağlamı içerisinde ev işlerinde kullanılan medeni (havagazı) ve medeni olmayan (maltız) araçlara gönderme yaptığı belirtilmelidir. Yani kadının medeniliği kamusal yaşamdaki etkinlikleri yerine, "mutfak"taki faaliyetleri ve kullandıkları araçların modernliğiyle örneklendirilmiştir.

3.2.5. Köy Çocuklarının Terbiyesi ve Köy Enstitüleri

Köy ve köylüye yönelik ilginin formüle edilmiş hali olan "köycülük hareketi", II. Meşrutiyet döneminden başlayarak Osmanlı-Türk siyasal düşüncesinde milliyetçi ideolojilerin biçimlenmesine kaynaklık eden akımlar

arasında yer almıştır (Bora & Canefe, 2007: 147-148). Alman, Doğu Avrupa/Balkanlar ve Rus romantik milliyetçilerinden esinlenen, "köy ve köylünün özselleştirilerek romantize edilişine ve topraktan geçimini sağlayan insanların bir milletin aslî özelliklerini bozulmadan yaşattıkları inancına dayanan köycülük" (Karaömenlioğlu, 2001: 174) hareketi Cumhuriyet döneminde köylünün modern ulusal kimliğin özü, ulusal kültürün kaynağı olarak tarif edilmesiyle doruk noktasına çıkmıştır. Özellikle 1930'lu yıllarda [180] köyün canlanması, kalkınması, köylünün toplumsal yaşamda "hak ettiği efendilik mertebesini" alması için köy çocuklarının eğitimi köycülük söyleminin odağına yerleşmiş, köylerde yaşayan yeni nesillerin eğitimi üzerine yoğunlaşılmıştır. 1940'lı yıllarda da politik gündemin odağında yer alan köylünün eğitimi ya da "köy çocuklarının terbiyesi" meselesi 1939-1946 yılları arasında parlamento konuşmalarının merkezi temaları arasında yerini almıştır. Köy çocuklarının terbiyesi başlı başına *Köy Enstitüleri Kanunu Görüşmeleri*'nin (17.4.1940) konusu olmakla birlikte, bütçe görüşmeleri başta olmak üzere *Köylerde Açılan Eğitmen Kursları ve Köy Öğretmen Okulları'nın İdaresine Dair Kanun Görüşmeleri* (7.7.1939) ve *Köy Okulları ve Enstitülerini Teşkilatlandırma Kanunu Görüşmeleri* (üç ayrı oturum 3.6.1942, 5.6.1942 ve 10.6.1942) başlıklı oturumlarda da gündeme gelmiştir. Bu oturumlar popülist söylemde ulusal kimliğin kaynağı, gerçek taşıyıcıları, ulusun en saf ve masum hali olarak sunulan

[180] Köycülük, köyün canlandırılması, köy yaşamın dönüştürülmesi ve köyde eğitim gibi konular Türkiye'de özellikle 1930'lu yıllarda gündemi işgal eden esas meseleler arasında yer almıştır (Karaömerlioğlu, 1998: 57). Köy Enstitülerine temel teşkil eden köycü söylemin 1930'lu yıllar boyunca hatırı sayılır bir itibar kazanmasının temel nedeni, Serbest Fırka deneyimi sonrasında politik seçkinlerce idrak edilen CHP'nin kitle desteğinden yoksun bir parti olduğu bilinci ve buna yönelik alınan önlemler ile 1929 Dünya Buhranı'nın iktisadi anlamda tarım kesimlerine olumsuz etkileridir (58).

köylünün ve idealize edilen köy yaşamının politik seçkinlerce nasıl tarif edildiğini göstermeye yardımcı olacaktır.

Köy ve kentlerdeki eğitim karşıtlığı üzerinden kurulan konuşmalarda köylüler, "geri, cahil, iptidai mahiyette yaşayan"; "bilgice zayıf, varlıkça zayıf, her hususta yardıma muhtaç, acıklı iptidai hal içinde bulunan, medeniyet alemi ile hiçbir teması olmayan, asrın kültürünü taşımayan" vb. gibi olumsuz kavramlarla nitelenmiştir. Köylü çocuklarının terbiyesi/eğitimi ise, özellikle medenileştirme ve köy kalkınmasıyla ilişkilendirilerek, "köylüleri adam etmek", "köylüleri yükseltmek, onlara hayat vermek", "köy, kır terbiyesini yükseltmek, sağlam Türk medeniyeti unsurlarını yetiştirmek", "köylüyü terbiye etmek ve köylüye cihanı anlatmak" gibi ifadelerle tanımlanmıştır. Pek çok milletvekili tarafından tekrar edilen, köyün ve köylünün kalkınmasının anlamı Dr. Ali Süha Delilbaşı'nın tanımladığı biçimiyle "Türk köylüsünü medeni memleketlerdeki köylünün seviyesine eriştirmektir" (17.4.1940: 76). Çoğu ettirgen yapıda kurulan yüklemler ve milletvekillerinin köylüleri tanımlarken seçtiği ifadeler dönemin politik seçkinlerinin genel kavrayışlarını açığa çıkarmaktadır. Örneğin, İsmail Mehmet Uğur (Sivas) köy çocuklarının okullara devam meselesine değinirken, "Talebe devam etmiyor. Ben de köylüyüm, köylüye biraz kamçı lazımdır. Kendi menfaati için (Gülüşmeler)" (25.5.1943: 246) derken; Kazım Karabekir, köylerde yaşayan insanların gündelik yaşayışları hakkında, "Yerde yatarlar, yerde yer içerler. Birçok köylerde meyve ağacı, bağ, sebze bilinmez. Bildikleri de bugünün ihtiyaçlarına uymayan göreneklerdir" (11.6.1946. 148) değerlendirmeleri yapmıştır. Milletvekillerinin konuşmalarında, kendisi için iyi olanı seçemeyen, cahil, ilkel, terbiye edilmesi gereken köylülerin karşıtı, eğitimli ve medeni

şehirli/aydınlardır. Şehirli-köylü karşıtlığının kimi zaman "biz" münevverler ve bir bütün olarak halk karşıtlığına dönüştüğü parlamento konuşmalarında biz ve onlar ayrımın açığa çıktığı temalardan birisi köylülerin terbiyesidir.

Yücel'in konuşmalarında köylüler eğitilecek, "ayağına irfan ışığı, bilgi ışığı" götürülecek, "dertlerine deva bulunacak" insanlar olarak geçmektedir. Köylünün terbiyesinin karşılığı, Yücel için köylünün aydınlatılmasıdır. Hükümetin sözcüsü tarafından dile getirilen bu tanımlama biçimi dönemin halkçılık[181] anlayışının bir yansımasıdır. Yücel, milletvekillerinin cahil, ilkel,

[181] Bir aydın hareketi olarak beliren, aydınların halka gitmesi, halkı aydınlatmasını temele alan halkçılık, genellikle köylüye yönelik olarak geliştirilmiş, toplumun geleceğinin köylü kitle tarafından belirleneceğine inanılmış ve bu doğrultuda köylü kitlenin özünde var olan devrimci gücün aydınlarca bilince çıkarılmasını hedeflemiştir. 19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Türk düşünce hayatına girmiş olmasına rağmen, aydınlar tarafından yoğun olarak tartışılmaya başlanması 20. yüzyılın başlarına yani II. Meşrutiyet'in ilanı sonrasına denk gelen halkçılık gerek siyasal ve kültürel, gerek iktisadi düzeylerde döneme damgasını vuran düşüncelerin başında gelmiş ve o tarihlerde Türkçülük olarak telâffuz edilen milliyetçilik de bu akımın bir sonucu olarak geliştirilmiştir (L. Köker, 2005: 20-21).
Halkçılık akımının dönem içindeki yerini ve Cumhuriyet rejimine intikal eden yönlerini anlayabilmek için öncelikle kavrama ve tarihine ilişkin kısa bir değerlendirme yapmak gerekir. Pek çok ülkenin düşünce tarihinde yeri olan halkçılık akımı/ ideolojisi 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kitlelerin ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan gelişimi için, aydınları onlara hizmet vermeye yönlendiren değişik akımlar için kullanılmıştır. Ortaya çıktığı her toplumda farklı özellikler sergileyen halkçılık, siyaset bilimcilerin bütün çabalarına rağmen ortak bir tanım ve değerlendirmeye gidemedikleri bir fenomendir. Başka ideoloji ve düşünce akımlarından etkilenen, onların izlerini taşıyan ve bunun yanı sıra bir düşünsel öğe olarak kimi düşünce akımlarının temelinde yer alan halkçılığın her kalıba girebilen gevşek örgüsü ve sınırlarının belirsizliği tanımlama güçlüğünü de beraberinde getirmektedir (Çelik, 1984: 87). En genel anlamı ile halkın yararını her sahada önde ve vazgeçilmez saymak olarak ifadelendirilen bu düşünce, Rusya'dan Kuzey ve Latin Amerika'ya, Doğu Avrupa'dan Afrika'ya görüldüğü her coğrafya ve toplumda birbirinden farklı insan gruplarınca ortaya atılıp, farklı çözüm yolları ve yöntemleri kullanmıştır. Farklı coğrafyalarda, farklı kültürel ve tarihi geçmişte bir yerde çiftçi hareketi, başka bir ortamda aydın hareketi, bir diğerinde bir orta sınıf yaklaşımı veya bürokrat aydın kesimin iktidarı ele geçirmek için kullandığı bir söylem olarak ortaya çıkarak farklı özellikler sergileyen halkçılığın genel niteliklerinden bazıları şunlardır: Halkçılık, genelde modernleşme ve problemleri ile yüz yüze gelen toplumlarda bu problemlere bir tepki olarak doğmuştur. Modernleşme sürecinin kontrol edilebileceği inancı üzerine bina edilen halkçılık, modernleşme süreci ile toplumun geleneksel kültürünün temel değerleri arasında bir senteze ulaşmayı hedeflemiştir. Geleneksel kültürün korunması ve geleneksel değerlere bağlılık, halkçılık akımı/ideolojisinin genel nitelikleri arasındadır. Halkçılık hareketinin bir diğer özelliği ise genelde kırsal toplum deneyimlerine dayanması köylünün desteğini almaya yönelmesidir. Halkçılık hareketleri genelde köylü toplumlarda açığa çıkmakla beraber, köy ortamı kadar şehirlere de ağırlık vermiş ve şehir ile kırsalın işbirliği savunusu halkçı hareketlerin genel karakteristiği içinde yer almıştır. Halkçılık

iptidai olarak tanımladığı köylünün mevcut durumunu, bu tür sözlere yer vermeyerek, gerekçelere dayandırmayı tercih etmiştir. Örneğin, köylülerin olumsuz yaşam koşullarını eski rejimler ve devirlere bağlayarak "mütemadiyen kendisinden bir şey alınmasına fakat kendisine hiçbir şey verilmemesiyle" açıklamıştır. Diğer bir deyişle, köylünün olumsuz koşulları da dönemin her türlü olumsuzluğu gibi "öteki"nin üzerine yıkılmıştır. Milletvekillerinin sözlerine doğrudan karşılık olmamakla birlikte,

> "Bugün bize köylümüzün geri görünen manzarası, şimdiye kadar Türk münevverlerinin o köylüden daha geri olmasından neşet etmiştir. Biz hangi medeni vasıtayı köye götürdük de, aklı erdikten sonra onu reddetti?" (26.5.1943: 247), "Köylümüze her davamız insanca anlatılınca, insan oldukları için pek güzel anlıyor ve seve seve yapıyorlar" (23.5.1945: 312).

açıklamaları ile köylülerin kalkındırılması için onlara yapılanların anlatılmasının, eğitimin önemine vurgu yapmıştır.

Köylülerin yeni rejimin gerekli doğrultusunda dönüştürülmesi, inşa edilen yeni kimlik ve standart kültürle uyumlu hale getirilmesi ya da "Türkleştirilmesi/ yurttaşlaştırılması" için eğitim başlıca vasıta olarak görülmüştür. Halkevleri, Halkodaları, Köy Eğitmenliği Örgütü, Köy Kadınları Gezici Kursları, Millet Mektepleri, Eğitmen Kursları ile başlayan süreç özgün bir eğitim deneyimi olan Köy Enstitüleri ile doruk noktasına ulaşmıştır.

---

ideolojilerinin ortak bir başka niteliği de önderin rolüne verdiği büyük önemdir. Önderle halk kitleleri arasında bir bağın kurulması, önderin yüceltilmesi, kahramanlaştırılması halkçılık akımlarının temel özellikleri arasındadır. Halkçılık hareketlerinde görülen diğer bir temel özellik ise devleti algılayışı ya da devlete bakış açılarında yatar. Halkçı akımlar ne teoride ne de pratikte devlet karşıtı olmamış, devleti halkın yaşamını "iyileştirmek" için bir araç olarak görmüşlerdir (Tekeli-Saylan, 1978: 55-60; Çelik, 1984: 87-91; Eraslan, 2003: 28).
Halkçılık söyleminde varolan "halka inerek" onu eğitmek vurgusu Cumhuriyet'le birlikte bir devlet politikası haline gelmiştir. Devlet bütün imkânlarını seferber ederek, eğitilmesi, bilinçlendirilmesi, medenileştirilmesi, ehlileştirilmesi gereken bir nesne olarak "halkı" bizzat yaratmaya yönelmiştir (Ahıska, 1996: 25).

Köylerden köylüleri eğitecek köy öğretmenleri yetiştirmek olarak formüle edilen enstitülerin açılış gerekçesi, kuruluş yasasında: "Köylü vatandaşlara normal eğitimin yanı sıra tarımsal faaliyetlerin teknik boyutlarına yardımcı olacak türden amelî bir eğitim verecek öğretmenin yetiştirilmesidir" açıklamaları ile tanımlanmıştır. Köy Okulları ve Enstitüleri Teşkilatlandırma Kanunu'nun (5.6.1942) 10. maddesinin b. fıkrasında, enstitülerden yetişecek öğretmenlerin vazifeleri ise şöyle belirtilmiştir:

> Köy halkının milli kültürünü yükseltmek, onları sosyal hayat bakımından asrın şartlarına ve icaplarına göre yetiştirmek, köy kültürünün müsbet kıymetlerini yaymak ve kuvvetlendirmek için gereken tedbirleri almak; milli bayram günlerinde, okulların açılışlarında, mahalli ve milli adetlere göre kutlanan iş günlerinde törenler yapmak ve bunları; halk türküleri oyunları, marşları ve müzik aletleri esas tutulmak suretiyle tertip, tanzim ve idare etmek; köy halkının radyodan azami derecede faydalandırmak.

Kırsal nüfusun kentlere akışını engelleyerek köylüyü, yerinde "medenileştirmek", inşa edilen milli kimliği köylülere tanıtmak, milli gün ve bayramlar yoluyla yeni kimliğin köylülerce benimsenmesini sağlamak amacıyla kurulan Köy Enstitüleri Kanunu Görüşmeleri boyunca "köylülerin terbiyesi"ne yönelik ifade edilen genel amaçlar üzerinde tartışmalar yaşanmazken, kanun maddelerinin ayrıntıları üzerinde yoğun tartışmalar yaşanmıştır.[182] Tartışmalar açılacak okullara "enstitü" adının verilmesinden,[183] kanun maddelerinin

[182] Fay Kirby (1962) Köy Enstitüleri Kanunu'na yönelik tartışmalarda parlamento içindeki muhalefetin zabıtlara yansımadığı, söz alanların sadece ayrıntılar üzerinde "belagat gösterdiklerini" belirtmektedir (280). Ancak, zabıtlara yansıdığı kadarıyla kanun tasarısının köylünün eğitimi açısından olumlu bulunmakla birlikte pek çok açıdan eleştirildiği açıkça görülmektedir.

[183] Enstitü adının yerine Osman Şevki Uludağ politeknik okulunun daha küçük ölçeğine denk düşen yeni bir isim bulunmasını, bulunmadığı takdirde söyleyişinin daha kolay olduğunu iddia ettiği "enistitü" kelimesini; Kazım Karabekir ise, daha anlaşılır ve "köylülerin ruhuna daha güzel tesir edecek" isimler olarak tanımladığı "hayat mektebi" ya da "hayat kaynağı" isimlerini önermiştir.

uygulanması sırasında yaşanacak sıkıntılara değin pek çok unsuru kapsamıştır. Yücel'in yanıt vermeyi tercih ettiği eleştiriler temel alınarak oturumlarda gündeme getirilen çeşitli değerlendirmeler sergilenmeye çalışılacaktır.

Köy Enstitüleri Kanunu'nun tartışılması sırasında ilk sözü alan Osman Şevki Uludağ (Konya), köy çocuklarının köylerde yetişerek, kendi köylerinde öğretmenlik yapmalarının bazı mahzurları olabileceğini söyleyerek, insanların farklı sosyal çevrelerde yetişmelerinin faydalarından bahsetmiş ve Köy Enstitüleri Kanunu'yla köy çocuklarının köylü hocalarca köylerde yetiştirilmesinin köylülerin yavaş kalkınmasına neden olabileceğini belirtmiştir. Kazım Karabekir, Köy Enstitüleri'ne yalnız köy çocuklarının alınmasının şehir ve kasaba çocuklarının köylerle teması keseceği ve ileride birbirinden haberi olmayan iki ayrı tabakanın açığa çıkmasına neden olacağı iddiasını "40-50 sene sonraki hayatı tasvir edersek memleketimiz ikiye ayrılmış olacaktır. Biri köylünün kendi ruhile terbiyesi, biri de şehirli kısmı… Parti programımızda sınıf yok diyoruz. Fakat elimizle tesis ediyoruz. Memlekette iki ayrı tabaka teşekkül edecektir" sözleriyle eleştirmiştir. Çok sayıda milletvekili de kanunun içeriğinin değiştirilerek Köy Enstitüleri'ne yalnız köylü değil şehir ve kasaba çocuklarının da alınmasını talep etmiştir. Kanunun amaçlarına yönelik eleştirilerinin yanı sıra tartışmalar özellikle kanun maddeleri ve uygulamalarda çıkacak problemler üzerine odaklanmıştır. Örneğin, Emin Sazak, kanunun köylerdeki öğretmenlere çok sayıda yetki verdiğini ve onlarının kendilerini köy yaşamlarında "birer hekim,

hâkim, mürşid ve peygamber" zannederek köylere baskı kurabileceklerini öğretmenlere yetki veren kanunların sınırlandırılmasını talep etmiştir.[184]

Yücel, Köy Enstitüleri Kanunu'nun görüşüldüğü oturumda "Bu kanunu hazırlamağa saik olan sebepleri izah etmekle sözüme başlamak istiyorum (17.4.1940: 77) gibi açıklamaların ardından "memleketin ilköğretim bakımından umumi manzarası" dediği genel durumu rakamlar, istatistikler aracılığıyla betimleyerek başlamıştır. Şehirlerde oturan ve okula giden çocuk sayısıyla, köylerde oturan ve okula giden çocuk sayısını kıyaslayarak köylerdeki mevcut durumu bir problem olarak tanımlamıştır. Bu problemin çözümü için gündeme getirildiğini söylediği Köy Enstitüleri Kanunu'nu gerekçesini açıklarken, garplı ülkelerin gelişmişliklerini kırsal kesimde yaşayan insanlarını eğitmeleriyle ilişkilendirerek, "ileri memleketlerdeki" okuma yazma oranlarını bir kanıtlama unsuru olarak kullanmıştır. Yücel, Köy Enstitüleri Kanunu'nun çıkarılma gerekçelerini açıkladıktan sonra kanunun amacını "Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun esaslarına", "partinin ilköğretim için Hükümete vermiş olduğu direktiflere", "milli eğitim programları"na ve "Milli Şef'in direktiflerine" gönderme yaparak açıklamıştır (17.V.1940, 3.6.1942). Yoğun eleştiriler alan kanunun amaç ve gerekçesinin açıklanmasında, özellikle İnönü'nün görüşlerinden yararlanmıştır. Kanunun İnönü'nün direktiflerini yerine getirmek amacıyla çıkarıldığını belirterek, düşünceleri tartışma konusu edilemeyen dönemin en önemli otorite

[184] Köy Enstitüleri Kanunu görüşmelerinin analizi başlı başına bir çalışma konusudur. Milletvekillerinin retoriklerini analiz edebilmek için her birinin toplumsal kökeninin, ideolojik yapılanmasının ele alınması gerekmektedir. Örneğin, köy kökenli ve toprak ağası olan Emin Sazak'ın yukarıdaki eleştirilerinin esas nedeni köy öğretmenlerinin yaşadıkları çevrelerin hakimi olacağı ve bunun toprak sahiplerini rahatsız edeceği düşüncesidir. Köy Enstitüleri Kanunu ve maddelerine yönelik tartışmalar Yücel'in yanıt vermeyi tercih ettiği değerlendirmelerle sınırlı tutulduğu için ayrıntılara yer verilmeyecektir.

figürünün sözlerine konuşmalarında sıkça yer vermiştir. Yücel'in parlamento konuşmaları içinde İnönü adından en sık bahsettiği oturumun Köy Enstitüleri Kanunu görüşmeleri olduğu söylenebilir.

Yücel, kanunun amacını, "nüfusun çoğunu teşkil eden köylünün tahsil ve geçim seviyesini yükseltmek", "realiteye uygun bir şekilde ilköğretim davasını yüzde yüz halletmek" (17.V. 1940) gibi sözlerle halkın eğitim ihtiyacı, köylünün kalkındırılması ve bir bütün olarak milletin medenileştirilmesi çabasıyla açıklamıştır. Kurulacak enstitülerin amacını ise bilgili sağlıklı, rejimi bağlı, üretken yurttaşlar yetiştirmek, memleketin sosyal ve kültürel seviyesini yükseltmek olarak tanımlamıştır. Yücel, kanun taslağının açıklanması sırasında yetiştirilecek öğretmen ve öğrencilerin niteliklerine yönelik tanımlamalar da yapmıştır. Dramatikleştirme stratejisinin sıkça kullanıldığı bu tür açıklamalarda Köy Enstitüsü'nde yetişecek öğretmenin niteliklerini "yüzde yüz çalışkandır, tatile bile gitmek istemez, kendine verilecek işi bekler ve yapar; ahlaklıdır, yalan söylemez, hırsızlık yapmaz, civarında bulunan kız arkadaşlarının şeref ve haysiyetini kendi kardeşi olarak muhafaza etmek şuurunda ve liyakatinde ve iktidarındadır" gibi ifadelerle tanımlanmıştır. Türk seciyesinin bozulmamış ideal/tipik hali ve "ahlak bakımından Türk milletinin büyük zümresinin bir temsilcisi" olarak tanımlanan enstitülerde yetişecek öğretmenlerin rejimi köylüye tanıtacak, inkılabı yayacak medeni yurttaşlık bilincini köylüye aşılayacak, köylüyü aydınlatacak, "köyde kendisine fikri sorulacak, reyi alınacak insan" yani bir rejim misyoneri, bir kanaat önderi gibi çalışacaklarını belirtmiştir. Milletvekillerini ikna etmek için enstitülerin açılmasıyla:

> Kutsal bildiğimiz ve bu memleketin, milletin hayatı için canımızı vermeye hazır bulunduğumuz ana kıymetleri bu unsurlar vasıtasıyla halkımıza, merkezden uzak köylere götürmek imkanı hasıl olacaktır. Köylünün maddi hayatında rehber olacak ve köylünün çocuğunu bizim düşündüğümüz ve istediğimiz gibi yetiştirmeye çalışacaktır. Öğretmenin umumi olarak düşündüğümüz vasıfları bunlardır (3-6-1942: 256).

sözleriyle, enstitüleri rejimin "kutsal" idealleriyle, geleceğiyle ilişkilendirmiştir. Ayrıca, köylünün çocuğunu "bizim düşündüğümüz" gibi yetiştirecektir ifadesi, politik seçkinlerce belirlenen (yurttaş terbiyesi temalarında ele alınan) yurtsever, fedakar, beden, fikir ve ahlak yönünden "iyi yurttaşlar" yetiştirme idealine gönderme yapmaktadır.

Yücel'in kanuna ilişkin açıklamalarında kimlerin bu kanuna karşı çıkabileceğini, kimlerin kanuna taraftar olacağını da tanımlayarak bir anlamda milletvekillerinin kanuna karşı konumlarını belirlemiştir. İlköğretim davasının milletlerin rüştünü ispat etme davası olduğunu, feodal sistemle kendini idare etmek isteyenlerin köylülerin kalkınmasını samimi bir şekilde istemeyeceğini belirterek, ilerlemenin gereği olarak tanımladığı köy çocuklarının eğitimine yönelik özellikle toprak ağası milletvekillerinden gelebilecek karşı çıkışları şu sözleriyle engellemiştir:

> İlerlemiş milletlerden birinin parlamentosunda ilköğretim dâvası mevzubahis olduğu vakitte azalardan biri kürsüye çıkıp «biz bindiğimiz atın insanlar gibi akıllı olmasını istemeyiz» demiş ve böyle diyenler olmuştur. Bunlar tarihlerde yazılıdır. Sözün kısası, biz, ileri millet olmak istiyoruz, bütün evlâtlarımızı okutmak istiyoruz (23.5.1945: 313)

Yücel eleştirilere yanıt verirken ise, rasyonel kanıtlardan çok dramatikleştirme stratejisinden yararlanmıştır. Köy Enstitülerinde yetişecek öğrenciler arasında "Mimar Sinanlar, Barbaroslar, Fatihler" çıkacağını,

yetiştirilen çocuklarının "Atatürk'ün parçaları olmak üzere" yetiştirildiğini söylemesi bunun örnekleri arasındadır.

3.2.6. Milli Kimliğin Belirleyici Öğesi, "Bizim Esas Vasfımız"ın Tanımlanmasına Yönelik Tartışmalar: Milli ve Medeni İkiliği

19. yüzyılın başından itibaren modernleşme sürecine eşlik eden, farklı ulusal kimlik ve kültür tasavvurları arasındaki rekabeti gösteren milli ve medeni ikiliği parlamento görüşmeleri içinde sıkça gündeme gelmiştir. Maarif Vekaleti tarafından kültür ve eğitim alanının modernleştirilmesi projesi doğrultusunda parlamentoya sunulan yasa önerileri ve beden terbiyesine ilişkin uygulamalardan tiyatroya, dünya klasiklerinin çevirisinden Ankara'da açılacak olan konservatuarın programına kadar birçok konu milli/medeni ikiliği zemininde tartışılmış; medenileşme yolunda milli kültürün ihmal edildiği, milli kimliğin zaafa uğratıldığı gibi eleştirilerle karşılanmıştır. Örneğin, Beden Terbiyesi Bütçesi Görüşmeleri'nde Dağlıoğlu "Türk'e has" milli ve tarihi sporlarımız sözleriyle tanımladığı at yarışı, cirit, güreş, kalkan gibi sporlara yer verilmediğini belirterek, "Türk şerefini, Türk kahramanlığını, Türk gücünü dünyaya tanıtacak, Türk'e yakışan milli sporlara" (5.5.1944: 10) önem verilmesini talep etmiştir. Osman Şevki Uludağ, beden terbiyesiyle ilgili tartışmalar bağlamında Maarif Vekaleti'nin yaptığı işleri eleştirerek "biz milli spor, milli beden eğitimi istiyoruz" sözlerini sarf etmiştir (5). Haydar Ulusoy ise ilkokullar için tespit edilmiş olan pedagoji ve psikoloji sisteminin doğrudan Avrupa'daki uygulamalardan alındığını belirterek, "Avrupa milletlerinin bünyesine göre yazılmış Avrupa filozoflarının, yabancı millet filozoflarının" ürettikleri genel teorilerinin "milli bünyeye" uygun olmadığını, milli pedagojinin hâkim olması

gerektiğini söylemiştir (280). Klasiklerin çevirisi konusunda da yalnızca Batı kaynaklı eserlerin Türkçeye çevrildiğini, milli eserlerinin ihmal edildiği söylenmiştir.

Çeşitli konular bağlamında çok sayıda oturumda gündeme gelen milli ve medeni ikiliği, özellikle 13.V.1940 tarihli Devlet Konservatuarı Kanunu Görüşmeleri'nde ve 15.V.1940 tarihli Ankara'da kurulacak Devlet Konservatuarı Kanun Maddeleri Görüşmeleri'nde müzik ve tiyatro eksenli tartışmalar yapılırken yoğunlaşmıştır. Ankara Devlet Konservatuarı'nın başına niçin "milli" ibaresinin konulmadığı sorusuyla başlayan tartışmalar, Batı tekniğinin Türk müziğine temel alınmasının milliyetçilik ilkesine ters düştüğüne yönelik değerlendirmelerle devam etmiştir. Örneğin, kanun maddelerinin tek tek ele alınması üzerinden yapılan tartışmalarda Konya Milletvekili Osman Şevki Uludağ, kanunun giriş maddesinde yazılı olan "halk şarkılarının toplanması ve Batı usulünde armonize" edilmesine karşı olduğunu belirterek kanuna garp tekniği yerine "Türk'ün kendi musiki tarihinin" temel alınmasını, "Türk kültürüne en başlı yerin verilmesini" talep etmiştir. Uludağ, kanunun, "Halk Fırkası'nın ileri fırlattığı sivri oklardan birisi" sözleriyle tanımladığı milliyetçilik ilkesine ters düştüğünü belirterek, maarif vekilini "Biz şimdiye kadar gerek Ankara musiki muallim mektebinde, gerek temsil akademisinde milli karakteri görmüyoruz" (13.5.1940: 90) sözleriyle eleştirmiştir. Antalya milletvekili Rasih Kaplan da "Dün, Acem siyasilerin ve Arap siyasilerin mağduru olan Türk edebiyatı ve musikisi bugün de Frenk mukallitliğine (taklitçiliğine) kurban gidecek gibi görünüyor?" (96) sözleriyle kanuna yönelik eleştirilerini dile getirmiştir. Kaplan, Batı tekniğini kullanarak Türk müziğinin armonize edilmesini temel alan kanunun çıkması halinde

“inkılapçı meclisin vazifesini ihmal edeceğini" ve müziğinin “belki medeni olacağını ancak milli olamayacağını” çünkü inkılapçılık ve milliyetçilik esasının gözetilmemiş olacağını sözlerine eklemiştir. Süreyya Örgeevren ise askerlik, tıp, mühendislik gibi teknik alanlarda “garbın daha ileri, daha emniyet verici, daha mütekâmil usullerinin” alınabileceğini ancak müzik, edebiyat gibi alanlarda daha ileri diye Batı tekniğinin alınmasının milliyetçiliğe ters düştüğünü iddia etmiştir. Rize Milletvekili Saim Ali Dilemre ise millilik ve modernlik ikiliği üzerinden cereyan eden Devlet Konservatuarı tartışmalarını sonlandırmak amacıyla, İstanbul’da açılacak Türk Konservatuarı, diğeri de Ankara’da açılacak olan beynelmilel konservatuar olmak üzere iki konservatuar modeli önermiştir. Yukarıda özetlenmeye çalışılan tartışma ve önerilerin, Osmanlı İmparatorluğu’ndan beri devam politik seçkinler arasındaki tam ve kısmi Batılılaşma ya da Şerif Mardin’in değerlendirmeleriyle “modernist” ve “gelenekçi” milliyetçilik tarzlarının (1990) Tek Parti dönemi parlamentosuna yansımaları olarak da değerlendirilebilir.

Yücel, parlamento konuşmalarında milliliğin ihmal edildiğine yönelik eleştirileri yanıtlarken; tüm işlerin “Türk milletine” hizmet etmek için yapıldığı ve her şeyin milli olduğu iddiasını öne çıkarmıştır. “Biz her şeyimizin ideali, gayesi olmak üzere (Türk milleti) ni almaktayız. Ben varım, niçin? Türk milleti için. Çalışıyorum, kimin için? Türk milleti için! Prensibimiz budur” diyen Yücel; argümanlarını desteklemek ve güçlendirmek için tanımlama, örnekleme ve karşılaştırma gibi retoriksel stratejilerden yararlanmıştır. Mesela, yeni açılacak Devlet Konservatuarı’nın adının önüne niçin “milli” kelimesinin eklenmediğini yönündeki sorulara örnekler ve retoriksel sorular aracılığıyla yanıt vermiştir:

> Biz bir şeyin millî olmasını mutlaka bu sıfatın üstüne yazılması olarak anlamıyoruz. Bir şeyin millî olduğunu göstermek için 'Güzel Sanatlar Millî Akademisi' mi demek lazımdır? İstanbul Üniversitesi millî bir müessesedir. Bunun tevsikına mı ihtiyaç vardır? İstanbul millî üniversitesi mi demek lâzımdır? Biz tezkiyeye ve tekide her müessesemizin ve her işimizin millî olması bakımından ihtiyacı olmadığı kanaatindeyiz. O zaman her müessesenin başına niçin bir millî kelimesi getirmeliyim? Binaenaleyh Konservatuar beynelmilel bir isimdir. Nitekim otomobil böyledir, telefon böyledir, enstitü böyledir. Millî telefon, millî otomobil nasıl demiyorsak öylece konservatuara da öyle demiyoruz. Bunu tevsike de ihtiyaç görmüyoruz. Bizce bunun tekid tezkiyesine de ihtiyaç yoktur. Binaenaleyh millî tabirini burada almadık diye, milli bir iş yapmadığımız zehabına düşmek bize bühtan olur. Böyle düşünmemizin kabil olmadığını bütün arkadaşlarımız bilirler (13.5.1940: 93)

Milletvekilleri tarafından milli-medeni karşıtlığı çerçevesinde değerlendirilen tartışma konuları, Yücel tarafından milli medeni özdeşliği çerçevesinde ele alınmıştır. Medeni olmanın milli olmaya, milli olmanın ise medeniliğe engel olmadığını ispatlamaya çalışan Yücel, eski-yeni yani Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti karşıtlığına yer vererek, Cumhuriyet döneminin modernleşme idealini kendi hayatından ve geçmişin gündelik hayatından verdiği örnekler aracılığıyla sunmuştur:

> Bundan 100 sene evvel benim büyük babam böyle mi giyinirdi? Hattâ bundan yirmi sene evvel benim babam benim gibi giyinip dışarıda gezmezdi. Biz münasebette bulunduğumuz ve icabında medenî eserlerini müdafaa etmeyi vazife bildiğimiz ileri insan camiasının kıymetlerini kabul etmiş bulunuyoruz. Bunu asla Türklüğümüzden ayrılıyoruz manasına almamalıdır. Türk olmağa medenî olmak mâni olabilir mi? Böyle düşünmiyeceğiz. Biz Türküz; yalnız musikimiz değil, her şeyimiz millidir. Çünkü millî ve tepeden tırnağa kadar bu cemiyetin insanı, bu tarihin insanı ve millî istikbalin insanıyız (13.5.1940: 100).

Yücel'in eski-yeni karşıtlığına başvurduğu bir diğer örnek de Tanzimat dönemindeki Batılılaşma anlayışını hatırlatarak, "Tanzimat'ın düştüğü hataya biz asla düşmeyeceğiz. Garp musikisi, şark musikisi böyle ikilik olmaz. Bizde her şey, birdir ve millidir" (101) sözleridir. Yücel'in "biz"i tanımlarken kullandığı "onlar/öteki" olarak konumlandırdığı Osmanlı İmparatorluğu'nu, adına yer

vermeksizin yenileşme hareketlerinden bahsederken ise "biz"e dahil etmiştir: "Biz ilimde ve sanatta en ileri tekniği ve en müterakki olan metodu kendimize mesned almışızdır. Ordu yaptığımız zaman biz en ileriyi kabul etmişizdir. Biz şu veya bu sebeple geri kaldığımız zaman da en ileri orduların tekniğini almışız. Sanat da, ilim de bunun istisnasını teşkil etmez" (93) diyerek, İmparatorluk zamanında Batılılaşmanın başlangıcını temsil eden askeri alandaki gelişmelere gönderme yapmıştır.

Yücel'in yapılan işlerin milliyetçilik ilkesine uygun olmadığına ilişkin iddiaları çürütmek için başvurduğu bir diğer strateji de kişiselleştirmedir. Yücel, Muhittin Baha Pars (Bursa) tarafından sorulan "milli musikimizin ruhunu anlayacak Türk gençliği yetiştirilebilecek midir?" sorusuna "Türk Cumhuriyeti'nin Maarif Vekili, sizin itimadınıza lâyık olan bir arkadaşınız bu suale hayır diye cevap verebilir mi? sorusuyla karşılık vermiştir. Yine uygulamalarda milliyetçilik ideolojisinin gözetilmediği eleştirilerine karşı kişiselleştirme stratejisinden yararlanmıştır:

> Ben sizce malûm bir insanım. Yazdığım yazılarla, muhtelif yerlerde yaptığım konuşmalarla sizce ve memleket efkârı umumiyesince fikir ve kanaatleri tanınmış bir adamım. Benim fikirlerim meçhul değildir, yazılıdır, mazbuttur. Ben yalnız sanat gibi hissî olan beşer bilgisi aksamında değil, ilim gibi beynelmilel olan marifet şubelerinde bile bir milliyet davasının mevzubahs olduğunu iddia ve münakaşa etmişim. Onun için böyle bir dava mevzubahs olduğunda buraya çıkan arkadaşlar bu hissi takviye ederek konuştukları vakit, bilsinler ki bundan en çok haz duyacak benim (100).

Yücel, eleştirileri yanıtlarken milliyetçilik anlayışını konuşmalarına yansıtmıştır. Milliyetçilik anlayışının temelini oluşturan "garplılaşarak millileşme" ve "milli vasıfları mahfuz tutmak suretiyle garplılaşma" yaklaşımını özellikle öncüsü olduğu dünya klasiklerinden çeviriler konusundaki açıklamalarla

ifade edilmiştir. Klasiklerin seçiminde milli edebiyatın ihmal edildiğine yönelik eleştirilere yanıt verirken Yücel, dünya klasiklerinden yalnızca dünya klasiklerinin basılmadığı, Türk diline ait klasik eserlerin de basıldığını söyledikten sonra, dünya klasiklerinin Türkçe'ye çevrilmesini o eserleri millileştirmek amacıyla yapıldığını belirtmiştir:

> Biz dünya klâsikleri tercümelerini mîllî edebiyatımızın içinde dillenmiş görüyoruz, böyle alıyoruz. Çünkü bir Faust'u benim güzel Türkçemle ifade ediş, Faustu millileştirmekliğim demektir. Nitekim eski Yunan eserlerini de ana dilimizde bu anlayışla okutmak istiyoruz. Zaman ve mekân itibariyle bizden çok uzak olduğu halde onları bu şekilde kendimize yaklaştırmışız demektir. Klâsiklerin tercümesini millî kültürümüzün başlıca alâmetlerinden saymaktayız. Çünkü onlar da bu sayede ve bu mânada Türk eserleri oluyorlar (25.5.1943: 253).

Dini pratiklerin, evrensel nitelikli edebi eserlerin, ritüellerin dil aracılığıyla Türkleştirilmesi Yücel'in düşünsel sistematiğin ayrılmaz bir parçasıdır. Türkçe ezan başta olmak üzere, klasiklerin tercümesini Yücel onların Türkleştirilmesi/millileştirmesi olarak tanımlamıştır.

SONUÇ

"İktidar, icraatıyla ve söylemiyle bir millet ve kimlik kurar; 'aslında kimiz?' ve 'nasıl olmalıyız?' sorularının cevaplarını sabitler" (Bora, 1997: 13). *Biz kimiz?* sorusunun yanıtının ya da başka bir ifadeyle *bizim ortak adımız, vatanımız, geleneklerimiz, vazifelerimiz, tarihimiz* gibi ulusal kimliğin niteliklerini imleyen karşılıkların ulus üyelerine aktarıldığı, tahayyül edilen *bizlik hali*nin yurttaşlara öğretildiği araçlardan birisi ulusa sesleniş konuşmalarıdır. *Nasıl olmalıyız*? ya da Yücel'in 22 Nisan 1942 tarihli radyo konuşmasında sorduğu şekliyle "Bugünkü Türk nasıl bir insan olmalı?" sorusunun yanıtlarının sabitlendiği temel ortamlardan birisi ise parlamentolardır.[185]

Tek Parti dönemi içinde *"biz kimiz ve nasıl olmalıyız?"*sorularına verilen karşılıkların, cumhuriyetin yerleşme ve kurumsallaşma sürecine denk gelen Milli Şef döneminin ikinci yarısının neredeyse tamamında maarif vekilliği yapan Hasan-Âli Yücel'in ulusa sesleniş konuşmaları ve parlamento konuşmalarında yer eden retoriksel unsurlar aracılığıyla çözümlenmesini konu edinen tezin sonuçları, kamusal söylevler yoluyla ulusal kimliğin inşasını araştıran retorikçilerin sorduğu sorular çerçevesinde değerlendirilebilir. Farklı ulusal

[185] Ayşe Kadıoğlu, Türkiye'de ulusal kimliğe ilişkin sorulan soruların tarih boyunca 'Türkler kimdir?' şeklinde değil 'Türkler kim olmalıdır?' şeklinde dile getirildiğini, bu sorunun kendisinin "inşa zihniyetini" açığa çıkaran başlıca unsurlardan olduğunu belirtir (1997: 277). Kadıoğlu'nu tespitini, Yücel'in Osmanlı'nın çöküş dönemine denk gelen ilk gençlik yıllarında ve Cumhuriyet'in yerleşme sürecinde bakan olarak sorduğu iki soru aracılığıyla desteklemek mümkündür. Osmanlı döneminde "peki bizim … bir adımız yok muydu?" diye soran Yücel, Cumhuriyet döneminde "Bugünkü Türk nasıl bir insan olmalı? Nasıl bir insan örneğine göre yetişecek?" (22 Nisan 1942) diye sorar. Bu sorular, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e ulusal/milli kimliğin gelişimi ve inşasına yönelik hattı takip etmek açısından işlevseldir.

kimlik tiplerinin konuşmalar aracığıyla nasıl üretildiği, ulusal karakterin kabul edilmiş tanımlamalarında öne çıkarılan ve ihmal edilen unsurların neler olduğu, kolektif adın nasıl tanımladığı, ulusal kimliğin ifade ediliş biçimlerinde öne çıkarılan kavramlar ve stratejilerin nitelikleri... gibi sorular Yücel'in maarif vekilliği yıllarında yaptığı politik/kamusal retoriğinin biçimsel özellikleri ve içeriğinde açığa çıkan unsurlar temelinde iki açıdan ele alınabilir:

Yücel'in birbirinden amaçları, konuları ve dinleyicileri yönünden farklılaşan üç politik konuşma türü (törensel gösteri söylevleri, radyo konuşmaları ve parlamento konuşmaları) biçimsel özellikler yönünden farklılıklar ihtiva etmektedir. Ancak, konuşmalarda açığa çıkan farklı dil ve üslup özelliklerini yalnızca dilin kullanıma yönelik bir teknik olarak okumamak gerekir. Yücel, farklılaşan üslup özelliklerini retoriksel bir strateji olarak kullanmış ve söyleyiş tarzını dinleyicilere, konuya göre biçimlendirmiştir. Ulusa sesleniş konuşmalarından biri olan, hedef kitlesini gençlerin oluşturduğu 19 Mayıs söylevlerinde değişmeyen ortak bir şablonu takip ederek, coşku ve heyecan yaratmaya yönelik kısa ve devrik cümlelerden oluşan şiirsel bir hitabet örneği sergilerken; genel olarak tüm ulusa seslendiği radyo konuşmalarında ise Walter Ong (1999) tarafından "yazı kavramının hiç bilinmediği", "yazıyla uzaktan yakından ilişki kurmamış insanların sözlü kültürü" (1999: 13, 18) olarak tanımlanan "birinci sözlü kültür"lere[186] özgü anlatım biçimlerini tercih etmiştir.

[186] Ong, sözlü kültürle yazılı kültür arasındaki farkları sorguladığı *Sözlü ve Yazılı Kültür* başlıklı kitabında, sözlü kültürü iki döneme ayırarak incelemiştir: "…yazı ve matbaa kavramlarının varlığını bile bilmeyen, iletişimin yalnız konuşma dilinden oluştuğu kültürleri, 'birincil sözlü kültür' olarak nitelendirdim. Buna karşılık günümüz ileri teknolojisiyle yaşamımıza giren radyo…vd. elektronik araçların 'sözlü' nitelikleri üretimini ve işlevi önce yazı ve metinden çıkıp sonra konuşma diline dönüştüğü için 'ikinci sözlü kültürü oluşturur" (1999: 23-24) açıklamalarıyla tanımladığı ayrıma göre, günümüzde hemen her kültürde bir

Kolektif bilginin korunması ve zarar görmeden gelen yeni nesillere aktarılması, bilgilerin akılda tutulması, kolay hatırlanması için:

> Düşüncenin ritmik, dengeli tekrarları ya da antitezleriyle, kelimelerdeki ünsüz ve ünlü seslerin uyumlarıyla, sıfatlar ve başka kalıpsal ifadelerle akması, herkesin sık duyduğu, kolaylıkla hatırladığı, kolay hatırlanacak şekilde biçimlenmiş atasözlerinden, hikâye anlatımlarından (29, 50)

oluşan bu anlatım biçimi aynı zamanda dinleyenlerin düşünme süreçlerine dair önyargıları içinde barındırmaktadır. "Gerçeği tam olarak göremeyen, rasyonaliteden uzak, cahil, ehil olmayan, ilkel yaşam koşullarında" yaşayan halka daha önce de söylendiği gibi bir çocukla konuşuluyormuşçasına seslenilmiştir. Bu yaklaşım tarzı, konuşanların kendisini bir vasi, ulusun dışında ve üstünde görmesine ve homojen bir topluluk olarak kavradığı ulusa hakikat olarak gördüklerini vaaz etmesine neden olmuştur. Yücel, geniş halk kitlelerine seslendiği 19 Mayıs ve radyo konuşmalarının aksine, parlamento konuşmalarında ise teknik bir dil kullanmıştır. Kanıtların (rakam, istatistik, belge kullanımı…) ve ikna stratejilerinin ağırlıklı bir yer tuttuğu parlamento konuşmaları birbirini iknaya yönelen eşit insanlar arasındaki diyaloga dayalı bir konuşma özelliği göstermektedir. Konuşmaların biçimsel özelliklerinde açığa çıkan bu fark, ulusal kimliğin inşası sürecinde dile getirilmeyen seçkinler/aydınlar ve halk yani biz ve onlar ayrımının bir yansımasıdır.

Yücel'in ulusa sesleniş konuşmalarının genel temaları dönem içindeki yurttaş eğitimine yönelik hazırlanmış kitaplarda, parti programlarının ilgili maddelerinde yazılanların öğütler, tavsiyeler halinde söze dökülmüş halidir.

---

yazı kavramı ve bu kavrama dayanan bir yazı deneyimi bulunduğu için, gerçek anlamda birinci sözlü kültür pek kalmamıştır.

Yücel, ulusa sesleniş konuşmalarında daha çok ulusal kimliğin öğelerini tanımlamaya yönelirken, parlamento konuşmalarında ise "kim olunduğunun" tanımlanmasından çok nasıl olunması ve olunmaması gerektiğine ilişkin konulara odaklanmıştır. Ulusa sesleniş konuşmaları ve parlamento konuşmaları arasındaki başlıca tematik fark, birinde ulusun ezelden ebede var olan nitelikleri söz konusu edilirken, parlamentoda bu niteliklerin yeni ve yeniden inşa ediliyor oluşudur ki bu durum, seçkinlerin ulusa yönelik konuşmalarda dile getirdikleri ulusların doğada özgül bir kökene, tarihe, mekâna, özel bir karaktere, misyona, yazgıya sahip oldukları iddialarına karşın aslında, ulusların geleneklerinden, milli özelliklerine kadar belirli süreçler içinde nasıl inşa ettiklerini gösteren bir gerçekliktir.

Konuşmalar boyunca ulus (anne, baba, kardeşler, karşılıklı vazifeler, duygusal ilişkiler… gibi unsurları içeren) aile metaforu aracılığıyla tanımlanmıştır. Birincil ilişkiler ağı içinde bir cemaat olarak kurgulanan ulus üyeleri arasında ilişki sevgi, fedakarlık, minnet gibi duygusal unsurlarla ifade edilmiştir. Böylece bölünmemiş, çatışmalardan uzak, uyumlu bir bütün olarak temsil edilen türdeş bir toplum resmi açığa çıkarılmıştır. Türdeş toplum miti bir taraftan rejimin meşruluğu açısından işlev görürken, diğer taraftan milli birlik ve bütünlüğün inşası açısından kullanılmıştır. Ulusun üyelerini oluşturan "yurttaş" ise, konuşmalarda inşa edilen dilinin dışında bir dil konuşmaması gereken, ulusun yasalarına uyan, geleneklerini yaşatan, ulusun yararına canını veren, itaatkâr, fedakâr, sadık nesneler olarak yer etmiştir. Konuşmalar içinde, ulusal kimliğin başlıca ötekisi olarak kodlanan Osmanlı tarafından "geri bırakılmış, ilkel, kaba, cahil" halkın aydınlatılması, medenileştirilmesi ya da "adam edilmesi" için

öncelikle yapması gerekenler vazifeleri tanımlanmıştır. Yücel'in konuşmalarının niceliksel olarak en uzun kısımlarını yurttaşların görevlerinin tanımlandığı yerler oluşturmaktadır. Devlet ve millete karşı minnet borcuyla yüklü yurttaşın görevleri kamusal yaşamın yanı sıra "uyku saatleri, akşam misafirleri" gibi örneklerle özel yaşama dair alışkanlıklara kadar uzanmıştır. Seçkinler tarafından tayin edilen ilerleme, medenileşme hedeflerine varabilmek için çok çalışmaları beden-fikir ve ahlak ya da düşünce, değer ve davranışlarıyla yani bir bütün olarak özel ve kamusal yaşamıyla toplumun içinde toplumun yararına çalışmaları istenen yurttaşın kimlik çerçevesini belirleyecek iki kategori ise millilik ve medenilik olarak tarif edilmiştir. Milli ve medeni ikiliğinin dışına çıkacak her şey "ötekileştirilmiş" vatana ihanet olarak kabul edilmiştir.

Ulusal hafızaya yerleştirilmek istenilen yeni insanın nitelikleri Yücel'in ulusa sesleniş konuşmalarında ulusa övgü ya da ulusun erdemlerini tanımlamak için kullandığı sıfatlarda görünürlük kazanmıştır. Konuşmalarda öne çıkarılan nitelikler yani milli seciye özellikleri daha çok çalışkanlık, gürbüzlük, sağlamlık… gibi bedensel nitelikler ile itaatkarlık, fedâkarlık, minnettarlık… gibi özelikler aracılığıyla ifade edilmiştir. Bu özellikler inşa edilmek istenilen ulusal karakterin tipik bir resmi olarak okunabilir. Bu resmin önemi, diğer ulusların öne çıkarılan karakter özellikleriyle karşılaştırıldığında açığa çıkmaktadır. Örneğin, Billig, genel olarak politik konuşmalarda İngilizlerin övgüsünde kullanılan temel niteliklerin "hoşgörü, yenilikçilik, yaratıcılık" gibi modern zamanlara özgü özellikler olduğunu belirtmektedir (2002: 123). Ancak, günümüzde de devam eden şekliyle "Türk milli seciye" tanımlarının bir taraftan militarist diğer taraftan

devlet otoritesi karşısında pasif ve itaatkâr bir yurttaş tipine gönderme yaptığı belirtilmelidir.[187]

Hem ulusa sesleniş konuşmalarında, hem de parlamento konuşmalarının bütününde bir kez rastlanan demokrasi kavramı[188] dışında eşitlik, katılım, seçim, yurttaş hak ve özgürlükleri gibi kavram ve terimlere rastlanmamıştır. Bireysel haklara hiç yer verilmeyen kimlik inşası içinde yurttaşlar, konuşmalar içinde metaforlarla da ifade edildiği gibi şeflerine/babalarına ve birbirlerine sevgi bağları ile bağlı bir aile olarak resmedilmiştir. Katılımı, hak arayışını, çatışmayı yok saymaya yönelik aile metaforuyla babalık konumunun "şeflere", evlatlık konumunun "yurttaşlara" yüklenmesi geleneksel patriarkal ideolojinin ve bu ideolojinin eklemlendiği otoriterliğin ve totaliterliğin dönemin genel atmosferinin yanı sıra Yücel'in konuşmalarına da hükmettiği göstermektedir.

Tüm konuşmalar boyunca ulus bir çoğulluk ve farklılık alanı olarak görülmek yerine birleşmiş, bütünleşmiş, tek bir varlık olarak kavranmıştır. Gençler, köylüler, aydınlar gibi kategorilerle tanımlanan "ulusun parçaları" farklılıklarından arındırılarak, monolitik bir bütün olarak tasavvur edilmiştir. Yücel ve genel olarak parlamento konuşmalarında gözlendiği haliyle "biz"in kavranışındaki homojenlik ve tek biçimliliğin, ötekilerin kavranışına da hâkim olduğu söylenilebilir. Öteki olarak tanımlanan unsurlar, olumlu ya da olumsuz

[187] Türkiye'de inşa edilmek istenilen ulusal karakter özelliklerinin dönemlere göre öne çıkan tanımları için bkz. Üstel, 2005.

[188] Ali Kamil Akyüz, maarif vekilinin İstanbul'da okul müdürleriyle yaptığı bir toplantıda "Ben size direktif verecek değilim, sizden direktif almağa geldim" ifadelerini, vekilin tepeden inme değil, aşağıdan yukarıya bir ihtiyaç listesi" almak isteğine bağlayarak "büyük bir demokrasi fazileti" gösterdiler sözleriyle değerlendirmiştir. Yani konuşma içinde, demokratlık sanki kişiliğe ait bir erdemmiş gibi sunulmuştur.

genellikle homojen bir bütün olarak tarif edilmiştir. Biz gibi ötekiler de kendi yapısal, toplumsal, tarihsel, ideolojik farklılıklarından arındırılarak düşünülmüştür.

Yücel'in konuşmaları dolayımıyla yapılabilecek Tek-Parti döneminde açığa çıkan politik retoriğe ilişkin bir diğer değerlendirme, dönemin egemen retoriğinin niteliği hakkındadır. Dönemin siyaset ve devlet-toplum anlayışının bir uzantısı olarak, Tek-parti dönemindeki politik retorik de yukarıdan aşağıya, tek yönlü bir süreç olarak işlemiştir. İdeallerin dayatılması, halktan bir şey öğrenmek yerine onlara öğretmeye kalkan, gerçek çıkarları konusunda neler söyleyip yapabileceklerini dinlemek yerine idealleri dayatmaya çalışan tek yönlü bir süreci ifade eden konuşma hali "terbiye"nin ya da yeniden inşa sürecinin bir parçası olarak görülmüştür. Artun Ünsal'ın ifadesiyle, "Devlet 'konuşurken' yurttaş 'dinlemiştir" (1998: 15). Devlet ve toplum ilişkisi egemen retorik aracılığıyla; söz söyleyen ve *söz dinleyenler* olarak yeniden üretilmiştir. Bu yeniden üretimde toplumla ya da yurttaşla karşılıklı konuşma, tartışma ve müzakere yoluyla ortak yargıya ulaşma yerine, yalnızca devletlinin söz hakkına sahip olduğu bir düzen yaratılmıştır. Tek-Parti döneminin bütününe hâkim olan bu anlayışa yönelik tepkiler, 1946 sonrasında çok partili hayata geçilmesiyle birlikte yüzeye çıkmıştır. Demokrat Parti'nin 1946 ve 1950 seçimlerinde kullandığı "Yeter! Söz Milletindir" sloganı devletin bu siyasetine yönelik bir eleştiri olarak değerlendirilebilir. [189] Ancak, sloganların ötesinde Cumhuriyet tarihin erken

[189] Burada bu tespiti doğrulayan, ilginç bir anekdota yer vermek gerekir. DP'nin 1946 seçimlerinde kullandığı "Yeter Söz Milletindir!" afişinin yaratıcısı Selçuk Milâr, "Yeter Söz Milletindir!' Afişi Nasıl Doğdu" (1998) başlığıyla yayımladığı anı yazısında, bu afiş nedeniyle dönemin Milli Eğitim Bakanı Hasan-Âli Yücel'le aralarında geçen bir diyalogu da yer verir. "Sayın Hasan-Âli Yücel'le İlginç bir Görüşme" alt başlığı taşıyan yazıda, Yücel'in

dönemlerinden günümüze değişen tarihsel ve toplumsal bağlamlarla ulusun sürekli yeniden inşası sürecinde yeni iletişim teknolojilerinin imkânları da eklenerek yeni stratejilerle bezenmiş politik konuşmalarda devlet ve yurttaş arasındaki söyleyen/eyleyen ve dinleyen ikiliğinin devam ettiğini söylemek zor değildir. Tek Parti döneminden günümüze politik konuşmalarda yer eden stratejilerin olabildiğinde çok örnek üzerinden açığa çıkarılması geçmişi olduğu kadar günümüzü anlamak açısından önemlidir.

Milâr'la görüşmesinin nedeninin; "afişin gücü ve etkililiğinin Halk Partisi'nde ortalığı karıştırması" olduğu belirtilir (15). Milâr'ın anlatımına göre, kendisinin Milli Eğitim Bakanlığına bağlı Teknik Öğretim Müsteşarlığı'nda çalıştığının öğrenilmesinden ardından, Partiler Yücel'e "koynumuzda yılan besliyormuşsun" diye çıkışır. Bunun üzerine Yücel, müsteşarlığa giderek Milâr'la görüşür. Yücel, öncelikle Milâr'ı kutlar ve yaptığı afişi "insanda hayranlık uyandıran çok üstün bir başarı" olarak değerlendirir. Daha sonra,Yücel Milâr'a bu yeteneğini bilinmesi halinde "asıl biz sizden yararlanmak isterdik" der. Milâr'ın iddialarına göre, aralarındaki diyalog şöyle sürer:

(Milâr) -Siz benden böyle bir hizmet isteseydiniz, yapmazdım. Çünkü ben Türk milletinin demokrasi gerçeğini dinlemesinin değil, yaşamasının hasreti içindeyim. O nedenle sizin iktidarı halkın oylarıyla kaybetmeniz ve muhalefetteki partinin iktidara gelmesini istiyorum.
(Yücel) -Peki ama yeter sözü ile ne demek istiyorsunuz, ne yeter?
(Milâr) – Muhalefeti destekleyen vatandaşlara yapılanlar yeter; her gün gazetelerde okuduğumuz tatsız olaylar yeter; devletin görevi olan hizmetlerin, muhalefetteki vatandaşlardan esirgenmesi yeter. Kısacası, millet sözünü söyleyecek ve yeni iktidar iş başına geçecektir"(16).

KAYNAKÇA

Açıkel, Fethi (2003), "Devletin Manevi Şahsiyeti ve Ulusun Pedagojisi", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 4: Milliyetçilik*, ed. Tanıl Bora, İstanbul: İletişim, s. 117-139.

Ahıska, Meltem (1996), "Kimlik Kavramı Üstüne Fragmanlar", *Defter*, 27: 9-3.

(2005), *Radyonun Sihirli Kapısı: Garbiyatçılık ve Politik Öznellik*, İstanbul: Metis.

Ahmad, Feroz (1985), *İttihatçılıktan Kemalizme*, çev. Fatmagül Berktay, İstanbul: Kaynak.

(1999), *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, çev. Yavuz Alogan, İstanbul: Sarmal.

Akın, Yiğit (2004), *"Gürbüz ve Yavuz Evlatlar" Erken Cumhuriyet'te Beden Terbiyesi ve Spor*, İstanbul: İletişim.

Akverdi, Hamdi (1937), *Hitabet San'atı Teknik ve Psikolojisi*, Ankara: CHP Ankara Halkevi Neşriyatı.

Akyıldız, Kaya ve Barış Karacasu (1999), "Mavi Anadolu: Edebî Kanon ve Millî Kültürün Yapılandırılışında Kemalizm İle Bir Ortaklık Denemesi", *Toplum ve Bilim*, 81: 26-43.

Akyüz, Yahya (1978), *Türkiye'de Öğretmenlerin Toplumsal Değişmedeki Etkileri: 1848- 1940,* Ankara: Doğan Basımevi.

(1982), *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1982'ye*), Ankara: A.Ü. SBF Basın Yayın Yüksek Okulu Basımevi.

Alkan, Mehmet Ömer (2004), "Kaynakça'ya Dair", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt I: Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi*, ed. Mehmet Ö. Alkan, s. 408-422.

(2005), "İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e Modernleşme ve Uluslaşma Sürecinde Eğitim, *Osmanlı Geçmişi ve Bugünün Türkiye'si* içinde, der. Kemal H. Karpat, çev. Sönmez Taner, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Alpar, Hayri (1961), "Bize Göre, Son Mülâkat", *UNESCO Haberleri*, UNESCO Türkiye Milli Komisyonu, Seri IV, 34: 4-6

Altan, Mehmet (2001), *Birinci Cumhuriyet Üzerine Notlar,* İstanbul: Birey Yayıncılık

Altınay, Ayşe Gül (2000), "Ordu-Millet-Kadınlar: Dünyanın İlk Kadın Savaş Pilotu Sabiha Gökçen", *Vatan, Millet, Kadınlar* içinde, Der. Ayşe Gül Altınay, İstanbul: İletişim, s. 246-279

Anderson, Benedict (2004), *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, İstanbul: Metis.

Arat, F. Zehra (1998), "Kemalizm ve Türk Kadını", *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, ed. Ayşe Berktay Hacımirzaoğlu, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, s. 51-70.

Arat, Yeşim (1998), "Türkiye'de Modernleşme Projesi ve Kadınlar", *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik* içinde, (der.) Sibel Bozdoğan, Reşat Kasaba, çev. Nurettin Elhüseyni, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 82-98.

Arıkan, Zeki (1997), "Hasan-Âli Yücel ve Tarih Bilinci", *Tarih ve Toplum,* 166: 4-12.

(1998), "Hasan-Âli Yücel ve İzmir", *Tarih ve Toplum*, 170: 47-52.

Aristoteles (2008), *Retorik*, çev. Mehmet H. Doğan, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Arslan, Ahmet (1997), "Hasan-Âli Yücel ve Felsefe", *Doğumunun 100. Yıldönümünde Hasan-Âli Yücel Sempozyumu,* İzmir: İzmir Üniversitesi Öğretim Elemanları Derneği, s. 111-118

Arslan, Ali (2001), "Cumhuriyet Dönemi (1920- 1995) Türk Siyasi Elitlerinin Toplumsal Profili", *Osman Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2: 5-16.

(2005), "The Evoluation of Parliamentary Democracy in Turkey and Turkish Political Elites", *Historia Actual Online*, 6: 131-141. (www. historia-actual.com)

Ateş, Yudsever Nevin (2003), "19 Mayıs Nasıl Bayram Oldu", *Toplumsal Tarih*, 113: 34-37.

Aydemir, Şevket Süreyya (2001), *Tek Adam Mustafa Kemal Cilt 3: 1922-1938*, İstanbul: Remzi.

Aydın, Suavi (1993), *Modernleşme ve Milliyetçilik*, Ankara: Gündoğan.

(1996), "Türk Tarih Tezi ve Halkevleri", *Kebikeç*, 3: 107-131.
(1999), *Kimlik Sorunu, Ulusallık ve Türk Kimliği,* Ankara: Ötüken.

Balibar, Etienne (2007), "Ulus Biçimi: Tarih ve İdeoloji", *Irk Ulus Sınıf Belirsiz Kimlikler*, Etienne Balibar & Immanuel Wallerstein, İstanbul: Metis

Baltacıoğlu, İsmail Hakkı (1950), *Halkın Evi,* C.H.P. Halkevi Bürosu, Kılavuz Kitapları: 29, Ankara: Ulus Basımevi.

Başar, Ahmet Hamdi (1945), *Atatürk'le Üç Ay,* İstanbul: Tan Matbaası.

Başgöz, İlhan ve Wilson, E. Howard (1968), *Türkiye Cumhuriyeti'nde Eğitim ve Atatürk*, Ankara: Dost.

Belge, Murat (2004), "Mustafa Kemal ve Kemalizm", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 2: Kemalizm*, ed. Ahmet İnsel, İstanbul: İletişim, s. 29-43.

Benson, W. Thomas (2002), "Preface", *Strategies of Remembrance: The Rhetorical Dimensions of National Identity* Construction Columbia: University of South Carolina Press.

Berger, Arthur A., (1991), *Media Research Techniques*, London: Sage

(2000), *Media and Communication Research Metods*, London: Sage

Berkes, Niyazi (1942), *Propaganda Nedir?* Ankara: Recep Ulusoğlu Basımevi.

(2003), *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Berktay, Fatmagül (2004), "Doğu ile Batı'nın Birleştiği Yer: Kadın İmgesinin Kurgulanışı", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 3: Modernleşme ve Batıcılık*, ed. Uygur Kocabaşoğlu, İstanbul: İletişim, s. 275-285

Billig, Michael (2002), *Banal Milliyetçilik*, İstanbul: Gelenek Yayıncılık.

Binark, İsmet (2004), *Türk Parlamento Tarihi. TBMM-VI.Dönem (3 Nisan 1939-15 Ocak 1943),* Türk Parlamento Tarihi Araştırma Grubu, TBMM Vakfı Yayınları: No.35

Bitzer, Llyod F. (1981), "Political Rhetoric", *Handbook of Political Communication* içinde, der. D. Nimmo ve K. R. Sanders, Beverly Hills: Sage.

(1999), "Rhetorical Situation", *Contemporary Rhetorical Theory: A Reader* içinde, der. Lucaites, J. L. vd., New York: The Guilford Press.

Bolulu, Osman (1997), "Hasan-Âli Yücel'in Şiirleri ve Şairleri", *Hasan-Âli Yücel Günleri,* Ankara: Edebiyatçılar Derneği.

Bora, Tanıl (1995), *Milliyetçiliğin Kara Baharı,* İstanbul: Birikim Yayınları.

(1996), "İnşa Döneminde Türk Milli Kimliği", *Toplum ve Bilim*, 71: 168-94.

(1997), "Cumhuriyetin İlk Döneminde Milli Kimlik", *Cumhuriyet, Demokrasi ve Kimlik* içinde, yay.haz., Nuri Bilgin, İstanbul: Bağlam Yayınları, s. 53- 62.

(2007), *Türk Sağının Üç Hâli Milliyetçilik- Muhafazakârlık- İslâmcılık,* İstanbul: Birikim Yayınları.

Bozdoğan, Sibel ve Raşit Kasaba (der.), (1998), *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*, çev. Nurettin Elhüseyni, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Breuilly, John (2008), "Sunuş", *Uluslar ve Ulusçuluk*, Ernest Gellner, İstanbul: Hil Yayınları.

Bruner, M. Lane (2002), Strategies of Remembrance: The Rhetorical Dimensions of National Identity Construction Columbia: University of South Carolina Press.

(2005), "Rhetorical Theory and the Critique of National Identity Construction", National Identities, Vol. 7, 3: 309-327.

Burke, Peter (1994), *Tarih ve Toplumsal Kuram,* çev. Mete Tunçay, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Calhoun, Craig (2007), *Milliyetçilik,* çev. Bilgen Sütçüoğlu, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Canefe, Nergis & Bora, Tanıl (2007), "Türkiye'de Popülist Milliyetçilik", *Anavatandan Yavruvatana Milliyetçilik, Bellek ve Aidiyet,* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Caymaz, Birol (2007), *Türkiye'de Vatandaşlık, Resmi İdeoloji ve Yansımaları*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi.

Charland, Maurice (1987), "Constitutive Rhetoric: The Case of the Peuple Québécois", *Ouarterly Journal of Speech,* 77: 133-150.

(2001), "Constitutive Rhetoric", *Encyclopedia of Rhetoric* içinde*,* der. Sloane Thomas O., Oxford: University Press.

CHP, (1935), *103 Halkevi Geçen Yıllarda Nasıl Çalıştı*, CHP Katibi Umumiliği, Ankara: Ulus Matbaası.

(1938), Halkevleri Öğreneği, Ankara: Ulus Basımevi.

(1942), *Halkevleri ve Halkodaları, 1932-1942*, Ankara: Ulusal Matbaa.

(1940), *Halkevleri,* Ankara: Ulusal Matbaa.

Cohen, Anthony P. (1999), *Topluluğun Simgesel Kuruluşu*, Ankara: Dost Kitabevi.

Connerton, Paul (1999), *Toplumlar Nasıl Anımsar,* çev. Alâeddin Şenel, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Corbett, Edward P.J. ve Connors, Robert J. (1999), *Classical Rhetoric for the Modern Student,* New York: Oxford University Press.

Coşkun, Alev (1998), "Devlet Adamı Hasan-Âli Yücel", *Doğumunun Yüzüncü Yıldönümünde Hasan-Âli Yücel Sempozyumu*, İzmir: İzmir Öğretim Elemanları Derneği Yayınları, s. 217-252.

(2007), *Hasan-Âli Yücel, Aydınlanma Devrimcisi,* İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.

Çağlar, Behçet Kemal (1937), *Hasan-Âli Yücel Hayatı ve Eserleri,* İstanbul: Cumhuriyet Kitaphanesi.

Çakan, Işıl (1999), *Türk Parlamento Tarihinde İkinci Meclis,* İstanbul: Çağdaş Yayınları

(2004), *Konuşunuz Konuşturunuz. Tek Parti Döneminde Propagandanın Etkin Silahı: Söz*, İstanbul: Otopsi.

Çavdar, Tevfik (1983), "Halkevleri", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi Cilt 4*, İstanbul: İletişim, 879.

(2004), *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950*, Ankara: İmge.

Çelik, Nur Betül (1984), Türkiye'de Halkçılık ve Kadro Akımı, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara.

Çıkar, Mustafa (1998), *Hasan-Âli Yücel ve Türk Kültür Reformu,* İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Çiğdem, Ahmet, (2006), *Aydınlanma Düşüncesi,* İstanbul: İletişim.

Deringil, Selim (2007), *Simgeden Millete II. Abdülhamid'den Mustafa Kemal'e Devlet ve Millet,* İstanbul: İletişim.

Durakbaşa, Ayşe (1998) "Cumhuriyet Döneminde Modern Kadın ve Erkek Kimliklerinin Oluşumu: Kemalist Kadın Kimliği ve Münevver Erkekler, *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, ed. Ayşe Berktay Hacımirzaoğlu, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, s. 29-50

Enos, L. Richard (2006). "Interdisciplinery Perspectives On Rhetorical Criticism", *Rhetoric Review*, 25 (4): 357-87.

Eraslan, Cezmi (2003), *Yakın Dönem Türk Düşüncesinde Halkçılık ve Atatürk,* İstanbul: Kumsaati Yayıncılık.

Eroğlu, Cem (1992), "Çok Partili Düzenin Kuruluşu: 1945-71", *Geçiş Sürecinde Türkiye,* der. Irvin Cemil Schick ve E. Ahmet Tonak, İstanbul: Belge Yayınları.

Eronat, Canan Yücel (der.), (1996), *Yakup Kadri'den Hasan-Âli Yücel'e Mektuplar*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

(1999), *Hasan-Âli Yücel'in TBMM Konuşmaları ve İlgili Görüşmeler (İki Cilt)*, Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları: 87.

Ertem, Sadri (1941), *Propaganda I,* Ankara: Ulusal Matbaa.

(1942), *Propaganda II*, Ankara: Ulusal Matbaa.

Ertop, Konur (1997), "Bir Edebiyat Çevresi Olarak Dergâh Dergisi ve Yücel'in Bu Dergideki Etkinliği", *Hasan-Âli Yücel Günleri*, Ankara: Edebiyatçılar Derneği, s.106-112.

Fay, Kirby (1962), *Türkiye'de Köy Enstitüleri,* Columbia Üniversitesinde Yapılmış Doktora Tezi, İmece Yayınları: 2, Ankara: Rüzgarlı Matbaa.

Findley, Carter (1998), "Süreklilik, Yenilik, Sentez ve Devlet", *Osmanlı Geçmişi ve Bugünün Türkiye'si*, der. Kemal H. Karpat, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Fişek, Kurthan (1980), *Devlet Politikası ve Toplumsal Yapıyla İlişkileri Açısından Spor Yönetimi,* Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi Basın ve Yayın Yüksek Okulu Basımevi.

Foucault, Michel (2000), *Hapishanenin Doğuşu*, Ankara: İmge Kitabevi.

Frey, Frederick W. (1965), *The Turkish Political Elite*, Cambridge, Mass.: The MIT Press.

Gellner, Ernest (1997), *Culture, Identity and Politics*, Cambridge, Cambridge University Press.

(2008), *Uluslar ve Ulusçuluk*, İstanbul: Hil Yayın.

Georgeon, François (2003), "Türk Milliyetçiliği Üzerine Düşünceler: Suyu Arayan Adam'ı Yeniden Okurken", çev. Tuvana Gülcan, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 4: Milliyetçilik*, ed. Tanıl Bora, İstanbul: İletişim, s. 23-36.

(2007), "Nesil, Osmanlı İmparatorluğu'ndan Kemalist Türkiye'ye Geçişi Anlamada Anahtar Kavram Olabilir mi?" *Tarihsel Sosyoloji Stratejiler, Sorunsallar ve Paradigmalar,* der. Ferdan Ergut, Ayşen Uysal, Ankara: Tarih Vakfi Yayınları,

Gill, Ann M ve Whedbee, Karen (1997), "Rhetoric", *Discourse as Structure and Process: A Multidisciplinary Introduction, Vol. 1*, eds. T. van Dijk, London: Sage.

Giritlioğlu, Fahir (1965), *Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi'nin Mevkii*, Ankara: Ayyıldız.

Goankar, Dilip Parameshwar, "İnsan Bilimlerinde Retoriğe Dönüş Üzerine Düşünceler", *Retorik, Hermeneutik ve Sosyal Bilimler İnsan Bilimlerinde Retoriğe Dönüş,* der. ve çev. Hüsamettin Arslan, İstanbul: Paradigma Yayınları.

Göğüş, A.M (1938), *Herkes Karşısında Söz Söyleyebilmek ve Açıkça Düzgün Meram Anlatmak Aracı*, Gaziantep: CHP Basımevi.

Graber, Doris A. (1981), "Political Languages", *Handbook of Political Communication* , eds., D. Nimmo and K. R. Sanders, Beverly Hills: Sage.

Gross, Alan G., (2004), "Lincoln's Use of Constitutive Metaphors." *Rhetoric and Public Affairs* 7 : 173-90.

Guibernau, Montserrat (2007), *The Identity of Nations*, Cambridge: Polity Press.

Gümüşoğlu, Firdevs (1998), "Cumhuriyet Döneminin Ders Kitaplarında Cinsiyet Rolleri (1928-1998), *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, ed. Ayşe Berktay Hacımirzaoğlu, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, s. 101-128.

Güvenç, Bozkurt (1997), "Kimlik Sorunu'muz", *Türk Aydını ve Kimlik Sorunu,* yay. haz. Sabahattin Şen, İstanbul: Bağlam Yayınları.

(1998), "Maarif Vekili Hasan-Âli Yücel", Ankara: Atatürk Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara.

Hall, Stuart (1998), "Eski ve Yeni Kimlikler, Eski ve Yeni Etniklikler", *Kültür, Küreselleşme ve Dünya Sistemi Kimlik Temsilinin Çağdaş Koşulları*, der. Anthony D. King, Ankara: Bilim ve Sanat.

Hanioğlu, M. Şükrü (1985), "Batıcılık", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi Cilt 2*, İstanbul: İletişim.

(1986), *Bir Siyasi Örgüt Olarak Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1889-1902)*, İstanbul: İletişim.

(1989), "Cumhuriyet'in Tanzimat'ı Yargılaması: Tanzimat I (1940)", *Argos*, 15: 63-65.

Heper, Metin (1999), *İsmet İnönü, Yeni Bir Yorum Denemesi,* İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları

Hobsbawm, Eric J. (2006), *Milletler ve Milliyetçilik,* İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Hollinger, Robert (2005), *Postmodernizm ve Sosyal Bilimler: Tematik Bir Yaklaşım,* çev. Ahmet Cevizci, İstanbul: Paradigma.

Işın, Ekrem (1994), *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Tarih Vakfı Yayınları: İstanbul Kitapları

İba, Şeref (2007), *Osmanlı'dan Günümüze Meclis İçtüzük Metinleri*, Ankara: TBMM Yayınları.

İhsanoğlu, Ekmeleddin (2003), "Modern Türkiye ve Osmanlı Mirası", *Doğu Batı,* 25: 41-58.

İnam, Ahmet (1997), "Mantık ve Felsefe Ders Kitapları Işığında Felsefeci Hasan-Âli Yücel", *Hasan-Âli Yücel Günleri*, Ankara: Edebiyatçılar Derneği.

(1998), "Cumhuriyet'in Eğitim Felsefesini Kurma Yolunda Bir Bütün İnsan Hasan-Âli Yücel", *Felsefe Dünyası*, 28: 94-96.

(2000), "Hasan-Âli Yücel'in Gönül Evreninde Geziler", *Doğu-Batı,* 11: 165-179.

İnsel, Ahmet (1998), "Türkiye'de Resmî İdeoloji Yaptırımcı ve Bütüncüldür" *Birikim*, 105-106: 20-23

Kadıoğlu, Ayşe (1997), "Cumhuriyet'in Kuruluş Yıllarında Türk Milliyetçiliğinin Çelişkisi ve Seçkinlerin Tavrı", *Cumhuriyet, Demokrasi ve Kimlik*, yay. haz., Nuri Bilgin, İstanbul: Bağlam Yayınları, s. 277-282

(1998), "Cinselliğin İnkârı: Büyük Toplumsal Projelerin Nesnesi Olarak Türk Kadınları", *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, ed. Ayşe Berktay Hacımirzaoğlu, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, s. 89-100

Kafadar, Osman (2004), "Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tartışmaları", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 3: Modernleşme ve Batıcılık*, ed. Uygur Kocabaşoğlu, İstanbul: İletişim, s. 351-381.

Kandiyoti, Deniz (1998), "Modernin Cinsiyeti: Türk Modernleşmesi Araştırmalarında Eksik Boyutlar", *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik* içinde, der. Sibel Bozdoğan, Reşat Kasaba, çev. Nurettin Elhüseyni, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 99-117

Kaplan, İsmail (2003), "Milli Eğitim İdeolojisi", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 4: Milliyetçilik*, ed. Tanıl Bora, İstanbul: İletişim, s. 788-799.

Karacasu, Barış (2004), "Mavi Kemalizm' ve Türk Hümanizmi ve Anadoluculuk", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 2: Kemalizm* içinde, ed. Ahmet İnsel, İstanbul: İletişim, 334-343.

Karakaş, Ömer (2006), Atatürk ve İnönü'nün İki Milli Eğitim Bakanı Saffet Arıkan ve Hasan-Âli Yücel Döneminde Kültür Siyaseti (1935-1946), yayınlanmamış doktora tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, İzmir.

Karakoyunlu, Yılmaz (1996), *Parlamenter Bestekârlar,* TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No:86, Ankara: TBMM Basımevi.

Karaömerlioğlu, Asım M. (1998), "Köy Enstitüleri Üzerine Düşünceler", *Toplum ve Bilim*, 74: 56-85

(2001), "Tek Parti Döneminde Halkevleri ve Halkçılık", *Toplum ve Bilim*, 88: 163-187.

Karpat, Kemal H.(1959), *Turkey's Politics: The Transition to a Multi-Party System*, Princeton, New Jersey: Princeton University Press.

(1995), "Kimlik Sorunu'nun Türkiye'deki Tarihi, Sosyal ve İdeolojik Gelişmesi", *Türk Aydını ve Kimlik Sorunu,* haz. Sabahattin Şen, İstanbul: Bağlam Yayınları.

(1996), *Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Temeller*, İstanbul: Afa.

(1998), "Tarihsel Süreklilik, Kimlik Değişimi ya da Yenilikçi, Müslüman, Osmanlı ve Türk Olmak", *Osmanlı Geçmişi ve Bugünün Türkiye'si*, der. Kemal H. Karpat, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

(2007), *Türkiye'de Siyasal Sistemin Evrimi: 1876-1980*, çev. Esin Soğancılar, Ankara: İmge.

Kasaba, Reşat (1998), "Eski ile Yeni Arasında Kemalizm ve Modernizm", *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*, ed. Sibel Bozdoğan, Reşat Kasaba, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Katoğlu, Murat (1989), "Cumhuriyet Türkiyesi'nde Eğitim, Kültür ve Sanat", *Türkiye Tarihi 4: Çağdaş Türkiye 1908-1980,* İstanbul: Cem Yayınevi.

Kaynar, Mete K. (2009), "Totem, Tabu, Mustafa Kemal ve Atatürkçülük", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cild 9, Dönemler ve Zihniyetler*, ed. Ömer Laçiner, İstanbul: İletişim, s. 1089-1120

Kaynardağ, Arslan (1993), "Bir Felsefeci Olarak Hasan-Âli Yücel", *Varlık Dergisi,* 1028: 58-60

(1997), "Felsefeci Yücel'in Üniversite Yılları*", Tarih ve Toplum*, C. 28, 11: 227-232.

Kemal, İbnülemin Mahmut (1930), *Son Asır Türk Şairleri*, Cüz 1, Devlet Kitapları, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Keyder, Çağlar (1995), *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, İstanbul: İletişim.

Keyman, E.Fuat ve Ahmet İçduygu (1998), "Türk Modernleşmesi ve Ulusal Kimlik Sorunu: Anayasal Vatandaşlık ve Demokratik Açılım Olasılığı", *75 Yılda Tebaa'dan Yurttaşa Doğru,* ed. Artun Ünsal, İstanbul: Tarih Vakfı.

Kocabaşoğlu, Uygur (1978), TRT Öncesi Dönemde Radyonun Tarihsel Gelişimi ve Türk Siyasal Hayatı İçindeki Yeri, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Koçak, Cemil (1985), "Tanzimat'tan Sonra Özel ve Yabancı Okullar", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 2: 485-494

(1989), "Siyasal Tarih (1923-1950)", *Türkiye Tarihi 4: Çağdaş Türkiye 1908-1980,* İstanbul: Cem Yayınevi.

(1996), *Türkiye'de Millî Şef Dönemi (1938-1945): Dönemin İç ve Dış Politikası Üzerine Bir Araştırma Cilt 2*, İstanbul: İletişim.

(1997), "Irkçılık-Turancılık Dâvâsının Siyasî Rövanşı: Öner-Yücel Davası", *Doğumunun Yüzüncü Yıldönümünde Hasan-Âli Yücel Sempozyumu*, İzmir: İzmir Öğretim Elemanları Derneği.

(2004), "Tek Parti Yönetimi, Kemalizm ve Şeflik Sistemi: Ebedî Şef/ Millî Şef", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 2: Kemalizm*, ed.Ahmet İnsel, İstanbul: İletişim.

(2009), *Geçmişiniz İtinayla Temizlenir*, İstanbul: İletişim.

Koçak, Orhan (2004), "1920'lerden 1970'lere Kültür Politikaları", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 2: Kemalizm*, ed. Ahmet İnsel, İstanbul: İletişim.

Köker, Eser (2005), *Kitapta Kurutulmuş Çiçekler ya da Sözlü Kültür Üzerine Düşünmek*, Ankara: Dipnot Yayınları.

Köker, Levent (1997), "Kimlik Krizinden Meşruluk Krizine", *Toplum ve Bilim,* 71: 150-167.

(2005), *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*, İstanbul: İletişim.

(2008), *Demokrasi, Eleştiri ve Türkiye*, Ankara: Dipnot Yayınları.

Köksal, Duygu (1998), "Yeni Adam ve Yeni Kadın: 1930'lar ve 40'larda Kadın, Cinsiyet ve Ulus", *Toplumsal Tarih*, 51: 31-35.

Köymen, Nusret (1936), "Canlı Söz", *Ülkü,* 38: 85-87.

Kumaş, Rahmi (1997), "Parlamenter Hasan-Âli Yücel ve 17 Nisan 1940", *Hasan-Âli Yücel'e Armağan, Birleşmiş Milletler Türk Derneği Yıllığı*, Ankara: Birleşmiş Milletler Türk Derneği Yayınları, s. 219-264

Kurdakul, Şükran (1997), "Hasan-Âli Yücel'in Edebiyat Tarihçiliği", *Hasan-Âli Yücel Günleri,* Ankara: Edebiyatçılar Derneği, s. 99-105.

Kurnaz, Cemal (1996), "Hasan-Âli Yücel'in Bilinmeyen Bir Eseri Âli Divanı", *Tarih ve Toplum,* c.26, 155: 260-264.

Külebi, Cahit. (1985). "Türk Dili", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi Cilt:7*, İstanbul: İletişim Yayınları, s.2590-2606.

Larsen P. (2001) "Rhetorical Analysis", in *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences,* eds. Smelser, Neil J. & Baltes, Paul B., Oxford: Pergamon.13324-13327

Leff, Michael ve Ebony A. Utley (2004), "Instrumental and Constitutive Rhetoric in Martin Luther King Jr.'s 'Letter from Birmingham", *Rhetoric & Public Affairs,* Vol. 7 (1): 37-51.

Lewis, Bernard (1988), *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, çev. Metin Kıratlı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Lilly, Carol S. (2001), *Power and Persuasion, Ideology and Rhetoric in Communist Yugoslavia 1944-1953*, United States of America: Westview Press.

Lucaites, J. Louis; Condit C. Michelle (der.), (1999), "Introduction", *Contemporary Rhetorical Theory: A Reader* içinde, der. Lucaites, J. L. vd., New York: The Guilford Press.

Mardin, Şerif (1983), *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri (1895-1908)*, İstanbul: İletişim.

(1989), *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri (1895- 1908)*, İstanbul: İletişim.

(1990). "Siyasi Fikir Tarihi Çalışmalarında Muhteva Analizi", *Siyasal ve Sosyal Bilimler, Makaleler 2*, İstanbul: İletişim.

(1995), *Türkiye'de Toplum ve Siyaset*, der. Mümtaz'er Türköne, Tuncay Önder, İstanbul: İletişim.

(2000), *Türk Modernleşmesi,* İstanbul: İletişim.

McGee, M. Calvin (1999), "In Search of 'the People': A Rhetorical Alternative", *Contemporary Rhetorical Theory: A Reader* içinde, der. Lucaites, J. L. vd., New York: The Guilford Press.

McGee, M. Calvin & Lyne, John, R. (2002), "Bilgi İddialarını Retorik Açıdan Ele Almanın Bazı Unsurları", *Retorik, Hermeneutik ve Sosyal Bilimler İnsan Bilimlerinde Retoriğe Dönüş,* der. ve çev. Hüsamettin Arslan, İstanbul: Paradigma Yayınları.

McKerrow, Raymie E., (1999), "Critical Rhetoric: Theory and Praxis", *Contemporary Rhetorical Theory: A Reader*, der. Lucaites, J. L. vd., New York: The Guilford Press.

(2001) "Critial Rhetoric", *Encyclopedia of Rhetoric,* der. Sloane Thomas O., Oxford: University Press.

Milâr, Selçuk (1988), "Yeter Söz Milletindir' Afişi Nasıl Doğdu", *Tarih ve Toplum,* 9 (54): 15-16.

Millett, Kate (1987), *Cinsel Politika*, İstanbul: Payel Yayınevi.

Moretti, Franco (2005), *Mucizevi Göstergeler: Edebi Biçimlerin Sosyolojisi Üzerine*, İstanbul: Metis.

Mumcu, Uğur (1990), *40'ların Cadı Kazanı,* İstanbul: Tekin.

Mutlu, Erol (1995), "Özal ve Özalcılık", *Mürekkep*, Kış Bahar 1995 , s. 49-62.

Mütercimler, Erol (1993), *Ertuğrul Faciası ve 21. Yüzyıla Doğru Türk- Japon İlişkisi*, İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi.

Najmabadi, Afsaneh (2000), "Kadın Sorununa Milliyetçi Çözüm", *Vatan, Millet, Kadınlar*, der. Ayşe Gül Altınay, İstanbul: İletişim, s. 118-155.

Necatigil, Behçet (1995), *Ertuğrul Faciası*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Oğuz, Aylin (2007), *Fedakâr Eş-Fedakâr Yurttaş, Yurttaşlık Bilgisi ve Yurttaş Eğitimi, 1970-1990,* İstanbul: Kitap Yayınevi.

Oktay, Ahmet (2002), "Hümanizma Tartışmaları", *Cogito,* Sayı: 31, Bahar.

Okur, Yaşar (1956), "Atatürk ve Türk Musikisine Ait Bilinmeyen Hatıralar", *20. Asır*, Sayı 177: 13.

Onaran, Muzaffer Şerif (1997), "Deneme Yazarı Olarak Hasan-Âli Yücel", *Hasan-Âli Yücel Günleri,* Ankara: Edebiyatçılar Derneği, s. 118-123.

Ong, Walter J. (1999), *Sözlü ve Yazılı Kültür- Sözün Teknolojileşmesi*, İstanbul: Metis Yayınları.

Öğün, Süleyman Seyfi (1997), "Türk Milliyetçiliğinde Hakim Millet Kodunun Dönüşümü", *Cumhuriyet, Demokrasi ve Kimlik* içinde, yay. haz. Nuri Bilgin, İstanbul: Bağlam Yayınları.

Öndeş, Osman (1995), *Ertuğrul Firkateyni Faciası,* İstanbul: Aksoy Yayıncılık.

Öz, Esat (1992), *Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılma*, Ankara: Gündoğan.

Özalp, Nazmi (1993), "Hasan-Âli Yücel ve Mûsikî", *Mavi Nokta,* s.12-14.

(1997),"Hasan-Âli Yücel ve Mûsikî", *Doğumunun 100. Yıldönümünde Hasan-Âli Yücel Sempozyumu*- Bildiriler, İzmir: İzmir Üniversiteleri Öğretim Elemanları Derneği, s. 79-87.

Özbay, Güven (1999), "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Spor ve Gençlik Bayramları", *Toplumsal Tarih*, 65: 33-38.

Özbudun, Ergun (1995), "Türkiye'de Devlet Seçkinleri ve Demokratik Siyasal Kültür", *Türkiye'de Demokratik Siyasal Kültür*, der. Ergun Özbudun, Ersin Kalaycıoğlu, Levent Köker, Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, Ankara, s. 1-42.

(1997), Millî Mücadele ve Cumhuriyet'in Resmî Yurttaşlık Belgelerinde Yurttaşlık ve Kimlik Sorunu", *Cumhuriyet, Demokrasi ve Kimlik*, yay. haz. Nuri Bilgin, İstanbul: Bağlam Yayınları, s. 63-70

Özkırımlı, Ümit (2000), *Milliyetçilik Kuramları Eleştirel Bir Bakış*, Ankara. Doğu Batı Yayınları.

Özman, Aylin (2004), "Hasan-Âli Yücel", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 3: Modernleşme ve Batıcılık*, ed. Uygur Kocabaşoğlu, İstanbul: İletişim, s. 358-373.

Öztuna, Yılmaz (1976), "Hasan-Âli Yücel", *Türk Musikisi Ansiklopedisi,* Cilt 2, s. 395

(1983), *Başlangıcından Zamanımıza Kadar Büyük Türkiye Tarihi-Türkiye'nin Siyasî, Medenî, Kültür, Teşkilât ve San'at Tarihi,* 10.cilt, İstanbul: Ötüken Yayınevi, , s. 437-442 ve 493-496.

Parla, Taha (1989), *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm,* İstanbul: İletişim.

(1994), *Türkiye'de Siyasal Kültürün Resim Kaynakları Cilt 1: Atatürk'ün Nutku*, İstanbul: İletişim.

(1997), *Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları Cilt 2: Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, İstanbul: İletişim.

(1995), *Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları Cilt 3: Kemalist Tek Parti İdeolojisi ve CHP'nin Altı Oku*, İstanbul: İletişim.

Peker, Recep (1933), "Konuşunuz Konuşturunuz", *Ülkü*, 1: 20-22.

Rowland, Robert J. ve Jones, John M. (2002), " 'Until Next Week': The Saturday Radio Addresses of Ronald Reagan", *Presidential Studies Quaterly,* 32: 84-110.

Sakaoğlu, Necdet (1992), *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi, Cep Üniversitesi,* İstanbul: İletişim Yayınları.

Saktanber, Ayşe (2004), "Kemalist Kadın Hakları Söylemi", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 2: Kemalizm*, ed. Ahmet İnsel, İstanbul: İletişim, s. 323- 333

Sayar, Ahmet Güner (2002), *Hasan-Âli Yücel'in Tasavvufî Dünyası ve Mevleviliği,* İstanbul: Ötüken.

Saybaşılı, Kemali (1992), *İktisat, Siyaset, Devlet ve Türkiye*, İstanbul: Bağlam.

Sennett, Richard (2005), *Otorite,* İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Sevil, Muharrem (1999), *Türkiye'de Modernleşme ve Modernleştiriciler*, Ankara: Vadi.

Sezer, A. İlhan (2005), İsmet İnönü Döneminde Eğitim ve Kültür Politikaları, yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Ankara.

Simons, Herbert W. (2002), "Bir Entelektüel Akım Olarak Araştırmanın Retoriği", *Retorik, Hermeneutik ve Sosyal Bilimler, İnsan Bilimlerinde Retoriğe Dönüş*, der. Hüsamettin Arslan, İstanbul: Paradigma.

Sinanoğlu, Suat (1980), *Türk Hümanizmi,* Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Sloane, Thomas O. (der), (2001), *Encyclopedia of Rhetoric,* Oxford: University Press.

Smith, Anthony D. (2009), *Millî Kimlik*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Somel, Selçuk Akşin (1997), "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk Kimliği", *Cumhuriyet, Demokrasi ve Kimlik*, yay. haz. Nuri Bilgin, İstanbul: Bağlam Yayınları.

Soyak, Hasan Rıza (1973), *Atatürk'ten Hatıralar I*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Şakar, Müjdat (1990) *1982 Anayasası ve Önceki Anayasalar*, İstanbul: Beta.

Şengör, A.M.Celal (2001), *Hasan-Âli Yücel ve Türk Aydınlanması*, Ankara: TÜBİTAK Yayınları.

Şerifsoy, Selda (2000), "Aile ve Kemalist Modernizasyon Projesi, 1928-1950, *Vatan, Millet, Kadınlar*, der. Ayşe Gül Altınay, İstanbul: İletişim, s. 155-189.

TC Maarif Vekaleti (1929), *Millet Mektepleri Talimatnamesi,* Ankara, 22 Eylül 1929

T.C. Hükümeti-UNICEF İşbirliği Programı (1991), *Türkiye'de Anne ve Çocukların Durum Analizi,* 1991-1995

Taner, Akçam (2003), "Türk Ulusal Kimliği Üzerine Bazı Tezler", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 4: Milliyetçilik*, ed. Tanıl Bora, İstanbul: İletişim, s. 53-62.

Tanör, Bülent (2002), *Kurtuluş Kuruluş*, İstanbul: Cumhuriyet Kitaplığı.

Tarcan, Sırrı Selim (1939), *Nasıl Konuşmalı*, İstanbul: Ülkü Basımevi .

Tekeli, İlhan (1985), "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Eğitim Sistemindeki Değişmeler", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Ansiklopedisi,* Cilt 2, İstanbul.

Tekeli, İlhan & Şaylan, Gencay (1978), "Türkiye'de Halkçılık İdeolojisinin Evrimi", *Toplum ve Bilim*, Yaz- Güz 6-7.

Tekin, Mehmet (2003), *Peyami Safa İle Söyleşiler*, Konya: Çizgi Kitabevi.

Tekin, Serdar (2001), "Şeyla Benhabib'le Yurttaşlık, Eleştirel Teori ve Modernleşme Üzerine Söyleşi", *Toplum ve Bilim*, No. 98.

Timur, Taner (1968), *Türk Devrimi*, Ankara: Sevinç Matbaası.

(1984), "Batı İdeolojisi, Irkçılık ve Ulusal Kimlik Sorunumuz", *Yapıt*, 5: 7-30

(1998) "Osmanlı Mirası", *Geçiş Sürecinde Türkiye* içinde, der. Irvin Cemil Schick ve E. Ahmet Tonak, İstanbul: Belge.

(2000), *Osmanlı Kimliği,* Ankara: İmge Yayınları.

(2003) "Türk Devrimi, Pozitivizm ve Laiklik", *Cumhuriyet'in 80. Yılı, Radikal Gazetesi Eki*, 29 Ekim 2003.

Too, Yun Lee (2001), "Epideictic Genre", *Encyclopedia of Rhetoric*, der. T. O. Sloane, New York: Oxford University Press.

Toska, Zehra (1998), "Cumhuriyet'in Kadın İdeali: Eşiği Aşanlar ve Aşamayanlar", *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, ed. Ayşe Berktay Hacımirzaoğlu, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, s. 71-88

Topuz, Hıfzı, *Başlangıçtan Bugüne Türk Basın Tarihi,* İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Tunaya, Tarık Zafer (1952), *Türkiye'de Siyasi Partiler*, İstanbul: Doğan Kardeş Basımevi.

(1959), *Hürriyetin İlanı- İkinci Meşrutiyet'in Siyasi Hayatına Bakışlar*, İstanbul: Baha Matbaası.

(1960), *Türkiye'nin Siyasî Hayatında Batılılaşma Hareketleri, Müşahadeler* ve Tezler, İstanbul: Yedigün Matbaası.

(1998a), *Türkiye'de Siyasi Partiler 1: İkinci Meşrutiyet Dönemi*, İstanbul: İletişim.

(1998b), *Türkiye'de Siyasal Partiler 3: İttihat ve Terakki, Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi*, İstanbul: İletişim.

(1996), *Hürriyetin İlanı*, İstanbul: Arba Yayınları.

Tunçay, Mete (1983), "Cumhuriyet Halk Partisi", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi Cilt 8*, 2019-2024.

(1989a), "Siyasal Tarih (1950-1960)", *Türkiye Tarihi Cilt 4: Çağdaş Türkiye 1908 -1980,* İstanbul: Cem Yayınevi.

(1989b), "Siyasi Tarih (1908-1923)", *Türkiye Tarihi Cilt 4: Çağdaş Türkiye 1908 -1980,* İstanbul: Cem Yayınevi.

(2004), "İkna (İnandırma) Yerine Tecebbür (Zorlama)", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 2: Kemalizm*, ed. Ahmet İnsel, İstanbul: İletişim, s. 92-96.

(2005a), *TC'inde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*, İstanbul: Tarih Vakfı.

(2005b), *Eleştirel Tarih Yazıları*, Ankara: Liberte.

Unat, Faik Reşid (1961), "Hasan-Âli Yücel", *Belleten,* 25 (98): 291-306.

Uyar, Hakkı (1998), *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Fırkası,* İstanbul: Boyut.

Ülken, Hilmi Ziya (1961), "Hasan-Âli Yücel", *UNESCO Haberleri*, UNESCO Türkiye Milli Komisyonu, Seri IV, 34: 20-22.

(1992), *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul: Ülken.

Ünder, Hasan (2004), "Atatürk İmgesinin Siyasal Yaşamdaki Rolü", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 2: Kemalizm* içinde, ed. Ahmet İnsel, İstanbul: İletişim, 138- 155.

Ünsal, Artun (1998), "Yurttaşlık Zor Zanaat", *75 Yılda Tebaa'dan Yurttaş'a Doğru*, ed. Artun Ünsal, İstanbul: Tarih Vakfı, s. 4-36.

(1998), "Yurttaşlık Anlayışının Gelişimi", *75 Yılda Tebaa'dan Yurttaş'a Doğru*, ed. Artun Ünsal, İstanbul: Tarih Vakfı, s.1-36.

Üstel, Füsun (1997), *İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği "Türk Ocakları (1912-1931)"*, İstanbul: İletişim.

(2003), "Türkiye Cumhuriyeti'nde Resmi Yurttaş Profilinin Evrimi", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 4: Milliyetçilik*, ed. Tanıl Bora, İstanbul: İletişim, s. 275-292.

(2004), "II. Meşrutiyet ve Vatandaşın İcadı", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt: 1: Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi*, ed. Mehmet Ö. Alkan, İstanbul: İletişim, s.166-179.

(2005), "*Makbul Vatandaş"ın Peşinde*, İstanbul: İletişim.

Van Dijk, Teun A. (1993), "Principles of Critical Discourse Analysis", *Discourse & Society* 4 (2): 249-283

(1997) (ed.), *Discourse Studies: A Multidisciplinary Introction*, London: Sage Publications.

(2000), "On the analysis of parliamentary debates on immigration", in M. Reisigl & R. Wodak (ed.), *The semiotics of racism. Approaches to Critical Discourse Analysis*: p. 85-104

(2005), War Rhetoric of a Little Ally, *Journal of Language and Politics* 4(1): 65-91.

Vatan, Millet, Kadınlar (2000), der. Ayşe Gül Altınay, İstanbul: İletişim.

Vatandaş, Celalettin (2004), *Ulusal Kimlik: Türk Ulusçuluğunun Doğuşu,* İstanbul: Açılım Kitap.

Walby, Sylvia (2000), "Kadın ve Ulus", *Vatan, Millet, Kadınlar*, der. Ayşe Gül Altınay, İstanbul: İletişim, s. 29-67.

Weiker, Walter (1973), *Political Tutelage and Democracy in Turkey- The Free Party and Its Aftermath,* Leiden: E.J. Brill.

Winter, Michael (1984), "Modernization of Education in Kemalist Turkey", *Atatürk and the Modernization of Turkey* içinde, der. J. M. Landau, Leiden: E.J. Brill.

Yazıcı, Mustafa (1984), *Atatürk'ün İzinde Milli Eğitim, Kültür ve Turizm Bakanlıkları Tarihi,* Ankara: Emel Matbaacılık.

Yeğen, Mesut (2002), "Yurttaşlık ve Türklük", *Toplum ve Bilim*, 93: 200-217.

(2003), *Devlet Söyleminde Kürt Sorunu*, İstanbul: İletişim.

Yerasimos, Stefanos (1998),"Tek Parti Dönemi", *Geçiş Sürecinde Türkiye,* der. İrvin Cemil Schick ve Ertuğrul Ahmet Tonak, İstanbul: Belge, 76-111.

Yıldız, Ahmet (2004),*"Ne Mutlu Türküm Diyebiline" Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları (1919-1938),* İstanbul: İletişim.

Yiğit, Ali Ata (1992), *İnönü Dönemi Eğitim ve Kültür Politikaları,* İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Yörük, Zafer (2003), "Politik Psişe Olarak Türk Kimliği", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 4: Milliyetçilik*, ed. Tanıl Bora, İstanbul: İletişim, s. 309-334.

Yücekök, Ahmet N. (1983), *Siyaset Sosyolojisi Açısından Türkiye'de Parlamentonun Evrimi,* Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

Yücel, Hasan-Âli (….), *Divan-ı Âli* (basılmamıştır).

(1934), *Fransa Maarif Teşkilâtında Müfettişler,* İstanbul: Devlet Basımevi.

(1935), *Terceme-i Hâlim* (basılmamıştır).

(1936), *Fransa'da Kültür İşleri*, İstanbul: Devlet Basımevi.

(1938), *İçten Dıştan*, Ankara: Ulus Basımevi.

(1940), "Önsöz", *Tanzimat I- Tanzimat'ın Yüzüncü Yıldönümü Münasebetiyle*, İstanbul: Maarif Matbaası.

(1941), başlıksız, *Tarihi Vesikaları Dergisi*, Sayı 1; Haziran 1941, Cilt 1

(1943), "Önsöz", (Carlyle, *Kahramanlar,* içinde, *çev. Reşat Nuri Güntekin),* İstanbul: Semih Lûtfi Kitabevi

(1947), *Davam*, Ankara: Ulus Yayınevi.

(1950), *Davamla İlgili Davalar ve Neticeleri,* Ankara: Ulus Basımevi.

(1955), *Yurttaşlık Bilgisi,* Rakım Çalapala ile birlikte yazılmıştır, İstanbul: Atlas Yayınevi.

(1956a), Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü'nde Yaptığı Konuşma (bantkayıtlı)

(1956b), *İyi Vatandaş- İyi İnsan*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

(1960), Milli Eğitim Plânının Hazırlığı ile görevli komisyonun çalışmaları sırasındaki konuşması (bantkayıtlı)

(1974), *Kültür Üzerine Düşünceler,* Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları 142, Edebiyat Dizisi 35.

(1998a), *Pazartesi Konuşmaları* (ilk basım 1937), Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı.

(1998b), *Dinle Benden* (ilk basım 1960), İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

(1998c), *Hürriyet Gene Hürriyet I* (ilk basım 1960), Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

(1998d), *Hürriyet Gene Hürriyet II* (ilk basım 1966),Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

(1998e), *Hürriyet Gene Hürriyet III,* Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

(1998f), *Geçtiğim Günlerden (ilk basım 1990), Ankara: İletişim.*

(1998g), *Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçler,* Ankara Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Zheng, Tongtao (2000), "Characteristics of Australian Political Language Rhetoric", *Journal of Intercultural Communication,* 2000 (4).

Zürcher Erik Jan (1987), *Milli Mücadele'de İttihatçılık*, çev. N.Salihoğlu, İstanbul: Bağlam.

(1998), *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi,* İstanbul: İletişim.

(2005), "Jön Türkler, Müslüman Osmanlılar ve Türk Milliyetçileri: Kimlik Politikaları, 1908.1938), *Osmanlı Geçmişi ve Bugünün Türkiye'si* içinde, der. Kemal H. Karpat, çev. Sönmez Taner, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Gazeteler

Ulus, 1938-1946 yılları 20 Mayıs tarihli nüshaları.

EK.1. HASAN-ÂLİ YÜCEL'İN TBMM KONUŞMALARI

- Varidat Bütçesi Nedeniyle Sözleri

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre V: 1935-1939, Cilt 18, İçtima: 2, 29.05.1947

- Harflerle Basılmış Kitapların, Etüd Kitabı Olarak Kitaplıklara Konulmasının 1353 Sayılı Yasaya Aykırı Olup Olmadığının Görüşülmesi

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre VI: 1939-1946, Cilt 2, İçtima: 10, 10.05.1939

- Maarif Vekâleti 1939 Yılı Bütçesi Görüşmeleri

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre VI: 1939- 1943, Cilt: 2, İçtima: 17, 25.05.1939

- Yurtta Katil Olaylarının Azaltılması İçin Maarif Vekilliğinin Ne Önlemler Aldığın Sorulması Üzerine Açıklamaları

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre VI: 1939-1946, Cilt 3, İçtima: 25, 12.06.1939

- Köylerde Açılan Eğitmen Kursları ve Köy Öğretmen Okulları'nın İdaresine Dair Kanun Görüşmeleri

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre VI: 1939- 1943, Cilt: 4, İçtima: 37, 07.07.1939

- Hatay Vilayetinin Kurulmasına Dair Kanun Görüşülürken Sözleri

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre VI: 1939- 1943, Cilt: 4, İçtima: 37, 07.07.1939

- Erzincan Depreminden Zarar Görenlere Yardım Görüşülürken

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre VI: 1939-1943, Cilt 8, İçtima: 26, 17.01.1940

- Köy Enstitüleri Kanunun Muvakkat Bir Encümende Görüşülmesi Teklifi

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre VI: 1939-1943, Cilt 9, İçtima: 30, 22.03.1940

- Köy Enstitüleri Kanunu Görüşmeleri

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre VI: 1939- 1943, Cilt: 10, İçtima: 41, 17.04.1940

- Devlet Konservatuarı Kanunu Görüşmeleri

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre VI: 1939- 1943, Cilt: 11, İçtima: 50, 13.05.1940

- Devlet Konservatuarı Hakkında Kanun Maddelerinin Görüşülmesi

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre VI: 1939- 1943, Cilt: 11, İçtima: 51, 15.05. 1940

- Devlet Memurlarının Aylıklarının Tevhid ve Teadülüne Dair Yasa Görüşmeleri

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre VI: 1939-1943, Cilt 11, İçtima: 52, 17.05.1940

- Devlet Konservatuarı ve Riyaseti Cumhur Filarmoni Orkestrası Temsil ve Konserlerine Giriş Hakkında Yasa Görüşmeleri

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre VI: 1939-1943, Cilt 15, İçtima: 14, 09.12.1940

- Memurlarının Tahsil Müesseselerinde Öğrenci Olamayacaklarına Dair Yasa Görüşmeleri

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre VI: 1939-1943, Cilt 17, İçtima: 43, 21.04.1941

- Vakıflar Umum Müdürlüğü 1941 Mali Yılı Bütçe Kanunu Görüşülürken

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre VI: 1939-1943, Cilt 17, İçtima: 45, 28.04.1941

- Maarif Vekâleti 1941 Yılı Bütçe Görüşmeleri

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre VI: 1939- 1943, Cilt: 18, İçtima: 57, 27.05.1941

- İstanbul Yüksek Mühendis Okulu ve Teknik Okulun Maarif Vekâletine Devri Görüşmeleri

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre VI: 1939-1943, Cilt 20, İçtima: 81, 22.09.1941

- Maarif Vekâleti Merkez Teşkilâtı ve Vazifeleri Hakkındaki Kanuna Ek Kanun Münasebetiyle

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre VI: 1939- 1943, Cilt: 18, İçtima: 57, 27.05.1941

- Devlet Memurları Aylıklarının Tevhit ve Teadülüne Dair Kanunlara Bağlı Kadro Cetvellerinde Değişiklik Yapılmasına ve 1941 Mali Muvazenei Umumiye Kanunun (L ve D) Cetvellerinin Tadiline Dair Kanun Münasebetiyle

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre VI: 1939- 1943, Cilt: 20, İçtima: 81, 29.09.1941

- Kamp Masraflarında Yapılan Tenzil Üzerine Görüşmeler

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre VI: 1939- 1943, Cilt: 22, İçtima: 16, 15.12.1941

- Ankara Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'ne Bağlı Bir "Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü" Kurulması Hakkında Kanun Görüşmeleri

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre VI: 1939- 1943, Cilt: 24, İçtima: 42, 03.04.1942

- Köy Okulları ve Enstitülerini Teşkilâtlandırma Kanunun Muvakkat Bir Encümende Müzakeresinin Karara Bağlanması

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre VI: 1939- 1943, Cilt: 24, İçtima: 45, 10.04.1942

- Maarif Vekâleti 1942 Yılı Bütçesi Görüşmeleri

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre VI: 1939- 1943, Cilt: 25, İçtima: 63, 26.05.1942

- Beden Terbiyesi Umum Müdürlüğü 1942 Yılı Bütçe Kanunu Görüşmeleri

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre VI: 1939- 1943, Cilt: 25, İçtima: 66, 29.05.1942

- Köy Okullarını ve Enstitülerini Teşkilatlandırma Kanunu Görüşmeleri (3 oturum)

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre VI: 1939- 1943, Cilt: 26, İçtima: 68, 03.06.1942
TBMM Zabıt Ceridesi, Devre VI: 1939- 1943, Cilt: 26, İçtima: 69, 05.06.1942
TBMM Zabıt Ceridesi, Devre VI: 1939- 1943, Cilt: 26, İçtima: 71, 10.06.1942

- Köy Okulları ve Enstitüleri Teşkilatlandırma Kanunun Kabulünde Hasan-Âli Yücel'in Konuşması

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre VI: 1939- 1943, Cilt: 26, İçtima:75, 19.06.1942

- Meslekî Teknik Okullar Açılması ve Mevcutlarının Büyütülmesi Hakkında Kanun Görüşmeleri

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre VI: 1939- 1943, Cilt: 27, İçtima: 81, 14.08.1941

- İlkokul Öğretmenlerinin Kadrolarına, Ödüllendirme ve Cezalandırılmalarına, Sağlık, İçtimai Yardım ve Yapı Sandıklarına ve Öğretmenlerin Alacaklarına Dair Yasa Görüşmeleri

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre VII: 1943-1946, Cilt: 30, İçtima: 27, 13.01.1943

- Beden Terbiyesi Umum Müdürlüğü 1943 Yılı Bütçesi Görüşmeleri

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre VII: 1943-1946, Cilt: 2, İçtima: 20, 07.05.1943

- Maarif Vekâleti 1943 Yılı Bütçesi Görüşmeleri

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre VII: 1943-1946, Cilt: 1, İçtima: 28, 26.05.1943

- Basın Yayın Genel Müdürlüğü Vazife ve Teşkilâtı Hakkında Kanunu Görüşmeleri

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre VII: 1943-1946, Cilt: 4, İçtima: 49, 16.17.1943

- Ankara Fen Fakültesi'nin Kurulması Hakkında Kanun Görüşmeleri

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre VII: 1943-1946, Cilt: 2, İçtima: 56, 17.09.1943

- İstanbul Üniversitesi Binalarının Yaptırılması Hakkında Kanun Görüşmeleri

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre VII: 1943-1946, Cilt: 5, İçtima: 56, 17.09.1943

- Orta Öğretim Okullarında Yardımcı Öğretmen Çalıştırılması Hakkında 2624 Sayılı Kanun Müddetinin Beş Yıl Daha Uzatılmasına ve İkinci Maddenin Değiştirilmesine Dair Kanun Lâyihası Görüşülürken

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre VII: 1943-1946, Cilt: 6, İçtima: 13, 22.12.1943

- Beden Eğitimi Genel Müdürlüğü 1944 Yılı Bütçesi Görüşürken

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre VII: 1943-1946, Cilt: 10, İçtima: 52, 05.05.1944

- Maarif Vekâleti 1944 Yılı Bütçesi Görüşmeleri

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre VII: 1943-1946, Cilt: 10, İçtima: 61, 07.05.1943

- İstanbul Teknik Üniversitesi Hakkındaki Kanun Görüşülürken

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre VII: 1943-1946, Cilt: 12, İçtima: 81, 07.07.1944

- Milli Eğitim Bakanlığı 1945 Yılı Yedi Aylık Bütçe Görüşmeleri

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem VII: 1943-1946, Cilt 17, Birleşim 60, 23.05.1945

- Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü 1945 Yılı Yedi Aylık Bütçe Kanunu Görüşmeleri

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem VII: 1943-1946, Cilt 17, Birleşim 66, 30.05.1945

- 1946 Yılı Milli Eğitim Bakanlığı Bütçesi Görüşmeleri

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem VII: 1943-1946, Cilt 20, Birleşim: 17, 24.12.1945

- Ankara Tıp Fakültesinin Kurulması Hakkında Kanun Tasarısı Görüşürken

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem VII: 1943-1946, Cilt 18, Birleşim 76, 20.06.1945

- 1946 Yılı Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü Bütçesi Görüşmeleri

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem VII: 1943-1946, Cilt 20, Birleşim: 21, 28.12.1945

- Kırklareli Milletvekili Fuat Umay'ın Musikide Olağanüstü Kabiliyet Gösteren 5 Yaşındaki İdil Biret'in Geleceği hakkında Ne Düşünüldüğünü Sorması Üzerine Açıklamaları

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem VII: 1943-1946, Cilt 21, Birleşim 29, 28.01.1946

- Kazanç Vergisi Kanununun Üçüncü Maddesinin 14 üncü Fıkrasının Değiştirilmesi İçin Kazanç Vergisi Görüşülürken

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem VII: 1943-1946, Cilt 22, Birleşim 36, 13.02.1946

- Belediye Seçiminde İleri Sürülen Yolsuzluklar Hakkında Sözlü Soru Önergesi Görüşülürken

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem VII: 1943-1946, Cilt 23, Birleşim 57, 31.05.1946

- Milli Eğitim Bakanlığı Kuruluş Kadroları Hakkındaki 2287 No'lu Kanunda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Görüşmeleri

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem VII: 1943-1946, Cilt 24, Birleşim 58, 03.06.1946

- Üniversiteler Kanunu Görüşmeleri

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem VII: 1943-1946, O: 1, 11.06.1946

- Üniversiteler Kanunun Kabulü Üzerine

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem VII: 1943-1946, O: 1, 13.06.1946

- İstanbul Milletvekilliğine Seçilen Abdurrahman Münip Berka'nın Seçim Tutanağı Hakkındaki Sözleri

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem VIII: 1946-1950, O: 3

- İstanbul Üniversitesi 1947 Bütçesi Münasebetiyle İlgili Sözleri TBMM Tutanak Dergisi, Dönem VIII: 1946-1950, O: 3

- Milli Eğitim Bakanlığı 1947 Bütçesi Münasebetiyle İlgili Sözleri TBMM Tutanak Dergisi, Dönem VIII, 1946-1950, O: 3

ÖZET

Bu tez, Tek-Parti döneminde sekiz yıla yakın bir süre maarif vekilliği yapan Hasan-Âli Yücel'in törensel gösteri söylevleri/epideiktik konuşmaları, radyo konuşmaları ve parlamento konuşmalarının retorik analizi yöntemiyle incelenmesini konu edinmektedir. Ulusal kimliğin politik konuşmalar/retorik aracılığıyla inşa edilen ve yeniden inşa edilen bir kategori olduğundan yola çıkılarak, "Milli Şef" döneminin etkin sözcülerinden Yücel'in konuşmalarının analizi dolayımıyla ulusal kimliğin inşası ve politik konuşmalar arasındaki ilişkiyi tartışabilmek tezin amacını oluşturmaktadır.

Tez, eleştirel retorik analizinin çözümleme esnasında metne sorduğu "Konuşmacı kim? Konuşmacının kişisel özellikleri nelerdir?", "Konuşmanın içinde geçtiği bağlamın özellikleri nelerdir?", "Konuşmaların belirgin özellikleri nelerdir?" soruları paralelinde üç bölüm halinde örgütlenmiştir. İlk bölümde, Türk ulusal kimliğinin inşası süreci Hasan-Âli Yücel'in biyografisi temelinde sunulmuş; ikinci bölümde, Tek Parti döneminde politik sözün kullanım alanları ve Yücel'in politik konuşmaları genel olarak değerlendirilmiş; üçüncü ve son bölümde ise, Yücel'in politik konuşmaları ulusal kimliğin inşası çerçevesinde temalara ayrıştırılarak analiz edilmiştir.

ABSTRACT

This thesis studies the ceremonial speeches/epideictic discourses, radio speeches and parliament speeches made by Hasan Ali Yücel who has been the Minister of Education for nearly 8 years in the Single Party Period with the rhetorical analysis method. By setting out the hypothesis that national identity is category that is constructed with political speeches/rhetorical discourse, the main subject of this thesis is examination of the relation between construction of the national identity and political speeches by the means of the speeches uttered by Yücel who is the active spokesmen of the "National Chief" Period.

This thesis has been organized in three sections divided in the framework the questions, "Who is the speaker? What are the personal traits of the speaker?, What are the characteristics of the context in which the speaker is living?, "What are the special features of these speeches?, asked to the text in the critical rhetorical analysis. In the first section the construction process of Turkish national identity has been presented in the base of biography of Hasan Ali Yücel; in the second section the usage areas of political discourse and political speeches made by Yücel in the Single Party Period has been evaluated generally, and in the third and last section the speeches made by Yücel has been analyzed in parts that have been separated in themes in the framework of construction of the national identity.